METİN TOKER

DEMOKRASİMİZİN İSMET PAŞA'LI YILLARI 1944 1973

2. basım



DP'NİN ALTIN YILLARI

1950-1954

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ : 66/2

ISBN 975-494-176-9 (Tk. No)
ISBN 975-494-175-0
90. 06. Y. 0105. 0302

Birinci Basım 1990

İkinci Basım
Ocak 1991

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf : 131 81 22 - 131 16 65 - 134 12 71
134 49 98 - 134 49 99
Telefaks. : 131 77 58
Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19/2
Telf : 522 52 01 - 526 70 97
Telefaks : 527 41 19
Cağaloğlu - İstanbul

15 Ocak 1992

METİN TOKER

DEMOKRASİMİZİN
İSMET PAŞALI YILLARI
1944 - 1973

DP'NİN ALTIN YILLARI
1950 - 1954

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

METİN TOKER'İN DİĞER KİTAPLARI

— Vadim O kadar Yeşildi ki.. (Çeviri, 3 cilt)
— Bir Diktatörün İktidar Yolu (Akis Yayınları)
— İsmet Paşayla 10 Yıl (Akis Yayınları, 3 cilt)
— Rus Geldi Aşka, Rusun Aşkı Başka (Akis Yayınları)
— Şeyh Sait ve İsyanı (Akis Yayınları)
— Avrupa «Bir Şeyler» Arıyor (Akis Yayınları)
— 4 Buhranlı Yıl (Burçak Yayınları)
— Tek Partiden Çok Partiye (Milliyet Yayınları)
— Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu (Akis Yayınları)
— Solda ve Sağda Vuruşanlar (Akis Yayınları)
— Orak ile Çekiç Arasında Kalanlar (Akis Yayınları)
— Not Defterinden (Milliyet Yayınları)

(Yukarıdaki kitapların tamamı tükenmiştir.)

adalet matbaacılık
tic. ltd. şti. - ankara
telf : 342 17 90

İÇİNDEKİLER

Giriş ... 9

Başlangıç ... 13

BİRİNCİ BÖLÜM

Yeni Bir İktidar ve Yeni Bir Muhalefet Yerleşiyor ... 17

İKİNCİ BÖLÜM

İlk Günlerden Ara Seçimlere ... 77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NATO Üyeliğinden «Bahar Havası»na ... 153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

«Küçük Amerika»dan 1954 Seçimlerine ... 225

Birinci Kitabın Basındaki Yankıları ... 291

2. KİTAP

DP'NİN ALTIN YILLARI (1950 - 1954)

GİRİŞ

Türk demokrasisinde 1950-54 dönemi başka türlü yaşansaydı siyaset hayatı değişik gelişme gösterecekti. 27 Mayıs bir açıdan o yaşamın kaçınılmaz sonucu olmuştur. Aynı şeyi 1946-50 arası için de söylemek kabildir. Ama ters yönden. O ilk devir talihsiz bir 21 Temmuz 1946 seçimleri ile başlamışken mutlu 14 Mayıs 1950 seçimleri ile kapanmıştır.

1946 seçimlerinde sandık oyunlarına iktidarı mutlaka elde tutmak gayretiyle başvurulduğunu söylemek imkânsızdır. Çünkü iktidarın CHP'den DP'ye geçmesine matematik, daha doğrusu aritmetik engel vardı. Her şey doğru dürüst yürüseydi DP Mecliste 60 değil de, belki 160 milletvekiliyle temsil edilecekti. Ama çoğunluk gene CHP'de kalacaktı. DP'nin katılma oranı, aday sayısı ve bölge dengeleri aksi ihtimali ortaya getirmemekteydi. Tabii eski partinin yenisini hazırlıksız yakalama tertibi seçim tarihinin saptanmasında başlıca rolü oynamıştır. Seçimler bir yıl erkene alınmayıp da zamanında, yani 1947'de yapılsaydı sonuç ne olurdu, bunu kesin söylemek imkânı yoktur. 1946 seçimleri kendinden önceki bütün seçimlere kıyasla çok önemli bir fark taşır: Tek dereceli ilk seçimdir. Ancak, demokrasiyle bağdaşmayan «açık oy, kapalı tasnif» tabiatını korumuştur. Zaten bütün usulsüzlükler de bundan yararlanılarak tezgâhlanabilmiştir (Bkz. Tek Partiden Çok Partiye).

Buna mazeret olarak alışkanlıklar, işgüzarlıklar, değişiklik korkusu, sisteme inanç eksikliği, hatta onu ciddiye almama gösterilebilir.

21 Temmuzun ayıbını o tarih ile 14 Mayıs 1950 arasındaki siyasal yaşam silmiştir. Karalı başlayan dönem aydınlık kapanmıştır ve bunda başlıca rolü «12 Temmuz beyannamesi» diye anılan kilometre taşı oynamıştır.

1950-54 devri pırıl pırıl ve yarasız beresiz, kusursuz, umutlu başlamıştır. İktidar partisi DP'nin elinde, CHP'nin kendinde olacağını sandığı bir çoğunluk vardı. CHP'nin Mec-

lise dahi girememiş son liderleri bunu demokrasi yolunu daha açmak için kullanmayı planlıyorlardı. Bir anayasa mahkemesi kurulacaktı, muhtemelen nispi temsil kabul edilecekti, komünizmi ve irticai yasaklayanların dışındaki «antidemokratik kanunlar» kaldırılacaktı, iktidar - muhalefet ilişkileri tam uygar düzeye getirilecekti. Özgürlükler geliştirilecek ve sosyal alanda ilerlemelere geçilecekti. CHP o tarihte, 1961 Anayasasının birçok prensibini zihninde ve yüreğinde kabul etmişti. Hatta, açıklamıştı.

Mademki bu çoğunluk CHP'ye nasip olmamıştı, ama kâğıt üzerinde aynı demokratik ilkeleri benimsemiş öteki partinin, DP'nin eline geçmişti, niçin aynı aşamalar onun kararlarıyla gerçekleştirilmemişti? Dizinin bu kitabında, bu sorunun yanıtı olaylar anlatılarak aranmaktadır.

1950-54 arasında CHP'nin çok sert ve uyuşmaz bir muhalefet yaptığı gözlenmektedir.

Ama, nerede uyuşmaz?

DP'nin ve özellikle onun genel başkanı ve başbakanı Adnan Menderes'in özlemini açıktan dile getirdiği teslimiyetçilikte uzlaşmaz... Adnan Menderes hep istemiştir ki —ve söylemiştir de— muhalefet «yapılan iyi işler»in hakkını versin, kendilerini methetsin.

Atlantik Paktına girilir. CHP memnunluk bildirir. Ama Başbakan hırçındır. O kadarla yetinilir mi? Aferin de demek lazımdır, tebrik de etmek lazımdır. Hatta İsmet Paşa, nihayet kendi yetiştirmesi olan yeni takımı, başta Adnan Menderes'i himayesine almalı, teşvik etmeli, onunla övünmelidir. Köşesine çekilecek ve tavaf edilecek yerde İsmet Paşanın gündelik politika içinde işi nedir?

İyi de, muhalefet görevi ne oluyor?

DP için tam bir altın yıllar olabilecek bu devir böyle yanlış bir demokrasi anlayışı yüzünden 27 Mayıs tohumlarının atıldığı, ona giden hürriyet kısıntılarının görüldüğü, istidadının sezildiği gidişi başlatmıştır.

Bu kitapta o anlayışa «mürebbiye sendromu» denilmektedir. Temelinde de iktidarı hiçbir şekilde bırakmamak niyeti yatmaktadır.

1950-54 arası başka birçok alanda atılımlara sahne olmuştur. Tarım alanındaki gelişmeler köylünün yüzünü güldürmüş ve onu yeni partiye bağlamıştır. Taze bir iktidar, demokratik sistemin dışındaki sahalara canlılık getirmiştir. Kore'de-

ki Türk kahramanlığı ve onu izleyen NATO üyeliği dış ilişkilere değişik perspektif vermiştir. Bunun hayırlı sonuçları olmuştur, hayırsız bağımlılıkları da.. Bunları doğuran bütün olaylar kitapta olduğu gibi anlatılmakta, dönemin değerlendirilmesi okuyucuya bırakılmaktadır.

Dönemi yaşayanların değerlendirmesi ise, o dönemde yapılan seçimlerin sonuçlarıyla ortaya çıkmaktadır. Muhalefetin hırçın olup olmamasının hükümetin tutumunda hiçbir tesiri bulunmaması lazımdı. Ondan beklenen, kendi işine bakması ve iktidarını sürdürmeyi kavgada, sertlikte, huzursuzluk verici tedbirlerde değil, sandık başında aramasıydı. O dönemdeki bütün seçimler, hepsi, muhtar seçimleri ve il genel meclisi seçimleri, belediye seçimleri ve ara seçimler, eğer sağduyu DP'yi tutmaksa seçmenin sağduyu dolu olduğunu iktidar büyüklerine ispat etmeliydi. Bunlar hep DP tarafından kazanılmıştır. DP buna da güvenerek, sırtını ona dayayarak, ondan kuvvet ve cesaret alarak 1944'te girilmiş çok partili hayatı pekiştirmeyi sürdürseydi Türk demokrasisinin akıbeti çok değişik olurdu.

Bu altın yıllar onun için, aynı zamanda, kaçırılmış yıllardır.

(1990)

BAŞLANGIÇ

Saat 23.00'ü bulmuştu. Geniş yemek masasının etrafında bulunanlardan biri —şimdi, kimdir, tam hatırlanmıyor— şöyle dedi:

«Sonuç belli olmuştur. Mademki çokluk Demokrat Partiye geçiyor, yeni Meclisin toplanmasını beklemeden hükümeti onlara devredelim. Bizim iktidarımızın artık mesnedi (dayanağı) kalmadı.»

Olay 14 Mayıs 1950 Pazar akşamı, Ankara'da, Çankaya' daki Cumhurbaşkanlığı Köşkünde geçiyordu. Masanın etrafındakiler devrin BMM Başkanı, Başbakanı ve Yardımcısı, İçişleri Bakanı, CHP Genel Başkan Vekili, Genel Sekreteri, Yardımcısı idiler. Şükrü Saraçoğlu, Şemsettin Günaltay, Nihat Erim, Emin Erişirgil, Hilmi Uran, Cevat Dursunoğlu, Faik Ahmet Barutçu... Ankara Valisi Avni Doğan da oradaydı.

Masanın başında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü oturuyordu.

Öğleden sonra, azar azar gelen seçim sonuçlarını izlemek üzere bilardo masalı nöbetçi yaverliğinde toplanılmaya başlanmıştı. Bu odaya, 18 numaralı telefon oraya bağlı bulunduğu için «18 numara» denilirdi. Yemek salonuna, bitişikteki odadan geçiliyordu.

Masa üzerindeki üç telefon durmadan çalıyordu. Nöbetçi Yaveri Hüsnü Heper üçüne birden güç yetiştiği için Genel Sekreter Cemal Yeşil, Yaver Fikret Yüksel, Daire Müdürü Vecih Bereketoğlu ve Özel Kalem Müdürü Haldun Derin ona yardımcı oluyorlardı. Yeni haber geldiğinde Hüsnü Heper içeri giderek sunuyordu.

İlk önce, tek tek köylerden sonuçlar gelmeye başladı.

Filanca köyde CHP 30 - DP 20.

İyi...

Falanca köyde DP 30, CHP 20.

O zaman soruluyordu : Allah Allah, ne oluyor?

Ama tabii bunlar önemsizdi. Eninde sonunda bireysel sonuçlardı. Hele toplu sonuçlar alınsın, o zaman durum anlaşılacak, zafer belli olacaktı.

İsmet İnönü kendisine sunulan haberleri dikkatle izliyor, sayıları soruyor, yazdırıyor, topluyordu. Soğukkanlılığı çevresindekileri şaşırtıyordu. Heyecanlı olan ötekilerdi.

Beklenen toplu sonuçlar da bir iki saat içinde alınmaya başlandı. Hemen her yerde, DP önde gidiyordu. Bu sefer teselli, henüz haber gelmemiş uzak bölgelerde arandı. O haberler geldiğinde durum değişecek, kurtulunacaktı.

Yaver odasına doluşan bakanlarda, milletvekillerinde tam bir şaşkınlık vardı. Rahat, güvenli konuşmaların yerini önce merak, heyecan, giderek endişe, umutsuzluk almıştı. Az sonra herkes kendi başının çaresine bakması gerektiğini anladı. Sırayla telefon başına gidiyor, acele kendi bölgelerindeki valiyi arıyor, haber soruyorlardı. Çoğunlukla da karşılarında kimseyi bulamıyorlardı. Yetkililer ya henüz kesin sonuçları almamışlardı, ya da tasnif yerindeydiler, makamlarında değillerdi.

Bir ara İçişleri Bakanı Erişirgil İstanbul'un elverişli olmadığı anlaşılan sonuçları üzerine Vali Fahrettin Kerim Gökay ile görüştü.

«Yahu, hani Rumlar bize verecekti?»

Aldığı yanıttan pek memnun kalmışa benzemiyordu.

Daha sonra Niğde Valisi ile görüştü. Vali ne demişti ki Bakan onu sert bir tarzda uyardı :

«Sakın, ha! Öyle şeylere kalkışmayı aklından geçirme!..»

Erişirgil'in seçim çevresi aksi gibi Niğde idi.

Başka bir telefonda Cevat Dursunoğlu, aradığı yeri çabuk bulmak için aradaki kentin telefon memuruna, tatlı Erzurum şivesiyle «Tevessüt et küçük hanım, tevessüt et»[1] diye yalvarıyordu. Falanca yerden sonra, filanca yerde de seçimin yitirildiği haberleri birbirini kovalıyordu.

Nihat Erim Kocaeli'nin sonuçlarını öğrenince «Zaten ümidim yoktu» dedi. Sonra, hazırlanıp çıkmasında çok çaba gösterdiği seçim kanununu anarcasına,

---

1) Tavassut et : Yardımcı ol.

«Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem»
«Fetva-ı hun-ı nahakkımı yazdı iptida»[2]
dizelerini okudu.

Faik Ahmet Barutçu, bölgesi Trabzon'u aradı. DP ilerdeydi. Halbuki orada CHP kazanacak ve Barutçu Meclise girecektir. Telefonu kapayıp yerine dönerken kendisine umutla bakan arkadaşlarına,

«Adam şaşkın. O yalnız Trabzon'u biliyor. Ya, bir de burada olup bizim öğrendiklerimizi bilse... Mutlaka deli çıkardı» dedi.

Sonra, kendine has gevrek kahkahalarından birini attı.

Mevhibe İnönü de o ara yaver odasındaydı. Tatlı Karadeniz şivesiyle söylenen bu sözler, alışkın olduğu bu ses, bu kahkaha içine su serpti. Elinde olmaksızın o da gülmeye başladı.

İsmet Paşa, kafası bir soruna takılınca yaptığı gibi, odayı arşınlıyordu. Bir ara geldi, eşinin yanına oturdu :

«Kaç günde taşınabiliriz?» diye sordu.

Mevhibe Hanım elini yavaşça paşasının eli üzerine koyup sakin sakin,

«Merak etmeyin, paşam. Çabuk toplanırım. Bir iki günde evimize geçeriz» dedi.

İsmet Paşa omuzlarından büyük bir yük kalkmış gibi rahatladı, arkadaşlarının yanına döndü.

Hükümeti hemen mi, yoksa yeni TBMM'nin toplantı tarihi olan 22 Mayısta mı bırakmak meselesi orada tartışıldı. Durum anayasa açısından ele alındı. İkisi de mümkündü. Meclis gibi hükümet de 22 Mayısa kadar işbaşında kalabilirdi. Fakat genel eğilim, kalmamasıydı.

İnönü herkesi dikkatle dinledi. Sonra kararını bildirdi :

«Yarın DP'nin başını davet edip hükümeti hemen devralmak hususunda ne düşündüğünü soracağım.»

Sonuçların büyük bir kısmını kapsayan haberlerin arkası alındığında saat, sabahın 00.2'sini geçiyordu. Cumhurbaşkanı ağır adımlarla mermer koridora doğru yürüyerek, «Haydi hayırlısı, Allah rahatlık versin!» dedi.

Merdivenlerden yukarıya, yatmaya çıktı.

15 Mayıs 1950 Pazartesi sabahı nöbetçi Yaveri Fikret Yüksel Cumhurbaşkanının buyruğu üzerine DP liderini evin-

---

2) Kendi elimle hazırlayıp sevgiliye verdiğim kalem, önce benim haksız yere öldürülme buyruğumu yazdı.

den, telefonla aradı. Gece pek geç yattığı için Celâl Bayar'ın henüz uykuda olduğu yanıtını aldı. Yeniden görüştüğünde ona Cumhurbaşkanının kendisini beklediğini söyledi.

Bayar 16 Mayıs 1950 Salı sabahı saat 11.00'de Köşke geldi. Herhalde kurucu arkadaşlarıyla görüşmüştü. İnönü, hükümetin iktidarı DP'ye hemen bırakması teklifini duyurdu.

DP Genel Başkanı Bayar, özür diledi. Yeni seçilen arkadaşlarının çoğunu henüz tanımadığı için Meclis açılmadan bir kabine kurmaları son derece güçtü. Günaltay Hükümetinin o tarihe kadar işleri yürütmesini tercih ediyorlardı.

İktidar Türkiye'de ilk kez, böyle bir barış havası içinde el değiştirdi. İsmet Paşa o akşam eşine «Hanımefendi, on yaş genç olmayı isterdim» dedi.

66 yaşındaydı.

Tabii daha önünde hiç yaşanmamış, dopdolu 23 yıl bulunduğunu bilemezdi.

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ BİR İKTİDAR VE YENİ BİR MUHALEFET YERLEŞİYOR

I

Seçimler Cumhuriyet gazetesinde «tatlı bir heyecan» içinde yaşandı. O günler Cumhuriyet gazetesi, belki de «1950 olayı»nın en iyi izlendiği —ya da gözlendiği— yerdi.

Özellikle, benim için...

Yedek subaylığımın Ankara'daki öğrencilik dönemi bitmişti. Asteğmen olarak İstanbul'a, Selimiye kışlasının yanındaki bir «astsubay topçu kursu»na tercüman olarak atandım. Kursta dersleri İngiliz subaylar veriyorlardı. Benimki, Rogers adında bir yüzbaşıydı. İşim hem zor, hem kolaydı. Top üzerindeki İngilizce bir dersi, ben nasıl Türkçeye çevirebilirdim? Ama baktım ki, bizim cin gibi astsubaylar kendilerine Türkçe, yalnızca hangi parçadan söz edildiğini, ne yapılması gerektiğini de belirttiniz mi, üst tarafını mükemmelen anlıyorlardı. İş, o parçaların adının İngilizcesini, parçaları bana göstermesi suretiyle Yüzbaşı Rogers'ten öğrenmek, Türkçesini de bizim astsubaylarla tespit etmekten ibaretti.

Üst tarafı ne, ne zaman, nasıl yapılacağı idi ki, onu çevirmek kolaydı.

Zaten Yüzbaşı Rogers beni pek fazla da görmedi ya... Belki o sayede Türkçe öğrenimini hızlandırdı. Çok dost olduk. Askerliğimden sonra da bu dostluğumuz sürdü.

Yüzbaşı Rogers beni pek fazla göremedi, çünkü İstanbul'a dönüşte akşamları Cumhuriyet'te çalışmaya başladım. O dönemde öyle askere gidenlere özel haklar filan yoktu. Askere gidince gazete bana, Ankara'da bulunduğum süre maaşımı ödedi. Gazeteye girdiğim 1943 ile 1950 arasında bu maaş, 75

liradan 200 liraya çıkmıştı. Ben de, İstanbul'a dönüşüm ile askerliğimin bitişine kadar —eş süreydi— bedava çalıştım.

Fit olduk!

Askere giderken hem imzalı röportajlar yapıyor, hem «Beyoğlu muhabirliği» denilen işi sürdürüyor, hem de bazı akşamlar bugün genel yayın müdürü diye bilinen işin sahibi Cevat Fehmi Başkut'un yardımcılarından biri oluyordum.

Önce, artık imzamı kullanamayacağımız inancına vardık. Askerdim. Öyleyse, imzasız bir görev üstlenmem gerekiyordu. Seçimlere giriliyordu. Cumhuriyet gazetesi bir yöntem başlattı : «Seçim Bölgelerinde Cumhuriyet» diye bir sayfa oluşturdu. Bunu ben yönettim.

Önemli bütün bölgelere muhabir gönderdik ve bunun için gazetenin en iyi elemanlarıyla birlikte dışardan bile yetenekli —ve tarafsız— kimseleri görevlendirdik. 29 Nisanda yayına başladık.

Gazetenin sahiplerinden Doğan Nadi, sevdiği Ege'deydi. Şimdi, Cumhuriyet'in o zamanki yıldızlarından Necdet Evliyagil'i, Halûk Durukal'ı, Ferdi Öner'i, Hüsameddin Polat'ı, Çoban Yurtçu'yu, Eşref Şefik'i hatırlıyorum. Kadri Kayabal, Necmi Erkmen, Adnan Akman gibi değerli kişiler de bize katıldı.

Sayfanın bir özelliği vardı : Yazıların o sayfada bitmesi gerekiyordu. Onun için gelen yazıları, gazetenin patronu, ya da patronlarından biri Doğan Nadi'ninkiler bile olsa, mizanpaja göre kesip biçebiliyordum. İtiraf ederim ki, yazıların gazetenin tarafsızlığına zarar verebilecek bölümlerini, kendi ölçülerimle budadığım, hatta o yönde değiştirdiğim olmuştur.

Yine itiraf etmem gereken bir şey de, o günler hepimiz, az veya çok DP taraflısıydık, ama tarafsızlığı kutsal bir ilkeymişçesine uyguluyorduk ve bunun dışına çıkarılmayı reddediyorduk.

14 Mayısa böyle vardık.

Hiçbir gazete o seçimde, Cumhuriyet kadar tarafsız olamamıştır.

Bunun bir sebebi daha vardı : Gazetemiz mensuplarından ikisi DP'nin, ikisi CHP'nin adayıydılar. Hepsi de gazetede sözü geçen kimselerdi. Başyazar Nadir Nadi DP'nin Muğla'dan —bağımsız— adayıydı. Ömer Rıza Doğrul da Konya'

dan. Yazı İşleri Müdürü Cevat Fehmi Başkut ile köşe yazarı Burhan Felek ise CHP'nin İstanbul adayıydılar. Sonra, birbirinin ardına İstanbul Gazeteciler Cemiyetine başkan oldular.

Cevat Fehmi Başkut'un o sıralar «Paydos» diye çok tutulan bir piyesi oynanmıştı. Şöyle hesap ediyordu : Bunu şu kadar kişi seyrettiğine göre onun bu kadarı bana oy verse, ben banko seçilirim.

«Burhan Ağabey» ise, bir gedikli CHP adayıydı. Hangi seçim yapılsa, milletvekilliği ya da belediye meclisi üyeliğine adaydı. 1950 - 54 arasında hiçbirini kazanamadı.

Nadir Nadi ile Ömer Rıza Doğrul seçim bölgelerindeydi. Cevat Fehmi Başkut ile Burhan Felek İstanbul'daydılar. Arada bir bana sorarlardı : «Nasıl gidiyor?»

Dudağımı büzer, bir işaret yapar, sözlü yanıt vermezdim. Anadolu'ya dağılan muhabir arkadaşlardan gelen haberler onları sevindirecek nitelikte değildi çünkü.

14 Mayıstan önce seçimleri etkileyen bazı olaylar oldu. Mareşal Fevzi Çakmak öldü. Kurtuluş Savaşının bu kahramanı, ordunun gedikli genelkurmay başkanı, ki Atatürk öldüğünde cumhurbaşkanlığı için ağırlığını İsmet İnönü'den yana koymuştu, hayatı boyunca süreceği inancında olduğu bu görevinden emekli edildiğinde iktidara, yani İnönü'ye küsmüştü. Onun bütün tekliflerini reddetmiş, DP'den aday olmuştu. İstanbul'dan milletvekili seçilmişti. Fakat DP liderleriyle de arası çok geçmeden bozulmuş —Mareşal yaşlanmıştı— ve birtakım «yarı dengeli» kimselerle «Millet Partisi macerası»na atılmıştı (Bkz. «Tek Partiden Çok Partiye.»)

Mareşalin ölümü milletçe duyarlılık gösterilmesi gereken bir olaydı. Buna rağmen radyolar müzik yayınlarına devam ettiler. Bu, şiddetli protestolara yol açtı. Elbette ki karar, küçük bir sorumlunun anlayışsızlığından, değerlendirme yoksulu oluşundan kaynaklanıyordu. Sonradan ayıldılar ama, geç kalınmıştı.

Faturası iktidara kesildi. Elbette, İnönü'ye ve CHP'ye. Cenaze törenini MP ve elaltından DP kullandı. Sağcı gençler tabutu kaçırdılar, özel tören yapmaya kalkıştılar.

Mareşal ölmeseydi MP'nin İstanbul listesinde yer alacaktı. O ölünce MP'liler eşi «Fitnat Hanım»ı aday ilan ettiler. Fakat kazanamadılar.

Mayısın başındaki, MP'nin bir radyo propaganda konuşmasında söz, o günlerin unutulmaz adı —sevimli bir küfürbazdı— Sadık Aldoğan'ındı. Dinleyiciler karşılarında «kerimesi» (kızı) Gönül Aldoğan'ı buldular. Genç hanım pek dokunaklı bir sesle, «Bu konuşmayı babam yapacaktı. Biraz önce polisler alıp götürdüler. Onun hazırladığı yazıyı ben okuyorum» diye başladı.

O da MP'ye yaramadı ama, DP'ye çok yaradı.

Hemen hemen aynı günler, devrin ünlü eseri «Bizim Köy»ün bir anda şöhret olmuş yazarı Mahmut Makal, kitabında komünizm propagandası yapıyor diye tevkif edildi.

Bu kez de sol eğilimli gençler İnönü'ye ve CHP'ye kızdılar.

İnönü ise, kendisine yöneltilen «diktatör» suçlamasının altından yarı alaylı, yarı ciddi kalkmaya çalışıyordu. İzmir'deki konuşmasında güvence verdi, «Seçimlerin neticesi ne olursa olsun, kadere boyun eğmek lazım gelecektir» dedi.

Biga konuşmasında, suçlamalarla hafiften gırgır geçti : «Seçim zamanı diyar diyar dolaşarak kendini vatandaşlarına beğendirmeye çalışan diktatör işitilmiş midir?»

Bu sıralar Celâl Bayar gezilerini bir «steyşın - cip» denilen otomobil ile yapıyordu. «Steyşın - cip» İnönü'nün bindiği cumhurbaşkanlığı limuzinine karşı «halkçılık»ın simgesiydi. Nitekim seçimlerden sonra cumhurbaşkanı seçildiğinde de eşiyle birlikte Meclise bu arabayla gelecek, ancak Meclisten cumhurbaşkanı olarak ayrıldığında limuzine binecek, eşi gene «steyşın - cip» ile oradan ayrılacaktır.

Bayarlar bir süre de Çankaya Köşkünde değil, Meşrutiyet Caddesinin başındaki Alevok Apartmanında bulunan kiralık dairelerinde kaldılar. Celâl Bey, çalışmak için köşke çıkıyor, yatmak için evine dönüyordu. Ancak bu düzeni fazla sürdürmediler. Köşke yerleştiler ve köşk, en şaşaalı günlerini, Özallar oraya çıkıncaya kadar, Bayar döneminde yaşadı.

DP, seçim beyannamesini, o da ısrar üzerine ancak, kampanyanın son günlerinde yayımladı. Hiçbir yükümlülük altına girmek istemiyordu. Sadece «Bir iktidar değişikliği halinde memlekette maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceğiz» deniliyordu.

Bu da, «devr-i sabık yaratmama»[3] uygulamasının teme-

3) Devr-i sabık = Geçmiş dönem.

lini oluşturdu. Tıpkı CHP'de olduğu gibi, DP'de de yurt çapındaki gezileri genel başkan yaptı. Ötekiler daha çok kendi bölgelerinde çalıştılar.

11 Mayısta her şey bitti. Çünkü o tarihte, yasanın 134. maddesi gereğince son üç gün, propaganda yasağı kapsamına giriyordu. 12 Martta İstanbul vilayet binasından ayrılırken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gazetecilerin seçimle ilgili sorularına, «Yoo... Propaganda yasağına girer» diye karşılık verdi.

Aynı gün hem İnönü, hem Bayar Ankara'ya döndüler.

Demokrat liderler seçim sonuçlarını akşamüzerinden başlayarak Sümer Sokaktaki genel merkezden izlediler. İlk ulaşan sonuçlar bir «hoş sürpriz» havası doğurdu. Yurdun dört bir yerinden zafer haberleri geliyordu. Bunların arasında öyleleri vardı ki, eğer orada DP önde gidiyorsa iktidarın kazanıldığı kesindi. Memnunluk sevince dönüştü. İnsanlar Sümer Sokağa doluştu.

Celâl Bayar, saat 21.00'de bir basın toplantısı düzenledi. İktidarı almışlardı. Seçimler dürüstçe yapılmıştı. Kendilerine o ana kadar hiçbir esaslı şikâyet yansımamıştı.

Basın toplantısının altında elbette, gazetecilere haber vermenin dışında, bir başka amaç yatıyordu. DP'nin içinde daima bir endişe olmuştur : Ya kazandığımız halde iktidarı bize vermezlerse? Sonuçların açıklanmasıyla bir bakıma, emrivaki yapılıyordu. Böyle bir ihtimal önlenmek isteniyordu. Celâl Bayar bir iktidar lideri tavrıyla konuşmuştu. Ancak muhabirimiz Mekki Sait Esen bu izlenimini bize, merkeze iletti. Zaten bize gelen haberler de o yöndeydi.

DP Genel Başkanına sormuşlardı :

«İkinci Meclis kurulacak mı?»

«Tetkike muhtaç.» Sonra eklemişti : «Asıl mesele antidemokratik herhangi bir kanunun çıkarılmasına imkân vermeyecek bir mekanizma kurmaktır.»

Aradan geçen bunca yıl sonra insan, ister istemez düşünüyor : Keşke böyle bir mekanizma kurulmuş bulunsaydı da ne Tahkikat Komisyonu olsaydı, ne Yassıada...

«Devlet başkanı aynı zamanda bir parti başkanı olabilir mi?»

Celâl Bayar'ın yanıtı :

«Bu bir anayasa meselesi değildir. Memlekette bir ana-

yasa buhranı da yoktur. Olsa olsa bir devlet reisliği buhranı vardır.»

Türkiye Cumhuriyeti'nin müstakbel «3. Cumhurbaşkanı» bu suretle o makamla ilgili gerçek niyetinin ilk işaretini vermiş oluyordu. Ağızdan ağza dolaşan bir söylenti, DP'nin İzmir listesinden bağımsız aday gösterilmiş eski Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ün cumhurbaşkanı seçileceği, Bayar'ın partisi başında kalarak hükümeti kuracağıydı. Bu kitabın araştırma çalışmaları sırasında Mukbil Özyörük, önce Refik Koraltan'ın, sonra bizzat Bayar'ın ve öteki kurucuların babasına cumhurbaşkanlığı vaat ederek kapılarını, bıktıracak kadar ısrarla aşındırdıklarını anlatmıştır.

Fakat hem Bayar'ı, hem DP'nin içini ve oradaki kuvvet dengesini iyi bilenler için bu, bir ihtimal olarak bile hiçbir zaman söz konusu olmamıştır.

Nitekim Cumhuriyet gazetesi daha 16 Mayıs günlü sayısında Mekki Sait Esen'in şu haberine yer veriyordu :

«Bayar Cumhurbaşkanı, Menderes Başbakan.»

Kurucuların içinde Celâl Bayar mutlak egemendi. Vitrindeki «2. Adam» Fuat Köprülü görünürdü. Hem profesör olması, hem adının öteki iki kurucudan daha fazla tanınması onu böyle bir yere oturturdu. Ancak bu, sadece vitrindi. Yoksa gerçek «2. Adam» Adnan Menderes idi. Muhalefet yıllarında yaptığı çok başarılı bir bütçe eleştirmesi onu «müstakbel başbakan» koltuğuna çoktan yerleştirmişti. Refik Koraltan fazla ciddiye alınmazdı.

15 Mayıs 1950 günlü gazetelerin manşetleri ilgi çekicidir. İlk havayı vermektedir.

Bizim Cumhuriyet'in başlığı şuydu : *«Seçim tam bir şükûn içinde geçti - İştirak nispeti bütün tahminleri aştı - Demokratlar ilerdeler.»*

DP organı Zafer ise şöyle diyordu : *«DP zafer yolunda - Celâl Bayar reyini Ankara'da kullandı.»* Gazete teknik olanaksızlıklar nedeniyle erken basılıyordu. Son durumu izleyememişti. Onun başlığı, ancak 16 Mayısta *«DP iktidarı aldı»* olacaktır.

CHP organı Ulus'un teknik sıkıntısı yoktu ama, canı sıkkındı. 15 Mayıstaki başlığı şuydu : *«Bazı illerde CHP, bazılarında DP kazanıyor.»*

16 Mayıs başlığı : «*CHP iktidarı devrediyor - CHP Meclis içinde ve dışında tam bir muhalefet ve tenkit partisi olarak vazifesine devam edecektir.*» Gazeteye Hüseyin Cahit Yalçın, «*Büyük İsmet İnönü*» diye bir başyazı yazmıştı.

O günlerin bu uygar havası seçimlerden sonra çıkarılan, bugünlere kadar da kulaktan kulağa aktarılan iki söylentiyi doğrulamamaktadır.

Birincisi, zamanın Genelkurmay Başkanı ve bazı yüksek komutanları müdahale edebileceklerini söylemişlerdir. İnönü bunu reddetmiştir.

Söylenti nasıl çıkmıştır? İktidara geldiğinden pek kısa bir süre sonra DP Hükümeti, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman'ı almış, yerine Orgeneral Nuri Yamut'u getirmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanlığına da Orgeneral Kurtcebe Noyan atanmıştır. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar gidip kendilerini bizzat kutlamıştır. Bunun üzerine 9 Haziran 1950 günlü Hürriyet'te Ankara muhabirinin «Komutanlar dedikodusu» başlığı altında bugünkü Türkçeye aktardığımız şu yorumu yayımlanmıştır :

«*Söylentiye göre CHP'nin iktidarı kaybettiği 14 Mayıs 1950 Pazar günü akşamı bugün kendilerine bir görev verilmemiş olan ve durumları bilinmeyen bazı komutanlar İsmet İnönü'ye giderek hal hatır sormuşlar, bir emri bulunup bulunmadığını öğrenmek istemişlerdir. Ordu yüksek komuta heyetindeki değişiklikler bu teşebbüsün ürünüdür.*»

Hemen ertesi gün Ulus bunu şiddetle yalanlamış ve şöyle demiştir : «*Komutanlarımıza iftira etmeyelim - Ortaya atılan söylentiler karşısında hükümetin durumu açıklaması lazımdır.*»

Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce açıklamayı yapmış, bunun sadece yasanın hükümete verdiği bir yetkinin kullanılmasından ibaret bulunduğunu söylemiştir.

Ortada bir başka olanaksızlık daha vardır : 14 Mayıs akşamı sonuçlar daha resmen açıklanmadan anlaşıldığında Çankaya'da bulunan hükümet iktidardan hemen çekilme kararı almış, Cumhurbaşkanı İnönü bunu DP'nin başına duyurmuş, o bunun Meclisin açılacağı 22 Mayısa kadar ertelenmesini partisi adına istemiştir.

Daha sonraları bu söylenti tekrarlandığında İsmet Pa-

şa gülerek, «Ne onlar böyle bir iş için bana gelebilirlerdi, ne de ben onlardan istekte bulunabilirdim» demiştir.

İkinci söylenti, seçim gecesi İsmet İnönü'nün Çankaya Köşkü balkonuna çıkarak Ankara'ya baktığı ve «Nankör millet» dediğidir. Onun tekzibi daha komik olmuştur. Bu iddia 25 Mayısta o zamanlar MP'nin organı olarak Ankara'da çıkan «Kudret» diye bir gazetenin başmakale sütununda yayımlanmıştır. İddia Ulus gazetesinde şöyle yalanlanmıştır :

«İsmet İnönü ne resmi, ne hususi bir mecliste bu veya buna benzer herhangi bir söz söylemiş değildir.»

Bunun üzerine Kudret gazetesi ikinci başyazısında şöyle demiştir.

«Canım, biz de illa söyledi demedik ya.. İçinden geçirmiştir.»

II

Seçimlerin yapıldığı 14 Mayıs 1950 ile Meclisin ilk toplantısının yapıldığı 22 Mayıs 1950 arasında iki büyük parti, DP ve CHP, dikkatlerini yeni alacakları vaziyetin hazırlıkları üzerinde yoğunlaştırdılar. Artık DP iktidar, CHP muhalefetti ve ikisi de oldukça şaşkındı. Şaşkınlık CHP'de, ötekine oranla bir parmak ötedeydi. İsmet Paşa Malatya' dan milletvekili seçilmişti. Ama koca kabine içinde sadece Başbakan Şemsettin Günaltay Meclise dönebiliyordu. Öteki bakanların hepsi seçimi yitirmişti.

İnönü ve CHP böyle bir hezimeti bekliyorlar mıydı? Sanıyorum Cumhurbaşkanı seçim kampanyasının sonlarına doğru kendisini bir «sürpriz»e daha fazla alıştırmaya çalışıyordu. İsmet Paşanın daima, kendine özgü «haber alma kaynakları» olmuştur. Herhalde halktan bir şeyler sezinlemişti. Bundan başka İsmet Paşa hep «en kötü ihtimal»e karşı hesabını yapar, bununla övünürdü. Seçimlere, kazanacağı umuduyla girdiği muhakkaktı. Ama kaybetmesi halinde bir pişmanlık duymayacağı da aynı derecede gerçekti. Eşine çoktan sormuştu :

«Hanımefendi, şehre otobüsle inip çıkarsın, değil mi?»

Mevhibe Hanım gülmüştü. Paşası için ve paşasıyla be-

raber daha neler yapmamıştı ki? İnönü eşinin elini tutup sıktı.

17 Mayısta büyük bir öğrenci grubu 23 taksi, 2 büyük otobüs ile Çankaya Köşküne, İsmet Paşayı ziyarete gitti. Seçim sonuçlarından dolayı üzgündüler. Cumhurbaşkanı kendilerine şöyle dedi :

«Eğer beni biraz müteessir görüyorsanız, bu sizin mahzun kalplerinizin üzerimde uyandırdığı teessürün bir ifadesidir.»

Ya CHP ve özellikle hükümet?

Onlar seçim öncesinde kendilerini daha şanslı sanıyorlardı. Nihat Erim yeni CHP iktidarı döneminin başbakanlığına soyunmuştu. DP ile yürütülmüş seçim sistemi ve seçim kanunu görüşmelerinde CHP'yi yetkiyle o temsil etmişti. O ve Faik Ahmet Barutçu. DP yönünde Menderes ile Köprülü vardı. Erim konuşmalarından İsmet Paşayı haberdar ediyor, ondan talimat alıyordu. Fakat bu talimatları yine profesörün düşünceleri, tespitleri ve teşhisleri yönlendiriyordu. Tabii Başbakana ve hükümete de bilgi veriyordu.

Demokratlar nispi temsile yatkındılar. Çoğunluk sistemiyle Mecliste çokluğu çantada keklik görmüyorlardı. Nispi temsil onları daha kuvvetli bir muhalefet yapabilirdi. Özellikle Nihat Erim'in istemediği de buydu. Demokrasiye geçilirken, başta anayasa değişiklikleri olmak üzere yapılacak çok iş vardı. Bunları sağlam bir çoklukla gerçekleştirmek daha kolay olacaktı. Çoğunluk sistemi sürdürülürdü; fakat bu usulle gidilecek seçimin bütün teminatı sağlanacaktı.

Demokratlar kabul ettiler.

Tahterevallinin bir de öteki türlü işlemesi olasılığı var dı ki, CHP yöneticileri onu pek göremediler.

Seçimlere katılma rekor düzeyde oldu : Yüzde 88,88. Dağılım şöyleydi :

Parti	Aldığı oy sayısı	Oranı	Çıkardığı millet v.
DP	4.242.831	% 53,59	408
CHP	3.165.096	% 39,98	69
MP	240.209	% 3.03	1
Bağımsız	267.955	% 3,40	9
			487

DP'ye beher milletvekilliği için sadece 9.776 oy yeterken CHP'ye 60.867 oy gerekmişti. MP ise 240.209 oyla tek bir milletvekili çıkarmıştı.

Sisteme adaletli demek kabil değildi.

Eğer nispi temsil uygulanmış olsaydı milletvekillikleri şu şekilde dağılacaktı :

Parti	Milletvekili sayısı
DP	261
CHP	195
MP	15
Bağımsız	16
	487

Bundan dolayıdır ki Nihat Erim çok eleştirilecek, hatta «hezimet»in başlıca sebebi diye görülecektir. Genel Sekreterlik için favori sayıldığı kurultayda, bu yeri Kasım Gülek'e kaptırmasının altında da bu vardır.

Şemsettin Günaltay Kabinesi, Başbakanlıkta 16 Mayıs günü Cumhurbaşkanının başkanlığında toplandı. O sabah İnönü DP Genel Başkanını kabul etmiş, hükümetin yerini derhal bırakmak teklifini ona iletmişti. Bayar bunu uygun görmemiş, Kabinenin Meclis açılıncaya kadar yerinde kalmasını rica etmişti. Cumhurbaşkanı da,

«Hükümete sorarım» demişti.

Hükümet zorluk çıkarmadı. Bunun üzerine İsmet Paşa, DP Genel Başkanını tekrar çağırdı. Hükümetin onayını bildirdi.

Celâl Bayar derin bir soluk aldı. Çünkü kendi partisi içinde de sular durgun olmaktan uzaktı. Heyecanlı bir hava esiyordu. Yeni milletvekilleri seçim bölgelerinden başkente geldikçe bu heyecan artıyor, bazen karışıklığa dönüşüyordu. Gelenlerden çoğu «teşrii hayat tecrübesi» bulunmayan kimselerdi. «Taşra avukatları» çoktu. Uzun ve zor bir mücadele vermişlerdi. Bazı şeylerin hemen yapılmasını istiyorlardı.

Denilebilir ki 1950-54 Meclisinin DP Grubu başlıca dört çeşit milletvekilinden oluşuyordu. Bunların ilki, bir önceki

Meclisten gelenler... Dört Kurucu ve Hasan Polatkan, Kemal Zeytinoğlu, Kemal Özçoban gibiler... İkincisi, 1946 - 50 arasında bölgelerinde çetin demokrasi mücadelesi vermiş, kendilerine çok baskı yapılan, zaferi dişleri tırnaklarıyla kazanan yerel yöneticiler... Bunlara örnek olarak Balıkesir'in Sıtkı Yırcalı - Esat Budakoğlu çifti sayılabilir. Bir üçüncü takım, o yörenin iyi okumuş, iyi yetişmiş, dil ve dünya bilen gençleri... Amerikan siyaset sözlüğündeki «favorite son = mahallin parlak çocukları.» Bunlar, memur veya üniversite görevlisi olduklarından o günün şartlarında partiye kayıtlarını yaptıramamışlar fakat onunla ilişki kurmuşlardır. Çoğunun işi ilin dışındadır. Adaylık için hemen akla gelmişlerdir. Bunlardan tipik biri, Giresun'dan Hayrettin Erkmen, Burdur'dan Fethi Çelikbaş'tır. Bir de Genel Merkezden kendilerine adaylıklarını koymaları için ricada bulunulan şahsiyetler vardır : Halil Özyörük veya Kâzım Taşkent.

Bazıları ise listelere rastlantıyla, nasıl olduğu bilinmeksizin girmişlerdi : Tokat'tan bir arzuhalci, Ahmet Gürkan; Afyon'dan başka bir tanesi, Murat Âli Ülgen. Tam o günler bir boşalma olmuştu, onlar sokaktan derlenmişlerdi.

Bütün bu özellikler, 1950 - 54 döneminde DP Meclis Grubunun eğilim ve davranışlarında çok önemli rol oynadı.

Tabii, bunların üstünde hükümet sorunu vardı. Kimler bakan olacaklardı? Hatta kimin cumhurbaşkanı, kimin başbakan olacağı hususu, belki de sadece Celâl Bayar'ın kafasında berraktı. Buna karşılık ortalıkta dünya kadar söylenti dolaşıyordu. Bazıları kendi adlarının bakan adayı olarak ortaya atılması için gazete bürolarında kulis yürütüyorlardı. Gerçi birkaç ada «banko» diye bakılıyorsa da hükümetteki bakan sayısının ne olacağı bile kesin değildi.

Buna karşılık birtakım belirtiler işaret yerine geçiyordu. Fuat Köprülü'nün Bakan Necmettin Sadak ile birlikte Dışişlerine gitmesi bu bakanlığı onun alacağı şeklinde yorumlandı. Ancak bu, Köprülü'nün başbakanlığının tamamıyla suya düştüğü gibi değerlendirilmemeliydi. Belki Başbakan olurdu, Dışişleri Bakanlığını da —o zamanki deyimle— «uhdesinde tutardı.» Yani, üstüne alırdı.

Tahminlerin bini bir paraydı. Ankara kaynıyordu.

DP'nin seçim zaferinden sonraki ilk toplantısı bir Genel İdare Kurulu toplantısı oldu. Başkanlığını Celâl Bayar ya-

pıyordu. Bütün kurucular oradaydılar. İktidarda ilk hangi konulara el atılacaktı? Geniş kapsamlı bir af kanunu, demokratik bir basın kanunu, devlet yönetiminde tasarruf gündemdeydi.

Ertesi gün bir bildiri yayımlandı. Deniliyordu ki: «Muhalefet kendini kanunların teminatı altında hissedecektir.» Bu, seçimden önce CHP'nin yapmış olduğu aynı vaadin geçerliliğini koruyacağını söylemek istiyordu. Bildiride DP'nin Türk milletine teşekkürü de yer alıyordu. Nihayet, CHP'ye bir selam daha vardı. «*CHP'nin kaderini nihayet millete terk etmesi de şayanı memnuniyettir.*» Yani, memnuniyet vericidir.

DP'nin ilk Meclis Grubu toplantısı 20 Mayıs günü kararlaştırıldı. Orada partinin cumhurbaşkanı ve Meclis başkanı adayları seçilecekti. O zamanki anayasaya göre —1924 Anayasası— usul buydu. CHP Meclis Grubu ise bir gün sonra, 21 Mayısta toplanacak, kendi başkan vekillerini seçecekti.

DP'nin Meclis Grubu toplantısı görkemli oldu. Cumhurbaşkanlığı için aday adaylığına Celâl Bayar, Meclis Başkanlığı için aday adaylığına Refik Koraltan gösteriliyorlardı. Başka aday adayı yoktu. Celâl Bayar'ın adı şöyle kondu: «*Celâl Bayar Cumhurbaşkanı olursa memleket demokratik bir idarede bir cumhurbaşkanının nasıl hareket edeceğini görür ve onun devlet başkanı olarak çalışmaları yurt için çok hayırlı neticeler doğurur.*»

Teklif sahibi Dr. Mükerrem Sarol'du.

Ancak, yadırganan bir sonuç çıktı: DP Genel Başkanı kullanılan 379 oydan sadece 345 tanesini aldı. Ertesi gün Zafer gazetesi haberi şöyle verecekti: *Grup, ittifaka yakın ekseriyetle Celâl Bayar'ı cumhurbaşkanı adayı seçti.*

Tabii, «ittifak» başkaydı, «ittifaka yakın çoğunluk» başka...

Bunda belki biraz, bütün muhalefet döneminde parti genel başkanlarından cumhurbaşkanı seçilmemesi propagandasının DP tarafından yapılmasının payı vardı. Bayar'a oy vermeyenlerden bazıları Özyörük veya Köprülü'yü Cumhurbaşkanı, Bayar'ı Başbakan, Menderes'i Maliye Bakanı olarak düşünüyorlardı. Ama çok muhtemeldir ki, birtakım yeni mliletvekilleri de doğru dürüst oy vermeyi beceremeyişlerdi.

Meclis başkanlığı aday adaylığına Refik Koraltan seçildi. Grup Başkanlığına ise Ekrem Hayri Üstündağ.

Grupta aday seçildikten sonra Celâl Bayar, «Anayasanın bugünkü hükümleri dairesinde devlet reisliği vazifesinin iyi ve muntazam nümunelerini —örnek— vermeye çalışacağım» diyerek arkadaşlarından kendisine itimat etmelerini istedi.

DP Genel Başkanı, grup toplantısına seçim kampanyası sırasında kullandığı «steyşın-cip» ile geldi, gene ona binerek evine döndü. Dışarda birikmiş halk kendisini coşkuyla, sevgiyle alkışladı.

Grup toplantısında ayrıca Meclis Başkanlık Divanında 1 Meclis Başkan Vekilliği ile 2 kâtip ve 1 idareci üyenin CHP'ye bırakılması kararlaştırıldı. Söz alanlar CHP'nin «sıra kapağı vurmak» gibi eski usullerini kullanmayacaklarını belirttiler.

Taraflar birbirlerine çiçek atıyorlar, demokratik ilk iktidar devir tesliminin bahar havası sürüyordu. Gerçi ertesi gün, parti genel merkezinde toplanan CHP Meclis Grubu kendi başkan vekilliklerine Şemsettin Günaltay ile Faik Ahmet Barutçu'yu getirirken bu teklifi reddetti ama, aynı gün Cumhurbaşkanlığından bir bildiri yayımlandı: İsmet İnönü, yeni cumhurbaşkanı seçilinceye kadar bu görevini sürdürdüğünden toplantı salonuna girip Malatya Milletvekili olarak oy kullanamazdı. Seçimden sonra CHP milletvekillerinin başında Mecliste yeni cumhurbaşkanını tebrik edecekti.

Celâl Bayar, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra DP Genel Başkanlığından istifa edecekti. Partisinin «sade bir üyesi» olarak kalacaktı.

Yürürlükteki anayasaya göre, bu onun hakkıydı.

22 Mayıs —bir pazartesiydi— başkent Ankara «çok tarihi bir gün» yaşadı. CHP'nin Şemsettin Günaltay kabinesi Başbakanlıkta son toplantısını yapıyordu. O tarihte Başbakanlık, Ulus'taki vilayet meydanında, sonradan Maliye Bakanlığı olacak binadaydı. Toplantıya Cumhurbaşkanı İnönü başkanlık ediyordu. Bu, İsmet Paşanın da son cumhurbaşkanlığı günüydü.

Önce bazı siyasal konulara değinildi. Bunlar çok fazla değildi. Asayiş bütün ülkede mükemmeldi. Hiçbir yerde taşkınlık olmamıştı. Halk diri, fakat sükûnet içindeydi.

Toplantı yavaş yavaş sohbete dönüştü. İnönü seçilmeyenlerin —Günaltay'dan başkası seçilmemişti— geçim durum-

larını sordu. Gelecek için düşünceleri nelerdi? Yanıtlar Cumhurbaşkanını duygulandırdı. Büyük çokluğu kırk yaş civarında kimselerdi. Kendilerine yeni bir yaşam kurmak zorundaydılar. Hele, politikada kalmaya niyetli olanları... Önce geçimlerini sağlamalıydılar. Biri hastanede ihtisasını tamamlayacak, memleketinde doktorluk yapacaktı. Biri, davet edilirse üniversitedeki kürsüsüne dönecekti. Biri, ilk defa avukatlığa başlayacaktı. Biri, Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olduğu için hukukun imtihanlarını verecek, mahkeme kalemlerinde stajını bitirip avukatlık hakkını kazanacaktı.

İsmet Paşa veda edip Başbakanlık odasından çıkarken kapıyı açıp tekrar içeri girdi. Bakışlarında mutlu bir pırıltı vardı. Birçoğunun ay sonuna kadar geçimleri bulunmayan arkadaşlarını süzdü,

«Sizinle iftihar ediyorum!» dedi.

Hepsinin gözleri yaşarmıştı. Mahkeme kalemlerinde staj yapacak olan Maliye Bakanıydı : İsmail Rüştü Aksal.

Aynı gün, gene Ulus Alanında, eski Ankara Palas Otelinin karşısındaki Meclis binası ağzına kadar doluydu. Dinleyici localarında kordiplomatik ve basının yanında milletvekillerinin Ankara'da bulunan eşleri göze çarpıyordu. Muhalefet ile iktidar yer değiştirmemişlerdi de CHP ile DP yer değiştirmişlerdi. Muhalefet sıraları gene, başkanlık kürsüsünden bakıldığında salonun sağındaydı. Oraya CHP'liler oturdular. Kabinenin önündeki sol taraf iktidarındı. DP'liler yerleşmişlerdi.

Hükümet sandalyeleri boş duruyordu. Yeminler sırasında iki taraf da kendi liderlerini, tanınmış şahsiyetlerini alkış yağmuruna tuttular. Başkanlık kürsüsünde en yaşlı üye, CHP'nin Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın vardı.

Yeminler bitince Başkanlık Divanının seçimine geçildi. Refik Koraltan TBMM'nin yeni başkanı olarak gür ve kalın sesiyle görkemli bir teşekkür konuşması yaptı.

Celâl Bayar, Türkiye Cumhuriyeti'nin «3. Cumhuşbaşkanı» oldu.

Celâl Bayar, üzerinde frağı, cumhurbaşkanlığı andını okumak üzere salona girdiğinde alışılmış, fakat tersine dönmüş bir manzara gözlendi. Bir grup milletvekili, oturdukları yerden müthiş tezahürat yapıyorlar, «Yaşa! Var ol!» diye

bağırıyorlardı. Bunlar dört yıl önce Cumhurbaşkanını oturarak ve sessizce karşılamış Demokratlardı. Çünkü o zaman içeri giren İsmet İnönü'ydü.

Başka bir grup milletvekili ayakta, sessizce duruyorlardı. Geçen defa da Cumhurbaşkanını ayakta, fakat müthiş tezahürat yaparak karşılamışlardı. Bu sefer en ufak alkış sesi duyulmadı.

Kürsüden yemin eden Celâl Bayar'dı.

İki taraf da, «ufak bir değişiklik» ile tutumlarını korumuşlardı.

Aynı gün DP iktidarının ilk kabinesi açıklandı. Başbakan ve 14 bakandan oluşuyordu.

Başbakan : Adnan Menderes
Adalet Bakanı : Halil Özyörük
Milli Savunma Bakanı : Refik Şevket İnce
İçişleri Bakanı : Rüknettin Nasuhioğlu
Dışişleri Bakanı : Fuat Köprülü
Maliye Bakanı : Halil Ayan
Milli Eğitim Bakanı : Avni Başman
Bayındırlık Bakanı : General Fahri Belen
Ekonomi ve Ticaret Bakanı : Zühtü Velibeşe
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı : Dr. Nihat Reşat Belger
Gümrük ve Tekel Bakanı : Nuri Özsan
Tarım Bakanı : Nihat Eğriboz
Ulaştırma Bakanı : Tevfik İleri
Çalışma Bakanı : Hasan Polatkan
İşletmeler Bakanı : Prof. Muhlis Ete

Demokrat Parti, fiilen iktidarı almıştı. İsmet İnönü, CHP'li milletvekillerinin başında, yeni cumhurbaşkanını tebrik etti. Yeni cumhurbaşkanı «steyşın-cip» ile geldiği Meclisten, forsunu çekmiş cumhurbaşkanlığı makam otomobiliyle ayrıldı. Meclis kapısı önünde birikenler kendisini yine coşku ve sevgiyle alkışladılar. Araba, çevresini kuşatan polis motosikletlerinin motor sesleri arasında hareket etti. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın ilk emri polis motosikletlerinin kendisine eşlik etmesini yasaklamak oldu. Bu görüntüden Ankara halkının çok hoşlanmadığını biliyordu.

Ertesi gün Ulus gazetesinde İsmet İnönü'nün «Şükran borçlarım» başlığını taşıyan bir yazısı çıktı. Eski Cumhurbaşkanı millete, Ankaralılara, Malatyalılara teşekkür ediyordu. Şimdi, yine Malatya Milletvekiliydi. Cumhurbaşkanıy-

ken, geleneğe uyarak başkentin Meclisteki temsilcisi olmuştu.

Yeni Cumhurbaşkanı ise İstanbul Milletvekiliydi. Adaylığını iki yerden koymuştu: İstanbul ile Bursa'dan. Noter önünde çekilen kurada İstanbul çıkınca onu tercih etti. İki yerden adaylık koyup iki yerde de kazanan 19 milletvekili bulunuyordu. Bunlar bir taneyi seçince, bir anda 19 milletvekilliği boşalmış oldu.

Bunun içindir ki ara seçimlerindeki milletvekilliklerine talep hemen başladı.

Cumhurbaşkanı seçiminin ertesi günü İsmet İnönü kısa bir bildiri yayımladı. Bunda şöyle diyordu: *Cumhurbaşkanı vazifesinin hitamı* (bitmesi) *üzerine CHP Genel Başkanlığını fiilen deruhte ettiğimi* (üstlendiğimi) *memlekete ilan ederim.»*

İsmet Paşa milletvekili andını 26 Mayısta içti. Grubu kendisini heyecanla alkışladı, ayakta tezahürat yaptı. CHP Genel Başkanı salonun en sağındaki, tahta kaplama duvar kenarındaki yerine yerleşti. Duvara sonra bir kulaklık kondu.

Sırtladığı görevin zor olacağını düşünüyor olmalıydı. Çünkü partisinin ertesi günkü divan toplantısında verdiği nutukta şöyle diyecekti:

«Biz muhalefette iken halk idaresinin feyizli (verimli) *bir surette yerleşmesi için daha çetin vazifeler karşısında kalabileceğimizi biliyoruz.»*

Cumhurbaşkanı seçiminin ertesi günü Adnan Menderes Hükümeti de Başbakanlıkta ilk toplantısını yapıyordu. Toplantıya başkanlık eden Celâl Bayar'dı. Daha sonra toplu halde Atatürk'ün kabrine gidildi. Ziyaretçilerin kıyafetleri kabine içindeki çeşitliliği de yansıtır gibiydi. Bayar ve Özyörük fraklıydılar. Adnan Menderes çizgili pantolon, siyah ceket giymişti. Ötekiler sivildiler.

Hükümet yurtta olumlu izlenim bıraktı. CHP'nin bir propagandası, «Bunlar hükümet kuracak adam bulamazlar» idi. Belki de Halil Özyörük, Avni Başman, Fahri Belen, Dr. Nihat Reşat Belger gibi ülke çapındaki kimseler, bu düşünülerek ilk kabineye alındılar.

Bunlar yurt çapında kimselerdi de Adnan Menderes ile nasıl geçineceklerdi?

Geçinemediler...

III

O, olay dolu 23 Mayıs 1950 akşamı ki, bir gün önce Celâl Bayar cumhurbaşkanı seçilmişti, gündüz DP'nin ilk hükümeti toplanmıştı ve İsmet İnönü «muhalefet liderliği»ni resmen millete bildirmişti, saat 20.30'da Pembe Köşkte bir konuk vardı. Bu, Celâl Bayar'dı. İsmet İnönü Çankaya'dan ayrılmış, kendi evine taşınmıştı. Eski Cumhurbaşkanı, yeni Cumhurbaşkanını Pembe Köşkün zemin katındaki, baştaki küçük oda ile yemek salonu arasındaki biraz daha büyücek odada ağırladı.

İkisi orada baş başa görüştüler.

Sonradan bu konuşmaya ilişkin olarak türlü söylentiler ortalıkta dolaşacaktır. Bunlar, bazen Meclis konuşma ve tartışmalarında bile söz konusu edilecektir. Özellikle Adnan Menderes, fevri davranışlarını sergilediği polemiklerde CHP Genel Başkanını şahsı için «teminat» istemekle suçlayacak, sanki korkuyormuş da, «Ben ne olacağım» endişesini dile getirmiş gibi göstermeye çalışacaktır.

İki lider de konuşma hakkında açıktan hiçbir bilgi vermemişlerdir. Ancak Celâl Bayar'ın, Başbakanı Menderes'e görüşlerini anlatmamış olması düşünülemez. İnönü ise, olayı Menderes çarpıttığı zaman bile o konuda sessiz kalmayı yeğlemiştir. Gerçi bir «teminat» işi konuşulmuştur. Ancak bu, İnönü'nün kişisel teminatı değil, muhalefetin yasalarla sahip olması gereken teminatıdır. CHP iktidarı 14 Mayıstan önce, gelecek muhalefetin bu teminatının bulunacağını bildirmiştir. DP iktidarı da, hükümet kurulmadan önce aynı hususu kanıtlamıştır. Bayar - İnönü konuşmasında söz konusu edilen bu teminattır ve yeni Cumhurbaşkanı muhalefetin tam bir güvenlik içinde çalışmasını sağlamanın görev bilindiğini vurgulamıştır.

Aksine bir teminat aranması için yeni Cumhurbaşkanının, eski Cumhurbaşkanına gitmesi değil, eski Cumhurbaşkanının yeni Cumhurbaşkanını ziyaret etmesi gerekirdi.

O «ara oda»da İnönü, Bayar'a bir devlet başkanının bilmesi gereken «mahrem (gizli) bilgiler»i aktarmıştır. Özellikle dış politika ve dış ilişkilerde, ülke içinin kritik sorunlar»ı hakkında konuşmuşlardır. Cumhurbaşkanı eski Cumhurbaşkanına teşekkür ederek Pembe Köşkten ayrılmıştır.

Millet bu barışçı devir teslimden dolayı hem Celâl Bayar'a, hem İsmet İnönü'ye sempati ile bakmaktadır. Özellikle gençlik İsmet Paşaya telgraflar yağdırmaktadır. İnönü aldığı mektup ve telgraflara 26 Mayıs günlü Ulus gazetesinde teşekkür etti. Partililer o günlerden itibaren genel başkanlarına heyetler halinde ziyaretler yapmaya başladılar. Celâl Bayar da göründüğü her yerde halk tarafından alkışlanıyordu. Onun partilileri de kendisini Çankaya Köşkünde görmeye geliyor, bağlılıklarını, sevinçlerini bildiriyorlardı. Bunlara ait fotoğraflar sayfalar halinde CHP organı Ulus'ta ve DP organı Zafer'de yayımlanıyordu. Ancak devletin radyosu daha baştan, sadece «Çankaya'daki kabuller»i haber bültenlerinde verme, ötekileri gözden uzak tutma yolunu benimsedi.

Gösterdikleri neden, radyonun devletin radyosu olduğu, muhalefetin bundan ancak seçim zamanları, seçim yasası gereğince yararlanabileceğiydi. Halbuki haberin «devlet - devlet dışı» ayrımı olanaksızdı. Gerçi kendi iktidarlarında CHP de radyoyu böyle kullanmıştı. Ama kötü örnek, bir emsal oluşturmamalıydı.

Ankara'ya o günler gönderilen Cumhuriyet muhabiri Necdet Evliyagil'e Başbakan Adnan Menderes ilk kabine toplantısından sonra demecinde, *«Bir memlekette demokrasi, ancak serbest bir matbuatla gelişebilir»* diyordu.

Bu arada başkentte bir ziyaretçi boy gösterdi. Boyu da pek uzun değildi ya... İstanbul'un «küçük vali»si Fahrettin Kerim Gökay.

Fahrettin Kerim Gökay, ki bir sinir ordinaryüs profesörüydü ve Lütfi Kırdar'ın görevden alınmasından sonra Başbakan Şemsettin Günaltay'ın «adamı» olarak İstanbul Vali ve Belediye Başkanlığına getirilmişti, üstelik 14 Mayıs öncesinin «İşte paşam, İstanbul!» sözünün sahibiydi; tedirgindi. Kulağına kar suyu kaçmıştı. «Herkesi idare etmek» becerisine karşın, Demokratlarca tutulmadığını, istenmediğini biliyordu. Celâl Bayar'ın o makama, kendi «adamı» Yusuf Ziya Öniş'i düşündüğü duyulmuştu. Öniş, daha Bayar'ın Başba-

kanlığı döneminden, hatta öncesinden onun «yâranlar»ı diye bilinen «İş Bankası grubu»ndandı. Ancak bunlar «aferist = iş takipçisi» olarak damgalanmışlardı ve Başbakan Menderes'in onlardan hazzetmediği de aynı şekilde biliniyordu.

Türkiye'deki iktidarın barışçı yoldan ve seçimle el değiştirmesi bütün dünyada, özellikle demokrasilerde çok olumlu yorumlara yol açtı. Amerika Cumhurbaşkanı Truman, Celâl Bayar'a bir kutlama telgrafı gönderdi ve bu, Zafer'e başlık oldu. Zafer'in 31 Mayıs günlü manşeti ise şuydu: *«Türkiye'de yapılan seçimler ve bunun kıymetli neticeleri hakkında —Amerikan Senatosunun takdirleri— Amerikalı Senatörler diyorlar ki: Türklerin verdiği misalden çok şeyler öğrenebiliriz.»*

İsmet İnönü ise Adana ve Kahire konferanslarından şahsen tanıdığı İngiliz Başbakanı, büyük Anglosakson devlet adamı Winston Churchill'den o günler şu özel mektubu alıyordu:

«Aziz Generalim,

Her ne kadar Türk politikasına karışmam doğru olmayacaksa da, şahsım düzeyinde, Türkiye'nin kaderini elinizde bulundurduğunuz uzun dönemin kapandığını büyük bir üzüntüyle okudum. Bana öyle gelir ki bir komutan olarak kazandığınız zaferlerin yanında tarih Türkiye Cumhuriyeti'ni İkinci Dünya Savaşının tehlikelerinden ne büyük bir maharetle sıyırmış olmanız ve aynı zamanda Mustafa Kemal tarafından onca mücadeleyle kurulmuş liberal ve ilerici hükümet sistemini nasıl korumuş bulunmanız karşısında size hayranlık duyacaktır.

Dostça ve hoş buluşmamızı daima hatırlayarak siyasi sahneden bu çekilişiniz sırasında size en iyi dileklerimi sunarım.»

Bu mektup 31 Mayıs 1950 tarihini taşır. İsmet Paşa kendisine 7 Haziran 1950 tarihli mektubuyla yanıt verdi. Onun mektubu şöyle başlıyordu:

«Azizim Mr. Churchill,

31 Mayıs 1950 tarihli nazik mektubunuzu bu ülkedeki muhalefet partisinin liderliğini üstlenmekte olduğum bir sırada büyük bir memnunlukla aldım.»

İnönü, böylece dostuna siyasi alandan çekilmediğini bildiriyordu. Mektup, bu durumun Churchill'in de başına geldi-

ğini, yani onun da İkinci Dünya Savaşının hemen bitiminde seçim kaybettiğini hatırlatan şu satırlarla sürüyordu :

«Eminim ki hiç kimse, şimdi karşı karşıya bulunduğum yeni görevlerin tabiatına sizden daha fazla aşina değildir.»

İsmet Paşa bunun önemi üzerinde duruyor, eski dostunun kendisine gösterdiği sempatinin ona da «samimi işbirliği» günlerini daima hatırlatacağını belirtiyor, selamlar, sevgiler sunuyordu.

Yeni hükümet işlere el atmaya başlamıştı. Kabinenin Bayar başkanlığındaki ilk oturumun hemen ertesi günü, Milli Savunma Bakanlığında bir toplantı vardı. Bakıldı ki onda da, Başbakan ile birlikte Cumhurbaşkanı da hazırdı. Bu, birkaç yıl böyle sürecektir. Daha doğrusu birkaç yıl Başbakan Adnan Menderes buna, bazen kerhen tahammül edecektir. Menderes'in uzun bir politikacılık deneyimi vardı ama, hükümette hiçbir zaman yer almamıştı. Celâl Bayar ise, yıllarca İsmet Paşa kabinelerinde İktisat Bakanı olarak görevde bulunmuş, kısa bir süre Atatürk'e Başbakan olmuştu. O bakımdan deneyimi vardı ve ilk günler bundan yeni hükümeti yararlandırmak niyet ve kararındaydı. Ancak zaman geçince Başbakan, başbakanlığını daha serbest yapmak isteyecek, bazen küsecek ve Aydın'daki Çakırbeyli çiftliğine gidip uzun süre dönmeyecektir. Bayar, başbakanının ruhsal açıdan iniş çıkışlarını iyi bildiği için kendi tutumunu da ona göre ayarlayıp idare edecektir. Buna karşın Menderes'in 1954'e yakın günlerdeki bakanlarından biri bir kabine toplantısında onun, «Büyük bankacımız gelip bizi irşat etmek istiyorlardı ama, zahmet etmemesini söyledim» diye alaylı konuşmasını hatırlamaktadır.

DP iktidarının ilk hükümet programı ay bitmeden, 29 Mayıs Pazartesi günü okundu. Görüşmeler iyi başladı, kötü kapandı. Hatta bu, öndeki dört yıllık dönemin partiler arası ilişkiler açısından bir bakıma geleceğini tayin etti.

İki bölüm olan programı, Başbakan Adnan Menderes okudu. Birinci bölümü tamamıyla «CHP'nin son yıllardaki icraatı»nın eleştirisine, hem de sert eleştirilmesine ayrılmıştı. «Son yıllar» diye özellikle vurgulanıyordu, çünkü ondan önceki yıllarda kurucuların dördü de CHP içindeydiler. Bir tanesi —Celâl Bayar— üstelik kabinelerde yer almış, hatta kabine kurmuştu. Onlar da, bu sıfatlarıyla «icraatın içinde» idiler.

Fakat daha sonralar bu sınırlamadan da vazgeçilecek ve «27 yıllık CHP iktidarı» edebiyatına hız verilecektir. Ah bu millet, 27 yıllık CHP iktidarından neler çekmiştir, neler! 1923' ten 1950'ye kadar...

DP bunu 1946 ile 1950 arasında sürekli kullanmıştır. Başarılı kullandığı şuradan bellidir ki, sandık başına gittiğinde halk onu seçmiştir. Muhalefet yıllarında havayı bu şekilde gergin tutmak iktidarın rahat çalışmasını engellemiş, en azından zorlaştırmış olabilir. Fakat artık, DP iktidardı. Havanın aynı gerginlikte kalması bu sefer DP iktidarının zararına olacaktı. DP'nin buna katkısının, hatta bunu teşvikinin âlemi neydi?

Nitekim dört yıl boyunca çok kimse Demokratlara «Yahu, siz muhalefetin kışkırtmalarına, gürültüsüne, patırdısına ne aldırıyorsunuz? Kendi işinize baksanıza...» diye uyarılarda bulunacak, ancak bu sağduyulu sözler bir kulaktan girip ötekinden çıkacaktır.

Özellikle «fevri» (ansızın parlayan) bir karaktere sahip Adnan Menderes'in...

İlk hükümetin programının müzakerelerinde de bu böyle oldu.

Programın ikinci bölümü ileriye dönük icraata ayrılmıştı. İktidar liberal eğilimli bir anlayış, felsefe içinde çalışacaktı. Böylece CHP ile arasında, hiç olmazsa genel prensipte bir doktrin farkı doğuyordu ve bu sağlıklı bir tavır alıştı.

Programın dikkat çeken bir cümlesi oldu: Millete mal olmuş inkılaplarımız mahfuz tutulacaktı.[4]

Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir iktidar Atatürk devrimlerinin «millete mal olmuş», dolayısıyla «millete mal olmamış» ayrımını getiriyordu. Bir kere, bu ayrımı kim yapacaktı? Kim «bu devrim millete mal olmuştur, bu devrim mal olmamıştır» kararını verecekti? Üstelik «mahfuz tutmak» deyimi biraz, ötekileri gözden çıkarıp sadece hakkında «millete mal olmuştur» hükmü verilenleri korumak anlamına gelmiyor muydu? Bu, devrimlerin bir kısmını aslan ağzına atmaktı.

Herhalde 1. Menderes Kabinesinin sakıncalı formülü sonradan çok karışıklığa ve provokasyona yol açacaktır.

---

4) Mahfuz = Saklı.

Uzun programın okunması bittiğinde muhalefet, görüşmelerin iki gün sonra, çarşambaya bırakılmasını istedi. Elde bir metin yoktu. Sadece dinlemişlerdi. Eleştirilerini yapmaları için, kendilerine bir süre tanınmalıydı.

Hoş bir sürpriz oldu: DP'nin ileri gelenlerinden Samet Ağaoğlu —kabineye girememişti— kalktı ve bu isteği destekledi. DP iktidarının ilk hükümetinin programı aceleye getirilmeden, «yangından mal kaçırır gibi» değil, uzun uzun ve rahatlıkla görüşülmeli, eleştirilmeliydi. DP Grubu ona uydu. Görüşmeler çarşamba gününe bırakıldı.

Acaba DP Meclise gerçekten yeni bir hava mı getirmeye kararlıydı? Bir, tahammül havası. Çünkü bir önceki Mecliste muhalefetin böyle teklifleri her zaman iltifat bulmazdı. Yanılgı çabuk anlaşıldı.

CHP Grubunun sözcüsü Faik Ahmet Barutçu'ydu. Trabzonluydu. Dili hafiften çalardı. Belki de kendisi bunu biraz abartırdı. Müthiş bir kürsü egemenliği vardı. Mesleği avukatlıktı. Sonradan basın davalarında beni savunacaktır. Konuşurken kürsüde bir aşağı, bir yukarı dolaşır, çok el kol hareketi yapardı. Bol bol da su içerdi. Gayet nüktedan olduğundan konuşmaları hem ilgiyle dinlenir, hem de, varsa tansiyonu düşürürdü.

CHP sözcüsüne göre hükümet müteredditve kararsızdı. Program açıklıktan yoksundu. Başbakanın «CHP'nin son yılları icraatı»nın eleştirilerine teker teker yanıt verdi. O kadar ki ertesi günün Zaferi şöyle yazacaktı: «*Barutçu tenkit yerine CHP'nin bir müdafaasını yaptı.*»

Menderes, ileriye dönük program söylemenin yanı sıra geriye dönük eleştiriler sıralamıştı ya.. Elbette CHP sözcüsü, partisini savunacaktı.

MP'nin Meclisteki tek temsilcisi, Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı da söz aldı. Bölükbaşı bir önceki dönemde, özellikle 12 Temmuz Beyannamesinden itibaren DP'ye muvazaa[5] suçlaması yapanların başındaydı. CHP ile DP anlaşmışlardı, «gerçek muhalefet»i boğuyorlardı! Şimdi, girdiği ilk Mecliste bunu tekrarlıyordu: Devri sabık yaratmayacağız, diyorsunuz. Niçin? Yani iktidara gelen DP hükümeti kendinden evvelki CHP hükümetlerinin budalalıklarına, suçlarına sünger mi çekecek?

---

5) Muvazaa = Danışık, danışıklık.

Bunun üzerine CHP Grubunun öteki sözcüsü Avni Doğan kürsüye geldi ve bir bakıma meydan okudu :

«*Kötülüğü, namussuzluğu ve suçu asla terviç etmiyoruz* (değer vermiyoruz). *Varsa, bunları takip etmek iktidar partisinin borcudur.*»

Görüşmeler beş saat sürdü. Söz alanların çoğu Demokrat veya DP'ye yakın bağımsızlardı. Bunlardan Sinan Tekelioğlu tam üç saat konuştu ve dinleyenleri öldürdü. Zaten o sıralar çok kimse koridora kaçmıştı. Celse cumaya kaldı.

Cuma günü çoğunluk partisinden bazı kimselerin kulaklarına bir şeyler mi fısıldanmıştı? CHP'lilere söz verilmek istenilmiyor, kürsüye gelebilenlere ise, laf atılarak konuşma imkânları kısıtlanıyordu. Bu arada görüşmelerin yeterliliği için DP'liler önerge verdiler. DP oylarıyla kabul edildi.

Kürsüye Adnan Menderes çıktı. Bir saat konuştu. CHP hakkında ağzına geleni söyledi. Bunların bir kısmı hükümet programındaki bazı suçlamaların daha ağır şekilde yinelenmesiydi. Hiddetinin nedeni, hükümetinin programının muhalefet tarafından beğenilmemesi, eleştirilmesiydi. Sanki kendileri daha mı iyisini yapmışlardı?

Belki yapmamışlardı ama, muhalefetin görevi eleştiri değil miydi? Yeni Başbakandaki bu tahammülsüzlük, DP'nin pekâlâ altın yılları olabilecek 1950 - 54 arasını boş polemiklerle, bazen şiddet hareketleriyle doldurdu.

CHP Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu söz istedi. Fakat başkan söz vermeye yanaşmadı. Oylamaya geçiliyordu. Konuşma süresi tamamlanmıştı.

Muhalefet protesto etti. İçtüzükte açık şekilde belirtiliyordu ki, son söz daima milletvekilinindir. Halbuki son sözü hükümet adına Başbakan söylemişti. Ona yanıt verme hakkı tanınmıyordu.

O gün CHP sıralarında oturan, fakat kısa süre sonra çark edip DP sıralarına geçecek olan eski Meclis Başkan Vekillerinden Feridun Fikri Düşünsel bağırıyordu :

«Reis bey, iç tüzüğe aykırı hareket ediyorsunuz!»

Geçen Meclisten kalma Kemal Zeytinoğlu, Kemal Özçoban gibi DP milletvekillerinin de yapılan muameleden huzursuz oldukları görüldü. Başkan, Barutçu'ya söz verilip verilmemesini oylamaya koydu. DP'liler verilmemesi lehinde el kaldırdılar.

Bunun üzerine CHP grubu salonu terk etti, oylamaya katılmadı.

Oylamada tuhaf bir durum ortaya çıktı. Hükümet programı «ittifakla» kabul edilmişti ama, bu ittifak sadece 282 oydan oluşuyordu. Demek ki yüz kadar DP'li milletvekili, yani grubun dörtte biri orada yoktu.

Ertesi gün Ulus gazetesi bunlardan bir kısmının Boğaziçi'nde nargile içerken, bir kısmının da Beyoğlu'nda piyasa ederken görüldüklerini yazacak, bir polemik başlatacaktı.

CHP Meclis Grubu bir bildiri yayımlayarak durumunu açıkladı. Program görüşmelerinde kırka yakın DP milletvekili konuşmuştu. Buna karşılık sadece üç CHP milletvekiline söz verilmişti. Söz hakkı önce yeterlik önergesiyle zedelenmişti. Bundan sonra Başbakan Adnan Menderes kürsüden bir saat CHP'ye çatmıştı. CHP Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu'ya bu hücumlara yanıt verme hakkı tanınmamıştı. Bunun üzerine CHP Grubu oya katılmaksızın salonu terk etmişti.

CHP Meclis Grubu ertesi gün «açık haksızlık ve içtüzüğün ihlali» olarak nitelediği bu muameleyi Meclis Başkanı katında protesto etti.

Refik Koraltan harekete geçmedi. Ancak DP'li Meclis Başkan Vekillerinden Hulusi Köymen oya iştirak miktarı hakkında bir açıklama yaptı : Meclis açıldığında içerde 400'den fazla milletvekili bulunurken oylama sırasında «yemek yenmesi ihtiyacı» dolayısıyla bu sayı düşmüştü!

İyi ki başka «ihtiyaç»lardan söz edilmiyordu.

Polemik bir süre Ulus ile Zafer arasında sürdürüldü. CHP'nin sözcüsü olayı «Meclis diktatoryası»nın başlangıcı olarak nitelendiriyordu. DP'nin sözcüsü ise «CHP Meclise tahakküm[6] mü etmek istiyor?» diye soruyordu.

Herhalde iyi bir başlangıç kötü sonuçla bitmişti.

IV

14 Mayıs seçimleri Ankara'ya, alışılmışın dışında, bazı kimseleri milletvekili olarak getirdi. Bunun ilk örnekleri,

6) Tahakküm = Baskı ile hükmetmek.

1946 seçimleriyle gelmişlerdi. İstanbul'dan, taşradan.. Onlar 1950'nin Mayısında artık «tecrübeli milletvekili» idiler. Ötekilerin bir kısmı DP'nin büyük kongrelerinde başkentin havasını tatmışlardı. İtibar görmüşlerdi. Ama o sıra hem kendileri milletvekili değillerdi, hem de partileri iktidarda bulunmuyordu. Şimdi, koşullar değişikti.

Milletvekili tipi olarak, CHP iktidarının milletvekillerini biliyorlardı. Onların dedikleri dedik, öttürdükleri düdüktü. Kendi yörelerinde, valiler dahil herkesin önlerinde nasıl iki büklüm olduğunu görmüşlerdi. Onların gözünde değillerse, derhal yerlerinden ediliyorlardı.

Bunlar kendilerine, DP'liler olarak pek iyi muamele de etmemişlerdi. Hele, 12 Temmuz Beyannamesinden önce.. Ancak o tarihten sonra, Cumhurbaşkanı İnönü yurdu dolaşıp idare amirlerinden bütün partililere eşit davranmalarını istediğinde biraz değişmişlerdi.

Değişmemiş olanlar da vardı. Bazı valiler kendilerini hep, «CHP iktidarının valisi» olarak bilmişlerdi. Kötülüklerinden yapmıyorlardı. Ülkenin iyiliğini onda buluyorlardı. Demokrasiye geçişi içlerine sindirmemişlerdi. Samimiydiler. «Milli Şef»e kızıyorlardı. Bize mi kalmıştı, bu demokrasi?

Bunların tipik bir örneği, Bursa Valisi Fazlı Güleç idi. Mert adamdı. DP iktidarı aldığında emekliliğini istedi. Kabul edildi. İnanmadığı bir hükümetin hizmetinde kalmayı doğru bulmamıştı.

Çok DP milletvekili böyle idare amirlerinden şikâyetle dolu olarak Meclise gelmişlerdi. Daha ilk günden kendi gruplarında bunların değiştirilmesi isteklerini yüksek sesle dile getirmeye koyuldular. Artık kendileri iktidar değil miydiler? Bunlara hadleri bildirilmeliydi.

Hükümetin kulak tıkaması olanaksızdı. Zaten DP büyükleri de «partizan idare»den hep yakınmışlardı.

İlk kalemde dokuz vali birden, kararnameyle emekliye ayrıldılar. Zafer gazetesi bunlar için, «*Parti hizmetkârı olduklarını ispat etmişlerdir*» diyordu.

Doğruydu.

İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, bu makam için Cumhurbaşkanı Bayar ile Başbakan Menderes arasındaki aday konusunda farklılıktan yararlanarak orada kalmayı başardı. Her iktidara aynı bağlılıkla hizmet edebileceğine en

sonda Bayar'ı bile inandırdı. İçişleri Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu haziranın başında gazetecilerin «İstanbul valisinin değişeceğine dair rivayetler var? Ne dersiniz» sorusuna şu karşılığı veriyordu :

«Şimdilik düşünülmüş böyle bir şey yoktur.»

Orduda da «İsmet Paşaya bağlılıkları bilinen» komutanlar DP iktidarını, özellikle Celâl Bayar'ı rahatsız ediyordu. Gerçi Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman alınmış, yerine Nuri Yamut getirilmişti ama, bu yeterli görülmüyordu. Deniz Kuvvetleri Komutanı Mehmet Ali Ülgen, Hava Kuvvetleri Komutanı Zeki Doğan, Askeri Şûradan Kâzım Orbay, Salih Omurtak haziran başında emekli edildiler.

Askerlerden ve askerlikten pek fazla anlamayan Bayar «kendine göre ordu» yapabileceği inancındaydı. DP iktidarı sırasında kuvvet komutanlıklarına getirilenlerden bir kısmı bu umudu doğruladılar. Emekliliklerinde DP milletvekili olarak Meclise de girdiler. Fakat sonları, Yassıada oldu.

Bu komutanlar «kendilerine göre komutan» olmuşlardı da ordu «kendilerine göre ordu» olmamıştı.

Bunun aksi, Türk ordusunun geleneklerine aykırıydı. Askerden ve askerlikten anlayan, oradan gelmiş İsmet Paşa kulakları şöyle bükecektir : «*Hiç kimse kendine göre bir ordu yapamaz.*»

Nitekim 27 Mayıs 1960'a giden son günlerde devrin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Amerika'dan ve Avrupa'dan gazeteciler davet edecek, iktidarlarının ne kadar sağlam bulunduğunu ispat için onlara «*Ordu, tek adam gibi arkamızdadır*» diyecektir.

Birkaç gün sonra da, ordu derken, Genelkurmay Başkanlığına getirdikleri Erdelhun Paşayı ancak kastettiği anlaşılacaktır.

1950'nin o günlerinde ordu üzerindeki DP yetki kullanımları bazı acemilikler ve tereddütler belirtisi gösterdi. Nuri Yamut Genelkurmay Başkanlığına getirildiğinde 2. Başkan diye Şahap Gürler'in adı verildi. Cumhurbaşkanı ikisini de tebrik etti. Birkaç gün sonra 2. Başkanlığa Zekâi Okan'ın atandığı bildirildi. Kore'ye birlik gönderme kararı üzerine de komutan olarak Albay Asım Eren'in adı verilecek, fakat o kalacak, General Tahsin Yazıcı gidecektir.

Bütün bunlara rağmen DP Grubunda «kelle isteme» kampanyası durulmadı. Birçokları için «devri sabık yaratmama» bir hataydı. Madem «27 yıllık CHP iktidarı» millete çektirmediğini bırakmamıştı, şimdi ki millet iktidarı ele almıştı, o CHP'den hesap sorulması lazımdı.

Memurların ve subayların başları üzerine asılmış bu Demokles kılıcının rahatsızlık yaratmaması olanaksızdı. İsmet Paşa bunu sert bir şekilde dile getirdi. 29 Ağustos 1950 günkü ünlü söylevinde şöyle diyecektir :

«Memleket baştan başa huzursuzluk içindedir. Siyasi emniyetimiz pervasız ve apaçık tehdit altındadır. Ordudan tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilatında memurlar yataklarını bağlamışlar, kimin bir iftirası ile ne muamele göreceklerini beklemektedirler.»

Adnan Menderes iki yöne dönük bir tavır izliyordu. DP Grubundaki havayı körüklemese bile, yatıştırmıyordu. CHP'ye dönüyor, *«Grubumdaki galeyanı görüyorsunuz. Bana yardımcı olunuz. Sert muhalefet ederek ateşin üzerine benzin dökmeyiniz. Uysal davranın»* diyordu.

CHP'nin buna karşılığı bir meydan okuma oldu. 7 Haziranda CHP Meclis Grubu bir bildiri yayımlayarak 27 yıllık cumhuriyet devrinde CHP'nin sorumlu tutulduğu suçlamaların araştırılmasını istedi.

Bildiride şöyle deniliyordu :

«Cumhuriyetin kurulduğu günden 1946 tarihine kadar bugün CHP'den ayrılmış olan uzuvları da ihtiva eden tek parti devriyle 1946 yılından bu yana eski iktidar partisi devrine ait zamanlarda işlenmiş ve takipsiz veya cezasız kalmış suçlar varsa, hatta mevzuatın müruru zamana ait hükümleri bir kanunla kaldırılmak suretiyle takip ettirilmesi...»

Ekleniyordu :

«CHP'ye bugün tecavüz ve isnatlarda bulunanlardan birçoğunun bu zamanlarda CHP'ye mensup olmaları ve belki de bunlardan bazılarının iddia ve isnat edilen yolsuz işlerle ve israflarla alakalı bulunmaları ne kadar varit ise o işlerle hiç ilgisi olmayan dünkü ve bugünkü uzuvların toptan ithamı gayretinde de amil olmak ihtimali o kadar varit görülebilir.»

Tabii «uzuv» diye kastedilenlerin başında CHP'nin eski Bakan ve Başbakanı Celâl Bayar ile eski parti müfettişi

—bu sıfatıyla, partiden çekmiş olduğu oldukça büyük paraların makbuzlarında imzası vardı— Adnan Menderes geliyordu. Bunlar hiçbir zaman yetkilerini kötüye kullanmakla suçlanmadılar. Ama niçin ötekiler böyle bir varsayım altında tutuluyorlardı?

CHP; hep «devri sabık yaratmayacağız»ın CHP'liler değil, DP'liler için çıkartıldığını ileri sürecek, her fırsatta «Haydi, açın araştırmayı!» diye meydan okuyacaktır.

Yeni iktidarın ilk bir aylık icraatı daha ziyade «makyaj» veya demagoji çerçevesinde kaldı. Meclis Başkanlık Divanı toplandı. İki otomobilin Maliyeye geri verilmesini kararlaştırdı. Ortalıkta şeker ve ekmek fiyatlarında indirim yapılacağı söylentileri dolaşıyordu. Haziranda tozşekerde 30, kesmeşekerde 20 kuruşluk indirim yapıldı. Tozşekerin kilosu 130, keşmeşekerinki 160 kuruş oldu.

Devlet sanayiinin özel sektöre devri hikâyesi de gündeme geldi. Bu, Celâl Bayar'ın muhalefetten beri aklında olan bir konuydu. Bunu bana 1946 ile 1950 arasındaki bir Karadeniz gezisinde, müthiş sallanan gemide anlatmıştı. Deniz, ikimizden başka hemen herkesi fena halde tutmuştu.

Devlet sanayii, cumhuriyetin o yıllarında bunu kurabilecek özel sektör olmadığı için doğmuştu. Bunu ben, İsmet Paşadan da duymuşumdur. Birçok yabancı şirket, İstanbul'un su şirketi veya elektrik şirketi gibi, anlaşma süreleri bittiğinde devlet tarafından devralınmıştır. Birçok kimse bunu hâlâ CHP'nin devletçiliğinin sonucu sanır. Öyle değildir. İsmet Paşa demiştir ki :

«Bunları alabilecek özel sermaye memlekette vardı da, biz onlara bırakmayıp devlet olarak mı üstlendik? Keşke o özel sermaye bulunsaydı da, biz oraya yatırdığımız parayı başka yerde kullanabilseydik. Bu, bir zorunluluğun neticesidir. Ya, yabancı şirketler devam edecekti, ya devlet alacaktı.»

Celâl Bayar 1946 ile 1950 arasında düşünüyordu ki buna yeterli özel sermaye artık doğmuştur. İktidara geldiklerinde devlet, elindeki sanayii özel sektöre peyderpey açacaktır. Bir tanesini sattı mı, onun getirdiği parayla henüz özel sektöre cazip gelmeyen, fakat lüzumlu bir yatırımı yapacaktı. Onu geliştirecekti. Olgunlaştığında onu bu sefer özel sektöre açacaktı ve bu, Con Ahmedin devridaim makinesi gibi yumurtlayacaktı da, yumurtlayacaktı.

1950 yazının başlarında işte bu mekanizmanın işletilmesi konuşuluyordu ve pembe hayaller besleniyordu. Hatta DP Grubunda bir de komite kuruldu. Başkanı «Limancı Hamdi» diye bilinen Ahmet Hamdi Başar'dı. Bir «yabancı sermaye kanunu» da düşünüldü. Bir şey çıkmadı.

Ucuzluk, tasarruf başlıca hedefler olarak gösteriliyordu ve «otomobil saltanatına son vermek» gibi milli saraylar masraflarının kısılması da DP iktidarının vurgulayıcı karakterini oluşturacaktı.

Resmi dairelerde ve paraların, pulların üzerinde sadece Atatürk'ün resmi bulunacaktı.

8 Haziran günlü Cumhuriyet gazetesinde bildiriliyordu ki, Cumhurbaşkanına ziyaretler artık hiçbir formaliteye tabi değildir. Her isteyen Çankaya Köşkünde Celâl Bayar'ı görebilecektir.

Cumhurbaşkanlığına ait Beyaz Tren —on vagondan oluşuyordu— ve Savarona yatı bundan böyle kullanılmayacaktı. 9 Haziran günlü gazetelerdeki bir haber şuydu: Bir İngiliz firması Savarona'yı satın almak için başvurdu. Savarona satılmadı.

Atatürk için alınmış ve tıpkı Beyaz Tren gibi ondan İsmet Paşaya kalmış yat en çok, hem de eskiyle kıyaslanmayacak ölçüde Celâl Bayar tarafından kullanılacaktır. 3. Cumhurbaşkanı onunla Yunanistan'a, ta Pakistan'a gidecek, gemi bir ara da Côte d'Azur gezisini yapsın diye DP büyüklerinin yakın dostu, Irak'ın sonra öldürülen Küçük Kralı Faysal'ın emrine tahsis edilecektir.

Duyurulan başka bir haber, hükümetin grev sorununu tetkik etmeye başladığı ve sendikalar yasasında bazı değişiklikler yapılarak eksiklerinin tamamlanacağıydı. Bunlar DP'nin, muhalefet yıllarında vaat ettikleriydi. 14 Mayısta işçilerden oy böyle istenmişti.

İktidar «altın yıllar»ının hazırlıkları içindeydi.

Ya, iki büyük partinin içinde ne oluyordu?

Celâl Bayar cumhurbaşkanı seçilince DP Genel Başkanlığından ayrılmıştı. Oraya vekâleten Adnan Menderes getirilmişti. Haziranın başında toplanan DP Genel İdare Kurulu gizli oyla Başbakanı asaleten DP Genel Başkanı seçti. Bu, partinin ilk büyük kongresinde «kongre kararı» haline dönüştü ve Adnan Menderes sonuna kadar DP Genel Başkanı kaldı.

CHP'de ise, Günaltay Kabinesinin son toplantısında belirtildiği üzere partinin boşta ve işsiz kalmış büyükleri yeni hayatlarını düzenlemekle meşguldüler. Kemal Satır, Kemali Beyazıt ve Şerafettin Bürge —hepsi eski bakandılar— doktorluğa dönmüşlerdi. Gene eski bakanlar Vedat Dicleli, Cemil Sait Barlas ve Sahir Kurutluoğlu avukat yazıhanelerini açmışlar, müşteri bekliyorlardı. Gazeteler onlarla ilgileniyor, röportajlar yapıyorlardı.

Demokratik rejim açısından elbette ki hoş bir görüntüydü.

Yeni iktidarın ilk «büyük icraat»ı, 1950 Haziranının ortasında ülkenin gündemine getirdiği «Arapça ezan» oldu.

«Ezan» Arapça bir sözcüktü. Meydan-Larousse'un verdiğine göre bunun Türkçe anlamı «bildiriş»tir, «çağrı»dır. Ezan, Müslümanlara namaz vaktini bildirmek, onları camiye çağırmak için minarede yüksek sesle okunan kutsal sözlerdir.

1932'ye kadar bu, Türkiye'de Arapça söyleniyordu. Müezzinler, inananlara şöyle sesleniyorlardı :

«Allahu ekber - eşhedü en-lâ ilâhe ill'Allah - eşhedü enne Muhammeden resûl'Ullah - hayye ale's-salât - hayye ale'l-felâh - Allahu ekber - lâ ilâhe ill'Allah.»

Atatürk düşündü ki madem bu ibadete çağrı Türklere yapılmaktadır, bunun anlamadıkları bir dilde değil, kendi dilleriyle olması gerekir.

Dönemin en önemli ve yetkili hafızlarından bir kurul oluşturuldu. Buna Hafız Burhan, Hafız Saadettin Kaynak, Hafız Rıza Beşiktaşlı, Galatasaray öğretmenlerinden Hafız Nuri —benim, 1930'da ilkokul birinci sınıftaki öğretmenimdi—, Enderunlu Hafız Yaşar, Hafız Ali Rıza Sağman dahildiler. Kurul, ezanın Türkçeye çevirisini yaptığı gibi —aralarından birçoğu musiki üstadıydılar— nasıl okunacağını da tespit etti. Bir kanunla Türkçeden başka dilde ezan okunması yasaklandı. Diyanet İşleri Başkanlığı 18 Temmuz 1932'de bunu bir genelgeyle ilgili yerlere duyurdu.

Türkçe ezan şuydu :

«Tanrı uludur/şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrıdan başka yoktur tapacak/şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrının elçisidir Muhammed/haydin namaza, haydin felaha/namaz uykudan hayırlıdır.»

1950'nin Haziranına kadar Türkiye'deki minarelerden bu ses duyuldu.

Ancak katı muhafazakârlar bunu, daha baştan kabullenmediler. Ezanın Arapça değil, Türkçe okunmasıyla din elden gidiyordu. Ezanın Arapçasına «ezan-ı Muhammedi» diyorlardı. 1933 Şubatının ilk günü Bursa'da bir direnişe giriştiler. Ezanı Arapça okumaya kalkıştılar. 6 Şubatta Atatürk Bursa'ya gitti. İrticaa daha baştan ödün vermemek gereğine inanırdı ve bunu yaşadığı sürece uygulamıştır. Çünkü ona elini kaptıranın kolunu alamayacağını bilirdi. Bunlar yaşanmıştı.

Atatürk orada «Bursa Nutku» diye bilinen konuşmasını yaptı. Türkçe ezan bir din değil, dil meselesiydi. Türkler ibadete elbette ki kendi dilleriyle, Türkçe olarak çağrılacaktı. İbadetlerini ise, istedikleri gibi yapmakta serbesttiler.

Atatürk'ün gösterişli çıkışı ile —kalkıp Bursa'ya gelmiş ve kaşlarını çatmıştı— sorun suyun yüzünden altına indi ve orada hep canlı tutulmaya çalışıldı. Demokrasiye geçildikten sonra Arapça ezana dönüş isteği bütün partilerde, CHP'de, ama asıl DP'de yankı buldu. CHP'nin bazı konularda, bu arada dini konularda ufaktan ufağa da olsa ödünler verdiği bilinmektedir. Ezanın dili konusunda ne açıktan, ne kapalı kapılar arkasında vaatte bulundu.

Buna karşılık DP'nin ve onun liderlerinin tutumu değişik oldu. 1946 ile 1950 arasında Cumhuriyet gazetesinin bir muhabiri olarak daha ziyade Demokrat liderleri izlemek görevi bana verildiğinden yakından bilirim. Gezilerde «Arapça ezan» onlara en fazla duyurulan isteklerden biriydi ve bunu olumlu karşılamanın prim yaptığı seziliyordu. Ancak ortada Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Fırka tecrübeleri vardı. Bunların sonu, irticaa ödün verir görüntüleriyle gelmişti. DP kurulurken Celâl Bayar buna asla girmeyecekleri hususunda Milli Şef Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye güvence vermişti. 1946 ile 1950 arasında DP Genel Başkanı yüreğinde hep, Milli Şefin «iki jandarma ile» partisinin kapısına kilit astırabileceği korkusunu muhafaza etmiş ve çeşitli gezilerde, özel konuşurken bunu tekrarlamıştır. Zaten bundan dolayıdır ki, bugün adı hâlâ bilinen, Bayar'ın deyimiyle «müfritler»den, «dengesizler»den, Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarından şikâyeti bu olmuştur.

DP Genel Başkanı, «Dünyadan haberleri yok. Yarın bizi feshedebilirler ve kimsenin sesi çıkmaz» derdi.

Bütün siyasi barometreler DP'nin iktidara gitmekte olduğunu gösterirken Bayar gibi soğukkanlı, dengeli ve deneyimli bir liderin başka türlü davranması beklenilemezdi.

Arapça ezan isteği duyurulduğunda Celâl Bayar, eski abecedeki 8 rakamını hatırlatan kaşlarını biraz daha havaya kaldırır ve susardı. O konuda Sfenks gibiydi.

Adnan Menderes olayı tatlı bir şekilde geçiştirirdi. Ne «evet» derdi, ne «hayır» ama, «hayır»dan ziyade «evet»ten yana olduğunu gene de belli ederdi.

Fuat Köprülü daha babacandı, «Canım hele bir iktidara gelelim, hallederiz bu işleri... Siz bize güvenin. Biz sizin arzularınızın gerçekleştiricisi olacağız» diye ağızlara bal çalardı.

Refik Koraltan ise, unutulmaz davudi sesiyle, ne dediğini kimsenin anlamadığı lafları ederdi.

Gerçek şuydu ki, muhalefet yıllarında DP «Arapça ezancılar»a angaje olmuştu. Vaat kapalı kapılar arkasında verilmiş de bulunsa bunun, iktidara gelir gelmez yerine getirilmesi kaçınılmazdı. Sürprizi, CHP'nin tutumu oluşturdu.

Arapça ezan, TBMM'de hiç mukavemet görmedi. Ya da pek sudan bir «Canım, ne lüzum var buna» karşı koyuşu... Üstelik CHP sözcüsü de, sonraların «hızlı solcu»su Cemal Reşit Eyüboğlu idi.

Arapça ezan 5 Haziran 1950 günü, DP organı Zafer'de ortaya atıldı. Başyazar Mümtaz Faik Fenik, Başbakan Adnan Menderes ile bir mülakat yapmıştı. Manşet *«Arapça ezana müsaade ediliyor»* idi. Bu, olağan bir gazetecilik olayı değildi. Başyazarlar, genellikle Başbakanlarla mülakat yapıp bunu manşette vermezlerdi. Tabii, o zamanlar...

DP Arapça ezanı tezgâhlıyordu.

Konu, Meclis grubunda konuşulmaya başlanmıştı bile... Böyle olması doğaldı, çünkü milletvekillerinin çoğu vaktiyle bunun sözünü bizzat vermiş yerel yöneticilerdi. Şimdi halk kendilerine «Haydi!» diyordu.

Adnan Menderes'in dediği şuydu : *«Dinin siyasete karıştırılmamak ve dini ibadetler amme nizamına ve umumi adaba aykırı olmamak şartıyla herkes dini vecibe ve ibadetlerini serbestçe yerine getirilmesi vicdan hürriyeti icabıdır.»*

Çetrefil bir cümleydi ama, Arapça ezana yeşil ışık yakıyordu. Halbuki ezan ibadet değil, ibadete çağrıydı. Bunun kimse tarafından anlaşılmayan bir dille yapılmasındaki keramet neydi?

Konu Mecliste görüşüldüğünde CHP sözcüsü şöyle diyecektir :

«Bu memlekette milli devlet ve milli şuur politikası cumhuriyetle kurulmuş ve CHP bu politikayı takip etmiştir. Bu politika icabı olarak ezan da bir milli dil ve şuur meselesidir. Milli devlet politikası, mümkün olan her yerde Türkçenin kullanılmasıdır.»

Bundan CHP'nin aleyhte oy kullanacağının çıkarılması gerekmez miydi?

Ama daha celsenin başındaki bir olay başka işaret vermişti. DP'li bir milletvekili lehte yapılacak iki konuşmayı, aleyhte iki konuşmanın izlemesini önerdi. Başkan Fuat Hulûsi Demirelli ilk defa kürsüye gelecek muhalefet sözcüsünün aleyhte konuşacağını belirtti. CHP sıralarından itirazlar ve «Belli değil... Belli değil...» sesleri yükseldi. Sözcü de tasarının aleyhinde veya lehinde değil, üzerinde konuşacağını bildirdi.

Gerçekten de Eyüboğlu, Türkleri ibadete çağırmanın CHP ilkeleri icabı Türkçe olması gereğine işaret etmekle birlikte, Türkçe ya da Arapça ezan konusunda bir politika tartışması açmayacaklarını söyledi.

Bunun nedeni İsmet İnönü'nün böyle bir direktif vermesiydi. CHP Genel Başkanı kendi grubunu serbest bırakıyordu. Nitekim tasarı çoğunlukla kanunlaştı. Her iki gruptan kabul oyu verenler de vardı, ret oyu verenler de... DP'li Talât Vasfi Öz, *«Hem irade-i milliye, hem irade-i ilahiye icabı bu tasarı mübarek cuma gününe düştü»*[7] deyince DP sıralarından da protesto edildi.

Cumartesi günü bütün Türkiye'de ezan Arapça okundu. Halbuki böyle bir zorunluluk yoktu. Arapça ezan üzerindeki yasak kalkıyordu. O kadar. Bugün bile kim isterse ezanı Türkçe okuyabilir.

---

7) Hem ulusal istenç, hem de Tanrısal istenç gereği bu tasarı, mübarek cuma gününe rastladı.

Ama yasa çıkar çıkmaz İstanbul Müftülüğü bekçiler vasıtasıyla bütün başmüezzinlere «ezan Arapça okunacaktır» talimatını verdi.

Halbuki «*okunabilir*» diyecekti.

V

25 Haziran 1950 Pazar sabahı şafak vakti Mareşal Choe Yong Gun komutasındaki Kuzey Kore birlikleri 38. paraleli aşarak Güney Kore topraklarına girdiler ve ülkenin işgalini başlattılar. Aynı gün New York'ta Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyi toplandı ve bir karar sureti kabul etti. Kararda çarpışmaların derhal durdurulması, Kuzey Kore kuvvetlerinin 38. paralel gerisine çekilmeleri isteniliyor ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı üyeleri kararın gerçekleştirilmesi için katkıda bulunmaya çağrılıyordu. O sırada Sovyetler Birliği, Güvenlik Konseyini boykot ettiği için karar, onun vetosuna uğramadan çıkmıştı.

Kuzey Kore aldırış etmeden taarruzunu sürdürdü. Bunun üzerine Amerika Cumhurbaşkanı Truman 27 Haziranda BM kararına uygun olarak Amerikan hava ve deniz kuvvetlerine Güney Kore'ye askeri yardım emri verdiğini ilan etti. Aynı gün tekrar toplanan Güvenlik Konseyi, BM üyelerini silahlı tecavüzün durdurulması ve bölgede uluslararası barışın yeniden kurulması için gerekli desteği sağlamaya davet etti.

Bize o kadar uzak bir yerde patlayan olay bizi hiç ilgilendirmedi değil ama, hem iç politikamızda, hem dış politikamızda sonradan alacağı önem kimse tarafından düşünülmedi. O günler DP iktidarı bazı makyaj tedbirleri sürdürüyordu. CHP 14 Mayıstan sonraki ilk kurultayına hazırlanıyordu. Celâl Bayar asker içinde mevkiini kuvvetlendirmeye çalışıyor, bir yandan da hükümeti «irşat ediyor»[8] idi. Yeni İstanbul gazetesi yarı alaycı bir dille şöyle yazıyordu: «*Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Adnan Menderes Hükümetinin iktisadi işlerde almakta olduğu tedbirlerin prensiplerini bizzat*

8) Doğru yolu gösterme, uyarma.

tetkik etmekte ve hükümeti bu sahadaki geniş bilgi ve tecrübesinden faydalandırmaktadır.»

Bir de, Ankara'da «Esmeralda fırtınası» esiyordu.

Önce o fırtınanın ne olduğunu söyleyeyim.

Başkente bir İspanyol dans trupu gelmişti. Yıldız dansözü Esmeralda adında tabii esmer, tabii çekici, tabii etine dolgun bir dilberdi. Yeni iktidar ileri gelenleri de, tabii onun üzerinde hak sahibi bulundukları inancındaydılar. Bunun böyle olduğunu bir evvelkinden ziyade onun bir öncesindeki iktidar hikâyelerinden tabii öğrenmişlerdi. Tabii, Bayan Esmeralda'ya çengeller atıldı. O tarihte bunun başını, çirkinliğiyle meşhur ve karikatüristlerin başlıca konularından olan bir kabine üyesinin çektiği söylenirdi. Daha yakışıklı bakan rakipleri olduğu da bilinirdi.

Tabii eski günlerin Yunanlı dilberi Zozo Dalmas gibi Esmeralda da uzun süre Türkiye'ye geldi, gitti. Ancak fırtınasını estirdiği yaz, 1950 yazıydı.

Kore olayı başta pek fazla ilgi çekmedi. Hükümet bunun oluşturduğu fırsatı daha sonra, telkinler sonucu kavradı. Onun hikâyesine sıra gelecek. Ama DP'nin Meclis Grubunda, burnumuzun dibindeki Kıbrıs ile ilgili bir soruya Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü *«Böyle bir mesele mevcut değildir!»* diye yanıt verdi.

Köprülü bunun önemini hep küçümsedi.

1950 sonbaharıyla 1953 yazı arasında Batı Avrupa muhabiri olarak Paris'teydim. O sırada Birleşmiş Milletler Genel Kurulu New York yerine, Fransız başkentinde toplandı. Paris'te Yunanlı gazeteciler de vardı ve genellikle, eş ipuçları peşinde olduğumuzdan beraber çalışırdık. Yunanlı arkadaşlar bana, BM nezdindeki delegasyonlarına «Kıbrıs işi»ni kurula getirme talimatının Atina'dan geldiğini haber verdiler. Bunu gazeteme bildirdiğim gibi, Köprülü'nün kaldığı Windsor Oteline giderek Dışişleri Bakanıyla da görüştüm ve haberi ona da ilettim.

«Windsor Oteli»nden niçin söz ediyorum? O dönemin damgasına yardımcı olacağından dolayı... İsmet Paşa da Amerika dönüşü General de Gaulle ile görüşmek üzere Paris'e geldiğinde Bristol Oteline, Windsor Oteliyle eş düzeydeki o otele indi.

İkisi de Paris'in «klasik büyük otel»leri arasındadır. Ken-

dini bilen, görmüş geçirmiş ülkelerin görmüş geçirmiş liderleri oralarda kalırlar. Görmemişler, Zaire'nin Mobutu'su Plaza Athénée'nin 802 numaralı dairesini, Zimbabwe'nin hâkimi Mugabe ise New York'ta Helmsley Palace'ın en lüks süitini kiralar.

Sonradan başka Türk görmemişleri de oralarda kalacaklardır.

Tabii, devlet kesesinden...

Fuat Köprülü Kıbrıs konusundaki durumu öğrendiğinde «Yok, canım!» dedi. Hiç bundan haberdar olmamıştı. Harekete geçti. Yunanlıların konuyu BM Genel Kuruluna getirmeleri o an için önlendi.

Bu, dış olaylar hakkında...

DP'nin makyaj tedbirlerine eğilirsek gördüğümüz, daha ziyade yeni iktidarın duygusal çareler sunmasıdır. Bunların bir kısmı da, demagojik renk taşır.

O sırada, bayram gelmiştir. Halk, trenlerde yer bulamamaktan şikâyetçidir. Ulaştırma Bakanlığı ilan eder: Vaktiyle Milli Şefin —«Ebedi Şef»ten söz edilmez— Beyaz Treni artık milletin emrindedir. Beyaz Tren Ankara - İstanbul arasında sefere konulmuş, yurttaşlara açılmıştır!

Hüseyin Cahit Yalçın, BM Filistin arabulucu komisyonundaki görevinden alınır. Halbuki CHP'den Kars Milletvekili seçilen ünlü gazeteci iktidar değiştiğinde yeni hükümete istifasını sunmuştur. Fakat Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bunu kabul etmemiş, görevini sürdürmesini istemiştir. Partizanlık yapmak niyetinde değillerdir.

Hüseyin Cahit Yalçın CHP organı Ulus gazetesinde başyazı yazmakta devam etmekte ve kendi, polemikçi üslubuyla yeni iktidarı eleştirmektedir. Haziran ortasındaki yeni kararın gerekçesi şudur: «*Kendisinin son günlerde Ulus gazetesinde birbiri ardınca yayımlanan makaleleri siyasi nezaketle dahi kabili telif görülmemiştir.*»

Onun yerine, kurucularla yakın ilişki içinde bulunan, fakat sol eğilimleri dolayısıyla sakıncalı görülen, partiye sokulmayan eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras getirilir. Böylece Aras hem onurlandırılmış, hem yurttan uzaklaştırılmış olur.

Bu arada Samet Ağaoğlu, yeni kurulan Başbakan Yardımcılığına atanmıştır. Ağaoğlu'nun iki kaderi olur: Basında adı hep «Samet» diye geçer. Sanki futbolcuymuş gibi... Belki,

gazeteciler arasında çok ahbabı bulunduğundan dolayı... Bir de, talihsiz 27 Mayıs 1960'ın gelişine kadar «DP'nin habis ruhu» olarak anılır.

Herhalde hep, müfritlerin başını çektiği için... O günlere gidildiğinde İsmet Paşayı Mecliste konuşurken Samet suçlayacak, onu ihtilale teşvikle küçümseyecek, oturduğu yerden, «*Hangi orduyla Paşa? Battal Gazi ordusuyla mı?*» diye bağıracaktır.

Yeni liderler «Atatürk'ün ipi»ne sarılmayı da ihmal etmemektedirler. Türkçe ezanı, Arapçaya çevirmek bir şeydir, onun Anıtkabrinin inşaatını sık sık teftiş başka şeydir. Haziranın başında Cumhurbaşkanı ile Başbakan ordadır ve çalışmaların hızlandırılması için buyruk verirler.

Aynı ayın sonlarında Zafer gazetesinin başlığı şudur: «*Genelkurmay Başkanının orduya mühim bir tamimi - Nuri Yamut üstün asta karşı olan vazifelerini hatırlatıyor.*»

Başyazar Mümtaz Faik Fenik de «Askerlikte büyük inkılap»ı dile getirmektedir. Erler subay ve astsubaylara karşı artık korunmaktadırlar.

O günler yeni Başbakan Yardımcısı da Mecliste konuşmakta, memurların halka mutlaka «daha güler yüzlü olmaları»nın sağlanacağını bildirmektedir. Samet şöyle demektedır : «*Güler yüzlü bir idare getirmek için gereken tedbirleri almak azmindeyiz.*»

Bu, aslında, memurun halk üzerindeki sultasının yerine —ki, DP'nin 14 Mayıs zaferinin temellerinden birini oluşturmuştur— memur üzerine DP ocak başkanının sultasını koymaktır ve 27 Mayısın başlıca sebeplerinden biri o olacaktır.

İkisinin arası yok muydu?

Heyetlerin hem Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ı, hem CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü ziyaretleri sürmektedir. Bunlar her ikisinin yeni durumlarının konsolidasyonu sayılmalıdır. Radyo ziyaretlerin birincisini vermekte, ikincisini es geçmektedir. Olayların fotoğrafları Zafer'de ve Ulus'ta hemen her gün, çarşaf çarşaf yayımlanmaktadır.

Mecliste ise eskiden kalma bir uygulama, bir bakıma terör yaratmaktadır. Milletvekilliğinin kesinleşmesi için mazbataların Meclisçe onayının itiraza uğramaması lazımdır. Meclis, bir mazbatayı reddetti mi, ilgili kimsenin milletvekilliği düşmektedir. Örneğin 1946 - 50 Meclisi, DP'den milletve-

kili seçilmiş, ünlü futbolcu Zeki Rıza Sporel'in mazbatasını tasdik etmediğinden Sporel'in milletvekilliği düşmüştür.

1950'nin yaz başında tam 122 milletvekilinin mazbatasına itiraz vardı. 15 ile mensup milletvekillerinin mazbatalarına itiraz toptandı. Bunların içinde Şemsettin Günaltay'ın Erzincan'ı da dahildi.

Sonra Zolguldak'ın CHP'li Milletvekili Sebati Ataman'ın mazbatası kabul olunmadı ve sıfatı düştü. Ataman, DP listesindeki bir adayın tam seçim günü ölmesi üzerine onun yerine Meclise gelmişti. CHP listesinin en fazla oy alanı oydu. Ancak DP adayı Maksut Çivi milletvekili seçilmeden önce mi, sonra mı ölmüştü? O sırada oylama sürüyordu. Meclisteki DP'li çoğunluk sonra öldüğünü hükme bağlayınca Sebati Ataman'ın milletvekilliği düştü. Halbuki komisyonun kararı aksi yöndeydi. Sebati Ataman Mecliste iki saat konuştu. Ağzı laf yapan bir kimseydi. Milletvekilliğini savunurken halkın eğiliminin DP yanında bulunduğunu belirtmekten de geri kalmadı. Safranbolu'daki öz teyzesi bile kendisine oy vermemişti.

Sebati Ataman bir sonraki, 1954 seçimlerinde adaylığını DP'den koydu. Safranbolu'daki öz teyzesinin oyunu da almış oldu. Yassıada'ya gitti. Fakat Demirel'in AP'sinden tekrar Meclise girmeyi başardı.

Bu, mazbataların Meclis çoğunluğu tarafından hükme bağlanması çok eleştiriye yol açtı. Hele Yüksek Seçim Kurulundan geçen bir tutanağın yeniden tartışma konusu yapılması kavgalara bile yol açtı. Çoğunluğun azınlık milletvekillerinin kaderleri üzerindeki bu yetkisi, 1954 seçimlerine gidilirken DP tarafından kaldırıldı.

O günlerin en hızlı adamı Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'dı. Hükümetin fiili başı gibiydi. Önem verdiği bir başka kesim orduydu. Orduyla «Atatürkçülük» oynamayı seviyor, onun gibi giyinip onun gibi davranmaktan hoşlanıyordu. DP büyük komutanları değiştirmiş, onların yerine kendisine daha yakın bulduklarını getirmişti.

Bunları bulmak zor değildi. Çünkü Türk ordusu bir milli ordudur. Milletin gönlü neredeyse, ordunun gönlünün orada olması da doğaldır. Milletin gönlü artık bir iktidarda değilse, o iktidara yakın ordu mensubu bulmak güçleşir. 1950'de halkın gönlündeki DP olduğuna göre ordunun içi ve yüksek kademeleri de aynı sempatiyi paylaşıyorlardı.

Yeni Cumhurbaşkanı donanmanın İzmir'den başlattığı tatbikata katıldı. Gaziantep muhribiyle, tatbikatın içinde İstanbul'a geldi. Başında hep bir denizci kasketi vardı. Bunlara bayılırdı. Bayar ile birlikte Menderes, Samet, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, komutanlar, gözde milletvekilleri ve basın mensupları da gemilerde bulunuyor, tatbikatı izliyorlardı. Gaziantep muhribinin grandi direğinde Cumhurbaşkanı forsu çekiliydi.

İstanbul'a gelindiğinde denizin üstü ana baba günüydü. Halk teknelerle açılmış, Cumhurbaşkanını ve donanmayı selamlıyordu. Tezahürat müthiş ve coşkuluydu. Donanma, başta Yavuz Zırhlısı, Cumhurbaşkanının önünde bir geçitresmi yaptı. Bu arada Yavuz'dan, şerefe, 21 pare top atıldı.

Geçitresmi bitince Celâl Bayar Yavuz'a geçti. Oradan karaya çıktı. Halkın sevgi gösterileri arasında Vilayete geldi. Yanında Başbakan Menderes de vardı. Burada Cumhurbaşkanı ve Başbakan beklenilmeyen bir davranışta bulundular: Birkaç yüz metre ötedeki CHP il merkezini ziyaret ettiler. Misafirleri İl Başkanı İlhami Sancar ve arkadaşları karşıladılar. Burada hem Bayar, hem Menderes hatıra tazelediler. Çünkü il binası kendilerinin CHP'li oldukları devirden kalmaydı ve ikisi de orayı o sıfatlarıyla biliyorlardı.

Cumhurbaşkanı akşamüzeri Acar Motoruyla Yalova'ya geçti.

Yeni iktidarın büyükleri sadece muhalefetle değil, basınla da balayı halindeydiler. Cumhurbaşkanı o yaz kutlanan Gazeteciler Bayramına katıldı, birçoğunu tanıdığı muhabirlerle uzun uzun konuştu.

Celâl Bayar, kurucusu ve komodoru olduğu Moda Deniz Kulübünün balosuna da beyaz smokiniyle gitti, «sosyetik bir gece» yaşadı. Baloda Yusuf Ziya Öniş de vardı. Gazeteciler Bayar onun elini sıkarken fotoğraf çektiler. Bu resimler yayımlandı ve hemen spekülasyona yol açtı. 24 Temmuz 1950 günlü Cumhuriyet gazetesi «İstanbul Valiliğine Yusuf Ziya Öniş getiriliyor» başlığı altında, bugünkü Türkçesiyle, şu haberi veriyordu:

Yusuf Ziya Öniş'in İstanbul valiliğine getirileceğine dair çıkan söylentiler nihayet dün kesinleşmiştir. Kendisi bir süredir ısrarla teklif edilen bu görevi kabul ettiğini şimdiye kadar açıklamamıştı. En sonda dün teklifi kabul etmiş olduğu öğrenilmiştir.

Gerçekten de Moda Deniz Kulübündeki baloda Yusuf Ziya Öniş tebrik bile olunmuştu.

Cumhuriyet'in haberinde Ankara Valiliğine de eski İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın tayin edileceği söylentilerinden söz ediliyordu.

Kırdar bunu yalanladı. Ancak Öniş'ten bir ses çıkmadı. Buna karşılık Fahrettin Kerim Gökay acıklı bir feryat yükseltti. Demecinde şöyle diyordu:

«Ben memleketin çocuğuyum ve memleket hizmetindeyim. Şu dakikada görevim başındayım. Ne böyle söylentilere önem veririm, ne de görev aşkım böyle şeylerle kırılabilir. Vazife yolunda yürüyen bir adamım ve memleketime hizmet bütün hayatımın şiarıdır.»

Gökay biliyordu ki Menderes Öniş'e karşıdır ve ona diretecektir. Başka bir aday söz konusu olsaydı İstanbul Valisi değişirdi. İki taraf da —hem Cumhurbaşkanı, hem Başbakan— durumlarını uzun süre korudular. Gökay da uzun süre vali ve belediye başkanlığında kaldı. Yusuf Ziya Öniş ise Devlet Denizyolları Genel Müdürlüğü ile yetindi.

Bu sıralarda Ankara'da Meclis birkaç önemli karar alarak yaz taliline girecektir.

Kararlardan biri, ara seçimlerinin bu yıl yapılmayıp gelecek bütçe yılına bırakılmasıdır. Hükümetin gösterdiği nedenler bu seçimlerin Meclisteki kuvvetler dengesi üzerinde etki yapmayacağı ve bütçeye yük getireceğidir. Bu yük, 1 milyon lira olarak rakamlaştırıldı.

Unutulmamalıdır ki 1950'de bir milyon lira büyük paradır. O günlerde, örneğin Cumhuriyet gazetesinde şöyle reklamlar yer almaktadır: «Praga marka 1,5 tonluk kamyon, İstanbul'da teslim, şoför mahalli ve Avrupa yapısı karoseriyle 6650 lira.»

CHP'liler ara seçimlerinin geri bırakılmasına itiraz ettiler. Onlar da kuvvetler dengesinin değişmeyeceğini biliyorlardı, ama parti büyüklerinin pek çoğu Meclis dışında kalmışlardı ve bütün umutlarını ara seçimlere bağlamışlardı. Millet yaptığı hatayı anlayacak ve onları yeniden seçecekti!

İtiraz kabul olunmadı.

Meclis, tatile girdiği 15 Temmuz gece yarısı iki tasarıyı yasalaştırdı. Biri basın tasarısıydı, biri af. Yeni basın yasası bazı ferahlıklar getiriyordu. Bunun çalımıyla Zafer'in

milletvekili başyazarı Mümtaz Faik Fenik —14 Mayısta hapishaneden çıkarak Meclise gelmişti— *«Bırakınız söylesinler, bırakınız yazsınlar!»* başlığı altında şöyle diyordu : *«Kendisinden emin bir iktidar basın hürriyetinden korkmaz. Basını zincire vurmaktan bir fayda umanlar bulundukları mevkilere yapışmış olan ve buradan ayrılmamayı gaye edinen kimselerdir.»*

DP'nin altın yılları gibi başlayan o günlerde partili başyazar, sanki partisinin 1954 sonrası halini dile getirmektedir.

Aynı gece çıkarılan af yasası da iyi karşılandı. 15 Mayıs 1950 öncesi işlenen birtakım suçlar affediliyordu. Ölüm cezaları yirmi yıla dönüştürülüyordu. Af kapsamı dışındaki suçların cezası da üçte iki indiriliyordu. Bu yasa gereğince ünlü komünist şair Nâzım Hikmet de tahliye edilecekti.

Nâzım tahliyesinde avukatı İrfan Emin'e şöyle dedi :

«Hoca, heyecanım aftan değildir. Nihayet hakkımı alıyorum. Hakkımın bir kısmını da kaybederek temin ediyorum. Bütün sevincim dostlarıma, akrabalarıma ve her şeyden üstün tuttuğum hürriyete kavuşmaktan ileri geliyor. Bu gece sırtüstü yatıp gökyüzüne bakacağım. Yıldızları, uçsuz bucaksız ufukları seyredeceğim. Çünkü hapishanede yattığım yerden tavandan başka bir şey görünmüyordu.»

Mecliste af kanunu görüşülürken CHP Milletvekili Aziz Uras söz aldı ve «Ömer İnönü olayı»nın af yasası kapsamına sokulmamasını istedi.

CHP Grubu kendisini hareretle alkışladı.

«Ömer İnönü olayı» birkaç gün önce TBMM'ye getirilmişti.

VI

Seçim kampanyasının sürdüğü bir sırada DP organı Zafer gazetesinin 4 Mayıs 1950 tarihli sayısının birinci sayfasında dikkati çeken bir haber vardı. Haber bir polis haberiydi ve *«Kayalıbay'ın Ölümündeki Esrar»* başlığını taşıyordu.

Böyle civcivli bir anda bir polis haberinin orada ne işi vardı, bu Kayalıbay da kimdi? Meraklar yeni Meclisin açı-

lışından sonra ortadan, bir sözlü soruyla kalktı. Soruyu Tokat Milletvekili Ahmen Gürkan İçişleri Bakanına yöneltiyordu. Yazıda denilmekteydi ki, 10 Kasım 1945'te İstanbul Taksim Meydanında ve Jandarma Dairesi önünde gece saat 21.00 - 22.00 arasında Teknik Okul Pansiyon Amiri Muzaffer Kayalıbay adındaki bir vatandaş açık renk bir otomobil tarafından «feci şekilde» öldürülmüştür. Yapılan soruşturma, inceleme sonucunda niçin öldürüldüğü ve kimin öldürdüğü bir esrar perdesiyle örtülü kalmıştır.

Şimdi Ahmet Gürkan öğrenmek istiyordu: Gerçekten böyle bir olay var mıydı? Varsa, yapan kişi niçin bulunamamıştır? Yeni bir araştırmayla bu cinayetin faili ve varsa görevini kötüye kullanan ya da ihmal edenlerin ortaya çıkarılması mümkün müdür?

İçişleri Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu idi. Kürsüye geldi. Evet böyle bir olay sözü edilen yerde cereyan etmiştir. Ancak 10 Kasımda değil, 3 Mart 1945'te. Ölüme sebep olan 35 tecrübe plakalı otomobili Hayık oğlu Robert Murat'ın idare ettiği tespit edilmiştir. Sanık Taksim Karakolu tarafından adalete sevkedilmiştir. Vakanın tamamen adli bir safha geçirdiği ve mahkemeye intikal etmek suretiyle de yasal sonucun alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan İçişleri Bakanlığınca yapılacak bir muamele yoktur. Olayın yeniden incelenip soruşturulmasını gerektirecek kanıtların araştırılması adli makamların yetkilerine giren bir konudur.

Soru sahibi söz alıyor. Kazın ayağı öyle değildir. Diyor ki:

«Çok mühim ve feci bir olay ile karşı karşıya bulunuyoruz. Dünkü iktidarın şef sisteminin bu memlekette yarattığı karanlıklar içinde işlenen binlerce faciadan işte birisi daha... Bir vatandaş ölüyor, bir kazaya kurban gitmiştir diye iş örtbas ediliyor ve asıl suçlu saklanmış bulunuyor.»

Salondan «Asıl suçlu kimdir? Açıkla... sesleri yükseliyor. Ahmet Gürkan şöyle devam ediyor:

«Çekinmeden arz edeceğim. Söyleyeceğim.»

Sonra, kendine göre «olayın aslı»nı anlayıyor:

«Arkadaşlar, Muzaffer Kayalıbay, Olga isminde Rus ırkına mensup bir kızla evlenmişti. Bu kız her bakımdan cazipti, güzeldi. O gün Teknik Okulda bir çay ziyafeti veriliyor. Muzaffer de esasen Teknik Okul Pansiyon Amiri olmak

itibariyle aynı aileye dahildir. Çay saat beşte dağılıyor. Muzaffer'in karısının gene Rus ırkına mensup Alaçka adında bir arkadaşı vardır. Bunu da alıp Konak Oteline geliyorlar. Otelde eğlenceye başlıyorlar. O zaman Ankara Valisi olan rahmetli Nevzat Tandoğan'ın oğlu Haldun Tandoğan ile karşılaşıyorlar. Bunlar eğlenceyi ilerletiyorlar, hepsi sarhoş oluyorlar, filan. Nihayet Haldun telefon başına giderek sarayı arıyor.»

Bu sefer salondan, «Hangi sarayı?» sesleri geliyor.

«Dolmabahçe Sarayını, Şehzadenin ikamet ettiği sarayı.» (Gürültüler, gülüşmeler, devam sesleri.)

Ahmet Gürkan'a göre telefonda Haldun Tandoğan, «İşte, istediğiniz kadınlar burada. Bunları ikna ettim. Şimdi yola koyuluyoruz. Önümüze çıkıp karşılayın» diyor.

Bu sefer salondan muhalefete ait sağ tarafından «Ayıp! Ayıp!» sesleri yükseliyor. Fakat sol taraf çok neşelidir. Başkan da :

«Müdahale etmeyin arkadaşlar, mevzu dahilinde konuşuyor» diye CHP'lileri azarlıyor. Ahmet Gürkan «Mevzu dahilinde konuşuyorum. Rica ederim, müdahale etmeyin» diyerek sözlerini sürdürüyor. Saraydan gelen arabanın içinden bir de kız çıkıyor. Onu zorla çekip almaya çalışıyorlar. «O anda Muzaffer, Ömer İnönü denilen vatandaşın suratına yumruk yapıştırıyor». Bunun üzerine o da Muzaffer'in kasığına tekme vuruyor. Mesanesi patlıyor ve yere seriliyor. Bundan sonra tekrar otomobile biniyorlar ve tekme yiyerek yerde yatan Muzaffer'in üzerinden otomobili sürüyorlar ve böylece Muzaffer'in ölüm olayı vuku buluyor.

Sanki kendisi oradaymış gibi bütün ayrıntıları veren Tokat Milletvekilinin bildirdiğine göre olayın tanıklarının adları ve kanıtlar ondadır. Bunları İçişleri ve Adalet bakanlarına vermeye hazırdır. Onlar el ele, kol kola, üzerine gizlilik perdesi çekilmiş bu cinayeti ortaya çıkarmalıdırlar.

Ahmet Gürkan sözlerini,

«Ve buna da DP'nin ve onun iktidarının muvaffak olacağından asla şüphe etmiyorum» diyerek soldan bravo sesleri ve alkışlar alıyor.

Şaşkınlık verecek bir görüntü. Kamuoyunu bir yıldan fazla oyalayacak «Ömer İnönü davası» başlatılmıştır.

O sıralar bir söylenti Celâl Bayar'ın İsmet İnönü'den intikam almakta olduğudur. Gerçekten de Bayar Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra oğlu Refii Bayar bir yolsuzluk olayına karıştırılmıştır. Gerçi Bayar beraat etmiştir ama, hem kendisi, hem ailesi zor ve üzücü günler geçirmişlerdir.

Fakat olayın asıl inanılmaz tarafı dokunulmazlığı olan bir milletvekilinin, dokunulmazlıkları bulunmayan iki tanınmış genç adamdan birini «kadın bulmak»la, ötekini cinayetle ve hiçbir kanıt göstermeksizin Meclis kürsüsünden suçlayabilmesidir. Hem de meslektaşlarının gülüşmeleri ve alkışları arasında...

Haldun Tandoğan'ın ertesi gün gazetelere gönderdiği açıklamada bunun şaşkınlığı gayet iyi sezilmekteydi. Tandoğan'ın, başına gelenleri hâlâ anlamadığı belli oluyordu. «Hiç aslı faslı bulunmayan bu kadar ağır bir suçlamayı bir milletvekili nasıl yapabilir?» diyordu.

Sonra üzülerek şunu belirtiyordu :

«Kanuni hakkım ne yazık ki sadece beyanatın yayımlanmasını tekzip gibi çok dar bir çerçeveyi kapsamaktadır.»

Doğruydu.

İsmet İnönü de bir demeç vererek bunun ailelerine karşı yeni bir komplo oluşturduğunu bildirdi. CHP Genel Başkanı diyordu ki :

«Şurasını kesin şekilde beyan ederiz ki olayda Ömer İnönü'nün hiçbir dahli yoktur. Ömer İnönü hadisede adı geçenlerden Haldun Tandoğan hariç, hiçbir erkek ve kadını bugüne kadar tanımamıştır. Ömer İnönü olayda mağdur olanın babasının bana mektubu ve nakdi tazminat isteğiyle hadiseden haberdar olmuş, adli takibatın sonucunu resmi kanaldan öğrenmiştir.

Ailemiz muazzam bir iftira karşısında bulunmaktadır.»

Bir gün sonra da Ömer İnönü'nün suçlamaların hepsini bir bir reddeden açıklaması gazetelerde yer aldı. Açıklamasının sonunda Ömer İnönü «Ne yerde, ne de otomobilde, ben böyle bir hadise sırasında orada değildim. Kısa ve kestirme sözüm bundan ibarettir» diyordu.

Bu, «*mağdurun babasının Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye mektubu*» neyin nesiydi? İşin içinde bir bityeniği olduğunu, ilk o belli etti.

28 Aralık 1945'te Cumhurbaşkanı «eski bir silah arkadaşı» olduğunu söyleyen Emekli Piyade Binbaşısı Halil Kayalıbay'dan bir mektup alır. Bu, Muzaffer Kayalıbay'ın babasıdır. Oğlunun ölümünün hikâyesini kendine göre anlattıktan sonra şöyle demektedir: «Otomobilin içerisinden biri durumun nezaketini hissetmiş olacak ki bu da gözlüklü ve bütün sayılan hadisat esnasında otomobilden inmemiş bulunan genç tarafından atılan bir tekmeyle...»

İstenilen nedir?

«Hadise esnasında otomobilde gözlüklü genç birisiyle şık bir bayanın da bulunduğu şahitlerin ifadesiyle sabit olmaktadır. Bugüne kadar geçen dokuz buçuk ay içinde gözlüklü genç ile şık bayanın kimlikleri gerek ilk tahkikat sırasında, gerek duruşma esnasında açıklanmamış olmakla...»

Evet?

«Kasten öldürülmüş oğlumun kanına mukabil tazminatı nakdiyenin verdirilmesine yüksek delaletini silah arkadaşlığımız adına rica eder, saygı ile ellerinizden öperim.»

Mektuba baba-oğlun birlikte çekilmiş bir fotoğrafları eklenmiştir.

İsmet Paşa bu konularda çok duyarlıdır. Mektupta kimin kastedildiği açıktır. Oğlu Ömer'i çağırır ve sorar:

«Şimdi bana doğruyu söyleyeceksin. Böyle bir olay var mı?»

Ömer İnönü kesinlikle temin eder ki, bundan en ufak bir haberi yoktur.

Teşebbüs, şantaj kokmaktadır. Cumhurbaşkanı durumun Adalet Bakanlığı tarafından resmen soruşturulmasını ister. Anlaşılır ki, «Kaza sırasında otomobil içinde bulunan şahıslar kovuşturma ve soruşturmanın bütün safhalarında, hazırlık tahkikatı, ilk soruşturma ve son soruşturma sırasında tüm tanıklar tarafından en ufak bir tereddüde meydan vermeyen, biri diğerini tamamıyla doğrulayan şekilde tayin ve teşhis edilmişlerdir.» Bunların arasında ne meçhul bir «gözlüklü genç», ne meçhul «şık bayan» vardır. Mahkemenin kararı Yargıtay'dan da geçmek suretiyle kesinleşmiştir.

Buna rağmen iş o kadar dallanıp budaklanmıştı ki, adalet önüne gidilmemesi olanaksızdı. Kayalıbay ailesi müdahil olarak Ömer İnönü'nün tevkifini istedi. İstanbul Savcılığı Ahmet Gürkan'ın iddialarını ihbar saymıştı.

Hazırlık soruşturması temmuzun ortasında tamamlandı. Elliye yakın tanık dinlenmişti. Savcılık «kasten ölüme sebebiyet vermek»ten ilk soruşturmanın açılmasını kararlaştırdı. Dosyayı 3. Sorgu Yargıçlığına gönderdi. Adalet önüne gidilmesini CHP ve İnönü ailesi de istemektedir. Ağustosun başında Ömer İnönü'nün ifadesi istinabe[9] yoluyla Ankara Adliyesinde alındı. Ömer İnönü gazetecilerin sorularını yanıtlamadı. Gerçeğin ortaya çıkacağından emindi. Olga Kayalıbay da aynı yerde ifade verdi. Bu, o günlerin en sansasyonel haberiydi. Sütun sütun fotoğraflar yayımlanıyordu.

Ağustosun ortasında 16 kişinin sorguları yapıldı. Bazıları birbirleriyle yüzleştirildiler. Tabii, 3. Sorgu Yargıçlığındaki bu soruşturma gizliydi. Hiçbir açıklama yapılmıyordu. Birkaç gün sonra olay yerinde gece keşfi oldu. Olay bütün ayrıntılarıyla canlandırıldı. Boğuşma sahneleri tatbiki şekilde tekrarlandı. Keşif yerinde 3. Sorgu Yargıcı İrfan Özkan, Savcı Yardımcısı Selman Yörük, Bilirkişi Yüksek Mühendis Muzaffer Savaşman vardı. O keşifte bir kamyon şoförü, Şaban dikkati çekti. Şaban, olay gecesi kamyonuyla Üsküdar'dan araba vapuruyla Kabataş'a geçtiğini bildiriyor ve Taksim'e giderken Ömer İnönü'yü Muzaffer Kayalıbay'ı tekmelerken gördüğünü söylüyordu. Şaban bir kamyona bindirildi. Kamyondan olayı nasıl gördüğü soruldu. Eski dediklerini tekrarladı. Tatbikata geçildi. Kamyon, Şaban'ın olayı gördüğünü belirttiği yere getirildi. 40 - 50 metre öteye Cadillag araba ile Ömer İnönü götürüldü. Kamyonun farları yakıldı.

Yapılan tetkikte Şaban'ın, Ömer İnönü'yü görmesinin mümkün bulunmadığı anlaşıldı. Şahıs değiştirildi. Şaban gene ayırt edemedi. Ama ısrar ediyordu.

Olay tam bir polis romanına dönmüştü. Ancak Şaban'ın bir yalancı tanık olduğu seziliyordu ve bu, ilk kuşkuları uyandırdı.

Dava 15 Kasımda 2. Ağır Cezada başladı. Sanık, olayla hiçbir ilgisi ve ilişkisi bulunmadığını söyledi. Dinlenecek tanıkların sayısı seksendi. Mahkeme salonu ana baba günüydü.

İkinci duruşma ocak başında yapıldı ve tam sekiz buçuk saat sürdü. 25 tanık dinlendi. Bunlardan biri Olga idi.

---

9) Başka yerde bulunan tanığın, bulunduğu yerde ifadesinin alınması.

Olga, Ömer İnönü'yü hiç tanımadığını bildirdi. Olay gecesi arkadaşı Alla, eşi ve Haldun Tandoğan ile birlikte Konak Otelinden çıkarak yürümeye başlamışlardı. Arkadan bir otomobil gelmişti. Kavga başlamıştı.

Duruşmalar peş peşe birkaç gün sürdü. Tanıklar dinleniyordu. Ömer İnönü'yü suçlayan tek tanık, gene kamyon şoförü Şaban Civan'dı. Şaban şöyle dedi :

«Ömer'i tanırım. Ankara'da Yeni Barda görmüşlüğüm vardır. Olay gecesi Mersin plakalı kamyonumla bir albayı eşyasıyla birlikte Üsküdar'dan Kabataş'a geçirdim. Ayazpaşa'da iki kişi boğuşuyordu. Biri Ömer idi. İlerde duran otomobilde biri kadın, üç kişi vardı. Ömer 'Haydi, Aydın!' diye bağırarak otoya atladı ve birini çiğneyerek geçtiler. Yanımda muavinim Karakaş Ahmet vardı. Oradan kaçtık, başımıza bir iş gelmesin diye... Olaydan sonra beni Ankara'ya gönderdiler. Orada Polis Müdürü Şinasi gördüklerimi unutmamı söyleyerek tehdit etti. Bu arada bana Ankara'da bir iş verdiler.»

Ömer İnönü bunların hepsini reddetti. Ne aslı vardı, ne faslı. Avukatları bir hususu belirttiler : O gece son araba vapuru Üsküdar'dan saat 21.00'de kalkmıştır. Tanık, «Hava gayet güzeldi» diyor. Elimizde meteorolojinin raporu var. Hava soğuk, kapalı ve karlıdır.

Raporu mahkemeye sundular.

Kayalıbay ailesi de ifade verdi. İddialarına göre Olga kendilerine Muzaffer'i Ömer İnönü'nün öldürdüğünü söylemişti.

Olga bunu kesinlikle reddetti. Onun ailesi de böyle bir şey duymamıştı. Ankara Polis Müdürü Şinasi ise Şaban'ı hiç görmediğini bildirdi. Bu arada ilginç bir tanık göründü : Ünlü tütün taciri ve sanatçı Cahide'nin kocası İhsan Doruk.

Dava karıştıkça merak artıyordu. Ahmet Gürkan da dinlendi. Şimdi, konuyu küçümsüyordu. Canım, milletvekili seçilmeden duymuştum. Şöyleymiş, böyleymiş. Ne bilirim ben?

Şubat başındaki celsede Ömer İnönü'yü gördüğünü söyleyen hiç tanık kalmamıştı. Ömer İnönü, «Bu bir şantajdır» dedi. Kayalıbay ailesi de artık «Mademki Ömer İnönü öldürmedi. Kim öldürdü?» diye sormaya başlamıştı.

Bu, herhalde Ömer İnönü'nün yanıtlayabileceği bir soru

değildi. Olga'nın avukatı ise olayda bir üçüncü şahsın bulunduğunu ileri sürdü.

Üçüncü adam kimdi?

1951 Haziranının başında savcı iddianamesini okudu. Ömer İnönü'nün beraatini istiyordu. Çünkü olaya uzaktan yakından hiç karışmadığı belirlenmiş tek o vardı.

İstanbul 2. Ağırceza mahkemesinin salonu o gün gene ağzına kadar doluydu. Kalabalığın büyük kısmını gazete fotoğrafçıları ve muhabirleri oluşturuyordu. Savcı iddianamesinde şöyle diyordu :

«Bu hadisenin faili ne Robert, ne Ömer İnönü'dür. O halde kimdir? Hadisenin faili bir üçüncü şahıstır ki bazı tanıklar adamı tanıdıkları, bildikleri halde ismini açıklamamışlardır ve adaleti şaşırtan bu sessizliklerinde ısrar etmişlerdir.»

Ömer İnönü'nün avukatları (devrin ünlü CHP'li avukatları : Asım Ruacan, İlhami Sancar, Zihni Betil, Ali Rıza Türel..) yalancı tanıkların başında gelen Şoför Şaban Civan'ı sıkıştırdılar. Kendisine bir şeyler öğretilmiş olduğu anlaşılan, fakat bunların iyi öğretilmediği görülen kamyon şoförü olay gecesini açık ve iyi bir hava olarak göstermişti. Avukatlar bu sefer Kandilli Rasathanesinin bir raporunu mahkemeye sundular. Rapora göre olay gecesi lodos fırtınası vardı ve kar yağmıştı.

Savcı iddianamesinde Ömer İnönü hakkında beraat talep ederken yalan yere tanıklık yapan veya adaletin yerine getirilmesini kasten engelleyenler hakkında soruşturma açılması için dosyanın savcılığa iadesini istedi. Bunlar başta Şaban Civan ve Olga, Cevat Çapanoğlu, Robert Muradyan, Ali Numan, İsmet Sertküçükay, Abdülvahit Enen'di. Taşova ilçesinde arzuhalcilik yaparken Tokat'tan DP milletvekili seçilen Ahmet Gürkan dokunulmazlığı sayesinde cezalandırılmaktan kurtuluyordu. Sonradan anlaşıldı ki eski arzuhalcinin kesinleşmiş bir de mahkûmiyeti vardır ve gene o sayede hapse sokulamamaktadır.

Ömer İnönü'ye son sözü sorulduğunda İsmet Paşanın oğlu şöyle dedi :

«Şahsıma ve aile şerefine tevcih edilen iftira ve tezvirlere karşı tek tesellim büyük Türk adaletine güvenimdir. Beraatimi isterim.»

Beraat kararı 1951 Temmuzunun 5'inde geldi. Demek ki Zafer gazetesinde haberin çıkmasının üzerinden, günü gününe tam 14 ay geçmişti. Karabasan 14 ay sürmüştü. İfadelerin birbirini tutmadığı, Ömer İnönü'yü suçlayan tek tanık olarak kalan Şoför Şaban Civan'ın sözlerinin asılsız bulunduğunun rasathane raporu ve öteki kanıtlarla anlaşıldığı gerekçesiyle beraat kararı oybirliğiyle alındı. Dava dosyası gerçek suçlunun aranması ve altı tanık hakkında takibata geçilmesi için savcılığa geri verildi. Savcı Muavini Selman Yörük asıl katili bulmaya çalışacaktı.

Karardan sonra gözleri yaşlı olarak Adliye merdivenlerinden inen Ömer İnönü;

«Adaletin bu şekilde yerine geleceğinden emindim» dedi.

Davanın bir bilançosunu gazetesinde yapan, Cumhuriyet'in tecrübeli polis ve adliye muhabiri Ferdi Öner ertesi gün şöyle yazacaktır: *«Davanın daha ilk oturumlarında Ömer İnönü hakkındaki iddia ve suçlamanın mesnetsizliği, çürüklüğü sezilmeye başlandı.»*

Ömer İnönü hakkındaki kararı Kayalıbaylar temyiz ettiler. Fakat Yargıtay onayladı.

Daha sonra Şoför Şaban Civan yargılandı ve hapse mahkûm oldu. Ötekiler, Olga dahil, bir ara tutuklandılarsa da bir şey çıkmadı. Olay gecesi otomobilin direksiyonundaki kimse, kesinlikle Robert idi.

Ahmet Gürkan'ın Mecliste «şov»unu sergilemesinden tam iki gün sonra CHP'nin 14 Mayısı takiben yapacağı ilk ve çok önemli kurultayı Ankara'da toplanıyordu. Bazı kuşkucuların aklından, «Acaba bu mizansen, politikacı İnönü'nün kendini o işe tam verebilmesini baba İnönü engellesin diye mi böyle bir sırada tezgâhlandı?» sorusu geçmedi değil.

Dünyada ne fesat kumkumaları vardır!

VII

Tek parti devrinde CHP kurultayları Türkiye Büyük Millet Meclisinde bile toplanırlardı. Atatürk'ün 1927'de meş-

hur «Büyük Nutuk»unu okuduğu CHP 2. Kurultayının yeri, Doğrudan TBMM salonu idi. Konuşmacı kürsüsünde Mustafa Kemal Paşa, başkanlık kürsüsünde İsmet Paşa, dinleyiciler arasında Celâl Bey —Bayar— vardı ve hiç kimse olayı yadırgamadı. Devlet ile parti aynı şeydi.

Atatürk'ün nutku, tek başına, 36 saat 33 dakika sürdü. Başka kurultaylar da orada yapıldı.

CHP'nin 14 Mayıstan sonraki ilk kurultayı —8. Kurultaydı— Ankara Halkevinde toplandı... ve çok yadırgandı.

Niçin?

Halkevleri hukuken ve fiilen CHP'nin malıydı. Fakat daha 1946-50 döneminde bu konu demokratik rejim gündemine gelmişti. Bunlar devlet ve millet parasıyla kurulmuşlardı. Çok partili rejime geçildikten sonra CHP ile devlet, kuşkusuz birbirlerinden ayrılmışlardı ve temelinde ikincinin —devletin— maddi olanaklarının yattığı tesislere birincinin —CHP'nin— egemen olmasında ayıp bir şey vardı. CHP de bu ayıbın farkındaydı.

Burada, bir açıklamanın tekrarında yarar vardır (Bkz. «Tek Partiden Çok Partiye» - «Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 - 1973 1. kitap) : 1950'ye gidilirken ve 1954'e gelinirken CHP ile DP, DP ile CHP arasında, —iktidar ve muhalefet— kapalı kapılar arkasında hep bir diyalog sürdürülmüştür. Bu diyaloğun başlıca oyuncuları 1946 - 50 arasında iktidardan Faik Ahmet Barutçu ile Nihat Erim, muhalefetten Adnan Menderes ile Fuat Köprülü idi. 1950 - 54 arasında ise temaslar daha ziyade Menderes - Barutçu arasında geçti.

Tabii taraflar, İnönü ile Bayar'ı gelişmelerden daima haberdar ediyorlardı. Onlardan direktifler alıyorlardı. Görüşülen konulardan birini, 1946 - 50 döneminde de, 1950 - 51 döneminde de Halkevleri oluşturdu.

Devletin ve milletin parasıyla kurulmuş tesisler, bir partinin, CHP'nin malı sayılamazdı. Bu esası daha 1946 - 50 arasında CHP de kabul etmişti. Halkevlerine yeni bir statü getirilmesine o öncülük etmişti.

Ama işte, artık muhalefetteki CHP'nin 8. Kurultayı gene Ankara Halkevinde toplanıyordu.

CHP, Halkevleri hakkındaki DP niyetlerini biliyordu. Hiçbir şey CHP'yi 14 Mayıstan sonraki ilk kurultayını Anka-

ra Halkevinde toplamasından daha antipatik ve haksız yapamazdı. Başkentte sinema mı, salon mu kalmamıştı?

Bu hatayı işledi.

Çok da akılsızlık etti ve Halkevlerinin kendi elinden alınıp, fiilen «amaçlarından saptırılması»na neden oluşturdu. Daha ziyade, bahane.. Çünkü kurt, kuzuyu yemeye zaten kararlıydı. O günler DP organı şöyle yazıyordu : *«CHP Kurultayının Halkevinde toplanması tenkit ediliyor - Maksada aykırı kullanış.»*

Kurultay, 29 Haziran 1950, Perşembe günü saat 10.00' da açıldı. İlgi fevkalade büyüktü. Hem DP yönünden, hem kamuoyunca.. Gerçi CHP seçimlerde üç milyonun üstünde oy almıştı. Nitekim kurultayı açış konuşmasında Genel Başkan İsmet İnönü şöyle söyleyecektir :

«CHP 1950 seçimlerini kaybederek iktidardan çekilmiş ve kendisinin kurmaya uğraştığı bir siyasi bünyede bugün muhalefet ve murakabe vazifesini üzerine almıştır. Biz üç milyon küsur seçmenin kararıyla bu vazifeyi yüklenmiş bulunuyoruz.»

Bu, iktidara «Siz bize hiçbir şey yapamazsınız!» CHP'li örgüt ve üyelerle kamuoyuna ise «Bize hiçbir şey yapamazlar!» anlamına gelen bir mesajdı. Ama CHP'nin istikbalinin ne olacağı memlekette ciddi merak konusuydu. Koca bir iktidar partisi seçim kaybediyordu, hükümet ve onun sağladığı bütün güç elinden kaçıyordu. Yaşamakta devam edebilecek miydi? Devam ederse bir etkisi bulunacak mıydı?

Üstelik, yeni kudret sahipleri tek parti formasyonluydu. Onun yetiştirmeleriydi. Çok güzel demokrasi şarkıları söyleyerek iktidara gelmişlerdi. Fakat kendilerini —özellikle Bayar ve Menderes'i— yakından tanıyanlar bunlara onların fazla inanmadıklarını biliyorlardı. Sözcüleri Zafer gazetesi, daha 14 Mayısın üzerinden iki hafta geçmemişken şu dizeleri alayla yayımlıyordu :

«Gafil odur elindeki malı verir veresiye»

«Kafesteki kuşu salıverir gelesiye!»

Bunun anlamı Bayar ile Menderes'in ve DP'nin, İsmet İnönü ve CHP'nin yaptıkları «akılsızlık»ı tekrarlamaya niyetli bulunmadıklarıydı.

Yani, ellerindeki malı vermeyeceklerdi.

Ellerine geçirdikleri malı vermeye hevesli değillerdi de,

buna güçleri yetecek miydi? Bunun yanıtı, artık muhalefetteki CHP'nin 14 Mayıstan sonraki ilk kurultayında alınacaktı.

Kurultaydan çıkan sonuç, kocaman bir «Hayır!» oldu. Hayır, güçleri yetmeyecekti. Çünkü «İsmet Paşa faktörü», arkasında, yediği tokatla kendine gelmiş bir parti bulunduğu halde mücadele alanında yerini alıyor, siperi koruyordu.

Burada «demokrasimizdeki İsmet Paşa faktörü» üzerinde bir nebze durmak istiyorum. İnönü bu rejime, ona inanıyordu da, ondan mı geçmiştir? Yoksa, İkinci Dünya Savaşını Müttefikler kazanmıştır da, buna kendini mecbur mu hissetmiştir? Franco'nun ve Salazar'ın göze aldıklarını o göze alamamış mıdır? (Salazar'ın Portekiz'i bizden önce NATO üyesiydi ve biz pakta, onun başkenti Lizbon'da yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında kabul edildik.) Yahut, Türkiye'nin içinde demokrasi yanlısı dayanılmaz bir baskı mı vardı ve İsmet Paşa ona boyun mu eğmiştir?

Bunların hepsi, birtakım varsayımlardır. Bu kitap dizisinin birinci cildi «Tek Partiden Çok Partiye»yi okuyanlar burada verilen somut olay - bilgileri istedikleri gibi değerlendirebilir, kendilerine göre bir hükme varabilirler.

Ancak, eğer 14 Mayıs 1950'den sonra Türkiye'de demokrasi, her zaman demokrasi olmasa bile, çok partili rejim hep sürdüyse bunun temelinde İsmet Paşanın siperi terk etmemiş bulunması yatmaktadır.

1950 ile 1960 arasında, en başta Adnan Menderes, —Bayar böyle bir laf etmemiştir— birçok DP ileri geleni İsmet Paşayı şöyle suçlamışlardır :

«Bu ne, hırs-ı piridir?[10] *1950'de çekilip köşesinde otursaydı, evi hepimizce tavaf edilirdi. Giderdik ve ondan fikir sorardık, elini öper, saygılarımızı sunardık. Akıl isterdik. Yetiştirdiği bizlerin, onun yerini almış olmamızdan ötürü mutluluk duyması, iftihar etmesi gerekirdi. Halbuki ne bulduk? Bize karşı bir muhalefet lideri! Allah, kahretsin.. O nasıl bizimle uğraşıyorsa, biz de onunla uğraşacağız.»*

Adnan Menderes'in bir «yârân» toplantısı»nda :

«Öyle davranacağız ki, yüreğine inecektir» diye kahkaha attığı kendisine duyurulduğunda İsmet İnönü gülümsemekle yetinmiş,

---

10) Hırs-ı piri : Yaşlılıktan kaynaklanan hırs.

«Söyleyin kendisine, benim annem daha hayatta!» demiştir.

İsmet Paşa CHP'nin 14 Mayıstan sonraki ilk kurultayı açış konuşmasında, belki en önemli husus olarak şunu vurguluyordu :

«Memleketin anlayışında tekâmülü bir damla kan dökülmeksizin temin edebilmemiz ve 1950 seçimlerinde ifade edilen millet iradesine göre huzur ve sükûn içinde iktidar değişmesini idrak etmemiz milletimiz için büyük bir ilerleme işareti ve partimiz için idealizmin, iyi niyetin ve engin vatan aşkının yeni bir delili olmuştur.

VIII. Kurultayın sayın üyeleri, şerefli bir muhalefet partisinin temsilcileri olarak toplanırken bu durumlarını uzun hizmet yıllarının bir neticesi olarak düşünmekte haklıdırlar. Demokratik hayatımızın bundan sonraki tekâmül safhaları esas olarak daha ziyade iktidardakilerin anlayışlarına ve hareketlerine bağlıdır.»

«İktidardakiler»in anlayışı ve hareketi, CHP'ye yönelik olarak iki aşama gösterdi :

1) İsmet Paşayı CHP'den ayırmak. O, bir «ulusal anıt» tır. Tarihteki saygıdeğer yerini alsın.

2) Bu olmayınca, CHP'yi İsmet Paşadan koparmak : «Sizi mahveden odur. Onu bırakın, İsmet Paşasız yeni bir parti olun. Nedir canım, CHP'deki İsmet Paşa sultası?»

Ankara Halkevindeki 8. CHP Kurultayı bu tertipleri suya düşürdü.

CHP, başında İsmet Paşa olduğu gibi ve bilenmiş halde, muhalefete geçiyordu.

Daha kurultayın ilk gününde DP'nin oynadığı iki atın da yarış kazanacak halde bulunmadıkları ortaya çıktı :

1) İsmet Paşa politikayı bırakıp köşesine çekilmek, orada bir ulusal anıt olarak tavaf edilmek niyetinde değildi. Muhalefet lideri görevini bütün boyutlarıyla yerine getirecekti.

2) CHP İnönü'ye sımsıkı bağlıydı. Hiç kimse bu bağı sona erdirebilecek güçte görünmüyordu. Aksine, CHP'de yeni ve canlı bir hava esiyor, bu da rüzgârını İsmet Paşadan alıyordu.

8. Kurultay ölü olmaktan çok uzak, özellikle gençleriyle atılım arifesinde bir parti görüntüsünü kamuoyunun gözleri önüne serdi. Eski Milli Şef, sabık cumhurbaşkanı, yeni mu-

halefet lideri salona girerken, konuşurken, kürsüden ayrılırken hararetle alkışlandı.

Halkevinin alt salonu delegelere, üst katı basın ile dinleyicilere ayrılmıştı. Dinleyiciler, 250 kişilik yere bin kişi olarak doluştular. Basın locasında yabancı muhabirlerle birlikte Türk gazetecilerinin İstanbul'dan gelmiş kreması gözleniyordu. Bunların büyük çoğunluğu, o günler basının genelindeki gibi, daha ziyade DP eğilimliydiler, ama CHP'nin içini de objektif şekilde izlemeyi görev biliyorlardı.

Muhalefet partisinde bir «lider sorunu» olmadığı çabuk ortaya çıktı. İnönü'nün lider statüsü hiçbir tartışmanın konusu değildi. İkinci adam kim olacaktı? Yani, genel sekreter? Kurultay genel başkan gibi genel sekreteri de doğrudan seçiyordu. Bu, onun şahsına büyük güç sağlıyordu.

Kurultayı Genel Başkan Vekili Hilmi Uran açtı ve önce yoklama yapılacağını bildirdi. CHP'nin «ağır topları» artık delegeler arasında bulunmuyorlardı. Çünkü milletvekilleri doğal delegeydiler ve o ağır toplar 14 Mayısta bu sıfatlarını kaybetmişlerdi. Daha ziyade kulislerdeydiler ve genel sekreter seçiminin «lobi»sini yürütüyorlardı. Genel sekreterlik için basında birtakım adlar ortaya atılmıştı. En şanslı olarak eski Başbakan Şemsettin Günaltay ile «İnönü'nün adayı» diye bilinen Nihat Erim görülüyordu. Adı geçen başkaları, örneğin bir Faik Ahmet Barutçu idi, bir Mümtaz Ökmen idi, bir Cemil Sait Barlas idi.

Kurultayda ilk oylama, başkanlık divanı için yapıldı. Dört aday gösterildi : İstanbul delegelerinden İlhami Sancar, İzmir delegelerinden Nazif Çağatay —bunlar «genç kuşak»ı temsil ediyorlardı—, Cevdet Kerim İncedayı ve Feridun Fikri Düşünsel —bunlar da, eski kuşaktandılar—.

Cevdet Kerim İncedayı memleketin kaderinin «Hassolara, Memmolara terk edilemeyeceği» görüşündeki Recep Pekercilerdendi ama, mademki İsmet Paşa «Demokrasi!» demişti, varsın öyle olsunu benimsemişti. Recep Peker gibi «müfrit», ama güvenilir bir CHP'liydi.

Feridun Fikri Düşünsel'e gelince...

Feridun Fikri Düşünsel bir «prototip»tir ve onlarda Türk siyasi hayatının hüznü yatmaktadır. Bu «prototip»e Meydan Larousse'ta tam 21 satırlık yer ayrılmış bulunması onların oynadıkları «hazin rol»ün önemini vurgulamaktadır.

Bu zat 1882'de İstanbul'da doğmuştur. (Mustafa Kemal Paşadan bir yıl sonra, İsmet Paşadan iki yıl önce : Yani, onlarla çağdaştır.) İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra İstanbul'da bir süre avukatlık yapmıştır. Paris'e gitmiş, oradaki Hukuk Fakültesinden hukuk doktoru sanını kazanmıştır. Türkiye'ye dönüşünde siyasete atılmış ve Dersim Milletvekili seçilmiştir. Bu arada Karabekirlerin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına girmiş, partinin başına iş açılınca İstiklal Mahkemesine sevkedilmiş, oradan güçbela beraat kararı almıştır. Bu ona, kendi deyimiyle bir ders olmuş, daima iktidarın ipine sarılmanın faziletini göstermiştir. CHP'den 1939' da Bingöl Milletvekili seçilmiş, «Allah bana bir daha patlak ayakkabıyla dolaşmayı nasip etmesin» diyerek CHP'nin tek partili iktidar döneminde «sadıkların sadığı» bir tutum sergilemiştir.

Ben onun adını duyduğum 1946-50 döneminde Meclis Başkan Vekillerinden biriydi. «Müfrit»lerden diye biliniyordu. Partisine ihanet edenler onu karşılarında buluyorlardı ve bu «ihanet» kavramına örneğin, kapalı grup toplantısında konuşulanları gazetecilere aktarmak dahildi. Feridun Fikri Düşünsel böyle yayınların ertesi günkü demeçlerinde onlara ateş püskürürdü.

O dönemde başkentte işler yoğunlaştığında, çalıştığım Cumhuriyet gazetesi beni sık sık Ankara muhabirimiz Mekki —Ağabey— Sait Esen'e yardım edeyim diye gönderirdi. Mekki Ağabeyin, daha ziyade evinde çalışılırdı. Gazeteciliğin henüz taş devri yaşanıyordu. Esen'in muavini, sonraların ünlü Daily News sahibi İlhan Çevik idi. Galiba Cumhuriyet bir büroya, ancak 1950'de veya arifesinde sahip oldu.

CHP'nin Meclis Grubu toplantıları günü Mekki Ağabey «biri»sine telefon eder, bütün konuşmaları alırdı. Mekki Ağabey «iyi gazeteci» idi. Tek kaynakla yetinmezdi. Her eğilimden habercileri vardı. Bunları teker teker arar, onlar da bülbül gibi şakırlardı. Eee, Mekki Ağabey de onlara «ücret»lerini öderdi : Gerektiğinde, adlarını geçirir, «resmi demeç»lerine Cumhuriyet'te yer verdirirdi.

Cumhuriyet'te adının yayımlanması! Bazen, resmiyle birlikte.. Bu, kim olursa olsun, her politika adamını dört köşe ederdi.

Bunların arasında Feridun Fikri Düşünsel de bulunurdu.

Sır sonradan çözüldü. Mekki Ağabey, işinin çok olduğu bazı akşamlar benden Düşünsel'e telefon etmemi ve grup konuşmalarını almamı istedi.

Ertesi gün de aynı Düşünsel'den «Grup görüşmelerini basına sızdıran hain CHP milletvekilleri»ne ateş püsküren resmi demeçlerini aynı telefondan yazdık.

1950 seçimleri bir daha delik ayakkabıyla gezmemek yemini etmiş bu «prototip»i gafil avladı. Partisi CHP, iktidarı kaybetti. Ama, daha kötüsü oldu: Feridun Fikri Düşünsel CHP Bingöl Milletvekili olarak Meclise gelebilmişti. DP, Bingöl seçimlerine itiraz etti. CHP'liler Düşünsel'i canla başla savundular. Mazbatasını kurtardılar. Ama «prototip»in kulağına kar suyu bir defa kaçmıştı. Siyasetteki geleceğini DP iktidarında görüyordu. Kapağı, oraya atması lazımdı.

Attı da... DP ona kucak açmayı reddetmedi.

1950 - 54 arasında CHP'nin mallarının alınması celselerinden birinde yeni DP'li Feridun Fikri Düşünsel de söz almıştı. Konuştu da konuştu. DP Grubu bile fena olmuştu. «Kısa kes... Yeter!» sesleri yükseliyordu.

«Prototip» CHP sıralarını göstererek haykırdı:

«Bırakınız arkadaşlar, içimi dökeyim. Ben o saflarda ne ıstıraplar çektim ve sizlere nasıl kavuştum, biliyor musunuz?»

1960'tan önce öldü...

Yoksa, bir de DP saflarında ne ıstıraplar çektiğini dinleyecektik.

Kurultay başkanlığına 337 oy ile İlhami Sancar ve 273 oyla Nazif Çağatay seçildiler. Bunlar «taze kan»ı temsil ediyorlardı ve rakiplerini yenmeleri «yenilerin eskilere galibiyeti» olarak değerlendirildi. O zaman, acaba genel sekreterlikte de böyle bir değişimin şansı var mıdır sorusu akıllara geldi. Bunu düşünenlerden biri de Kasım Gülek idi. Gerçi o tarihte 40 yaşına gelmiş olan Adana Milletvekili, bir ara bakanlık da yapmıştı ama, fazla bilinmiyor, çok tanınmıyordu. Amerikan usulü çalıştığı söyleniyordu. O kadar. Herhalde kurultay öncesinde genel sekreter adayları arasında adı yoktu.

Ancak varlığı sezinlenen bir hava kurultay başkanlığı seçimleriyle doğrulanmıştı. CHP'nin 14 Mayıs seçimlerinin so-

rumluları, değerlendirmeleri iyi yapmayanlar, yanlış yasalar çıkaranlar, kampanyayı yönetenler, örneğin nispi temsile yanaşmamış olanlar partinin kaderine egemen mi kalacaklardı?

Eleştiriler, kuşkusuz lider düzeyine çıkmıyordu.

Ama onun hemen altı? Genel sekreterliğin başlıca iki adayı son Başbakan ile son Başbakan Yardımcısıydı. En büyük iki sorumlu onlar değil miydi?

CHP'de milletvekili seçilmişlerle seçilmemiş olanlar arasında kaçınılmaz sürtüşme daha o sıralar başlamıştı. Bu sonradan «genel merkez - meclis grubu anlaşmazlığı» adıyla bilinecektir. İttihat ve Terakkinin içine düştüğü bu ikilemde kuvvet merkezde kalmıştı. CHP'nin Mecliste ufak azlıklarla temsil edildiği 1950 - 54 ve 54 - 57 dönemlerinde grup, İsmet Paşanın ağırlık koyması sayesinde ayakta kalabilecektir. Ancak 1957 seçimlerinin sonucuyla kaynaşma gerçekleşecektir.

Kurultay DP iktidarının demokrasi anlayışından şikâyetçiydi. CHP milletvekillerinin çalışmaları engelleniyordu. Daha da engellenecekti. Meclisten çekilmek ve DP'yi orada tek başına bırakmak doğru değil miydi?

Heyecanlı tartışmalar oldu. Tabii genel merkez çekilme, grup kalma yanlısıydı. Genel merkez «göstermelik muhalefet»i kınıyor, milletvekilleri «vazifenin vazife olduğu»nu söylüyorlardı. Milletvekilleri sayıca az olduklarından ağırlıkları sınırlıydı. Her partide olduğu gibi o sıralar CHP'de de seçilmişler seçilmemişlerin kışkançlığını çekmekteydi.

CHP Grubunun Meclisi terk etmesi yönünde bir önerge oluşturuldu. Ona İsmet Paşa değişik bir nitelik verdi. Bu, kurultayın, Meclis Grubuna, gerekli görürse Meclisten çekilme için yetki tanıdığı anlamınaydı. O bakımdan önergenin gruba havale edilmesi gerekirdi. Değerlendirme orada yapılırdı.

Gruba havale edildi.

İnönü'nün ve kurultayın basına yaklaşımı sıcaktı. Kurultay olarak selamlar gönderildi. Eski Milli Şef gazetecilerin arasına girdi. Onlarla şakalaştı. Sorularına esprili yanıtlar verdi. Gerçi 1950'ye doğru gazetecilere daha açık hale gelmişti ama, şimdi yeni bir gelişmenin başladığı seziliyordu. Kore hakkında ulusal birliğin zorunluluğuna işaret etti. İç politika konusunda, «*Biraz sinirlerimize hâkim olsak, mesele kalmaz*» dedi.

İsmet İnönü'nün genel başkanlığı tartışılmadı bile ve sıra genel sekreter seçimine geldi. Kasım Gülek adaylığını ilan etmişti. Kapıda durmuş, pusula dağıtıyor, göreve talip olduğunu bildiriyordu. Onun genel sekreterliğiyle CHP yeni, genç bir hava kazanacaktı.

İlk turda en fazla oyu Nihat Erim aldı : 159. Onu 152 oyla Şemsettin Günaltay izliyordu. Gülek 117'de kaldı. Avni Doğan'a 35, Cemil Sait Barlas'a 23, Barutçu'ya 4, Saraçoğlu ile Dursunoğlu'na birer oy çıktı.

Nihat Erim hemen seçilmediği için küsmüştü. Feragat etti. Kimin lehine? Pek anlaşılmadı. Çünkü en çok oyu o almış bulunduğuna göre başkalarının onun lehinde çekilmesi lazımdı.

Tersi oldu.

Kasım Gülek çalışmalarını hızlandırdı. Artık tek ciddi rakibi, yaşlı Şemsettin Günaltay'dı. İnönü tarafsızdı. Genel sekreter olarak eski tercihinin Erim'den yana bulunduğu biliniyordu. Bilinen başka bir husus, kurultay kimi seçerse onunla çalışacağıydı. Günaltay, Gülek ya da bir başkası...

Kasım Gülek, 224 oy alarak genel sekreterliği kazandı. CHP'de uzun sürecek bir «Gülek dönemi» başlıyordu. Oyların dağılımı tuhaf bir özellik gösterdi. Şemsettin Günaltay 214 oy topladı. Ama Nihat Erim'e, feragat etmiş bulunduğu halde 12 oy çıktı. Yanmış 12 oy. Halbuki bunlar eski Başbakana gitseydi, Gülek değil, Günaltay genel sekreter olacaktı. Cemil Sait Barlas oyunu 32'ye yükseltmişti.

Kurultay 30 kişilik Parti Divanı ile 10 kişilik Genel İdare Kurulunu da seçti. Genel merkezi oluşturacak bu on kişi şunlardı : Zihni Betil, Cemal Reşit Eyüboğlu, Kemalî Beyazıt, Cavit Oral, Ferit Melen, İsmail Rüştü Aksal, Vedat Dicleli, Cemil Sait Barlas, Halil Sezai Erkut ve Kemal Satır. Milletvekilleri azınlıkta, Meclis dışındakiler çoğunluktaydılar. Nihat Erim görev almamıştı. Ulus'un başında kalıyordu. Buna karşılık partinin basınla ilişkilerini bizzat Genel Sekreter Kasım Gülek yürütecekti. Erim ve Gülek dostane «hatıra fotoğrafları» çektirdiler.

Ulus gazetesi özel bir statüye sahipti. CHP'nin «yayın organı» olarak biliniyordu. Künyede görünen sahibi «Malatya Milletvekili Şefik Tugay»dı. «Yazı işlerini fiilen idare eden» Cemal Sağlam idi. Künyede şu husus açıklanıyordu :

«Sarahat olmadıkça Ulus'un yayınları partinin resmi temsilcilerine veya heyetlerine atfolunamaz.»

Bir de, «istenmeden gönderilen yazılara ücret ödenmez»di.

Gazetenin başyazı sütununun sahibi ünlü, polemikçi gazeteci üstat Hüseyin Cahit Yalçın idi. Ama Ulus, Nihat Erim'den sorulurdu. Gazetenin politikasını tek başına çizen oydu. Yalçın'ın yazmadığı günler başyazı onun imzasını taşıyordu. Erim asıl, birinci sayfadan verilen, isimli makalelerin sahibiydi. Etkinliği, 1950'nin öncesinden kalmış «İsmet Paşanın fikir ve düşüncelerinin aynası» tutumundan geliyordu. Bunda doğru taraf 1950 öncesinde daha çok, 1950 sonrasında daha azdır. 14 Mayısta «Başbakanlık hayallerinin yıkılışı», arkadan «Genel Sekreterliğin elden kaçırılması», Adnan Menderes'e karşı duyduğu küçümseme ve «iğbirar»[12] Erim'in duygusal birtakım aşırılıklarının temelindedir.

Şurası bir gerçektir ki 1950 - 54 döneminde iktidarın sözcüsü durumundaki Zafer'in, bir d'Artagnan kadar düello düşkünü Mümtaz Faik Fenik'in, Ulus'un ise, anlatılan Nihat Erim'in kumandasında bulunmaları partiler arası ilişkilerin sağlık kazanmasına katkı sağlamamıştır.

14 Mayıs seçimlerinden bir buçuk ay sonra, demokratik hayatımızın kilometre taşları konulmuştu.

DP iktidarı memlekete, DP iktidarına ise, 1 No. Celâl Bayar, 2. No. Adnan Menderes egemendir. Meclis Grubu 3. No.'dur.

CHP sıkı bir muhalefet partisi görevi yapacaktır. İsmet Paşa, tavaf mavaf edilmek peşinde değildir. Başlattığı demokrasiyi, CHP'nin başında, her tehlikeden korumaya azimlidir ve —görülecektir ki— bu güce de sahiptir.

Her iki büyük partide güçlükler vardır. 1. Menderes Kabinesi Bayar - Menderes'in demokrasi kavramına aykırı düşüncede elemanlar taşımaktadır: Sağlık Bakanı, Eğitim Bakanı...

CHP'de seçilmemişlerin egemenliğindeki genel merkez, seçilmişlerin Meclis Grubu ile kanlı bıçaklıdır. «Neden onlar da, bizim statümüze dönmezler?» diye.

---

12) İğbirar: Gücenme.

Politikacı kıskançlığı kadın kışkançlığından daha az acımasız değildir.

İsmet Paşa çabalarının büyük kısmını bu ateşin yatıştırılmasına harcayacaktır.

İki büyük partinin, DP ile CHP'nin «yayın organı» görüntüsündeki Zafer ile Ulus ateşe benzin döküp duracaklardır. Bu gazeteler sadece bir Fenik ile bir Erim'i temsil ediyorlar sanılmamalıdır. Fenik ile Erim, partilerinde binlercedir.

İşte, kilometre taşlarının bu suretle konulmuş göründüğü 1950 yazında, Kore Savaşının patlamasından sonra, bir de bunun iç politikamıza yansıması geldi.

İKİNCİ BÖLÜM

İLK GÜNLERDEN ARA SEÇİMLERE

I

Kore Savaşı patlak verdiği zaman Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Norveçli Trygve Lie idi. Genel Sekreter Güvenlik Konseyinin hem 25, hem de 27 Haziran tarihli kararlarını Türkiye Dışişleri Bakanlığına telgrafla bildirdi ve bütün üye ülkelerden olduğu gibi bizden de yardım istedi.

Konu hükümet tarafından Meclisin toplantısına getirildi. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Konseyin kararlarını desteklediğimizi bildirdi ve Trygve Lie'ye verilen cevabı okudu. Bu cevapta şöyle deniliyordu :

«Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler kurulunda bir üye olmak sıfatıyla deruhte etmiş bulunduğu taahhütleri andlaşma hükümleri dahilinde ve azami samimiyetle yerine getirmeye amade olduğunu bildiririm.»

Cevap sürekli alkışlarla karşılandı. DP Meclis Grubu Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın hükümeti tasvip önergesi vardı. O da oybirliği ve alkışlarla kabul edildi.

Meclis bir milli birlik gösterisinde bulunuyordu. Bu zaten dış politika konularında bir gelenekti. O sırada hiç kimse, işin Kore'ye asker göndermemize kadar gideceğini hatırından dahi geçirmiyordu.

İstanbul'da DP'nin 1946 Meclisinden kalma, eski şoförler cemiyeti başkanı, hareketli ve coşkulu Milletvekili Senihi Yürüten Kore'ye gönüllü bir milis kuvveti göndermek için faaliyete geçti. Hatta bir de dernek kurdu. İlk günden üç bin başvuru oldu. Daha ciddi çevrelerde Kore'ye yardımın asker göndermek mi, yoksa sembolik tarzda mı olması gereği tartışılıyordu. Rağbet gören fikir «Bizim Asya'nın öbür ucuna

asker yollamamız söz konusu olamaz» idi. CHP iktidarının son Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Akşam gazetesindeki başyazısında şunu söylüyordu :

«Türkiye'den Kore'ye ciddi bir yardımı kimse aklına getiremez. Buna maddeten imkân yoktur. Türkiye bir tecavüze uğrarsa Kore'ye yardım etmiş diye hiç kimse bizim yardımımıza gelmez.»

O sıralarda Amerikan Kongresi Türkiye - Yunanistan ve İran'a 131,5 milyon dolarlık bir askeri yardım tasarısını kabul etmişti. Bunun 11,5 milyon doları İran'a verilecekti. Geri kalan 120 milyon dolar Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılacaktı.

Fakat, nasıl?

Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan «Cumhuriyet» imzalı bir başyazıda bunun 25 milyonunun Türkiye'ye verileceği, 95 milyonunun ise Yunanistan'a gideceği bir söylenti olarak duyuruluyordu. Yazıda «bu inşallah doğru değildir» denildikten sonra hükümetin ABD nezdinde teşebbüse geçmesi isteniliyordu.

Bu arada Kore'de işler Müttefikler için hiç iyi gitmemekteydi. Güney Kore'nin başkenti Seul, Kuzey Kore kuvvetleri tarafından işgal edilmişti ve bunlar güneye doğru süratle ilerliyordu. Güvenlik Konseyinin talebi üzerine bazı üye devletler Amerikan birliklerine destek olsunlar diye küçük hava ve deniz kuvvetleri göndermişlerdi. 7 Temmuzda Güvenlik Konseyi yeni bir karar aldı ve Başkan Truman' dan bütün Birleşmiş Milletler ordusuna başkomutan olarak bir Amerikan generalini atamasını istedi. Truman derhal bu göreve uzak doğudaki Amerikan kuvvetlerinin başkomutanı General MacArthur'ü atadı. Bu arada MacArthur 28 Haziranda savaş cephesine gitmiş, Güney Kore ordusunun perişan ve moralden tamamıyla yoksun durumunu görmüştü. Bu ordunun Amerikan hava desteğine rağmen Kuzey Korelilerle başa çıkabilmesi mümkün değildi. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı, Japonya'daki Amerikan kara kuvvetlerinin de kullanılması müsaadesini vermişti. Ancak Japonya'da sadece dört Amerikan tümeni vardı. Hem askerler genç ve tecrübesizdi. Hem de silah ve teçhizat bakımından son derece zayıftılar. MacArthur, 24. Piyade Tümenini derhal Kore'ye gönderiyordu. Ama yeni kuvvetlere ihtiyaç vardı. Bunlar nereden ve nasıl sağlanacaktı.

Trygve Lie yaptığı çağrının üye ülkelerce gereği gibi desteklenmediğini söylüyor, katkının azlığından sızlanıyordu. Savaş alanlarında komünistler ilerlemeye devam ediyorlardı. Kuzey Kore birliklerinde savaş tercübesi bulunan Çin askerleri de vardı. Japonya'dan mütemadiyen takviyeler, yeni silah ve teçhizat gönderiliyordu. İlk Amerikan kara birlikleri 4 Temmuzda Osan civarında karaya çıktılar. Bunlar küçük kuvvetlerdi. Tam teşekküllü bir komünist tümen tarafından sarılıverdiler.

Bu sırada, 18 Temmuzda Yalova'da dikkatleri çeken bir toplantı yapıldı. Bayar başkanlık ediyordu. Başbakan vardı, Yardımcısı Samet vardı. Dışişleri Bakanı Köprülü, Milli Savunma Bakanı İnce vardı. Genelkurmay Başkanı Yamut ve yüksek komutanlar vardı. Görüşmeler dört saat sürdü. Toplantı bittiğinde Başbakan şu açıklamayı yaptı :

«Silahlı Kuvvetlerimizin takviyesi ve geliştirilmesi için alınacak tedbirleri tetkik ve müzakere ettik.»

Fuat Köprülü de bir açıklama yaptı : Kore konusunda yeni bir talep yoktu.

Ancak, Kore konusunun görüşüldüğünden kuşku duyulmuyordu.

Ertesi gün Başkan Truman Amerikan Kongresinden geniş yetkiler istedi ve aldı. Kore Savaşını kazanmak için 10 milyar dolarlık ödenek verildi. Aynı gün Türkiye'de Yüksek Askeri Şûra toplandı.

BBC Radyosu, Türkiye'nin Kore'ye asker göndereceği haberini bildirdi. İngiltere BM Genel Sekreterinin yardım çağrısına en önde cevap veren ülkeydi.

25 Temmuz akşamı, yani Kuzey Kore'nin taarruza geçmesinden tam bir ay sonra, Bakanlar Kurulu Ankara'da Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın başkanlığında toplandı. Bütün bakanlara başkente dönmeleri bildirilmişti. Bakanlar Kuruluna TBMM Başkanı Refik Koraltan ile Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut da katıldılar. Gündemde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'nin Kore Savaşına silahlı yardım için 15 Temmuz tarihli telgrafına verilecek cevap vardı. Yapılan açıklamada bildirildiğine göre «Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan metin üzerinde görüşmeler olmuş ve konu bütün ayrıntılarıyla etraflı bir şekilde incelenmişti». Alınan karar gereğince derhal şu telgraf çekildi :

«Ekselans Bay Trygve Lie
Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri
Lake - Success

Birleşmiş Milletler paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyinin kararlarına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore hakkında yardım talebini içeren 15 Temmuz tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve dikkatle tetkik etmiştir.

Cumhuriyet hükümeti bu inceleme sonucunda bu kararları dünyanın şimdiki şartları içinde genel barış hizmetinde etkili ve fiili şekilde uygulamaya koymadaki gerek ve önemin bilinci içinde Kore'de hizmet etmek üzere 4.500 mevcutlu silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeyi karar altına almıştır.

Profesör Fuat Köprülü
Türkiye Dışişleri Bakanı.»

Bu esnada Ankara'da Amerikalı bir senatör vardı. Adı Cain idi. Birkaç gün önce gelmiş, esaslı ve çok üstdüzeyde görüşmelerde bulunmuştu. Bakanlar Kurulu toplantısından birkaç saat önce Amerikan askeri yardım heyetinin binasında bir basın toplantısı yapıyor ve şöyle diyordu:

«Türkiye'nin Kore Harbine fiili surette yardımı, Atlantik Paktına girmesini sağlayacaktır.»

Senatöre göre Amerika bir silah deposudur. Yalnız Türkiye'ye değil, Yunanistan'a ve Atlantik Paktına üye ülkelere de yardımda bulunmaktadır. Bu yardım olanaklar ölçüsünde dağıtılmaktadır.

Senatör eski bir Türk deyimiyle demek istiyordu ki: «Ne verirsen elinle, o gider seninle...»

Bakanlar Kurulunun kararının alındığı sırada Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ile BM nezdindeki Başdelege Selim Sarper de Türkiye'deydiler. Bayar ve Menderes tarafından kabul edilmişlerdi. Bakanlar Kurulu toplantısından sonra kendileriyle tekrar görüşüldü ve Sarper Lake-Success'e gitmek üzere derhal hareket etti.

Haber ertesi sabahki gazetelerde yayımlandığında, tahmin edileceği üzere bomba gibi patladı. Sızan söylentilerden bu hiç beklenilmiyor değildi. Ancak zamanı ve şekli uzun sürecek tartışmalara, çekişmelere yol açtı. Başlıca itiraz böy-

le bir kararın Meclisten geçirilmeksizin alınmasınaydı. Muhalefetin fikri dahi sorulmamış, «yangından mal kaçırır gibi» memleket bir olupbitti ile karşı karşıya bırakılmıştı. İki muhalefet partisi, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, MP Genel Başkanı Hikmet Bayur imzasıyla birer bildiri yayımladılar.

CHP bildirisinde şöyle deniliyordu :

«Bugünkü durumda BM'e karşı yükümlülüklerimizin nasıl yerine getirileceğini hükümet TBMM'nde görüşülmeden ve partimizle istişare etmeden yalnız başına saptamıştır. Parti Genel Başkanı İsmet İnönü veya yetki sahibi herhangi bir CHP şahsiyetinin bu karar hakkında hiçbir suretle fikir ve görüşü alınmamıştır.»

Bildiri şu şekilde sürüyordu :

«Halbuki büyük memleket işlerinde, özellikle ülke savunması ve harp ihtimallerinde hükümetin muhalefet partisi ile fikir beraberliği sağlamayı tecrübe etmesi büyük mücadelelerde ülke birliğini sağlamak için esas tedbirdir.»

Bildirinin yazılış biçimi, metninin İsmet Paşa tarafından görüldüğünü belli ediyordu.

MP bildirisinde Hikmet Bayur da aşağı yukarı aynı şeyleri söyledi. Cumhuriyet devrinde ilk defa olarak Türk askeri fiilen savaşa gönderilirken hükümet bu hususta TBMM'yi toplayıp durumu ona bildirmek gereğini duymamıştı. Bayur, hükümeti TBMM'yi derhal toplantıya çağırmaya ve oradan karar çıkarmaya davet etti.

Buna karşılık kararın esasının çeşitli çevrelerde, özellikle öğrenci topluluklarında olumlu bulunduğu gözlendi. Ülkede derin bir heyecan uyanmıştı. En büyük öğrenci örgütü olan Türkiye Milli Talebe Federasyonu *«Hak ve hürriyet yolunda girişilmiş olan bütün taahhütleri yerine getirmeyi kendisine görev sayan bir milletin evlatları olmaktan duyduğumuz gurur sonsuzdur»* dedikten ve bu kararından dolayı hükümete şükran sunduktan sonra belirtiyordu ki Türk gençliği kendisine verilecek her türlü vazifeyi başarmaya hazırdır.

Bu ateşli bildirinin altında Genel Başkan —bugünün ünlü işadamı— Can Kıraç'ın imzası vardı.

Buna karşılık sol örgütler, başta «Türk Barışsever Cemiyeti», ki başkanı Behice Boran, Genel Sekreteri Adnan

Cemgil idi, kararı şiddetle protesto ettiler. Dernek bir bildiri yayımladı. Hükümet toplattı. Bunun üzerine dernek, kararın iptali için Meclise başvurdu. Hükümet, yöneticileri tevkif ettirdi. Adnan Menderes «Memlekete zararlı olan bu hareketleri mutlaka önleyeceğiz» diyordu. Başbakan eski iktidarı suçlamaktan da geri kalmadı :

«Vaktiyle bunlara karşı mücadele tam tesirini göstermemiş ve bunun bir sebebi eski iktidarın önemli mevkilerinde kendilerine dost ve himaye edici şahsiyetler bulmuş olmalarıdır.»

Başbakan bir basın toplantısı düzenleyerek muhalefetin eleştirilerini de ayrıca yanıtlamak gereğini duydu. O gün önce DP Genel İdare Kurulu Başbakanlıkta toplandı. Onu, Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığındaki kabine toplantısı izledi. Ondan sonra Adnan Menderes gazetecileri kabul etti. Bu sırada Cumhurbaşkanı hâlâ Başbakanlıkta bulunuyordu. Yani kamuoyuna duyurulmak isteniliyordu ki bu konuda Cumhurbaşkanı, hükümet ve iktidar partisi tam bir görüş birliği içindedir.

Menderes gene sinirli görünüyordu. Karar dolayısıyla yapılan eleştiri ve hücumlar konuyla sınırlı kalmamıştı. Polemikler, particilik gayretiyle ülke çıkarlarını yaralayacak bir düzeye varmıştı. Onun için kendisi de konunun biraz ötesine taşacaktı.

Başbakan bundan sonra CHP'ye yüklendi. Dedi ki :

«Gerçek şudur ki mutlaka iktidarda kalmayı tek maddeli bir program halinde kabul etmiş olanlar, muhalefete düştükleri zaman ülke çıkarlarının gereğine uyacak yerde hiddet ve infiallerinin etkisine kapılmak gibi hazin duruma düşüyorlar. Bazı politika hastalarının ve iktidar tutkunlarının karar ve hareketlerinde samimiyet aramak boş oluyor.»

Aslında hem CHP'nin, hem MP'nin eleştirisi şuydu : Bu, asker yollama kararı Türkiye'yi bir savaş haliyle karşı karşıya bırakmaktadır. Halbuki Anayasanın 26. maddesi, «Devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harp ilan etmek... gibi görevleri TBMM ancak kendisi yapar» diyordu.

Demek ki yapılan işte bir eksiklik vardı.

Başbakan basın toplantısında «Hayır, öyle değil!» dedi. Karar bir savaş ilanı sayılamazdı. Olay, TBMM tarafından

katılışımız onaylanmış BM'in, üyelerinden istediği bir yükümlülüğün yerine getirilmesinden ibaretti. Yeni bir Meclis onayına lüzum yoktu. Muhalefete niçin danışılmamıştı? Çünkü BM Genel Sekreterinin hükümetimize gönderdiği telgraflar ve hükümetimizin bunlara karşılığı TBMM'de okunmuştu. Oybirliğiyle uygun da görülmüştü. Adnan Menderes ekledi :

«Fakat bu gibiler istişarelere kıymet ve ehemmiyet verdiklerini öğrendikten sonra ilerde kendilerini tatmin edeceğimizden emin olabilirler.»

Devlet radyosu asker yollanması kararı karşısındaki CHP görüşünü hiç vermedi. Adnan Menderes'in basın toplantısını ise virgülüne kadar okudu.

Tartışmalar bitmedi ve durmadı. Prof. Hüseyin Nail Kubalı, Ulus'ta şu görüşü dile getirdi : *«24 saat içinde Meclis fevkalade bir toplantıya çağrılabilirdi.»*

DP organı Zafer gazetesi ise başlığındaki havayı kendine göre belirtiyordu :

«Hükümetin tarihi kararı tam ve genel tasvip ile karşılandı

— Muhalefetin baltalama kampanyası geniş ölçüde infial uyandırdı

— İngiliz basını da yardımı onayladı - Yalnız komünist Daily Worker aleyhte.»

İki gün sonra manşet şöyleydi : *«Hükümetimizin kararı milletçe tasvip ediliyor - Başbakana yurdun her tarafından telgraflar yağıyor.»*

Yansıtılan bu hava abartmalı değildir. Kore'ye gidecek gönüllü saptamak için Kayseri'deki bir bölükte yapılan seçimde yüzbaşı, «Gönüllü olmak isteyenler iki adım öne çıksınlar» dediğinde bütün bölük iki adım ilerleyecektir.

Refik Koraltan ise Celâl Bayar ile Yalova'ya gittiğinde halkın durumunu kendine özgü ifadeyle şu şekilde açıklayacaktır :

«Cumhurbaşkanı ile buraya gelirken seyahatimiz boyunca gördüğümüz yer yer tezahüratla umumi tasvibin fiili delillerine yakinen şahit olduk.»

Kore'ye asker gönderme kararının temelinde NATO'ya girme isteğimizin yattığı ve bunun telkininin Amerika tarafından yapıldığı artık bilinmektedir. Zaten kararın hemen ar-

kasındaki görüşmeler, bunu o zaman da ortaya koymaktaydı. Başbakan Menderes basın toplantısının kısa bir süre sonrasında Amerika Büyükelçisi Wadsworth ile üç saat konuştu. Aynı sırada Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de İngiliz ve Fransız Büyükelçilerini kabul ediyordu. Bunları takiben kabine dört buçuk saatlik bir toplantı yaptı. Görüşülen NATO'ya üyelik idi. Batı basınında da bu yolda tahmin ve yorumlar çıkıyordu. Amerika Dışişleri Bakanlığının bir bildirisine göre Türkiye'nin NATO'ya girme isteği bakanlıkça inceleniyordu. Köprülü ağustos başında Strasbourg'a gittiğinde İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanlarıyla buluştu.

Türkiye'nin savaş alanına asker gönderme kararının Amerika'yı çok mutlu ettiği kesindi. Bütün yük Amerikan ordusunun sırtındaydı ve Kuzey Koreliler ilerlemekte devam ediyorlardı. Neredeyse yarımadanın ucuna gelmek üzereydiler. Güvenlik Konseyi ise derli toplu bir gündemi hazırlayamıyordu ve zaten Sovyetler Birliği de kurulu boykot etmekle işlediği hatayı anlamış, yerini tekrar almıştı.

Birliğimizin Kore'ye ne zaman, nasıl gideceği belli değildi. Birleşmiş Milletler ordusu henüz oluşma halindeydi. 2 Ağustos 1950 tarihinde Zafer tuhaf bir başlık kullandı : *«Bu kıta hemen hareket etmiş ve yola çıkmış da değildir. Muhtemeldir ki hiç hareket etmeyecektir!»*

Buna karşılık Başbakan Menderes kendilerini sıkı şekilde destekleyen o zamanki Milliyet gazetesi sahibi Ali Naci Karacan'a diyordu ki :

«NATO'ya katılmamız zarureti barışın korunması maksadına bağlıdır.»

Sonra, ekliyordu :

«Amerika ile sıkı dostluk ilişkilerimiz dış politikamızın esas unsurunu oluşturmaktadır.»

O tarihten itibaren Amerika'nın tam praleline giriyorduk.

Durum böyle iken DP iktidarının bu konuda CHP muhalefetini de yanına alarak bir milli birlik görüntüsü vermesi Türkiye'nin tutumunu kuvvetlendirmez miydi? Biliniyordu ki NATO'ya üyelik hakkında CHP'nin görüşüyle DP'nin görüşü arasında aykırılık yoktur. 14 Mayısı takiben yeni Cumhurbaşkanı eski Cumhurbaşkanını Pembe Köşkte ziyarete geldiğinde dış ilişkiler konuşulurken Bayar NATO'ya niçin girilmediğini sormuştur.

İsmet Paşanın cevabı şudur:

«Aldılar da girmedik mi, iki gözüm?»

«İki gözüm», İnönü'nün sık kullandığı bir deyimdi.

Kore'ye asker gönderilmesine CHP'nin karşı çıkması da esasa ait değildir. Şeklidir. İsmet Paşa bunun Meclisten geçirilmesi gerektiği üzerinde ısrarlı olmuştur. Karar Mecliste görüşülseydi ya da kendisine danışılsaydı CHP Genel Başkanının bunu onaylaması kuvvetle muhtemeldi.

DP böyle bir birlik görüntüsünü niçin kaçırmıştır? Hatta ayrılığı vurgulamakta ısrarlı olmuştur? O sıralar, 1960'ın «Vatan cephesi telgrafları» gibi radyoda CHP'yi Kore'ye asker gönderme konusundaki tutumu dolayısıyla kınayan telgraflar her gün okunup druruyordu. İzmir'deki CHP'liler aksi eğilimde bir telgrafı «Bunu da okutun, bakalım!» diye Başbakana gönderdiler.

Tabii, okunmadı.

Bunun açıklaması DP büyüklerindeki «İsmet Paşa kompleksi»dir. Sanki onunla işbirliğine girişirlerse, «İşte, her şeyi hâlâ İnönü yönetiyor» havası yurtta doğacak ve bu onları zayıflatacaktı.

Celâl Bayar duygularını çok açığa vurmayan bir karakterdeydi. Adnan Menderes ise «sözlerinin peşine takılıp gider», ekseriya da pişman olurdu.

O Ağustosun 7'sinde DP Ankara il örgütünün Sergievinde bir toplantısı vardı. Başbakan da söz aldı:

«Halka mütemadiyen CHP sizi harbe sokmadı denilmekte ve bu övünme vesilesiyle harbin sanki her ne pahasına olursa olsun mutlak surette kaçınılacak bir şey olduğu aşılanmaktadır. Bu mütemadi telkinin milletin ruh haleti üzerindeki menfi etkileri hesaba katılmamıştır.»

Daha sonra da bir başka DP büyüğü, İnönü ve CHP'yi kastederek ünlü «*Milleti harbe sokmamakla erkekliğini öldürdüler*» sözünü söyleyecektir.

Adnan Menderes eski iktidarın kendileri olmazsa bu memleketin perişan olacağı şeklindeki propagandasını hatırlatarak şöyle dedi:

«Bu arada belki gazeteler sözlerimde mutlaka tehdit ve şiddet varmış gibi göstermeyi politikalarının icabı telakki ederek dünkü konuşmamdan maksadı aşan nakiller yapmak istemiş olabilirler.»

Kore meselesinin başlaması böyle oldu.

II

Adnan Menderes Hükümeti, ki yeni Meclisin açıldığı 22 Mayıs 1950'de kurulmuştu ve tarihe «1. Menderes Hükümeti» olarak geçecektir, 8 Mart 1951'de istifa etti.

On ay bile sürmemişti.

Gerçi kabine üzerinde spekülasyonlar daha 1950 yazında başlamıştı. Hükümette bazı üyeler vardı ki, bunlar yapıştırma gibi duruyorlardı. Onlar, içine girdikleri yeni çevreyi —DP'yi— yadırgıyorlardı. DP Meclis Grubu onlardan memnun değildi. Bunların başında Milli Eğitim Bakanı Avni Başman, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nihat Reşat Belger, Bayındırlık Bakanı General Fahri Belen, Maliye Bakanı Halil Ayan geliyordu.

Her şeyden önce, arada bir «karakter uyuşmazlığı» vardı. Dünya ve politika görüşleri, anlayışları farklıydı. Kurucular onları ilk kabineye, âdeta birer «vitrin mostrası» olarak almışlardı. DP küçümsenmek mi isteniliyordu, «Hassoların, Memmoların partisi» diye mi gösteriliyordu, «Bakan yapacak adam bulamazlar» mı deniliyordu? İşte size, Türk aydınlarının kremasından bir demet DP'li!

Ne var ki onlar kendilerini DP'li saymıyorlar, DP'liler de onları kendilerinden bilmiyorlardı. Aynı dili konuşmuyorlardı. Özellikle çileli ve mücadeleli bir parti savaşından çıkıp Ankara'ya gelmiş, seçmenlerine de hepsi «kutsal devlet» anlayışına uymayan vaatlerde bulunmuş yeni milletvekillerinden çoğu bu vaatlerin o tipteki bakanlarla gerçekleştirilemeyeceğini hemen anlamışlardı. «Kendileri gibi bakan» istiyorlardı.

O bakanlara gelince, itiraf etmeli ki kırmızı plakalı otomobil ya da bakanlık çalımı onlar için bir anlam taşımıyordu. Saygın kişilikleri bunlarsız da, Türkiye düzeyinde saygıdeğerdi. Koltuklarına yapışacak halleri yoktu...

1. Menderes Hükümetinin istifasından çok önce, 1950 Ağustosunun başında Avni Başman, bir buçuk ay sonra Nihat Reşat Belger, ekim sonunda Fahri Belen, bir buçuk ay geçince de Halil Ayan bakanlıklarından çekilmişlerdi.

Yerlerine de «daha uygun kimseler» getirilmişti.

O halde, onuncu ayın içinde «1. Menderes Hükümeti»nin istifası nedendi?

Halkın DP'ye bağlılığı devam ediyordu. Gerçi milletvekili ara seçimleri bir yıl ertelenmiş, 1950 sonbaharına bırakılmıştı. Ama 1950 içinde başka seçimler de yapıldı ve bunların hepsini, CHP'nin iddialarına rağmen DP büyük farklarla kazandı. Zaten ara seçimlerini de o alacaktır...

Evvela, ağustos başında muhtar seçimlerine gidildi. Bunlar sönük geçti. Katılma oranı düşük oldu. CHP bunlara umutla girmişti. Bir belirli «eski iktidar çevresi»nde yaygın inanç milletin yanılmış olduğu, bundan pişman bulunduğu, ilk fırsatta hatasını düzelteceğiydi. Sonuçlara seçmen de şaşmıştı. İktidarı değiştirmek değil, onu uyarmak istemişti. Yoksa, bu DP mi ülkeyi yönetecekti? Ülkeyi yönetmeye ehil, sadece CHP idi! O çevre, ki eski bakanlardan bir kısmı da buna dahildi, yeni iktidara birkaç aylık ömür biçiyor, bunu söylüyordu. Onlara göre her şey hemen kötü gitmeye başlamıştı ve halk bunun farkındaydı.

Bunun tekrarlanıp yazılması ise, DP'lileri deli ediyordu. Bu CHP'liler kendilerini ne sanıyorlardı?

Şimdi, aradan geçen zamanın sonunda olaylara bakıldığında görülmektedir ki seçmen, DP yönetici ve ileri gelenlerinden çok daha olgun davranmıştır. Önüne getirilen bütün fırsatlarda iktidara demiştir ki:

«Sen muhalefetin laflarına aldırma. İşine bak. Devam et. Ben seni tutuyorum..»

Muhtar seçimlerini DP aldı. CHP'nin yeni Genel Sekreteri Kasım Gülek sonuçlar ortaya çıkmadan «Muhtar seçimlerini Türkiye çapında biz kazandık» diye hava basmaya kalkmıştı. Ulus gazetesi bu ve böyle demeçleri manşetine çıkarmıştı. Nihat Erimler, Vedat Dicleliler, Kemal Satırlar, genç yaşlarda yükselip genç yaşta düşmüş olanlar ve bunu içlerine sindiremeyenler, onların başını çektiği klik «inanmak istediğine inanıyor»du. Buna göre de olaylara görüntü veriyordu.

Halbuki muhtarlıkların çoğu DP'ye geçti. Nihat Erim'e seçim bölgesi Kocaeli'nden şu telgraf çekiliyordu: *«Milletvekili seçimlerinde olduğu gibi muhtar seçimlerinde de muhalefeti kazandınız. Tebrik ederiz.»*

Bu, çok doğaldı... Çünkü köylü genellikle, muhtarının iktidar partisinden olmasını tercih eder. Kasım Gülek'in yorumu ilginçti: *«Resmi listeye göre DP 19 ilde azınlıkta!»* Ya, ötekilerde?

Bir ay sonra sıra belediye seçimlerine geldi. DP 1946 - 50 arasındaki yerel seçimlere katılmamıştı. Gerçek gücü hakkında iktidara ip icu vermek istemiyor, onu ürkütmekten sakınıyordu. Bundan dolayıdır ki 600'den fazla belediye CHP' nin eliydeydi ve doğal olarak bütün büyük şehirler buna dahildi.

Belediye seçimleri yurt çapında seçimlerdir. Bir genel seçim kadar nabız yoklayıcıdır. 1950 belediye seçimleri de öyle oldu. Kampanyanın başlangıcında Ulus gazetesinde Nihat Erim şöyle yazıyordu : «*DP, kendisine bağlanan büyük ümitlerle bezenmiş olarak iktidara gelmesinden üç ay sonra bütün memlekette derin bir hayal kırıklığı yaratmıştır.*»

Ertesi gün Genel Sekreter Kasım Gülek şunu söylüyordu :

«*İktidar partisi tahakkümü bırakmalıdır. Memlekette baskı havası sezilmektedir. DP iktidarının tuttuğu yol yurt için de, kendileri için de tehlikeli bir yoldur.*»

Radyoda propaganda dönemi açıldığında CHP «ful kadro»suyla seçmenin karşısına çıktı. Konuşmacılar İsmet İnönü idi, Kasım Gülek idi, Nihat Erim idi, Cemil Sait Barlas idi, Vedat Dicleli idi. Karşı tarafın başını ise Adnan Menderes çekiyordu. Düellonun büyüğü iki partinin genel başkanları arasında cereyan etti.

İsmet İnönü iç politikadan söz ederken meşhur, «*Memurlar yataklarını bağlamışlar, kimin bir iftirası ile ne muamele göreceklerini beklemektedirler*» lafını söyledikten sonra dış politikaya da geçti ve şöyle dedi :

«*Dış politikada DP iktidarı sorumluluk hissi tanımamaktadır. Bu şartlar altında idare olunan bir dış politikadan selamet beklenemez.*»

Elbette bu sözler, Adnan Menderes'i çileden çıkarmaya yetti. Ertesi gün ateş püskürüyor ve doğrudan İsmet Paşaya hücum ediyordu :

«*İsmet İnönü kendi kendini ret ve inkâr ediyor. Memleketin iç ve dış politikasını uzun zaman münhasıran kendi elinde bulundurmuş olan bir adam kalkıyor ve sıkılmadan mesuliyet tanımayanların dış politikaya karışmasının felaketli yol olduğunu söylüyor. Bu, ikiyüzlü politikacılıktır.*»

Başbakanın radyodaki son konuşmasının haberini ise Zafer şöyle yayımlıyordu : «*İnönü'ye verilen susturucu ve kati cevap - Muhalefetin iğrenç iftiraları yalanlandı.*»

Halbuki polemiği dört beş gün önce bizzat DP Genel Başkanı başlatmıştı. «*Muhalefetin devam eden sinsi tezvir ve tahriklerine karşı*» verdiği demeçte Başbakan «*Ordu ve dış politika üzerindeki muhalefetin propagandası meşum bir safhaya intikal etmiştir. Bu yolda yürümek hayırlı olmaz*» demişti.

Belediye seçimlerinin sonucunda CHP'nin elindeki 600' den fazla belediyeden 560'ı DP'ye geçti. Büyük şehirlerin hepsi bunların arasındaydı.

Ertesi gün Adnan Menderes'in şu demeci yayımlandı : «*Türk milleti CHP'yi 14 Mayısta iktidardan tasfiye etmişti. 3 Eylülde de muhalefetten tasfiye etti.*»

Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise şöyle diyordu :

«*Bu kanaatimi mesul bir adam olarak değil, bu milletin içini ve dışını bilir, şevkini ve ıstırabını duyan bir vatandaş sıfatıyla söylüyorum ki artık CHP denen teşekküle ve onun şefi olmakla iftihar eden insana Türk milletinin bir daha mukadderatını teslim ve emanet etmesine imkân yoktur.*»

Sonra, bir de güvence veriyordu :

«*Hürriyet nizamı ya bugün iktidarı elinde tutan parti tarafından yok edilebilir, ki aklı başında hiçbir adam bu ihtimali düşünemez. Kökü hürriyete dayanan ve hürriyetle beslenen bir partinin dikkatörlüğe gitmesi mümkün müdür?*»

Aynı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu beş, altı sene sonra bu tehlikeyi söyleyerek partisinden ayrılacaktır.

DP'nin o 1950 yılındaki seçim zaferleri genel seçim, muhtar seçimi, belediye seçimlerinden ibaret kalmadı. Ekimin ortasında il genel meclisleri seçimine gidildi. 447 ilçenin 328' ini DP aldı, 110'unu CHP.

Bütün bunların DP büyüklerini, özellikle de Adnan Menderes'i sakinleştirmesi gerekmez miydi? Böyle hırçınlıklara hiç gerek bulunmadığını seçmen ne kadar güzel anlatıyordu...

Türkiye, siyasetteki fırtınalardan etkilenmeden, kendi o günkü yaşantısını sürdürüyordu. 1950'de Milli Piyangonun en büyük ikramiyesi 100 bin liraydı. Ama sterlin 7,90 lira (1990'da 3850 lira), dolar 2.80 lira (1990'da 2350 lira), Reşat altını 36,50 lira (1990'da 237 bin lira), Cumhuriyet altını 33,25 lira (1990'da 210 bin lira) idi.

Tiyatro sanatkârları Bedia Muvahhit ile Vasfi Rıza Zobu uzun yaşamlarından yararlanarak nasıl 1990'da birbirlerine takılacaklarsa bunu 1950'de de yapıyorlardı. O mevsim Bedia «İhtiras Tramvayı»nda melankolik hasta kadını oynayacaktı. Bu nedenle, Bakırköy Akıl Hastanesinde Dr. Neşet Halil'den inceleme yapmak için bir randevu ister. Vasfi gözlerini yukarı kaldırıp ona bakar, onun sabahtan beri şaşkın, telaşlı halini kastederek;

«Ayol, Bakırköye ne lüzum var? Bir ayna al da, kendine bak..» der.

1950 sayımında nüfusumuz 20.902.628 çıktı. İstanbul'un nüfusu sadece 1 milyon, Ankara'nınki 286, İzmir'inki 230, Bursa'nınki 100 bin idi. İstanbul, İstanbulluların yaşadıkları, şipşirin, medeni bir şehirdi. Ancak yurttaki nüfus artış oranı % 2,15 idi ve bundan ders alınması lazımdı.

Alınmadı.

DP liderleri, başta Celâl Bayar, her gittikleri yerde hararetle alkışlanmaktadırlar. Halk sadece oyunu değil, sevgisini de yeni yöneticilerden esirgememektedir. Doğa bile, onlardan yanadır: İyi bir ürün alınacağının belirtileri vardır. Eski iktidardan, abartılmasa dahi küçümsenmeyecek bir altın stoku ile döviz devralınmıştır. O dönemde bağlantıları yapılan Marshall yardımı da, özellikle tarım alanına artık akmaya başlamıştır.

Ama hayır, ne DP büyüklerinin —özellikle Adnan Menderes'in—, ne DP Meclis Grubunun yüreğine huzur, güven ve barış gelmektedir. CHP muhalefetinin kendi hırsı içinde bulunduğu bir gerçektir. DP'nin birbirini takip eden seçim zaferleri onları gittikçe buruklaştırmaktadır. Ellerinden kaçırdıklarını bir an önce geri almanın telaşı içindedirler. Ulus gazetesi, Nihat Erim'in yönetiminde her gün biraz daha «şiddetli muhalefet» yapmaktadır. Yapay bir sinir harbi politika yaşamına egemen olmaktadır ve bu savaşta sinirleri en zayıf olan DP Genel Başkanıdır.

Adnan Menderes ağustosun sonlarında Kore'ye asker gönderme kararını alkışlamadıklarından dolayı muhalefete veryansın etmektedir:

«Kore hakkındaki kararı tefsir yolunda muhalifler, bozguncu propaganda ile işbirliği haline düşmüş bulunuyorlar.»

Bu işareti alan Bozöyük savcılığı CHP Genel Sekreterinin orada yapmış olduğu bir konuşma dolayısıyla soruşturma yapmaya girişir. Kasım Gülek çok mutludur.

Niçin?

Çünkü soruşturma, Ceza Yasasının 161. maddesi gereğince açılmıştır. Bu maddede, «Harp esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak ve halkın maneviyatını kıracak veyahut düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız veya kasda müstenit havadis yayan veya nakleden kimse beş seneden aşağı olmamak üzere..» denilmektedir.

İyi ama, iktidar Kore'ye asker gönderme kararını ülkeyi savaşa sokma değil, Birleşmiş Milletler isteğini yerine getirme olarak değerlendirmemiş ve bunu Meclisten geçirmemesini öyle izah etmemiş midir?

Eğer Türkiye'de savaş hali yoksa, 161. maddenin işletilmesi ne demektir?

Nitekim ifadesi alınan Kasım Gülek beraat edecek, ucuz kahraman olacaktır.

Zaten Kore'ye asker gönderme kararı karşısında kamuoyunun ve özellikle dinamik güç aydın gençliğin —ki, genelde CHP'ye yakındır— tutumu DP'yi memnun etmelidir. Çünkü ta 1940 ortalarından gelen bir eğilimle bu kesim şiddetle antikomünisttir ve Barışseverler Derneği gibi ultra - sol dernekler Kore kararına esastan muhalefet ettikleri için hükümeti desteklemektedirler. Burada güç durumda bulunan CHP'dir. CHP'nin karşı çıkışı biçimseldir. Karara değil, kararın Meclisten geçirilmeksizin yürürlüğe konulmasına karşıdır. Fakat aradaki fark, tüysıkletindedir ve bunun anlatılması kolay olmamaktadır. Ondan dolayıdır ki gençlik örgütleri «Kore kararını kınayan komünistleri ve komünizmi telin mitingleri» düzenlediklerinde CHP, bunlara katılmak zorunda kalmaktadır. Örneğin İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğinin ağustos başındaki toplantısında DP ile birlikte CHP'nin ve MP'nin de temsilcileri vardır. Burada «Menderes'e bir karar arzı» kabul edilir. Bunun 1. maddesi şöyle dir : *«Mukaddesatımızla alay edercesine kuduran vatansızların faaliyet ve neşriyatı sabır ve tahammülümüzü aşmıştır. Türkiye'de vatansızların kökünü kazıyacağınıza dair sözünüzü tatbik etmenizi sabırsızlıkla bekliyoruz.»*

Altında CHP sözcülerinin de imzası bulunmaktadır. Nasıl bulunmaz ki, 1940'lardaki «Tan Olayı»nda aynı deyimler CHP tarafından kullanılmıştı.

Bu sırada cereyan eden, biri tertip kokulu, öteki ihmalden doğmuş iki olay da CHP'nin ve İsmet Paşanın aleyhine kaydedildi. Ankara'da hazırlanan Kore birliğine İzmir' den katılmak üzere gelenlerin bindikleri vagonların üzerine «İsmet İnönü, sana layık evlatlar olmaya gidiyoruz!», «Senin izinde yürüyoruz!» gibi yazılar yazılmıştı. Belki de bunlar komünistlerin eseriydi. Kendileriyle CHP'yi aynı safta göstermekten yarar umuyorlardı. Adnan Menderes'in kendisi de böyle suçlamalar yaparak onların değirmenine su katmıyor muydu?

Nitekim o yazılar da böyle çıkışlara yol açtı. Ne demek oluyordu, bu? İsmet İnönü birlik gönderilmesine itiraz eden bir partinin genel başkanı değil miydi?

İkinci «kaza», Türk Hava Kurumunun bir filosunun çıktığı yurt gezisinde oldu. Ben de 1940'ların sonunda bu filoyla bir aylık Anadolu turnesi yaptığım için bilirim : Gidilen şehirlerin üstünden birtakım bildiriler atılır. Bunlarda Türk Hava Kurumu, Türk Kuşu, havacılık övülür, halk ve gençlik teşvik edilir. 1950 yazındaki gezide de bu olmuş. Ama bildirilerin bir kısmı eskiden kalmaymış ve bunlarda «Milli Şef»in sözleri varmış.

Başta Zafer, DP'nin organları tabii kıyameti kopardılar. THK'nin başkanı, CHP'nin eski Bakanlarından Şükrü Koçak istifa etmek zorunda kaldı.

Buna karşılık, düzenlenmekte olan Kore birliği gazetelerin ve kamuoyunun «sempatik ilgi»sini çekiyordu. Halk bu işe ılık, dahası sıcak bakıyordu. Önce birliğe —alay düzeyinde düşünülüyordu— Kurmay Albay Asım Erer'in komuta edeceği duyuruldu. Albay Erer'in fotoğrafları yayımlandı. Birlik Ayaş'taki karargâhından Ankara'ya gelmek üzere ayrılırken veda töreni yapıldı. Komutanı Asım Erer bir nutuk söyledi. Birkaç gün sonra Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Zekâi Okan Sarıkışla'ya giderek başında albayı bulunan kıtayı teftiş etti.

Kurmay Albay Asım Erer İstanbul Üniversitesinin 1940' lı yılları öğrencileri tarafından iyi ve «Rommell» adıyla tanınmaktaydı. Üniversitenin Pendik'teki kampının komutanı

oydu. Disipline bağlılığı yüzünden gençler ona Alman ordularının meşhur mareşalinin adını takmışlardı. Albay Erer yaz ortalarında yıllık iznini istemişti. Fakat alayının Kore'ye gönderilmesi kararlaştırılınca bundan vazgeçti. Birliğinin başında savaş alanına gidecekti.

Ancak Türk birliğine bir generalin komuta etmesi uygun görülüp de Tuğgeneral Tahsin Yazıcı üzerinde durulması Albay Erer'i üzdü. Bunu bir izzetinefis ve onur sorunu yapıyordu.

Onun yerine, alayın başına ve tuğgeneralin altına başka bir albay atandı : Celal Dora. Açıklandı ki Albay Erer'e sadece birliğini Ayaş'tan Ankara'ya getirme görevi verilmiştir!

Birliğimizin Kore'ye nasıl gideceği bilinmiyordu ve merak konusuydu. Tugaya dahil kuvvetlerden hiçbiri 30 Ağustos Zafer Bayramının geçit törenine iştirak ettirilmeyince, hareketin yakın olduğu izlenimi doğdu. Amerika'nın nakliye uçaklarından söz ediliyordu.

Sır herhalde iyi gizlendi ve açıklama birliğin hareketinden üç gün sonra, 28 Eylülde yapıldı. Türk tugayını iki Amerikan destroyerinin refakat ettiği üç Amerikan nakliye gemisi götürüyordu. Birliğimiz 17 Ekimde, Pusan'da karaya çıktı. Ertesi gün de cepheye sevkedildi. Hemen bütün büyük gazetelerimiz kıtalarımızla birlikte özel muhabirler göndermişlerdi. Olay bir tiraj alma fırsatıydı da...

Bu sıralarda Birleşmiş Milletlerde Türkiye, Güvenlik Konseyine üye seçildi.

Bütün bunlar DP iktidarına olumlu puanlar getiriyordu.

Ekonomi alanında da birtakım girişimler başlatılmıştı. Hükümetin programında liberal bir politika güdüleceği belirtilmişti ya... Rakı, kibrit, bira, likör imalatının serbest bırakılacağı Zafer'de yazıldı. Ancak devlet işletmelerinin özel sektöre devri işinin sanıldığı kadar basit olmadığı çabuk anlaşıldı. Bazı sanayiciler devlet işletmelerinin hepsinin birer anonim şirket haline getirilerek kendilerine verilmesini istiyorlardı. Buna karşılık o günlerdeki Cumhuriyet gazetesinin belirttiği gibi, *«Hükümetin takip etmekte olduğu planlı ekonominin mahiyeti hakkında biraz bilgi edinenler devlet işletmelerinin hususi müteşebbislerin eline öyle birdenbire intikal edeceğine* (geçeceğine) *ihtimal vermiyorlardı.»*

İşletmeler Bakanı Prof. Muhlis Ete, bunu daha ziyade devletin artık yeni fabrikalar kurmayacağı, özel sektöre geniş olanaklar sağlayacak yeni alanlara açılacağı şeklinde anlıyordu.

Peki, bir kısım devlet fabrikalarının satılmasından sonra daha büyük sanayi işletmeleri devlet eliyle oluşturulmayacak mıydı? Çünkü, teoride prensip buydu.

Bakan fazla açıklık getirmedi : Bu gibi endüstrinin özel sermaye sahipleri tarafından gerçekleştirilmesi isteniyordu.

Satışa sunulacak devlet fabrikalarına müşteriler çıktı. Bunlar tabii, kârlı olanlardı : Bazı çimento, keramik ve çırçır işletmeleri idi.

DP iktidarı halktan yana bir iktiradı ya.. Prof. Ete şöyle diyordu :

«*Elverişli şartlar altında satışa çıkarılacak olan işletmelerin hisseleri mahdut ellerin egemenliğindeki muvazaa şirketlerinden ziyade büyük halk topluluklarının katıldığı gerçek anonim şirketlere devredilsin istiyoruz.*»

Başka bir noktada daha «sulandırma» olmuştu. DP, esas itibariyle, devletin perakendecilik yapmasına karşıydı. Ama Yerli Mallar Pazarları hemen değil, yavaş yavaş kapatılacaktı. Tüketici zarar görmesin diye..

Bunlar hiç kapatılmadı.

Buna rağmen özel sektör çıkarını DP'de gördü. Tüketici ise, İşletmeler Bakanının deyimiyle «yavaş yavaş» o iktidardan uzaklaştı. Ama 1950 yaşanırken durum henüz bu değildi. Herkes, DP'yi desteklemekte devam ediyordu.

Özellikle, isterseniz «köylü» deyiniz, isterseniz «tarım sektörü» deyimini kullanınız, kırsal bölge hep DP'den yana kaldı. Bunu, AP devraldı. Onu, DYP bir ölçüde sürdürdü.

Niçin?

1950'den itibaren hava şartları iyi gitti, Marshall yardımı sayesinde tarım kesimi «mekanize» oldu. Makine + tohum, üretimi arttırdı. Köylünün eline daha çok para geçti.

O günler uzlaşmaz Nihat Erim'in yönetimindeki —sonradan, «uzlaşmış»tır ya..— Ulus gazetesi bunu iyi unsura mal ediyordu : Allahın yağdırdığı yağmur ve Amerika'nın gönderdiği traktörler. Menderes'in ne kerameti var?

Vardı.

1950 Eylülünün 23'ünde Zafer'in başlığı şuydu : «*Ürünün*

az olduğu yerlerde çiftçinin Ziraat Bankasına borçları tecil edildi - Bu gibi çiftçilere ayrıca yeni krediler sağlanıyor - Köylünün tohumluk ihtiyacı karşılanıyor.»

Buna, şunu eklemek gerekir: Köylü üzerinde jandarma —yani, devlet— baskısı kırılmıştır. Köylünün «jandarda komutanı»ndan ödü patlardı. Artık «jandarda komutanı»nın DP ocak başkanından —bir köylü— ödü patlamaktadır.

İyi mi, kötü mü? Ne birincisi iyiydi, ne ikincisi.

Ama burası Türkiye.

İşte bu havanın yarattığı ortam içindedir ki, 1950 Ekiminde Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ile Başbakan Adnan Menderes Erzurum'a birlikte gittiklerinde kendilerini doğunun bütün valileri karşıladılar —normal— ama, içinde CHP'liler bulunan halk da alkışladı. İki DP büyüğü, «partiler»i ziyaret ettiler. Cumhurbaşkanı «ülkenin patronu» pozundaydı. Sanki Başbakanı elinden tutmuş, o halka takdim ediyordu:

«Görüyorum ki hükümet, millete hizmet aşkıyla yanmaktadır. Millet de kendi iradesiyle iktidara gelen hükümete karşı büyük muhabbet beslemektedir. Bu karşılıklı emniyet ve güven bizi başarıya eriştirecektir.»

III

O, dopdolu 1950 yazının ortasında, ağustos ayında, yeni iktidarın başının karşısına hiç beklenilmeyen bir sorun çıktı. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Sofya'daki Türk Büyükelçiliğine bir nota verdi. Ülkedeki Türk azınlığın kalabalık bir kısmı —250 bin kişi— Türkiye'ye göç etmek istiyordu. Bulgaristan, 18 Ekim 1925 konvansiyonuna uygun şekilde açıklanmış bu dileği dikkate alacak ve onlara göç iznini pek yakında verecekti. Bunların üç ay içinde kabul edilmeleri için Türkiye hazır olmalıydı.

250 bin kişi, bir anda nasıl ve nereye yerleştirilebilirdi?

1989 yılında yaşanılacak bir olayın ilk perdesi 1950'de açılıyordu.

Bulgar notasına dair Sofya Büyükelçimiz Şefkati İstinyeli şu demeci verdi: *«En büyük derdim buradaki Türklere bir şey olmamasıdır. Bunların sayısı 850 bindir.»*

O sıralar Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü İstanbul'daydılar. Gazeteciler Cemiyetini ziyaret ediyorlardı. Menderes'in ağzından bal akıyordu. Şöyle diyordu :

«Yeni bir hürriyet nizamına girme mücadelesinde büyük hizmetleri görülen basınımız, geniş hürriyet nizamı içinde de başarılar sağlamaktadır.»

Başbakan «Bulgar olupbittisi» karşısında hiç memnun değildi :

«Üç ay içinde 250 bin kişiyi alacaksınız demek, Türkiye üzerinde bir emrivaki yaratmak anlamında mütalea olunabilir.»

Gerçekten de bir emrivaki söz konusuydu.

Menderes ile Köprülü, özellikle basın kuruluşlarını ziyaretlerinde kumrular gibi ve eskiden olduğu şekilde beraber dolaşıyorlardı. Gazetelere de birlikte gittiler.

Bulgarlar göçmenleri eylülün ilk günlerinde yollamaya başladılar. Birinci kafile 165 kişiden oluşuyordu. Bunlar dediler ki :

«Bulgaristan bizim için cehennem oldu. Anayurda Sırat Köprüsünden geçerek kavuştuk.»

Ancak Türkiye de kısa zamanda bir ayrı cehennem yaşadı : Bulgarlar, akıllarına esenleri vizesiz gönderiyorlardı. Bunun üzerine 17 Eylülde sınır kapatıldı. Simplon Ekspresi de işleyemez oldu. Ancak akın sürüyordu. Eylül sonunda göçmenlerin sayısı 26 bini geçmişti. İçişleri Bakanı ve İskân Genel Müdürü Edirne'ye giderek durumu incelediler. Göçmenlerin hali perişandı. Kapıkule ile Edirne arasındaki yirmi kilometrelik yolu yaya yürümek zorundaydılar. Türkiye, vizesiz gönderilen göçmenleri geri çevirmeye başladı.

Bu sırada Birleşmiş Milletler özel komitesinde Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'da insan haklarına saygı gösterilmediğine dair şikâyetler görüşülüyordu. Delegemiz Muharrem Nuri Birgi, Bulgarların Türk ırkına karşı bir yok etme savaşı açtıklarını, yapılan mezalime insan haklarına saygılı hiçbir ülkede rastlanmayacağını belirtti. Türk sözcü Burgarların mevcut antlaşmalara uymadıklarını, göçmenlerin mallarını beraberlerinde götürmelerine izin vermediklerini, bunları göçe zorladıklarını bildirdi. Bunlar doğru laflardı da, o zaman da bir yaptırım güçleri bulunmuyordu.

Türkiye gelenleri bağrına basmaya hazırdı da, bu nasıl karşılanacaktı? Ortaya, göçmenlere yardım için «kardeşlik pulu» fikri atıldı : Mektuplara, telgraflara, sinema, tiyatro, otobüs, vapur biletlerine, otel, lokanta faturalarına bir kuruşluk pul yapıştırılacaktı.

O günler bir kuruş, küçümsenmeyecek bir paraydı.

Bulgarlar bir kafilede 600 kişi daha göndermişlerdi. 120 bin Türke pasaport vermişlerdi. Türk vizesi daha az ve daha dikkatliydi. Ekimin başında Bulgarlar 1925 antlaşmasına aykırı olarak vizesiz Çingeneleri topraklarımıza sokmak isteyince, sınırımız yeniden kapatıldı. Bunun üzerine azdılar ve erlerimizin üzerine ateş açarak iki Mehmetçiği ayaklarından yaraladılar. Kendilerine protesto mektubu verildi. Fuat Köprülü, Avrupa Konseyi Dışişleri Bakanları Komitesinde sorunu ortaya attı. Bulgaristan aleyhinde kınama kararı çıktı.

Fakat Bulgarlar aldırıyorlar mıydı ki? Kırk yıl sonra tekrar yaşanacak bir dram, 1950'de de yaşanıyordu. Sınır bir kapanıyor, bir açılıyordu. Aralığın başında yeni bir kafile geldi. Trenden inenler «Vatanımız... vatanımız...» diyerek yüzlerini toprağa sürdüler.

Bulgaristan birtakım olupbittiler yaratıyordu. Sivilingrad'a 15 bin soydaşımızı yığdılar. Feci haldeydiler. Bunların bir an önce toplu halde yurda alınmaları zorunlu oldu. Gelenler çalışmak —ve geçinmek için— iş istiyorlardı. Kolay mıydı? Zeytinburnu'ndaki misafirhanelerini düzene koymalarında kullanacakları kazmaları ellerine verenler bile yoktu.

Yeni yılın —1951— başında Cumhurbaşkanı Bayar ile Başbakan Menderes İstanbul'a gittiler. Bütün gün göçmen davasıyla meşgul oldular. Sirkeci ve Zeytinburnu'ndaki göçmen misafirhanelerini ziyaret ettiler. Cumhurbaşkanı Bulgaristan'da kalan soydaşlarımız için, «*Bu kardeşlerimizin hepsi anavatana döneceklerdir. Bunları yurda getirip bağrımıza basacağız*» dedi.

Söylemek, yapmaktan daha kolaydı.

Hükümet göçmenler için Marshall planı örgütüne başvurdu. Milletlerarası Göçmenler Örgütü heyeti, davet üzerine geldi. Bir rapor hazırlayacaktı.

Cumhurbaşkanı ve Başbakan Edirne'ye de gittiler. Orada göçmenlerle görüştüler. Bir «göçmenlere yardım birliği» kurulmuştu. Ona ilk yardımı Celâl Bayar yaptı : 2.500 lira.

Bu, başka yardımları teşvik etti. İstanbul sosyetesinin «otomobilli güzelleri»nden —o zaman sayıları pek fazla değildi— Fatma Tatari ve eşi Hasan Tatari 600 bin metrekarelik topraklarını birliğe verdiler. Ancak tapuyu Celâl Bayar'a sundular. O, aracılık edecekti. Böylece, «yeni aristokrasi»ye giriliyordu.

Bu moda da başlatılmış oldu.

Bulgaristan'daki Türkler üzerindeki baskı azalmadı. 15 Ocak 1951 tarihli Cumhuriyet gazetesinin bildirdiğine göre yeni doğum yapan her Türk kadınından on kilo ana sütü isteniliyordu.

Göçmen işi, kanayan bir yara olarak sürdü ve yeni iktidarın baş ağrılarından biri halinde kaldı.

Fakat o günler bütün kamuoyunun dikkat ve ilgisini çeken Kore'deki gelişmelerdi.

Kore'ye birliğimizin hareket ettiği günlerde —Eylül, 1950— haber şuydu : *«Kore'de askeri bakımdan harp fiilen sona erdi. Birleşmiş Milletler kuvvetleri 38. arz dairesine —paralele— vardılar.»* (Bkz. Zafer, 30.9.1950)

Ancak birliğimiz yoldayken Başkomutan MacArthur'un Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin Güney Kore ile Kuzey Kore'yi ayıran bu çizgiyi geçmeleri ve düşman ülkeyi işgal etmeleri emrini vermesi bekleniyordu.

Nitekim ekimin başında Amerikalılar 38. paraleli geçtiler ve Kuzey Kore'ye girdiler. Hızla ilerlediler. Birliğimizin Pusan'a çıktığının ertesi günü Kuzey Kore başkenti Pyong Yang düştü.

Ekim sonunda da bütün Kuzey Kore işgal edilip, Çin sınırına yaklaşıldı. Şimdi, ne olacaktı? Birliğimize ilk görev verildi : Taegu bölgesinin güvenliğini koruyacaktı. Taegu, Güney Kore'nin güneyinde bir yerdi. Ortalarda düşman filan yoktu. Asıl ordu ta yukarlardaydı. Bu, pasif bir görevdi. Bizimkiler hiç memnun kalmadılar. Savaşmak istiyorlardı.

O günler bütün gazetelerimiz Kore fotoğrafları ve Kore haberleriyle doldu. Kore'ye gönderilen savaş muhabirleri birbirlerini atlatmak için çırpınıyorlardı. Özellikle fotoğraflar büyük yer tutuyordu. Basın, işi «1948 Londra Olimpiyatları» gibi aldı. Zaten ondan birtakım dersler çıkarılmıştı. Yeni yayımlanmaya başlayan Hürriyet ötekilerin aklına gelmeyen bir girişimde bulunmuş, bir özel fotoğrafçısını İngil-

tere'ye göndermişti. «Foto Âli» sadece bizim sporcularımızın peşindeydi. Kimse ona fazla bir şans tanımıyordu. Olimpiyatlarla ilgili ne olacaktı ki?... Fakat güreşçilerimiz harikalar yaratıp bütün sıkletlerde altın madalyaları toplayınca Hürriyet'in tirajı inanılmaz rakama ulaştı ve basında bir numaralı yere o sırada oturdu. Bunu unutmamış olan gazetelerimiz en iyi elemanlarını Kore'ye yollamışlardı. Şimdi, heyecan içinde görevlerini yapıyorlardı. Ancak birliğimizin durumundan onlar da memnun değillerdi : Konum, çekici olmaktan uzaktı.

Allahtan imdada General MacArthur'un Birleşmiş Milletler kuvvetlerini Yalu Nehrine, yani Çin sınırına kadar ilerletmek kararı yetişti. Öteki tarafta muazzam Çin ordusu vardı ve Çin birliklerinin durumu hakkında hava keşfi yapılamıyordu. Başkomutana Yalu Nehrinin ötesinde herhangi bir harekâta girişmemesi kesinlikle emredilmişti. Çin tahrik edilmek istenilmiyordu.

Eğer MacArthur Çin sınırı ile Birleşmiş Milletler ordusu arasında bir boş bölge bıraksaydı, yani Kore'nin kuzeyindeki, bir şişenin boğazını hatırlatan Sinanju ile Hungnam arasını tutsaydı, belki Çinliler kendileri için tehlike görmeyeceklerdi. Başkomutan, Yalu Nehrine yürüyünce Türk tugayına da kasımın başında cepheye hareket emri verildi. Mehmetçik sevinçten uçuyordu.

Bizim gazeteciler de... Tugayımız 8. Amerikan Ordusunun yanında savaşa girecekti. 12 Kasım tarihli gazeteler birliğimizin 38. paraleli aştığını bildirdi. Artık düşman topraklardaydık. Oralarda ordu değil de, Çinli gönüllülerin de katıldıkları çeteler vardı. Tugay onları temizleme görevi aldı ve bu Türkiye'ye 5 numaralı resmi tebliğ ile duyuruldu. Türk kamuoyu dikkat kesilmişti. Bu arada ilk şehitler verilmeye başlandı.

8. Ordu esas taarruzuna 24 Kasımda girişti. Ertesi gece, 25/26 gecesi Çinliler 180 bin kişilik kuvvetle hücuma geçtiler. Bu, bir sürpriz oldu. Hedef, 8. Ordunun sağ kanadıydı. 8. Ordu ile 10. Kolordu arasından daldılar. 8. Ordu her şeye rağmen tutunabilirdi. Fakat oradaki üç Güney Kore tümeni çökertilince korkunç bir boşluk doğdu. Çinliler oraya yüklendiler. 8. Ordu çevrilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. 8. Ordu Komutanı General Walker, Şongşon Nehrinin geri-

sine çekilme emri verdi. Bunun için, taarruzdaki Çin birlikleri karşısında çekilmeyi korumak, yani ordunun kuşatılmasını önlemek lazımdı. İşte, sonradan bütün dünyanın diline destan olacak Türk kahramanlığı kendini burada gösterdi. İki bin Türk on bin kişilik Çin kuvvetine karşı inanılmaz bir direnişte bulundu. Bizim birliğimiz de birkaç defa sarıldı. Çemberi her seferinde yardı. Onun kazandırdığı zaman sayesinde 8. Ordu kuşatılmaktan kurtulup geri çekilmesini muntazam bir şekilde gerçekleştirince bizimkiler de onlara katıldılar. Aralığın başından itibaren dünya basını bu «mucizevi askerlik olayı»nı öve öve bitiremiyordu.

Tabii, bizim basın da... Londra Olimpiyatlarında güreşçilerimizin yarattıkları efsaneyi bu sefer askerlerimiz Kunuri'de yaratmışlardı. Olay tarihe «Kunuri Savaşı» ve «Kunuri Zaferi» diye geçti.

1 Aralık tarihli Cumhuriyet gazetesi şunları yazıyordu : *«Kore'deki kahraman birliğimiz tekrar sarıldı ve tekrar çemberi yardı - Birleşmiş Milletler kuvvetleri yeni hatlara çekildiler. Resmi Amerikan sözcüleriyle Kore'deki yabancı harp muhabirleri bu hayati rolü önemle belirtiyorlar. Truman Amerika'nın Kore'den çekilmeyeceğini bildirdi ve elindeki bütün silahları, atom bombası dahil, kullanmayı düşündüklerini söyledi.»*

2 Aralık tarihinde haberler sürüyordu : *«Birliğimizin gösterdiği kahramanlık bütün dünyada heyecan yarattı. Türk birliğinin şecaati dört tümeni yok edilmekten kurtardı. On bin düşmana karşı iki bin Türkün mucizesi. Kıtalarımız sarılmayı yardılar, geri çekilirken yeni ve takviyeli bir düşman hattına çarparak onu da parçaladılar. Bir Amerikan subayının ajanslara verdiği demeç : Ben Türk askeri gibi asker görmedim.»*

Bu sırada Paris'te Cumhuriyet'in ve Zafer'in Batı Avrupa muhabirliği görevime başlamıştım. Kunuri'nin yankıları gerçekten korkunçtu. Oradan gönderdiğim haberin gazetedeki başlığı şuydu : Komünist gazeteler «Amerikalıları Türkler kurtardılar» diyor!

Büyük Fransız gazetelerinin yazdıklarını da bildirmiştim. Le Figaro : İki gün evvel savaşa giren Türkler harikulade kahramanlık gösterdiler - Le Monde : Harikulade dövüşen Türkler üstün Çin çemberini süngüyle yardılar - France

Soir : 8. Ordu sağ kanadını tutan Türklerin müthiş Çin akını karşısında tek adım gerilememesiyle çevrilmekten kurtuldu.

Batı Avrupa'da esen havayı özetliyordum : «*Türkler ne kadar iyi asker olduklarını tekrar gösterdiler. Türk ordusu barış için muazzam bir kuvvettir. Ona yardım arttırılmalıdır. Rusları yakın doğuda ancak onlar durdurabilir.*»

Bu, Batı Avrupa'daki yankılardır. Bir de, Amerika'nın kendisini düşününüz! Birkaç gün sonra Başkomutan General MacArthur «yiğit birliğimiz»i açıktan tebrik ediyordu : «Türklerin kahramanca çarpışmaları Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin salimen yeni bir savunma hattına çekilmelerini mümkün kılmıştır.» Türk tugayının kahramanlığı Amerikan kongresinin zabıtlarına da geçti.

Amerika Türkiye'ye minnettardı.

Savaş alanlarında Birleşmiş Milletler birlikleri heyula gibi gelen —yarım milyona yakın kuvveti cepheye sürmüşlerdi— Çinliler önünde geri çekilmeye devam ediyorlardı. Buna kayıtsız görünen Avrupalılara Amerikalılar ateş püskürüyorlardı. Bu sırada Washington'da Başkan Truman ile İngiltere Başbakanı Attlee bir araya geldiler. Avrupa, Çin ile savaş istemiyordu. Bir savaşın sefaletinden henüz kurtuluyorlardı. Yenisinin hiç taraftarı yoktu.

Amerika, hele halkı itibariyle öyle değildi. Aslına bakılırsa, Türkiye de... Savaşa birincisi katılmıştı ama, uzağında olmuştu. İkincisinin yakınında geçmişti ama, katılmamıştı. Amerika'da birtakım çevreler Amerika'nın Birleşmiş Milletlerden çekilerek tek başına ya da «kahraman Türkler»le Kore'deki savaşın sürdürülmesi isteklerini dile getiriyorlardı.

Daha bir ay öncesiyle, ne muazzam fark!

Aralık ayının başında Amerika Genelkurmay Başkanı General Omar Bradley'in «Combat Forces Journal» ve «Readers' Digest» dergilerinde yayımlanmış bir makalesi Türkiye'de kıyametler kopartmıştı. General Bradley «1950 Amerikasının askeri siyaseti» başlıklı bu yazısında şöyle diyordu :

«*Asya'da mahalli birer harp sahnesi olmaları ihtimali bulunan çeşitli sahalar vardır : Siyam, Burma, Afganistan, Iran, Irak, Türkiye.*»

Türkiye soruyordu : Bu, ne demektir? Yani Türkiye bir tecavüze uğrarsa Amerika onu yalnız mı bırakacaktır? Özellikle muhalefet, iktidara karşı horozlanıyordu : Hani, Türki-

ye'nin güvenliği zaten sağlanmıştı da, Kore'ye birlik sevketmekle bu büsbütün perçinlenmişti?..

Amerika, kırılan potun bilinci içinde, işi tevil etmeye çalışıyordu : Canım, Türkiye'ye tecavüz edenler Komünistlerse o savaş elbette ki bölgesel kalamazdı. General Bradley başka olasılıklardan söz etmişti.

«Kunuri», bunların da hepsini geride bıraktı. Oradaki kayıplarımız, maalesef ağırdı. Fakat Türk halkı övünüyor ve bunu sineye çekiyordu. Cumhuriyet'in 10 Aralık tarihli sayısında bildiriliyordu ki Amerikan gazetelerinde «Türkler üç yara almadan doktora başvurmuyorlar» diye yazılıyordu.

Müthiş Türk!

O günler Kore'deki kayıplarımız ölü, yaralı ve kayıp olarak bin diye veriliyordu (Bkz. Cumhuriyet 8 Aralık 1950). Çok abartmalıydı.

Böyle bir ortam içinde «Kore işi»nin bir vesileyle Meclise gelmesi tabii DP iktidarını halk gözünde daha da güçlendirdi. Vesile, «*Birleşmiş Milletler emrine verilmek üzere askeri birlikler halinde yabancı ülkelere gönderilecek ordu mensuplarına aylık ve ücretleriyle çeşitli istihkakları ve birliğin sair masraflarına dair kanun tasarısı*» idi.

Savaş halinde bunlar biliniyordu da, «BM emrine kuvvet verilirse» ne olacaktı? Çünkü hükümet bunların ikisini birbirinden ayırıyordu.

CHP için, yukarı tükürsen bıyık, aşağı tükürsen sakaldı. Durumu «harp hali» diye nitelemişler, birlik gönderilmesinin Meclisten geçirilmemesini kınamışlardı. Kabul oyu verirlerse kendilerini reddedecekler, red oyu verirlerse «İşte, kahraman ordumuzu arkadan hançerliyorlar» suçlamasıyla karşı karşıya bırakılacaklardı.

Barutçu, Köprülü ve Menderes konuştular. Tabii Başbakan bundan yararlanarak demagojisini yürüttü : Kendileri, Meclissiz bir şey yapılmamasının en hararetli taraftarıydılar, halbuki vaktiyle Milli Şef Meclise metelik bile vermezdi. Ama sorun, başkaydı. Savaş hali yoktu ki... «Birleşmiş Milletler emrine verilmek üzere askeri birlik göndermek hali» vardı. Yani şimdi onların, vatan için çarpışan bu kahramanların ihtiyaçları eski «Milli Şef» başka türlü düşünüyor diye karşılanmamalı mıydı?

DP sıralarından alkışlar, alkışlar...

CHP ne lehte, ne aleyhte oy verdi. Çekimser kaldı. Sanıyordu ki, böylece ne şiş yanacaktır, ne kebap. Buna karşılık Kore'de şehit düşenlere saygı duruşunda tabii o da ayağa kalktı.

Halbuki hem şiş yanıyordu, hem kebap... Çünkü DP prestij kazanıyordu. Mehmetçiğin Kunuri'deki kahramanlığı iktidarın «olumlular listesi»ne geçiyordu.

Kore konusunda Meclisteki asıl hesaplaşma birkaç gün sonra, 11 Aralıkta oldu.

Hükümetin Meclisten izin almadan asker gönderme kararı üzerine CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı imzasıyla iki gensoru önergesi verilmişti. İnönü'nünki «şekil eksikliği» sebebiyle gündeme alınmamıştı. Fakat Bölükbaşı'nınki gündeme alındı ve konuşulması da kabul edildi. Bu sırada «Kunuri» yaşanmıştı ve DP çok avantajlı durumdaydı. Üstelik DP Kore'deki birliğin tahsisatını CHP'nin engellediği propagandasını yapmakta, Ulus da bunu yalanlamaya çalışmaktaydı. Bir gün önce de Ankara'da gençliğin «büyük Kore mitingi» düzenlenmiş, heyecanlı konuşmalar yapılmıştı.

Herkes, Kore'deki Mehmetçikle iftihar ediyor, parsayı iktidar topluyordu.

Gensorunun Mecliste ele alınacağı gün Mümtaz Faik Fenik'in başyazısı Zafer'de manşetti. Fenik, muhalefete şiddetle hücum ediyordu: *«Hürriyet anarşi demek değildir - Bunlar maalesef hıyanet yoluna saptılar - Hükümet derhal vazifesini yapmalıdır - Müsamahanın da bir hududu vardır. Bu adamların tezvir ve iftira ile memleketin huzurunu bozmaya ve milleti birbirine düşürmeye hakkı yoktur - Koca TBMM çoğunluğu bir tarafta hükümeti tasvip ediyor ve yalnız onlar hâlâ işi medreseye dökerek tefsirlere girişiyorlar!»*

Başyazarın «medreseye dökmek» dediği, askeri Meclis kararı almaksızın savaşa göndermenin anayasaya göre mümkün olup olmadığı tartışmasıydı.

Meclisteki görüşmeler böyle bir hava içinde başladı. Hükümetin kararı üzerine Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu ile DP'li Necip Bilge tatilde bulunan Meclisin toplanması için bir imza kampanyası açmışlardı, fakat yeterli sayıda imza toplanamamıştı.

Görüşmeler gece yarısına kadar sürdü. İsmet İnönü Mecliste yoktu. DP'liler buna fena halde köpürdüler. Mademki bir gensoru da o vermişti, şimdi ne diye gelmiyordu?

İsmet Paşanın her davranışı DP'lileri Mecliste kızdırıyordu.

Önce Başbakan konuştu. Kürsüde onu Osman Bölükbaşı takip etti. Sözü tekrar Osman Bölükbaşı, yeniden Adnan Menderes aldı. Kürsüye Sıtkı Yırcalı, Kemal Türkoğlu, Başbakan, Osman Bölükbaşı, Fuat Köprülü, Faik Ahmet Barutçu sırayla geldiler. Herkes kendinden beklenileni söyledi. Vaziyetler çoktan alınmıştı ve bunların değişmesi söz konusu değildi. Muhalefetin itirazı, şekleydi. Diyordu ki: Hükümetin, Meclisten yetki almadan savaş alanına askeri kuvvet yollamak hakkı yoktur. İktidar ise, Birleşmiş Milletler antlaşmasını Meclis kabul etmiş bulunduğuna göre onun çağrısına olumlu karşılık vermenin yeni bir Meclis kararını gerektirmediği görüşünü savunuyordu. Fakat bunu yaparken, komünistler ile muhalefetin Kore'ye asker göndermemizin esasına karşı bulunduklarını da iğneleyici tarzda belirtmekten geri kalmıyordu.

Gece yarısında İstanbul Milletvekili ve «Adnan Menderes'in ideal arkadaşı» Dr. Mükerrem Sarol yeterlik önergesi verdi. Tarafların görüşleri belli olmuştu. Oya geçildi. Bu, gensoru sonucu, hükümete güven oylamasıydı. 311 oy lehte, 39 oy aleyhte çıktı, 1 kişi çekimser kalmıştı.

Buna rağmen hükümetin istifa edeceğine dair haberler dolaşmakta devam etti. 18 Aralık tarihli Zafer gazetesinin bir başlığı şuydu: *«Tertipli şayialar - Hükümetin istifa edeceğine dair haberler yalandır.»*

Halbuki hiç de yalan değildi ve bütün bu iktidar lehindeki iç ve dış olumlu havaya rağmen DP'nin doruklarında rahatsızlık verici rüzgârlar esiyordu.

Niçin?

IV

Kasımın —1950 Kasımı— 20'sine doğru, Adnan Menderes ortadan kayboldu.

Adnan Menderes ortadan kaybolmadı da, Ankara'dan kayboldu. Bir gün başını alıp İstanbul'a gitmiş, oradan İzmir'e uğramış, Aydın'daki çiftliği Çakırbeyli'ye geçmişti. Sanki başkente bir daha hiç gelmeyecekti.

Bir gün : Menderes yok. İki gün : Menderes yok. Üç gün : Menderes yok.

Menderes'ten haber de yok. Halbuki Menderes, Başbakan. Anlaşılıyordu ki, Adnan Menderes küsmüştür. Başbakan kime küsebilir? Tabii, Cumhurbaşkanına. Gerçekten de tedirgin olanların başında Celâl Bayar geliyordu. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı «Menderes'in yakınları»nı Aydın'a, Çakırbeyli'ye gönderdi. Kendisini ikna edecekler ve başkente getireceklerdi. Bayar ve Koraltan onu havaalanında karşılayacaklardı.

«Adnan Bey» ancak 26 Kasımda Ankara'ya döndü. Etimesgut Havaalanında —havalimanı o sıralar oradaydı, ufak bir yerdi— Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanı vardı. Mendedes, Bayar'ın elini öptü. Bayar ise onu, iki yanağından. Koraltan ve Menderes kucaklaştılar. Üç kurucu aynı otomobile bindiler. Önce Çankaya Köşküne çıkıldı. Saat 17.00'ye kadar kalındı. 17.30'da Adnan Menderes Başbakanlığa indi. Orada kabine toplantısı yapıldı.

Bayar başkanlık etmeye kalkışmamıştı.

Bu, DP'nin on yıllık iktidarı süresinde birkaç kez daha tekrarlanacak olayın ilkiydi. Bunlara ne yol açıyordu? Kuşkusuz, Başbakanın Cumhurbaşkanına karşı burukluğu.

Elinizde tuttuğunuz kitabın bu «bölüm»ünün II. kısmının son satırlarını yeniden bir okuyunuz. Ekimde Bayar ile Menderes Erzurum'dadırlar.

«Cumhurbaşkanı ülkenin patronu pozundaydı. Sanki Başbakanı elinden tutmuş, o halka takdim ediyordu :

— Görüyorum ki hükümet, millete hizmet aşkıyla yanmaktadır. Millet de kendi iradesiyle iktidara gelen hükümete karşı büyük muhabbet beslemektedir. Bu karşılıklı emniyet ve güven bizi başarıya eriştirecektir.»

Menderes'in ilk küskünlüğüne Bayar'ın böyle bir hava içinde olmasının yol açtığına kuşku yoktur. Ondan sonraki bunalımlarda da aynı neden rol oynayacaktır. Olay ruhsal durumlar da dikkate alınarak iyi incelendiğinde görülmektedir ki, Adnan Bey bir şeyi çok istemektedir : İsmet Paşa

kendisini «Bakınız, benim yetiştirdiğim bir nesil yönetimi ele aldı ve ben onunla iftihar ediyorum» diye manevi kollaması altına soksun. O da, ayrı nesildeki Celâl Bayar'ın korumasına ihtiyaç duymadan DP'ye, dolayısıyla iktidara egemen olsun. Menderes, Bayar'ı hep küçümsemiştir. Ama ah, İsmet Paşa kendisini ona muhtaç ettirtmektedir!

Çünkü, birincinin yokluğu ikinciyi zorunluluk haline getirmektedir.

Buna «mürebbiye sendromu» diyorum ben... Adnan Bey İsmet Paşanın amansız bir muhalefet lideri değil, şefkatli bir mürebbiye davranışını benimsememesini hep kınamıştır. Buna karşılık, Celâl Bayar'ın böyle bir role kalkışması onu hep rahatsız etmiştir.

Bunun kanıtlarını bu kitapta, CHP mallarının alınması kısmında bulacaksınız. 1960'taki durumu da, dizinin bundan sonraki kitabı «DP Yokuş Aşağı»da...

Acele etmeyelim...

1. Menderes Hükümeti 8 Mart 1951'de istifa etti.

14 Mayıstan sonraki bütün seçimler ve ülkenin havası DP iktidarının, dolayısıyla 1. Menderes Hükümetinin tam bir milli destek sahibi olduğunu ispatlarken bu istifa da nedir?

Bunun biri resmi, öteki perde arkası iki açıklaması oldu. Resmi neden şuydu : *«Bugünkü şartlara göre bir kabine teşekkülüne imkân hazırlamak.»*

Halbuki kulislerde çok gerçekmiş gibi gösterilen bir başka neden gazetecilere daha sempatikti. Çünkü, daha sansasyoneldi.

Başbakan Menderes, Tarım Bakanı Nihat Eğriboz'dan istifasını istemişti. Onun yürüttüğü tarım politikasının bazı ayrıntılarını benimsemiyordu. Namuslu ve dürüst bir adam olan Eğriboz demişti ki :

«Ben sizinle geldim, sizinle giderim. Benim, şahsi tarım politikam yoktur. Hükümet politikasıdır. Hükümet ayrılır, ben de ayrılırım.»

O sıralar, bu açıklama tuttu.

Bunun doğru tarafı olduğu şuradan bellidir ki bundan sonra Menderes ve bütün partili başbakanlar —İnönü hariç— kırmızı plakalı otomobillere oturttuklarından, peşinen, boş kâğıda atılmış imzalar alacaklardır. Bunu vermeyi Özal'ın ilk kabinesinin Maliye Bakanı Vural Arıkan reddedecektir.

1982 Anayasası böyle bir bakanı, cumhurbaşkanı ile mutabık kalarak safdışı etmek imkânını başbakana sağlarken eski anayasalar sağlamazdı. Arıkan buna dayanılarak kabine dışı bırakıldı. Özal, Cumhurbaşkanına «Ben bu bakanı istemiyorum» dedi. Evren de onu, hükümetten kapı dışarı etti.

Başbakan Adnan Menderes 1951'in başında bir bakanından mutlaka kurtulmak istiyorsa ne yapabilirdi? Toptan hükümetinin istifasını sunardı. Cumhurbaşkanı yeni hükümeti kurma görevini tekrar ona verirdi. O da, ikinci hükümeti oluştururdu. İstemediği bakanı dışarda bırakarak...

Ancak bunun iki tehlikesi vardı :

1) Yeni hükümeti kurma görevi gene ona verilir miydi?

2) Bu hükümet DP Meclis Grubundan güvenoyu alabilir miydi?

Birincisi doğrudan doğruya, ikincisi dolaylı olarak Celâl Bayar'ın elindeydi.

Adnan Menderes'in Tarım Bakanından şikâyeti bulunduğu gerçektir. Ondan istifasını istediği de gerçektir. Eğriboz' un «Beraber geldik, beraber gideriz» dediği de gerçektir. Ama «o günkü şartlara göre bir kabine oluşturmaya imkân hazırlama» zorunluluğu bulunmasaydı Başbakan bunu göze almayabilirdi.

DP Grubu mutlu değildi. Gerçi ilk kabinenin «yama gibi duran bakanları» kendiliklerinden, işi bırakıp gitmişlerdi. Samet, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi parti içinde tutulan kişiler hükümete alınmışlardı. Şiddetli antikomünist, şiddetli milliyetçi Tevfik İleri'ye Milli Eğitim Bakanlığı emanet edilmişti. Ekrem Hayri Üstündağ da kabineye girmişti. Maliye Bakanlığına, pasif Çalışma Bakanlığından alınıp 1946 Demokratı Hasan Polatkan getirilmişti. Başka bir 1946 Demokratı, Kemal Zeytinoğlu da Bayındırlık Bakanı olarak hükümetteydi. Bir başka 1946 Demokratı Hulusi Köymen'e Çalışma Bakanlığı verilmişti.

Şubatın sonunda 1. Menderes Hükümeti bütçede 58 kırmızı oya karşı 375 oyla Meclisten göreve devam yetkisi aldı. 8 Martta ise, Meclis tatildeyken istifa etti.

Hükümet çapraz ateş altındaydı. Bunun nedeni, partiler arasındaki ilişkileri daha baştan sağlıklı bir temele oturtamamış olmasıydı. Tutumuyla ne İsa'yı, ne Musa'yı memnun ediyordu. Muhalefete karşı sert tutumu, onu o yönden yaylım

ateşi altına sokmuştu. İl Genel Meclisi seçimleri dolayısıyla radyoda konuşan CHP Genel Başkanı şöyle diyordu :

«İktidardakileri meşgul eden başlıca mevzu, muhalefete karşı açtıkları mücadeledir.»

Doğrudur. Daha 1950 Mayısının sonunda, birinci hükümetinin program görüşmelerinde çiçeği burnundaki Başbakan Menderes CHP'ye hücum etmemiş ve İsmet Paşa hakkında ağzına geleni söylememiş miydi? «İsmet Paşacı» sanılan yüksek komutanlar değiştirilmemiş ve «partizan valiler» görevlerinden alınmamışlar mıydı? Ömer İnönü hakkında uydurma bir suçlamayla dava açılmıştı, İsmet Paşa her gün karalanmaya çalışılıyordu. DP'nin İzmir İl Başkanı Rauf Onursal Ankara'ya gidip dönmüştü. Basına anlatıyordu :

Adnan Menderes Başbakan olunca Müsteşar gelmiş, masasının gözüne 3 bin 500 lira koymuş. Menderes sormuş :

— Bu nedir?

«İş isteyenlere ve ziyaretçilere verilmek üzere her ay buraya 3 bin 500 lira konulması âdettir» gibi bir yanıt alınca Menderes parayı geri çevirmiş ve bu âdeti kaldırdığını söylemiş.

Rauf Onursal, üstelik duymuş ki İsmet Paşa hastalanmış Recep Peker'i hastanede ziyaret ettiğinde ona gizli ödenekten 80 bin lira vermiş.

Tabii İnönü'nün buna yanıtı çok sert ve şiddetli olacaktır :

«Bu haber alçakça bir iftiradır. İsviçre'de parası, Amerika'da çiftlikleri olduğu yolundaki iftiraların da Ege bölgesinde hangi kaynaklardan yayıldığı anlaşılıyor. Bana ve ailem efradına karşı sistemli bir tarzda yöneltilen komplolara bir yenisi eklenmektedir.»

Böyle kişisel hücumlar kamuoyunun tepkisini çekiyordu. Fakat DP Meclis Grubunu da doyurmuyordu. Rauf Onursal öyle konuşurken DP'nin Diyarbakır Milletvekili Nazım Önen 21 Ağustos 1950'de demeç vermektedir :

«14 Mayıstan beri idari cihazda bütün milletin beklediği ıslahat yapılmamıştır. İktidar DP'ye intikal ederken idare eski devlet ricalinin ve elemanlarının elinde kalmıştır.»

Bu Nazım Önen 15 Ekimde DP'den istifa etti. İstifanamesinde şöyle diyordu :

«Dehalet ve delaletle, betahsis program, tüzük ve anayasa hükümlerinden gün geçtikçe uzaklaşan ve Hürriyet Misakını hiçe sayan (Bkz. Tek Partiden Çok Partiye - 1944 - 50) *siyasi bir partinin kurucu ve idarecilerinin saflarında yer alıp bir müddet daha kendileriyle yürümeğe vicdanım müsaade etmemekte olduğundan bugünden itibaren partimizden istifa ediyorum.»*

DP Meclis Grubunda, istifalarını vermeseler de, böyle düşünenler çoğunluktaydı. Bunlar, illerindeki örgütlerinin de etkisi altındaydılar. Demokratlar kendilerini 1946 - 50 arasında CHP iktidarından çok çekmiş hissediyorlardı. Halbuki çektirenler, hâlâ ortalardaydılar. Bunlardan, intikamları alınmayacak mıydı? CHP'liler tafra satmakta devam ediyorlar, onlara gidici olduklarını söylüyorlardı. Halkevleri hep onların elindeydi ve bunları «babalarının malı», yahut «parti ocağı» gibi kullanmaktaydılar. Milletvekillerini Ankara'ya böyle durumlara son verdirsinler, kendilerini çevrelerinin efendisi yapsınlar diye göndermişlerdi.

Korkuluk olarak değil...

Bunlar kulak arkası edilecek unsurlar sayılmamalıdır ve siyasi hayatın zehirlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Gerçi Cumhurbaşkanı Celâl Bayar 1 Kasım 1950'de, o zamanın âdetiyle Meclisin yeni döneminin açılışı nutkunda, *«Siyasi polemikleri muhalefete bırakmalı, insafsız da olsa her türlü tenkit bombardımanları altında yılmadan çalışmaya devam edilmeli»* diyecektir ama, buna kendisi bile uymakta zorluk çekecektir. İsmet Paşa, karşısındakilerin «İnönü kompleksi»ni vurgulamış olduğundan «hınzırlık»larını masum görüntüler altında sürdürecektir.

Aynı kasımın başında Ankara Üniversitesinin yeni yıl açılış töreni vardır. Tören Hukuk fakültesindedir. İnönü özel davetlidir. Çünkü fakültenin «fahri profesör» unvanına sahiptir. Doğruca profesörler odasına gider. Orada kendisine bir cüppe ve serpuş verilir. Törene öyle katılır.

Alkış... Alkış... Alkış...

Cumhurbaşkanı Bayar da oradadır. Kimse aldırmaz. Bu biraz da İsmet Paşa gibi bir «milli kahraman»a reva görülen muamelelerin protestosudur.

Ertesi gün DP çevrelerinde kıyamet kopar. Bu ne tahriktir? Cüppe giymeye hakkı var mıdır?

Birkaç gün sonra Atatürk'ün ölüm yıldönümüdür. Töreni Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesindedir. Atatürk'ün kabri ise o sıralar, biraz üstteki Etnografya Müzesinde bulunmaktadır. Töreni takiben kabir ziyaret edilecektir. İsmet Paşa oraya yaya gider. Bütün etrafı, tezahürat yapan gençlerle çevrili olarak...

Tertip mi?

Herhalde...

Ama böyle hallerde DP ve büyükleri sinirlerine hâkim olsalar olay büyümeyecek, dallanıp budaklanmayacaktır.

Zafer ateş püskürmektedir: *«Dünkü meşum hadise - CHP tertipçileri yası bayrama çevirdiler - İsmet İnönü etrafa tebessümler saçarak ve elleriyle kollarıyla alkış toplayarak geçici kabri ziyaret etti.»*

DP'nin tepkisi günlerce sürecektir: *«Umumi takbih - Müessif nümayişin yurttaki akisleri - Çirkin hadisenin uyandırdığı teessür devam ediyor - Nümayiş İzmir'de de nefret uyandırdı.»*

DP'li «resmi başyazar» Mümtaz Faik Fenik: *«Mezar başından çekiliniz!»*

Bu tarz olaylar İsmet Paşanın prestijini cilalamakta, DP Meclis Grubunda ise hükümetin zaafı olarak değerlendirilmektedir. Bunlarla niçin başa çıkılamamaktadır? Bu nasıl iktidardır?

Malatya'da da bir «resim hikâyesi» patlak verecektir. Orada belediye CHP'nindir ve Muzaffer Akalın diye bir başkan vardır. DP, iktidar olduğunda bir tamim yayımlayarak resmi dairelerde Atatürk'ten başkasının fotoğrafının bulunmasını yasaklamıştır. Hatta beş gün önce Elazığ'da belediyeyi ziyaret eden Celâl Bayar orada kendi resmini görünce bunu indirtmiştir. Fakat Akalın, İsmet Paşanın fotoğrafını duvarda tutmakta devam etmektedir. Orası, belediyedir. Resmi daire değildir. Vali —Samet'in bir akrabası— polisler gönderir, kıyamet koparır, resmi indirtir, belediye başkanını görevden alır, belediye feshedilir.

Ama tekrarlanan seçimde, gene CHP kazanır.

Bu hava hükümetin istifa edeceği yolundaki söylentileri kuvvetlendirmektedir. Çünkü DP Grubu içindeki rahatsızlığı arttırmaktadır. Kasımın başında Samet tekzip eder:

«Bugünkü durum muhalefetin tahakküm ihtirasıyla hasta insanların elinde ne kadar soysuzlaştırılabileceğini göstermeye yeterlidir.»

Kasımın sonunda söylenti Başbakan ile Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu arasında anlaşmazlık bulunduğu, kabinenin bundan dolayı çekileceği yolundadır. Bunu Karaosmanoğlu şöyle yalanlar :

«Başbakan ile aramda ihtilaf bulunduğu uydurması ancak gülünçtür. Böyle bir şey katiyyen yoktur ve olmayacaktır.»

Halbuki marttaki kabine değişikliğinde Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu dışarda kalacaktır.

DP Meclis Grubundaki huzursuzluk sadece örgüt baskısından ve «şu CHP'yi haklayın!» beklentisinden gelmemektedir.

Bir defa, kendilerini bakanlığa herkesten çok layık görenler vardır. Bunlar, haklarının yenildiği inancındadırlar ve bundan dolayı muhalif görüntüdedirler. Seslerini yükseltirlerse göze çarpacaklarını düşünmektedirler.

Bir de bölgelerinden kuvvetli gelmiş, örgütlerine egemen, tekrar seçilmek için merkezin desteğine ihtiyaç duymayan milletvekilleri bulunmaktadır ki partinin yönetilme tarzından memnun değillerdir. Grup, kurucular ve özellikle Başbakan tarafından gereği kadar önemsenmemektedir. Bir nevi «el kaldırma mekanizması» olarak görülmektedir. Parti içi demokrasi kaybolma yolundadır. Bir sulta korkusu hissedilmektedir.

Hükümetin, Mecliste bütçe sonu güvenoyu almasının üzerinden on gün bile geçmemişken istifa etmesinde bütün bunlar rol oynamıştır. Başka bir rol oynayan Celâl Bayar' dır. Adnan Menderes'i daha fazla elinin içine almak istemektedir. Başbakanlığı tekrar ona vereceğini temin ettiği gibi yeni hükümetinin çalkantılı gruptan geçmesini sağlamayı üzerine almıştır.

Görülecektir ki buna ihtiyaç vardır.

İstifanın Meclis tatildeyken oluşturulması ilginçtir. Bu, DP Grubunda birtakım muhtemel hareketleri önlemiştir.

Cumhurbaşkanı istifayı onayladı. Ertesi gün saat 15.00' te Meclise geldi. Önce DP Meclis Grubu Başkanı Abidin Potuoğlu'nu, sonra CHP Grup Başkanvekilleri Faik Ahmet Barut-

çu ile Avni Doğan'ı kabul etti. Onlara, yeni hükümeti kurma görevini DP İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'e «tevdi etme» niyetini bildirdi. Böylece, demokratik bir usulü yerine getiriyordu.

Ancak bunda eğlenceli bir taraf vardır. Böyle bir olay ilk, 1947'de Recep Peker Başbakanlıktan istifa ettiğinde yaşanmıştır. Olayı bu dizinin birinci kitabı, «Tek Partiden Çok Partiye 1944 - 50»den hatırlayalım :

«İnönü, tarafsız bir Devlet Başkanı olarak, Başbakanın yazılı istifası kendisine geldiğinde yeni Başbakan açıklamadan Muhalefet liderini çağırdı ve fikrini ona söyledi. —Görevi Dışişleri Bakanı, Trabzon Milletvekili Hasan Saka'ya verecekti—. İnönü'nün acendasındaki nota göre Bayar bunu iyi karşılamıştı.»

Kitapta devam ediliyor :

«Kendi iç çevresinde ise DP Başkanı Cumhurbaşkanının davranışına önem vermiyor, bunun göstermelik olduğunu söylüyordu.»

İsmet Paşa bilinmez ama, 9 Mart 1951'deki görüşmelerin göstermelik olduğu muhakkaktır. Her şey, önceden hazırlanmıştı. Gerçekten de saat 16.00'da Adnan Menderes Meclise geldi ve 2. Menderes Hükümeti diye adlandırılacak kabine açıklandı. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Nihat Eğriboz, Zühtü Hilmi Velibeşe dışarda kalmışlardı. Yeni Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen'di. İlk Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce ise Devlet Bakanlığına getiriliyordu. Hükümete girenler Hakkı Gedik, Nedim Öktem ve Rıfkı Salim Burçak'tı.

Yeni kabinenin ilk toplantısına Celâl Bayar başkanlık etti. Adnan Menderes'in bir itirazı olmadı. Çünkü bu sırada hemen, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun DP Genel Başkanı seçileceği, yani Başbakanlık ile parti başkanlığının ayrılacağı söylentisi ortaya atılmıştı. Bunun aslı faslı yoktu, ama Menderes'in Bayar desteğine şiddetle iftiyacı vardı.

2. Menderes Hükümetinden ilk istifa, bu hükümetin güvenoyu almasından bile önce oldu. Refik Şevket İnce çekildi. İstifa beş altı gün açıklanmadı. Çünkü beş altı gün yanıt verilmedi. İnce, ısrarlıydı. Olay 29 Mart tarihli gazetelerde yer aldı. O gün DP Meclis Grubunda güvenoylaması yapılacaktı.

Niçin, kuruluştan yirmi gün sonra? Meclis tatildeydi. Gruptaki «aleyhte hava» etkili olmasın isteniliyordu. Buna

rağmen, endişeler dağılmamıştı. Grup yönetim kurulundaki bir çoğunluğun «kırmızı oy» verme niyetinde bulunduğu öğrenilmişti. Celâl Bayar kurulu o gün saat 13.00'te Çankaya Köşküne celbetti. (Davet etti demiyorum, celbetti diyorum. Çünkü kurul üyeleri yemeğe de alıkonulacakları umuduyla oraya çıkmışlardı. Halbuki yedikleri, sadece bir numaralı kurucunun paparası oldu.)

Kurul üyeleri Köşke vardıklarında kapıda bulunan otomobillerden anladılar ki dört kurucu da oradadır. İçeri alındılar. Kurucular, yukardaydılar. Celâl Bayar tek başına aşağıya indi. Elinde yuvarlanmış bir kâğıt vardı. Her zamanki gibi, dudaklarını büzerek konuşuyordu. Biraz sonra, Grupta 2. Menderes Hükümetinin programı oylanacaktı. Belki bazı bakanlara itirazlar bulunuyordu. Ama,

«Millet Meclisi hükümeti geride kaldı. Bugün, parti hükümeti dönemidir.»

Celâl Bayar'ın söylemek istediği şuydu: Kurtuluş Savaşı sırasında «Millet Meclisi hükümeti» vardı. Bütün bakanlar tek tek, Meclisten güvenoyu alırlardı. Cumhuriyet kurulduktan sonra, o usul kalkmıştı. Esas olan artık, kabinenin tümü ve Başbakandı. Bayar, 2. Menderes Hükümetine DP Grubunun Grup toplantısında ve Mecliste güvenoyu verilmesini bekliyordu.

Bir numaralı kurucu «aba altından sopa göstermek»ten de çekinmedi. Milletvekilleri, takınacakları tavra göre mimleneceklerdi.

Bunun anlamı, grup toplandığında anlaşıldı. 80 imzalı bir önerge vardı. Bunda oylamanın, o zamanki deyimle «gizli rey» ile yapılması isteniliyordu. Kabul edilseydi «milletvekillerinin takınacakları tavra göre mimlenmesi» mümkün olmayacaktı.

Çünkü, tavırlar bilinmeyecekti.

Önerge reddedildi. Kurucular grubun çoğunluğu üzerinde egemendiler. Zaten Çankaya'ya çıkan grup yönetim kurulu üyeleri arasında oraya kırmızı oy niyetiyle gidenlerden bile bazıları oyları beyaza çevrilmiş olarak Meclise dönmüşlerdi. Bunların tipik örneği, Emin Kalafat idi. O zamanlarki ve ispat hakkı olayına kadar ideal arkadaşı kalacak Fethi Çelikbaş ise kararını değiştirmedi. Mesela, «Balıkesir takımı» da, az fireyle, değiştirmedi. Ankara Milletvekili Muhlis

Bayramoğlu da.. Cezmi Türk ise kırmızıdan beyaza dönenler arasındaydı.

Her şeye rağmen grupta 2. Menderes Hükümetine çıkan 244 güvenoyuna karşı 61 kişi güvensizliğini gösterdi. Bu, gizli oy isteyen 80'in altındaydı ve DP içindeki havayı gösteriyordu. 6 çekimser oy kaydedildi.

O günleri yaşamış bazıları bana, gizli oy kabul edilseydi kırmızıların —aleyhte— beyazları —lehte— aşacağı inancını söylemişlerdir ama, ben pek sanmıyorum.

Olay DP'nin —ve çok partili rejimin— tarihine «61'ler olayı» diye geçti ama CHP'nin «35'ler olayı»nın sonucunu vermedi.

Çünkü DP'nin Genel Başkanı Menderes ile Bayar 61'lerin karşısında, CHP'nin Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İnönü 35'lerin yanındaydı.

V

Türk demokrasisinde daha sonra «bahar havası» diye anılacak «partiler arası iyi ilişkiler»in 1950 - 54 arasında ilki 1951 ilkbaharında yaşandı. Fakat bu, çok sert bir siyasi kışı izledi.

Konu İsmet Paşa ve onun liderliğindeki CHP muhalefetiydi. Bütçe görüşmeleri sırasında DP'li Milletvekili Hamit Şevket İnce iktidarın ne istediğini açık açık söyledi. Dedi ki : İktidarın muhalefeti tanıması için İsmet Paşanın CHP'nin başından çekilmesi, Ulus'un susturulması, Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazı yazmaması şarttır.

Hamit Şevket İnce, kardeşi Refik Şevket İnce'nin aksine deli dolu bir insandı, ama partisindeki çok kişinin içinden geçeni yansıtıyordu ve bunların arasında DP büyükleri de vardı.

Kendisine CHP adına Faik Ahmet Barutçu, Şemsettin Günaltay ve Avni Doğan cevap verdiler. O sıralar DP organlarında eski başbakan üzerinde spekülasyonlar yapılıyordu. Zafer'e göre CHP içinde buhran vardı ve Günaltay hem partiden, hem Meclisten çekilecekti. Çünkü «İnönü - Barutçu - Erim» sacayağına karşıydı. Günaltay iddiayı yalanlamıştı.

Görüşmeleı sırasında kürsüye çıkması biraz da bunun ispatlanması içindi. CHP sözcüleri dediler ki : DP muhalefet istiyorsa tenkide tahammül etmesini bilmelidir.

CHP adına bütçe konuşmasını bir gün önce bizzat İsmet Paşa yapmıştı ve sözleri DP'lileri köpürtmüştü. Muhalefet lideri şöyle söylemişti :

«İç politika çekişmelerimiz henüz sükûnet bulmamıştır. Bu hal çalışmalarımızı kısırlaştırıyor. Hükümeti sakin ve müsterih bir ruh haleti içinde görmüyoruz. Önümüzdeki ilk seçimlerde kaybedebileceği ihtimalini içine sindirirse hırçınlıktan kurtulacaktır. Kendisinin çektiği ve muhalefette bulunan siyasi teşekküllere çektirdiği ıstıraplar bu yüzdendir ve hepsi beyhudedir.»

Eski cumhurbaşkanı bununla da kalmamış, akıl öğretmişti. Silah altında, eğitilmiş iki sınıf daima bulunmalıydı. Tecavüze uğrarsak dostlar ne yapacaklardır, bunu kesinkes bilmeliydik. TBMM olupbittiye uğratılmamalıydı. Göçmen işinde iktidar uluslararası bir dayanışma oluşturamamıştı. Buna karşın, Kore'de ordumuzun kahramanlığı her türlü övgüye layık olmuştu.

İsmet Paşa, *«Muhalefete oy vermiş iller halkına revâ görülen muameleler haksızdır»* dedi. *«Muhalefet iyi kabul görmelidir»* dedi. *«Ceza maddeleriyle oynamak yanlıştır»* dedi. *«İktisadi işler başı boş bırakılmamalıdır»* dedi. Bunların hepsini sinirlenmeden, yumuşak bir edayla söyledi. Belki de bu, DP silahşörlerini daha fazla kızdırıyordu. Cevap olarak ağızlarına geleni döktüler. İsmet Paşanın şahsına ve CHP'ye en ağır hücumları yaptılar. İnönü tekrar söz almayınca hiddetleri büsbütün arttı. Ayın 23'ünde —şubatın— İçişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken CHP'lilerin üzerine yürüdüler.

Mecliste muhalefet yapma olanağı kalmış mıydı, kalmamış mıydı? Son kurultay CHP Meclis Grubuna çekilme yetkisi vermiş, daha doğrusu temennisinde bulunmuştu ya.. Durum ertesi gün grupta görüşüldü. «Her şeye rağmen, vazifeye devam!» kararı çıktı. İnönü de o görüşteydi. Birtakım kimselerin, milletvekilliği tatlı geldiği için öyle bir tutum aldıkları kuşkusuz gerçektir. Mecliste olmayan başkalarının benzer bir sebepten onları aksi yola itmek istemeleri kadar.. Ama herhalde İsmet Paşa bunların üstündeydi ve Meclise verdiği önemi sonuna dek, kendisi oradan 1960 Nisanında

DP tarafından kovuluncaya kadar, muhafaza ettiği bilinmektedir.

Kaldılar ve bütçeye karşı 58 kırmızı oy kullandılar. Beyaz oyların sayısı 375 idi.

Bütün o günler radyo sadece Başbakanın ve iktidar partisi sözcülerinin konuşmalarını duyurdu. Sanki Türkiye'de bir İnönü, bir CHP, bir muhalefet yoktu. Sanki Osman Bölükbaşı diye biri yaşamıyordu.

İsmet Paşa görüşmeleri dikkatle izledi. Yanında genellikle Faik Ahmet Barutçu bulunuyordu. Bazen, iki kişilik sıraya bir üçüncüsü konuk olurdu.

İnönü'ye karşı DP'lilerin hiddeti, sadece konuşmaları dolayısıyla değildi. CHP'li heyetler, hatta CHP'li olmayan, örneğin üniversite gençliğinden oluşan heyetler akın akın Ankara'ya geliyorlar ve... kimi ziyaret ediyorlardı?

Ulus'a göre «bir milli kahraman»ı.

Zafer'e göre «eski Milli Şef»i.

Bu ziyaretlere ait fotoğraflar gazetelerde, hele Ulus'ta çarşaf çarşaf, yayımlanıyordu. Bursa'dan, İl Başkanı, Edip Rüştü Akyürek'in komutasında 800 partilinin gelip de DP'nin «merkezindeki bir avuç tahrikçi» sözüyle CHP içindeki birliği bozma teşebbüslerini protesto etmesi hükümeti bile harekete itti. İsmet Paşa, Bursalıları CHP merkezinde kabul etti. Bursalılar ona *«Mücadelenizi heyecan ve güvenle destekliyoruz»* dediler.

Ne oluyordu? Her ilden, hatta her ilçeden heyetler birbirini izliyordu. Bu, ayaklanmaya mı davetti? Bazı DP'liler olayı «Mussoli'nin Roma yürüyüşü»ne benzettiler. İktidarda büyük bir sinirlilik gözleniyordu. İçişleri Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu bir demeç vererek *«Hükümet mesele üzerinde asayiş ve emniyet bakımından duruyor»* dedi. Buna mecbur kalmıştı, çünkü DP merkezine ve hükümete «bu rezalete son verin, tedbir alın» diye telgraflar yağıyordu.

Kavga başka bir düzeyde, CHP ile DP arasında da sürüyordu. Ulus gazetesi, bugün İsmet İnönü'ye ve CHP'ye en fazla, en ağır şekilde saldıranların vaktiyle ne çeşit mektuplar yazdıklarını, ne başvurular yaptıklarını açıklamaya başladı. Bunların arasında Menderes'ten Samet'e ve DP'nin resmi başyazarı Mümtaz Faik Fenik'e kimler yoktu ki.. «Milli Şef» göklere çıkarılıyor, genellikle de ondan «son tahlil»de bir şeyler «rica olunuyor»du.

Buna karşılık Başbakan Yardımcısı Samet, 1946 - 50 arasında muhaliflerin polis tarafından nasıl takip edildiklerinin, telefonların dinlendiğinin belgelerini Mecliste açıkladı. Devlet arşivleri artık ellerinde değil miydi?

Onda da kimler yoktu ki...

Bayar, Menderes, Köprülü, hatta Koraltan, Karaosmanoğlu —Fevzi Lütfi—, Üstündağ, Sarol, Kapani, Polatkan, Budakoğlu, Şemi Ergin. Tabii, Samet de...

Açıklamaya göre raporlar polisten Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğüne gönderiliyor, o kanal da bunu Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine ulaştırıyordu.

O günleri yaşamış bir insan olarak «polis takibi»nin yapıldığından ben kuşku duyamam. Son Başbakan Şemsettin Günaltay kürsüye çıkarak «Hiç haberim yok» dedi. Ona da inanırım. Bunlar Çankaya'ya ulaştı mı?

Ulaşmadı diye elimi ateşe sokmam.

İnönü bunlardan haberdar oldu mu? Ona karşı da elimi ateşe sokmam. İsmet Paşa «kurmay subay» kökenlidir.

Bunlar, demokrasiye doğru yürüyüşte bir rol oynadı mı?

İşte, burada elimi ateşe sokarak derim ki: Hayır, oynamadı.

Niçin?

Çünkü İsmet Paşa, muhaliflerin ne planladıklarını bilmek istiyordu da, onların «sandık dışı» eğilimlerinin karşısında, öteki eğilimlerinin yanındaydı.

Nitekim Samet'in Mecliste açıkladıkları kişilerden hiçbiri, öyle «dayanılmaz zorlama»ya uğratılmamışlardır.

DP'liler İnönü'ye saldırıyorlardı da, CHP'nin eli, hele Ulus'un ve onu yöneten Nihat Erim'in eli boş mu duruyordu? Gazetenin son sayfasında üstat Karikatürist Ratip Tahir Burak'ın çizgilerinde Adnan Menderes hep kadın kılığındaydı. Mayolu veya dansöz elbisesiyleydi. Erim, gazetenin usta fotoğrafçısı Hüseyin Ezer'e, Başbakanın o sıralar dillerde dolaşan metres ilişkisini resimlemesini istediğinde usta fotoğrafçı çok güçlük çekmedi.

Menderes, oraya gittiğinde perdeleri bizzat açıyordu. Karikatürleri tekzip etmek istermişçesine..

Ama bütün bu kısır, yer yer gülünç vuruşmaların sonu odur ki, 1951 başında bile partiler arası ilişkiler sağlıklı temele oturtulamamıştır.

DP aleyhinde herkesi isyan ettirten demeç, gene İzmir Belediye Başkanı, müfritlerin müfridi Rauf Onursal'dan geldi. Onursal bu sefer şöyle diyordu : *«Rejim aleyhine hareketler sadece sakıt şefin başı altından çıkmakta ise, sakıt Halifenin memleket dışı edilme sebepleri sakıt şef için de mevcut olmak lazımdır.»*

Memleket ayağa kalktı. Tarafsız Sedat Simavi Hürriyet'te ateş püskürüyordu. Ahmet Emin Yalman da... Hele Ayvalık'ta DP yanlısı bir gazete İsmet Paşanın idamını isteyince kıyamet koptu. Bir Buca'lı, Onursal'ı düelloya davet etti.

Bunu sona erdireceği umulan ilk «bahar havası» 2. Menderes Hükümetinin güvenoylamasında belirdi.

DP'yi deli eden «İsmet Paşaya ziyaretler» vardı ya... CHP merkezi bunu yasakladı. Fakat, açıklama çok ilginçti : *«Şu nazik zamanda iktidarın aşırı bir vehim yüzünden soğukkanlılığını kaybetmesine vesile vermemek için...»* Düşünmek lazımdır ki bu «konu»yu görüşmek üzere DP Genel İdare Kurulu Genel Başkan Adnan Menderes'in başkanlığında toplanmıştı.

CHP kararının bir anlamı *«Bu iktidar tımarhaneliktir»* değil miydi?

Delinin üstüne varmamak lazımdı.

O günler ortaya atılan bir diğer iddia, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in askerliğini yapmadığı idi. Ulus, Kasım Gülek'in yedek subay üniformasıyla çekilmiş bir fotoğrafını yayımladı. 1954 seçimlerinde Gülek'in sünnetsiz olduğu ileri sürülecek, fakat Ulus bunu yalanlayacak fotoğraf yayımlamayacaktı.

İsmet İnönü 22 Martta —hep, 1951'deyiz— bir demecinde dinin politikaya alet edildiğini, bunu iktidarın gelecek seçimlerde oy toplamak için yaptığını söyledi.

«Bize reva görülen çok insafsız iftiralardan şahsen mustarip olmuyor değilim. Sabırla neticeyi bekliyorum» dedi.

İktidarın irtica belirtileri konusunda kulağına kar suyu kaçıran bir olay Konya'nın Kadınhan ilçesindeki DP toplantısında geçti. Toplantıya Konya Milletvekili Ziyat Ebuzziya başkanlık ediyordu. Ailesi dinci, kendisi laik bir Atatürk genciydi. Kongrede fes, sarık, Arap harfleri istenildi, «kadınlar çarşafa» sloganları atıldı. Başkan bunlara taraftar görünmedi. Bunun üzerine denildi ki :

«Seçimlerden önce bunları bize vaat ettiniz. İki Konya milletvekili de arzularımızın iki ay içinde gerçekleşeceğine dair bize mektup yazdılar.»

Doğruydu. Ama DP bunların kim olduğunu araştırmadı.

İrtica hareketleri daha iktidarın DP'ye geçmesinden hemen sonra başladı. Çünkü, Kadınhan kongresinde belirtildiği gibi, bu konularda DP, resmen olmasa dahi adayları aracılığıyla ve onlara göz yumularak birtakım sözler vermişti. Bunların en masumu Arapça ezan idi ve bu gerçekleştirilmişti. Ama fes, Arap harfleri, çarşaf? DP büyükleri için o fasıl, «karşılıksız çek» idi. Bayar'ın Atatürkçülüğünden kuşku duyulamazdı. Ne var ki, yüz verilmiş irtica Atatürk'ün kellesini istiyordu. Atatürk ölmüş bulunduğu için onun resimlerine, büstlerine, heykellerine saldırıyordu.

Bir de «komünizm tehlikesi» vardı. DP'ye göre bu, CHP iktidarının mirasıydı. Yeni iktidar bunları dengeleme görüntüsüne girdiği takdirde irticaya karşı hareketlerinde rahatsız edilmeyeceğini umuyordu.

Halbuki komünizm gibi irtica da, elinizi verdiğinizde kolunuzu kurtaramayacağınız cereyanlardır.

Avni Başman, Milli Eğitim Bakanlığından istifa ettiğinde oraya Tevfik İleri'nin getirilmesi bir büyük hata oluşturdu. Tevfik İleri üniversite öğrenciliği sırasında milliyetçi hareketlere katılmış, orada da kalmış, ilkel bir komünist düşmanı anlayışına sahip kişilikteydi. Kültürü pek geniş sayılmazdı, eksiğini daha ziyade «vatan - millet - Sakarya» edebiyatıyla kapatmaya çalışır, fakat «de», «da» takılarının ayrı yazılacağını bile bilmezdi. Avni Başman, Milli Eğitimin başından ayrıldığında o yere geçmek için alışılmamış bir heves gösterdi. Kabinede Ulaştırma Bakanıydı, gözü ise Milli Eğitim Bakanlığında.

Niçin? Çünkü kendisinde bir misyon vehmediyordu: Türkiye'yi komünizm tehlikesinden kurtarmak!

Milli Eğitim Bakanlığına getirildiğine dair haber Cumhuriyet gazetesinin 10 Ağustos 1950 tarihli sayısındaydı. Hemen iki gün sonra, 12 Ağustosta bu gazete şöyle yazıyordu: *«Komünizme karşı geniş ölçüde mücadele açılıyor - Yeni Milli Eğitim Bakanı teşkilatın zararlı ve dejenere olmuş unsurlardan süratle temizleneceğini söyledi.»* Tevfik İleri bakanlığı söz konusu olduğunda bunun üzerine atılmış, görevi devralmaya hazır olduğunu bildirmişti.

Gerçekten de «prensipler»ini uygulamaya hemen başladı. İleri'ye göre bakanlığı, komünistlerle doldurulmuştu. Önce bütün valiliklere bir genelge gönderdi: Öğretmenlerin parti işleriyle uğraşmaları yasaklanıyordu. Bundan sonra siyasetle meşgul oldukları ihbar edilecek öğretmenler hakkında «derhal takibat»a geçilecekti.

Buna karşılık, DP'nin Bolu Milletvekili Zuhuri Danışman'a ait «tuhaf bir tarih kitabı»nın ortaokullarda okutulduğu ortaya çıktığında İleri «Yanlışlık!» dedi. Bu tarih kitabının tuhaflığı şuradaydı : Kapsadığı zaman parçasına Milli Kurtuluş Şavaşı ve Cumhuriyet dönemi dahil olduğu halde içinde İsmet İnönü'nün adı bir defa bile geçmiyordu.

Daha yıl bitmeden Bakan Meclise, Milli Eğitimde geniş değişiklikler yapacağını, bir haftaya kadar Bakanlıkta yeni bir kadroyla işe başlanacağını bildirdi. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kaldırılacaktı. Tevfik İleri şöyle dedi :

«Tasarının Meclise gelmesini beklemeden bu teşkilatı temizlemenin yolunu arıyorum.»

Bulmuştu ki bir hafta sonra Genel Müdür Vildan Âşir Savaşır bir okulda cimnastik öğretmenliğine atandı. Müfettişler de İstanbul bölge müdürlüğüne el koydular. Vildan Âşir Savaşır, Selim Sırrı Tarcan tipi, İsveç'te eğitim görmüş, güç yetişir bir spor adamıydı.

Komünistlikle ise, uzaktan yakından ilgisi yoktu.

Yıl daha bitmemişti. Tevfik İleri İstanbul'da bir basın toplantısı düzenledi. Bir soru şuydu : Milli Eğitim teşkilatında solcu fikirlere meyli olan memurlar hakkında tatbik edilecek kararlar nelerdir?

Yanıt : «Bu mesele ile bilhassa şahsen meşgul olmaktayım. Gayem Milli Eğitim kadrosunda tek bir komünist bırakmamaktır.»

Yeni yılın başlarında ise şu haberi verdi : Okullarımızda komünist öğretmenler tasfiye edilecektir!

İki de «azılı komünist» keşfetmişti harhalde : İsmet İnönü ve Muhsin Ertuğrul.

İsmet İnönü'nün müziğe olan merakı bilinir. Cumhurbaşkanıyken Operanın şeref locasında, sol tarafında dinleme âleti bulunan bir koltuğu vardı. 14 Mayıstan sonra koltuk, yandaki bir locaya konulmuştu. Devlet Tiyatroları Genel Müdürü, büyük tiyatro adamı Muhsin Ertuğrul'un em-

riyle... İsmet Paşa orada oturup opera dinlerdi. Tevfik İleri koltuğu kaldırttı.

Nihat Erim şöyle yazacaktır : «*Ey savcı, bana öyle bir kelime bul ki ben bunu Tevfik İleri için kullanayım ve suç oluşturmasın!*»

Muhsin Ertuğrul istifa etti.

Böylece Tevfik İleri, aklınca, bir taşla iki kuş vuruyordu. Hem İsmet Paşaya işkence etmiş, hem Muhsin Ertuğrul'dan kurtulmuştu.

Komünizmle mücadale iyiydi. Genelde Türk halkı, özellikle Türk gençliği bu akımın kesinlikle karşısındaydı. Ancak Tevfik İleri kafasındakilerin yaptığı, o zamanki «Milliyetçiler Derneği» mensup veya taraftarlarını, Milli Eğitime egemen kılmaktı. «Benden olmayan, komünisttir» anlayışı bu en önemli bakanlıkta o tarihte estirilmeye başlandı. «Milliyetçiler Derneği» 1950 başlarında bugünkü «Türk - İslam sentezi»nin temsilcisiydi.

DP iktidarı bir süre geçince İleri'ye de, o anlayışa da karşı çıktı —gazeteci Ahmet Emin Yalman'a Matalya suikastından sonra— ama, çok geç kalmıştı. Özellikle Milli Eğitim Bakanlığında köşe başları, Tevfik İleri'nin himayesiyle tutulmuştu.

Allahtan, aşırı sağcı akımların da bir baş belası vardı: Atatürk'ün büst ve heykellerine musallat Ticaniler. Bunların şimdi (1990'da) «Humeynici» denilebilecek fanatiklerinin merakı, yurdun orasında burasında Atatürk'ün büst ve heykellerini kırmaktı.

Ne zaman ki İnönü'nün ve CHP'nin irtica uyarılarını DP iktidarı «öyle şey yoktur» diye yalanlıyordu, bu sapıklar hemen bir yerlerde Atatürk'ün büst ya da heykeline saldırıyorlardı.

O kadar ki bir ara DP iktidarı «Bu Ticaniler, CHP'nin adamlarıdır» suçlamasından medet umdu.

Gerçek şudur ki «Arapça ezan»dan sonra, DP için vaktiyle bölgelerinde savaşmış dinciler, kendilerine yapılmış vaatlerin gerçekleştirilmesini bekliyorlardı. Bunları Konya'nın Kadınhan ilçesinde kongrede açık seçik dile getirmişlerdi. DP büyükleri ise, Arapça ezandan öteye gitmenin ne heveslisi, ne taraftarıydılar. Onun ilerisindeki isteklere açıktan karşı çıkmamışlardı. Oy ve iktidar peşindeydiler.

Komünizme, hayır!

Tamam.

Ama dinciler bunun peşinde değillerdi ki.. Onlar, bazı komünistler gibi, Atatürkçülüğün karşısındaydılar. Nitekim Emniyet Genel Müdürü Sürenkök diyecektir ki: *«Komünistler mürteci maskesi altında çalışıyorlar!»*

DP büyükleri hem o zamanın «Türk - İslam sentezi» taraftarlarının nabzına göre şerbet verebilmek, hem de Atatürk'e tecavüzlerden son derece rahatsız olanları tatmin edebilmek için bir formül buldular.

Atatürk'ü koruma kanunu çıkartmak.

VI

1950'lerin ilk yıllarında Türkiye'de çok dinamik bir gençlik vardı. Bunların bir kısmı Halkevlerinden yetişmişlerdi. Memleket meselelerine ilgileri büyüktü. Başlıca alerjileri komünizme ve irticaaydı. Bunların hangisi başkaldırsa tavır alıyorlardı. Bazen, tertipledikleri iki çeşit mitingte aynı öğrenciler görülüyordu. Çünkü birini ötekinden daha az tehlikeli saymıyorlardı. Kore kararları karşısında komünist tahrikler başgösterdiğinde komünizmi kınama mitinglerine gidilmişti. Süper mürşit Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu'sunda irtica harekete geçtiğinde binlerce üniversiteli derginin önüne gidip oturdular.

Ancak iktidar bu iki tarz harekete aynı yaklaşımı izlemiyordu. İrticaa karşı davranışlarda daha hoşgörülü, komünizme karşı davranışlarda daha sert oluyordu. Her iki halde de bazı tevkifler yapılıyordu ama, komünizmi önleme amaçlı 141. ve 142. maddeler, irticaı önlemeye dönük 163. maddeden fazla kullanılıyordu.

Asıl, hükümetin bu konulardaki en önemli bir bakanı, Tevfik İleri, Milli Eğitimi komünist işgalinde gösterirken Başbakan, Bakanları, Samet, hatta Cumhurbaşkanı Bayar da Türkiye'de irticai hareketler bulunduğunu reddediyorlardı. Konya'daki kongrelerde açıktan fes, Arap harfleri, çarşaf istendiği halde ve bu durum bütün açıklığıyla basında belirtilmişken Ahmet Emin Yalman'ın «Konya'da DP

kongrelerinde irtica» yazısına Zafer şu başlıkla karşılık veriyordu.

«Konya'da bir irtica asla olamaz.»

Halbuki Konya'nın kendisinde, birkaç gün sonra gençler bu girişimleri kınama mitingleri düzenliyorlardı.

Buna karşılık Başbakanın, Bakanlarının dediği şuydu : İrtica yoktur. Muhalefet iftira ediyor. Samet şöyle diyordu :

«Muhalefet liderinin son demeci, dini politikaya alet etmektir!»

İstanbul'da gençler Samet ve İleri ile tartıştılar. Bakanlar diyorlardı ki : «*Mademki irtica olmadığını söylüyoruz. Yoktur! Ne zamzum ediyorsunuz?*»

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ise, o sıralar kendilerine pek yakın bulunan gazeteci Ali Naci Karacan'a verdiği özel mülakatta görüşlerini açıklıyordu :

«*Toplu bir irtica hareketinin varlığı iddia edilemez. DP iktidara geldikten sonra irtica şahlanmıştır iddiası insafsızlık değilse, herhangi bir kötü hedef kovalamak demektir. Yalnız, eskiden kalma hareketlerin döküntüleri tamamen silinmemiştir.*»

Cumhurbaşkanı bu konuşmasında Başbakan ile arasında anlaşmazlık olduğunu da reddediyordu.

Bu sıralar İçişleri Bakanlığı «irticaı telin» mitinglerine izin vermiyordu. Gençler şaşkındılar. İrtica tehlikesine karşı onları uyanık olmaya «ilk hükümet» davet etmişti. Ama mürteciler Atatürk'ün büst ve heykellerine saldırılarını doruğa çıkardılar. Aynı günler eğlenceli bir olay geçti : Süper mürşit ve gericilik hareketlerinin odaklarından Necip Fazıl Kısakürek Beyoğlu'nda bir kumarhanede basıldı. Kısakürek —ki kumarı sevdiği bilinirdi— orada bulunuşunun nedenini şöyle açıkladı :

«*Ben fikir savcısıyım. Oraya tetkikat için gitmiştim.*»

Fakat o da böyle bir açıklamanın kendisini kurtaramayacağının farkındaydı ki Büyük Doğu'nun başyazı sütununda şunu yazıyordu :

«*Adnan Menderes'in desteklenmesi Müslüman Türk milleti için bir zarurettir. Çünkü Adnan Menderes 14 Mayısta kimlerin reyiyle iktidara geldiğini gayet iyi takdir eden Müslüman bir Anadolu çocuğudur.*»

Din de politikaya bundan âlâ alet edilemezdi.

Süper mürşit tevkif edildi.

İşte nisan başında 2. Menderes Hükümetinin güvenoyu görüşmeleri Mecliste sürdürülürkendir ki bir «bahar havası» oluştu. CHP adına Faik Ahmet Barutçu konuştu. Yumuşak bir konuşma tarzı benimsedi. Eleştirilerini yaptı. Hatta «hükümet idaresini partiden ayırmak lazımdır» derken birçok DP'li laf attı. Tabii, söyledikleri «temcit pilavı» idi: Siz, kendi zamanınızda ayırdınız mı?

Bu kördövüşü sonuna, 1960'a kadar, partiler arası ilişkilerin sağlıklı tabana oturmasını önleyecektir.

Barutçu dış politikada el ele yürümek taraftarı olduklarını söyledi. Alkışlandı.

Ertesi gün Zafer, CHP sözcüsünün konuşmasını aynen, üç sütun halinde veriyordu.

Ama asıl, Başbakanın konuşması ilginçti. Muhalefet birçok eleştiri yapmıştı. Tabii, aleyhe oy da kullanacaktı. Bunlar doğaldı. Ancak kendilerine insafla, bir süre tanınmak lazımdı. DP Genel Başkanı şöyle dedi:

«DP iktidara geldikten sonra ekilmiş olan arpaların hasadı bile yapılmamıştır.»

«Antidemokratik kanunlar» diye bilinen yasaların değiştirilmesi isteniliyordu. Onlar da bundan, kendi muhalefetleri devrinde şikâyet etmişlerdi. Ama CHP iktidarı değiştirmiş miydi?

Şimdi, biri Adalet Bakanlığında, biri DP Meclis Grubunda iki komisyon kurulmuştu. Üzerlerinde çalışılıyordu.

Muhalefet radyo yayınlarından da söz etmişti.

Adnan Menderes'in ağzından bal akıyordu:

«Derhal kabul edeyim ki daha dikkatli, daha objektif olmaya çalışacağız. Fakat bilsinler ki hükümet icraatını kötülemeye ve hükümete sövmeye asla müsaade etmeyeceğiz. Radyo devletindir. Devlet malını hükümet kullanır. Devlet radyosu, orta malı değildir.»

DP Genel Başkanının ağzından bal akıyordu da, bu pek ilkel bir demokrasi anlayışıydı. Devlet ile hükümeti birbirine fazla karıştırıyordu.

Buna rağmen «bahar havası» çok olumlu karşılandı. Herkes, kısır çekişmelerden, hele fırtınalardan bıkmıştı. Muhalefetten Şemsettin Günaltay, hatta Hüseyin Cahit Yalçın «sert eleştiriler»den caymak niyetlerini söylediler. DP saflarında da siyasi ortama yumuşama getirilmeden birtakım tehlikelerle başa çıkmanın güçlüğü görülüyordu.

DP'nin bağımsız milletvekillerinden ve Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi şöyle yazdı:

«Adnan Menderes ile Faik Ahmet Barutçu'nun Meclisteki nutuklarından sonra muhalefet ile iktidar arasında kurulan barış havası iç ferahlatıcı bir gelişme istidadı gösteriyor.»

Heyecanlı Ahmet Emin Yalman o kadar ileri gitti ki Başbakana, Şemsettin Günaltay'ı kabineye almasını önerdi.

Bu sıradadır ki Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu Atatürk'ün manevi varlığını korumak için yasa çıkarılacağını bildirdi ve tasarı Meclise sevkedildi. Adı «Atatürk aleyhinde işlenen suçlar hakkında kanun tasarısı» idi. Önce Adalet komisyonunda görüşüldü. Hissedildi ki, bir karşı koyma vardır. Halbuki DP büyükleri bütün ağırlıklarıyla oradaydılar: Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Samet, Nasuhioğlu, İçişleri Bakanı Özyörük... İtirazcıların başını Adnan Adıvar, Sadri Maksudi, Selahattin Âdil Paşa gibi «oturaklı kimseler» çekiyordu. Bunlar diyorlardı ki: Atatürk'ün özel bir yasayla korunmaya ihtiyacı yoktur. Bunu önleyecek maddeler Türk Ceza Kanununda vardır. Gerekirse onlar ağırlaştırılabilir.

Başbakan iki kez söz aldı. Millete mal olmuş böyle bir insanın savunması fani bir kız kardeşin şikâyetine bırakılamazdı. Menderes şöyle dedi:

«Bugün için bir Fatih meselesi, bir Yavuz meselesi, bir Namık Kemal meselesi yoktur. Ama bir Atatürk meselesi vardır.»

Niçin vardı? Çünkü irtica, kendisine doğrudan veya dolaylı yoldan gösterilen hoşgörü, hatta teşviklerden cesaret almıştı. CHP Milletvekili Kâmil Boran'ın bir sözlü sorusu ortaya çıkardı ki Atatürk'ün ölümünden 14 Mayıs 1950'ye kadar, yani on iki yıl içinde manevi varlığa 51, fotoğraflara 12, heykel ve büstlere 4, topyekûn 67 tecavüz vakası adalete intikal etmişti. Halbuki bunların sayısı 14 Mayıs 1950'den 1 Nisan 1951'e kadar, sadece on buçuk ayda 15'i bulmuştu. İçlerinden dokuz tanesi büst ve heykel kırmaydı.

DP toplarının ağırlıklarını koymalarına karşın, Başbakan en sonda «Hükümet bu kanunu lüzumlu buluyor» dediği halde sadece iki oy —Adalet ve İçişleri Bakanları bu iki oyun sahibiydiler— farkla kabul edilen tasarı, mayısın başında

Meclis Genel Kuruluna indi. Altı buçuk saat süren görüşmeleri bir baştan ötekine Cumhurbaşkanı Bayar da izledi. Oturuma Refik Koraltan başkanlık ediyordu. Tasarı öncelik ve ivedilikle müzakere edilecekti.

Evvela, «bir yanlış anlamaya meydan vermemek üzere» üç dakikalık saygı duruşu yapıldı.

Meclisin Ata'ya saygısı tamamdı. Görüldü ki söz alan DP milletvekilleri de aynı taktiği izlemektedirler. Konuşmalarına hep, Atatürk'ü övmekle başlamaktadırlar, fakat lafları «Böyle bir kanuna lüzum yoktur, her şahıs gibi Mustafa Kemal de eleştirilebilmelidir» diye bitirmektedirler. Bunlar hazırlıklıydılar. Yedi sekiz gün önceden söz almışlardı. Kürsüye sırayla onlar geliyorlardı.

Başbakan söz aldı: *«Biz bu kanunla tenkit hürriyetini kaldırmıyoruz. Ata'nın şahsına karşı olan hakaret ve terzil hürriyetini kaldırıyoruz.»*

CHP'liler de konuşmaya başlayıp, Kâmil Boran *«İyi koruyamadınız. Tedbirde kusur var»* ve Avni Doğan *«Asıl inkılaplar korunmalı. Bu kanunla taş heykeller korunuyor»* deyince Menderes kızdı, *«Paralardan, pullardan resimlerini siz kaldırdınız»* edebiyatına döndü. DP listesindeki bağımsızlardan geveze Sinan Tekelioğlu ise *«Ben 21 milyon vatandaş adına konuşuyorum. Onlar bu kanunu istemiyorlar»* deyince de Menderes oturduğu yerden laf attı:

«Referandum mu, yapmış?»

Görüşmeler tam bir curcunaya dönüşmüştü, bir oylamaya gidilirse tasarının reddedileceği açıktı. Refik Koraltan bir yeterlik önergesi oylattı. Önerge ancak beş oy farkla kabul edildi. Görüşmelere iki gün sonra devam edilecekti. Herhalde DP kurmayları birtakım hazırlıklar yapacaklardı.

Kurmaylar işi yüzlerine gözlerine bulaştırdılar.

O gün Zafer gazetesi yanan bir meşale halindeydi. Fakat yakılanlar DP'lilerdi. Gazete bir şantaj bildirisini andırıyordu. Meclis görüşmelerinde yasanın aleyhinde konuşmuş olanların adları 12 kişilik bir kara liste halinde yayımlanıyordu. Bunların arasında Selahattin Âdil Paşa, Osman Şevki Çiçekdaş, Mustafa Ekinci, Süreyya Endik gibi ağızları laf yapan kimseler vardı. CHP'li Avni Doğan da onların arasındaydı. Gazetenin birinci sayfasını bir «haber - yorum» süslüyordu ve bunda hareket şiddetle kınanıyordu. Mümtaz Faik Fenik de

başyazısını aynı konuya ayırmıştı ve manşetten veriliyordu. Başyazı son derece sertti. Selahattin Âdil'in bir de melaneti dile getiriliyordu : Atatürk'ten hep Mustafa Kemal diye söz etmişti!

Ertesi gün Mecliste, doğal olarak kıyamet koptu. Adları kara listeye alınmış DP milletvekilleri «Kahrolsun Zafer! Kahrolsun Mümtaz Faik Fenik!» diye bağırıyorlardı. Ferit Alpiskender «Zafer gazetesi bize baskı yapmak istemiştir» diyordu. Avni Doğan söz aldı :

«Zafer şaşkınlık içindedir. Sadece kendi milletvekillerini değil, biz CHP'lileri de baskı altına almaya kalkışmıştır. Ben tasarının aleyhinde konuşmadım. Sadece eksik getirildiğini söyledim. Yoksa biz Atatürk'ün ve devrimlerinin kanunla korunmasına taraftarız.»

En fazla gürültü koparanlar Selahattin Âdil Paşa, Süreyya Endik idi. «Miliyetçiler Derneği»nden Sait Bilgiç, Mümtaz Faik Fenik'i «yeni Falih Rıfkı Atay» diye suçluyordu.

Patırdı öyle bir hal aldı ki, Başkan celseye 15 dakika ara vermek zorunda kaldı. 15 dakika sonra Meclisin havasında bir değişiklik yoktu. Konuşmacılar «tasarının metninde muğlak ifadeler var» mucip sebebiyle bunun bir de Anayasa Komisyonuna gönderilmesini istediler. Bakılsındı, anayasaya aykırı bir durum mevcut muydu?

Anayasa Komisyonunda, tasarıya aleyhtar olanlardan Celal Yardımcı aceleye lüzum bulunmadığını, bunun da diğerleri gibi sıraya konmasını söyledi.

Sıra ancak iki hafta sonra gelecekti. Böylece ilk raundu. DP büyüklerinin ağırlık koymalarına rağmen «karşı taraf» kazandı.

İki hafta sonra komisyonda görüşmeler tam dokuz saat sürdü. Tasarı anayasaya aykırı mıydı, değil miydi? Oylamaya geçildiğinde oylar 7-7 çıktı. Böyle durumlarda başkanın rolü 2 sayılıyordu ve Başkan Fuat Hulusi Demirelli aykırı olmadığı yönünde oy kullanmıştı.

Bu sırada DP Genel Merkezi bütün yurtta Atatürk yasası hakkında mitingler tertipletiyor, Meclis grubuna lehte havada, hatta aleyhte olanları tehdit eden telgraflar çektiriyordu. Buna karşılık —veya buna paralel olarak— yurtta Atatürk heykel veya büstlerine tecavüzler birdenbire artmıştı. Kırşehir'de bunları kıran Sabahattin adında biri 2 yıl 2 ay hapse mahkûm edildi.

Partiler arası «bahar havası» ise sürüyordu. 14 Mayısın yıldönümünde Adnan Menderes şöyle konuştu :

«Bir devri 14 Mayısta kapatmış bulunuyoruz. Gözlerimizi arkaya çevirmek, onun muhasebesini yapmak lüzumsuzdur. Tenkidi sevmeyecek bir hükümetin payidar olacağına kani değilim.»

19 Mayıs töreninde Celâl Bayar gençlere *«Eldeki vedianın ruhu laik cumhuriyettir»* dedi. (Vedia, kıymetli emanet demektir.)

Şeref locasında İsmet İnönü de vardı. Halbuki CHP Genel Başkanı Cumhurbaşkanının yeni yıl için kordiplomatiğe verdiği resepsiyona, mazeret bildirerek katılmamıştı.

Dostluk gösterileri o kadarla da kalmadı. Aynı gün Çankaya Köşkünün bahçesinde Atatürk'ün heykeli açılıyordu. İsmet İnönü ona da katıldı. Bayar, CHP Genel Başkanını «çay içmeye» içeriye davet etti. Bayar, Menderes, İnönü ve Koraltan başbaşa görüştüler.

Ne konuştular? Herhalde, hava civa. Çünkü on yıl boyunca bu bahar havaları hiçbir somut sonuç vermeyecek, görüntüden ibaret kalacak, DP'nin büyük yöneticileri, özellikle Celâl Bayar dişe dokunur konuları ne ortaya getirecek, ne getirtecektir.

CHP bu görüntüde rol almayı neden kabul edecektir? Kızgın demirin üzerine böylece biraz soğuk su döküldüğünden...

Ya, kamuoyunun bunu iyi görmesi niçindir?

«Vuruşacaklarına konuşsunlar... Fasa fiso konuşsalar bile..» düşüncesinden.

Mamafih, DP Grubuna ara seçimlerinin bir defa daha geri bırakılması için verilmiş bir önerge vardı. O, reddedildi. Çok ufak bir oy farkıyla. 121 kişi tehir istiyordu. Sadece 139 kişi seçim yapılsın diyordu. CHP'nin ve onun «Meclise girememiş eski ricali»nin heyecanla, dört gözle bekledikleri bu seçimler sonbaharda yapılacaktı.

Buna karşılık Zafer ve DP Meclis Grubundaki müfritler İsmet Paşaya ve CHP'ye sataşmaktan, fırsat çıktığında kendilerini alamıyorlardı. O, «19 Mayıs görüntüleri»nden hemen birkaç gün sonra Mecliste bir «heykeller kanunu» ele alındı. Resmen konu «yaşayan şahısların bundan sonra heykellerinin dikilmemesi» idi. Tabii bunun altında, İsmet Paşanın

mevcut heykelleri yatıyordu. Nitekim konuşmalar süratle oraya getirildi. Bu, DP sıralarından bile şiddetli itirazlara yol açtı. Hamdullah Suphi Tanrıöver, «*Maziye teşmil olunamaz*» diyordu. Cezmi Türk, «*İnönü ile fazla uğraşmayalım. Milletin hoşuna gitmiyor*» dedi.

Harika teklif, müfritlerin başını çekenlerden Celal Yardımcı'dan geldi. Efendim, kanun «makabline de şamil» olsun. Ancak İnönü'nün heykelleri yıkılmasın. Kaldırılıp, müzeye konsun. (Acaba Malatya'daki veya Erzincan'daki o devâsa heykeller nasıl kaldırılıp hangi müzeye konulacaktı?) İlerde istenildiği zaman ve gelecek nesiller takdir ederse, tekrar konsunlar...

Tümüyle red!

İsmet Paşanın Haziranın —1951— ilk haftasındaki yaptığı Malatya gezisinde de «bahar havası» ile «eski havalar» ın çatışması seyredildi. CHP Genel Başkanı Malatya Milletvekili seçildikten sonra seçim bölgesine ilk kez gidiyordu. Parti büyük hazırlıklar yaptı. İnönü'yü karşılamak üzere ilçelerden ve çevre illerden heyetler gelecekti.

İsmet Paşa ve yanındakiler —Bayan İnönü, Kemali Beyazıt, Ferit Melen— uçakla Kayseri'ye gittiler. Oradan Malatya'ya geçtiler. Vali Vekili, CHP'lilerin bayrak asmalarını yasaklamıştı. Akşam iki yüz kişilik ziyafetleri için Sümerbank Dokuma Fabrikasının lokali istenmişti. Verilmedi. Bir CHP'linin, İbrahim Turfanda'nın evinde yemek yenildi. Partinin il başkanı, sonradan adı çok —ve iyi— duyulacak Nüvit Yetkin'di. Mükemmel çalışmıştı.

İnönü yaptığı bir konuşmada şöyle dedi:

«*CHP iktidardan çekildikten sonra uzun müddet yaşamak mücadelesi içinde bulunmuş, halkın umumi vicdanında kendi varlığının kabul ve tasdik olunduğunu görmüştür.*»

Bu bir, kendine güven ifadesiydi. CHP, kefeni yırttığını hissediyordu. İsmet Paşa Malatya'nın bütün ilçelerini dolaştı. Malatya'da bir heyecan fırtınası esti. Gittiği her yerde nutuklar söylüyor, konuşmalar yapıyordu. Söylediği şuydu:

«*İktidarı ciddi murakabe* (denetim) *altında tutacağız*»

İktidarın bu sırada, İnönü'nün gezisiyle fazla ilgilenecek hali yoktu. Beş Adana Milletvekili, DP'den istifa etmişlerdi. Bunlar adları çok bilinen Remzi Oğuz Arık ile Cezmi

Türk, daha az bilinen Dr. Yusuf Ziya Öken, Reşat Güçlü ve Tevfik Çoşkun idi. Gösterdikleri neden, «yöneticilerin tahakkümü» idi. Gerçi DP böyle istifalara alışıktı. Ta, muhalefet yıllarından beri.. Kurucuların gözleri de pekti. Üstelik eskinin aksine, bu sefer Meclisteki sayıları o kadar çoktu ki öyle beş eksik, beş fazla pek fark etmiyordu. Zaten, CHP'den de kendilerine gelenler olmuyor muydu?

Örneğin o yılların unutulmaz Feridun Fikri Düşünsel'i CHP'den çıkıp DP saflarını şereflendirmişti. DP de onu kabul etmişti. Gene de, kendisini iyi tanıyan ve başkalarınca da tanındığını bilen Genel Başkan biraz mahçuptu. Şöyle bir «mazeret demeci» verdi :

«Feridun Fikri Düşünsel'in katılma arzusunu partimiz kendisini iyi ve dürüst bir milletvekili olarak, partimize değerli hizmetlerde bulunacağına inanarak kabul etmiştir.»

Ancak, DP'den ayrılan beşler ile Düşünsel, «aynı kalibra»da kimseler değildi ve DP Genel İdare Kurulu bunun farkındaydı. Beş saatlik bir toplantı yaptı. Çare yoktu.

Ama daha da kötü haber, irticaın tırmanmasının görülmemiş boyutlara ulaşmış olmasıydı. O kadar ki Ticaniler ellerini başkentin ortasındaki, Zafer Alanında bulunan Atatürk heykeline uzattılar. Ona zarar verdiler. Ticanilerin başı olan Kemal Pilavoğlu ile on bir müridi tevkif edildiler. Celâl Bayar, yanında Adnan Menderes bulunduğu halde, gidip heykele çelenk koydu. Hükümet, gençliğin «irticaı telin mitingi»ne izin vermek mecburiyetinde kaldı. Buna DP örgütü de katılacaktı.

Zafer, Ticanilerin CHP'den cesaret aldıklarını yaymaya çalışıyordu. «Kemal Pilavoğlu bu cüreti nereden buluyor?» diye soruyor ve cevabını gene kendisi veriyordu : CHP seçimlerde Ticanilerden yardım istemişti!

Fakat Temmuzun başında açıktan dini ayin yaparken yakalanan 63 tarikatçının duruşması sırasında irticaın niçin fütursuzca baş kaldırdığı daha doğru olarak ortaya çıktı. Bunlardan 23 tanesi üçer ay hapse mahkûm edildiler. Sanıklardan biri, davayı izleyen Cumhuriyet muhabiri Ferdi Öner'e şöyle diyordu :

«Demokrasiyi biz kurduk. İktidar bizlerin oyuyla işbaşına geçti. Memlekette artık demokrasi var. Demokraside herkes istediğini yapar.»

Sonra, hayretle ilave ediyordu :

«Sizler kim oluyorsunuz da, bize sual soruyorsunuz?»

Bütün bunlar daha ziyade DP'nin, iktidarının başında Adnan Menderes'in ağzından koyduğu «millete mal olmuş ve mal olmamış devrimler» ayrımından kaynaklanıyordu. DP hâlâ irticaa karşı, parti olarak açık vaziyet almaya yanaşmıyordu. Temmuzun başında CHP Genel Sekreter Yardımcısı Zihni Betil, *«Laiklik ve cumhuriyetçilik prensiplerinin korunmasında müttefik bulunduklarını iki parti bir beyanname ile millete bildirmelidirler»* teklifini yaptığında DP'den ses çıkmadı.

Buna karşın Atatürk yasasının Meclisten geçirilmesi artık kaçınılmaz olmuştu. Fakat DP milletvekilleri Ankara'ya gelmiyorlar, oturumlarda çoğunluk oluşmasını engelliyorlardı. Temmuzun 21'inde bütün emniyet müdürlüklerine illerinde bulunan milletvekillerine derhal başkente hareket etmeleri gereğinin tebliği için emir verildi. Ertesi gün Meclis toplandı ve gürültülü bir şekilde, 50 karşıt, 6 çekimser oya karşı 232 oyla, yasa kabul edildi.

Bu sırada «1. bahar havası»nın da artık sonu gelmişti. Heyecanla beklenen ara seçimler 16 Eylülde yapılacaktı. Basının hemen tümü, en azından etkisi güçlü olanları muhalefetten yanaydı ve bu hava DP'lileri karamsarlığa düşürüyordu. Zaten ara seçimlerinin yapılması DP Grubunda sadece 18 oy farkla kabul edilmemiş miydi? DP Ankara Milletvekillerinden Abdullah Gedikoğlu partisinin şansını yüzde 20 olarak görüyordu.

Ancak iktidarın ondan önce CHP'ye karşı tezgâhladığı bir oyun vardı ve bu, öyle bahar havası filan kaldırmayacak tabiattaydı.

VII

Tek partiden çok partiye geçildiğinden itibaren rejimde bir «Halkevleri Meselesi» oldu.

Halkevleri 19 Şubat 1932'de kuruldu. Amacı, «halkın eğitimine ve gelişmesine yardımcı olmak» idi. Halkevleri CHP'nin bir yan kuruluşu olarak oluşturuldu. Bu kuruluşun

harekete geçmesi dolayısıyla Ankara'da yapılan törende Atatürk şöyle dedi:

«Gençlik gelişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır. Millet şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde örgütlendirilmelidir. En kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişkin öğretmen ordularına sahip olmak yeterli değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca bir milli halk çalışmasının düzenlenmesini ihmal etmemeliyiz.»

Halkevlerinin açılması hakkındaki karar CHP Genel Yönetim Kurulunca alındı. Açılacak Halkevlerinin yönetim ve denetim görevleri partinin il idare kurullarına verildi. Yani Halkevlerine CHP egemendi, bunlar onun malıydı.

Peki, bunların bütçe kaynakları ne olacaktı?

Genel bütçe, özel idareler, belediyeler, köy bütçeleri, kamu tüzel kuruluşları ve Belediyeler Bankası.

Yani, devlet...

Tek parti döneminde parti ile devlet iç içe olduklarından bu yadırganmadı.

Halkevlerinin etkinlikleri dokuz grupta toplandı: 1) Dil, edebiyat, tarih, 2) Güzel sanatlar, 3) Temsil, 4) Spor, 5) Sosyal hayat, 6) Halk dersaneleri ve kurslar, 7) Kütüphane ve yayın, 8) Köycülük, 9) Müze ve tarih.

Halkevleri 1940'ların ortalarına kadar çok yararlı işler yaptılar. Denilebilir ki yeni toplumun nabzı oralarda attı. Halkevleri özellikle Anadolu'da Atatürkçü sosyal yaşamın öncülüğünü üstlendiler. Kadınlar ve erkekler oralarda birlikte oldular, beraber yaşamayı öğrendiler. Yaygın «erkek erkeğe kahvehaneler»e karşı Halkevlerinin gazinoları, mahfelleri yeni bir görüntü getirdi. Bu görüntü yavaş yavaş dışarıya da taşmaya başladı. Türkiye'nin birçok, özellikle tiyatro sanatçısı, sporcusu oralardan yetişti. Taşrada öncülüğü geneliikle memurlar yaptılar. Halk, hele gençler onlara katılmakta gecikmediler.

Halkevleri her yerde bir canlılık örneğiydi.

1950'de 63 ilde 477 Halkevi (bir tane de Londra'da olmak üzere toplam 478) ve 4 bin 332 Halkodası faaliyet halindeydi. Halkevlerinin 330'unda kitaplık vardı. Bunlar büyük rağbet görüyordu.

Bu, madalyonun bir yanıdır.

Çok partili hayata geçildikten sonra tüm milletin parasıyla kurulmuş Halkevleri, sadece bir partinin malı olarak ve onun egemenliğinde bırakılabilir miydi?

Bırakılamazdı. Nitekim CHP de bunu kabul ediyordu. Bundan dolayıdır ki 1947 Kurultayında bir karar alındı. bunlar, «hükmi şahsiyet» olarak partiden ayrıldılar. «Bağımsız bir varlık halinde yaşayan müesseseler» oldular.

Bu, ne demekti?

Bu, hiçbir şey demek değildi. Buraları gene, CHP'nin tapulu malıydı. Patron, CHP idi. Para, hep devlet hazinesinden geliyordu ve kontrolü CHP'nin elindeydi. Halkevlerinin başka karışanı görüşeni yoktu. Halkevlerinin kesesiyle CHP'nin kesesi aynıydı.

CHP, görüntüyü kurtardığı düşüncesindeydi. Halkevlerinin aslında ayrı bir tesis haline getirilmesi, yönetiminden CHP tekelinin kaldırılması lazımdı. CHP'de de bu lüzum görülüyordu. Ancak, mal canın yongasıdır derler. CHP «durup dururken» canını bu yongadan yoksun bırakmak istemiyordu. Seçimlerde iktidar hiç olmazsa bir dönem daha ellerinde kalacaktı ya... O zaman, yapacakları başka «demokratik reformlar» içinde, anayasa değişikliği buna dahildi, Halkevleri sorunu da makul ve kalıcı çözümüne kavuşturulurdu.

Nihat Erim de, elleri kolları daha serbest bulunsun diye 1950 seçimlerinin gene çoğunluk sistemiyle geçirilmesini akıllılık saymıştı ya...

CHP, Halkevlerinin devam etmesini istiyordu. Yaşamasından, yaşatılmasından yanaydı. Yararı görülmüştü. 1947 - 50 arasında bunlara öyle bir statü verebilir, onlardan elini eteğini o kadar radikal tarzda çekebilirdi ki 1950'den sonra bunlara dokunulmayabilirdi. Çünkü, bir «Halkevi sorunu» doğmazdı.

15 Mayıs 1950'de artık bu, tamamiyle olanaksızdı. Çok geçti. Türkiye'de yeni bir iktidar vardı ve onu, Halkevlerinin CHP sömürgesi gibi kullanılmasından sinir küpüne yıllardır döndürülmüş «eski muhalifler» oluşturuyordu. CHP buna rağmen, onların damarına basmak hatasını sürdürdü. 14 Mayıstan sonraki ilk kurultayını Ankara Halkevinde topladı. Halbuki, artık «iktidar partisi» değil, «muhalefet partisi»ydi. 1946 - 50 arasında bir DP büyük kongresine bir halkevinin tahsisi düşünülebilir miydi?

CHP'liler «Ama, Halkevleri onların değil, bizim» diye fütursuzdular. DP'liler ise «Nasıl onlarınmış? Para devletin parasıdır» diyorlardı ve gerçek şudur ki haklı bulunan DP'lilerdi. Daha 1950 Eylülü başında Maliye Bakanı Halil Ayan 1935 - 50 arasında hazineden Halkevlerine 26 milyon lira «devlet yardımı» yapılmış bulunduğunu açıkladı.

«Parti = devlet» prensibinin geçerli bulunduğu bütün Atatürk döneminde ve İnönü devrinin ilk başlarında birçok devlet malı CHP'nin işgaline geçmişti. Bunun tipik bir örneği, Ankara'daki ilk TBMM binasıdır. Hani Ulus'taki, tek katlı, bugün hâlâ mevcut, balkonlu, herkesin «ilk Meclisin açılışı töreni»nden fotoğrafını hatırladığı bina.

Burası İttihat ve Terakki Fırkasınındı. 1. Dünya Savaşı yenilgisi üzerine fırka ortadan kalkınca Atatürk Ankara'ya geldiğinde Meclisi orada toplamıştı. Sonra, cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara Palasın karşısındaki «eski Meclis» binası bitince, orası ne olmuştu?

CHP Genel Merkezi! 1946 - 50 arasında Ankara'ya gazete tarafından çalışmaya gönderildiğimde CHP kodamanlarını orada görürdüm. DP'nin Sümer Sokaktaki mütevazi genel merkeziyle arada ne büyük «görkem» farkı bulunurdu. Herkese ayrı oda, sekreterler, telefonlar, kavaslar... «Beyfendidiler» başka dünyanın insanlarıydılar.

CHP'nin elinden ilk, orası alındı ve tapusu tekrar hazine adına tescil edildi.

Kimsenin de, çıtı çıkmadı. Nasıl çıkabilirdi? Niçin çıksındı? Bir siyasi sistemi değiştirmiş CHP, belki de ne yaptığının tam farkında bulunmadığı için 14 Mayıs sonrasına «hukuki düzenlemeleri bizzat gerçekleştirerek» geçmek lüzumunu görmemişti. Bundan dolayıdır ki «CHP'nin muazzam serveti» herkesin dilindeydi. Kasım ayında Maliye Bakanı ikinci bir açıklama yaptı : Bütün o eski dönemde, örtülü ödenekten CHP'ye 9,5 milyon lira aktarılmıştı.

«Örtülü ödenek»in bu kadar ayrıntıyla örtüsüz görüntüsünü saptamak mümkün müydü? Bunu o tarihte çok kimse düşünmedi. Ama şu gerçektir ki «CHP'nin muazzam serveti» yeni iktidarı oluşturan «imkânları çok kısıntılı DP»nin örgütünü genel merkeze, hükümete «Çözün bu sorunu!» şaşmaz talebiyle karşı çıkardı.

«Halkevleri sorunu» 1946 - 50 arası CHP ile DP arasında

da söz konusu olmadı değil. Bilir misiniz, o aralar herkes sanırdı ki CHP ileri gelenleriyle DP ileri gelenleri birbirleriyle kanlı bıçaklıdırlar. Ne münasebet? Çoğu, «kuzu sarması» idiler.

Neden?

Kökenleri aynıydı, aynı yerden gelmişlerdi. CHP'den... Üstelik, çoğu eski arkadaştılar.

Ama görüşmeler, özellikle DP büyüklerinin isteği üzerine kapalı kapılar ardında yapılıyordu ve gizli tutuluyordu. Çünkü DP'nin bir kısmı bu «eskiler»den değil, «yeniler»den oluşuyordu. Bunların tipik bir örneği, Osman Bölükbaşıydı ve onlar «kapalı kapı ardı politikası»nı anlamıyorlardı. Buna «muvazaa» diyorlardı. Kapalı kapılar ardında kurucular kendilerini CHP'ye satıyorlardı!

Aslında, hiç de satmıyorlardı. CHP'nin elindeki siyasi gücü, acıtmadan, morfinle diş çeker gibi almaya çalışıyorlardı. Onun için Halkevleri konusunda da çok ısrarlı davranmamışlardı. Buraları birer «tesis» haline getirmek, CHP sultasından arınmış halde yaşatmakta mutabıktılar.

İktidar DP'nin eline geçtiğinde bu partide, CHP ile ilgili üç eğilim belirdi. Bunların hepsi «partiler arasında eşitlik» ilkesine dayandırılıyordu.

1) DP yeni bir partidir. CHP tarihsel görevini tamamlamıştır. Kapatılsın. CHP'liler isterlerse, tıpkı DP gibi sıfırdan başlayarak başka bir parti kursunlar. İsmet İnönü'ye gelince, onun hakkında düşünceler çeşitliydi. «Çekilsin, köşesinde otursun» diyenler vardı. «Geçsin yeni partinin başına, muhalefet yapsın» diyenler vardı.

2) CHP'nin malı mülkü alınsın, imtiyazlı durumu kaldırılsın. Çalışabilirse, çalışsın...

3) Halkevleri gibi «tipik haksız iktisaplar» devlete geri verilsin, üst tarafına karışılmasın. Demokratik kurallar geçerli olsun.

Tabii, «İsmet Paşanın derisi yüzülsün, içine saman doldurulsun» diyen sapıklar bulunuyordu ama, bunlara DP içinde iltifat yoktu. Buna karşılık «CHP'ye hiç dokunulmasın» tezi de taraftar bulmuyordu.

CHP'nin mallarının alınmasını ve iki partinin aynı hizaya getirilmesini isteyenlerin başında Adnan Menderes geli-

yordu. Eski bir CHP Milletvekili ve Müfettişi olan DP Genel Başkanı arkadaşlarına şöyle diyordu :

«Siz, bunları bilmezsiniz. Hazineden, devletten, belediyeden halkevine bir tahsisat gelir. Bu para ertesi gün, parti il merkezine gönderilir. Oradan, parti için sarfedilir. Önce parti, sonra halkevi. Uygulama, buydu.»

1951 yazında «CHP mallarının müsaderesi» konusu, gündeme biraz sık gelmeye başladı. Bunun başlıca nedeni, eylülde ara seçimlerine gidilecek olmasıydı. DP'de çok kimse —Menderes bunlara dahildi— CHP'nin ara seçimlerine «kolu, kanadı kırılmış halde» gitmesinden yanaydı. Bu hem onun prestijini sarsacaktı, hem de olanaklarını çok azaltacaktı. DP müfritlerinden Hamit Şevket İnce «bu işlerin salt hukuk prensipleriyle halledilemeyeceği»ni söylüyordu. Bir özel yasaya ihtiyaç vardı. Ulus'un da kulağına kar suyu kaçmıştı. O da, karşı kampanyaya girişti. Özel yasa ne demekti? Hukuk nasıl bir yana itilebilirdi? CHP organının 20 Temmuz tarihli sayısının başlığı şöyleydi : «Mallarımızı zaptetseniz de, yolumuzdan dönmeyiz.»

Halkevleri meselesi, önce dostane bir şekilde, uzlaşma niyetiyle ele alındı. DP'liler tarafından Meclise sunulmuş yasa tasarıları vardı. 1950 Aralığının sonunda bunlar Anayasa Komisyonunda gündeme girdi. Toplantıda Başbakan Adnan Menderes de hazırdı. CHP'yi ise, Faik Ahmet Barutçu temsil ediyordu. Bu ikisi aynı konuyu zaten 14 Mayıstan önce de aralarında konuşmuşlardı.

Adnan Menderes şöyle dedi :

«Barutçu'nun hukuki vicdanına hitap ediyorum. Bu gayrımenkullerin mülkiyetini sadece hukuk prensiplerine, sadece eski bir anayasanın hukuk nizamına dayanılarak savunmak doğru mudur? Hakkaniyet midir? Yeni devrin icaplarına bakmak gerekmez mi? Belki her şey kanunidir. Fakat, hukuki midir?»

Faik Ahmet Barutçu hak verdi. Menderes doğru söylüyordu. Ancak o çözüm, politik bir çözüm olacaktı. Bunun görüşülmesi yeri de, Anayasa Komisyonu değildi. Partiler arasında bir uzlaşma aramak lazımdı.

O fikre de Menderes katıldı. Hemen temaslar başlamalıydı. Bir mühlet konulmalıydı. Nitekim, 1950 yılı bitmeden iki toplantı yapıldı. Birincisinde, DP Genel Başkanının yanın-

da Samet ve Refik Şevket İnce vardı. İkincisinde Menderes ve Barutçu baş başa görüştüler. Bu görüşmeler hakkında Barutçu sonradan bana, «*Müşkilatsız prensip mutabakatına vardık. İnşirah ve memnunlukla ayrıldık*» diyecektir. Mutabakat şuydu : Halkevleri, Ata yadigârı olarak muhafaza edilecekti, fonksiyonlarını sürdüreceklerdi. Bunlar «tesis» haline getirileceklerdi. Yeni demokratik devrin icaplarına göre yönetileceklerdi.

CHP'liler, hazırladıkları ilk tasarıyı 31 Ocakta DP'lilere verdiler. Bu tasarıya göre devredilecek mallar Halkevleri, eski Türk Ocakları ve Halk Odalarıydı. CHP bunları tesis haline getiriyordu. Her türlü siyasal parti gaye ve faaliyetinden uzak kalacaklardı. Genel yönetim kurulu şöyle oluşacaktı : TBMM'ndeki her partiden bir yasama dönemi için birer milletvekili, Yargıtay - Danıştay - Sayıştaydan dört yıl için birer, üniversitelerden dört üye, üç barodan birer avukat, öğretmenlerden, yargıçlardan, tarih, dil ve hukuk kurumlarından, basın birliğinden birer üye, halkevleri danışma kurulundan on üye.

DP uzun süre CHP'nin bu teklifine bir karşılık vermedi. Martta Barutçu Meclis koridorunda Samet'e rastladı :

«Bekliyoruz. Arkadaşlar da sıkıştırıyorlar...» dedi. Samet durumu Başbakana söyleyeceğini bildirdi. 5 Nisanda Menderes ile Barutçu bir araya geldiler. DP Genel Başkanı tasarıyı grup yönetim kuruluna verdiklerini, ondan mütalea beklediklerini açıkladı. Gene zaman geçti. Ses seda çıkmadı. 16 Nisanda Menderes ve Barutçu tekrar buluştular. Başbakan «Öğrenir, bildiririm» yanıtını verdi. Faik Ahmet Barutçu'nun izlenimi şuydu : «Daima müspet intibalarla görüşüyor, müspet intibalarla ayrılıyorduk.»

Barutçu, DP'nin tasarısını kendi yetkili kurullarına götürdü. Orada konu, süratle görüşüldü. CHP, 20 Haziranda üçüncü tasarıyı, ilkinde birtakım değişiklikler yaparak DP'ye sundu. Devredilecek malların sayısı arttırılıyordu. Yönetim kurulu da genişletiliyordu. Kızılay Genel Başkanı üye oluyordu. Bankalardan, tıp odasından, başka bazı kuruluşlardan temsilciler alınıyordu. Adnan Menderes, «*Ben arkadaşlara söylerim. Bu tasarıyı okuruz. Sonra, tekrar bir araya gelip karşılıklı konuşmak en iyi yoldur*» dedi.

25 Haziranda Faik Ahmet Barutçu İstanbul'dan Ankara'ya geldi. Kendisini DP Grup Yönetim Kurulu odasına da-

vet ettiler. Fuat Hulusi Demirelli, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Maliye Bakanı oradaydılar. «Görüşmek için sizi bekliyoruz. Haydi, konuşalım» dediler. Barutçu mazeret söyledi: Yeni haberdar oluyordu. Karşıdakiler, heyet halindeydiler. Halbuki kendisi yalnızdı. Arkadaşlarına danışması lazımdı. Onlar da heyet olarak geleceklerdi.

İki günlük bir süre verildi. İki gün sonra heyetler karşı karşıya geldiler. DP'den Demirelli, Yırcalı, Karaosmanoğlu, Maliye Bakanı; CHP'den Barutçu, Avni Doğan, Zihni Betil vardı. CHP'nin mallarının kökeninin araştırılması istenildi. Hangisi tesise girecekti, hangisi girmeyecekti? CHP'den Halil Sezai Erkut ile DP'den Kâmil Gündeş araştırma için muhalefet partisi genel merkezine gittiler. Kayıtlara baktılar. Merkezde fazla bilgi yoktu. Yörelerden sorulmak gerekiyordu. Bu ise, müthiş zaman isteyecekti.

Ayrıldılar. Bir daha da buluşmadılar. Buna karşılık temmuz ortalarında hava kızıştı. DP'liler kendi gruplarında «CHP'lilerin anlaşma istemedikleri» havasını pompalamaya koyuldular. O günleri yaşamış birçok DP'li bugün, propagandanın etkisi altında kaldıklarını itiraf etmektedirler.

Kurt, suyu bulandırdığı gerekçesiyle kuzuyu yeme kararını almıştı.

Halkevleriyle ilgili olarak DP Meclis Grubuna verilmiş dört ayrı yasa teklifi vardı. Bunlar, temmuz sonunda birleştirildi. «Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşının kanun teklifi» haline getirildi. Tasarı şuydu:

«Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesih derneklere ait olup siyasi partilere terk edilmiş olan gayrımenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye iadesine dair kanun tasarısı.»

Tasarının altındaki, Refik Şevket İnce dışındaki yedi imza şu DP milletvekillerine aitti: Fethi Çelikbaş, Zühtü Hilmi Velibeşe, Sıtkı Yırcalı, Kâmil Gündeş, Osman Şevki Çiçekdağ, Kemal Özçoban, Ferit Alpiskender.

Bunlardan iki tanesi sonradan, İsmet İnönü kabinelerinde bakan oldular.

Tasarı ağustosun başında Meclis Genel Kuruluna geldi. Önce komisyonlarda DP, muamelelerin normal geçirilmesi

taraftarı göründü. Fakat sonradan bir «grup kararı» aldırtıldı. Artık, yapacak bir şey kalmamıştı. Bütün DP milletvekillerinin elleri, ayakları bağlanıyordu. Kimse, vicdanına göre konuşmak ve oy kullanmak hakkına sahip değildi. Aksi halde «grup disiplini» işlerdi.

Her şey «ham hum şaralop»a getirildi. Halbuki o günkü anayasada, «İhtilaflı konular müstakil mahkemelerde halledilir. Değer parası peşin ödenmeden kimsenin malı elinden alınamaz» deniliyordu.

Kurdun kuzuyu yeme niyeti belli olduktan tasarının Mecliste yasalaşmasına kadar, başta İsmet İnönü, CHP büyük bir mücadele verdi. Partide toplantı üstüne toplantı yapılıyor, bildiriler yayımlanıyor, Ulus ateş püskürüyordu. «CHP'nin 1200 parça gayrımenkulü varmış. Bunların değeri 200 milyon lira imiş. Bu kadar zengin parti, olur muymuş? Halbuki 1200 parçanın 1199'u Halkevleri ve odalarmış.»

Ağustosun başında DP'nin CHP'yi suçlaması açığa vurulmuştu: Bu partinin «gasp» yoluyla elde ettiği servet ondan alınacaktı. CHP Genel Başkanı İsmet Paşa Ağustos 1951'in ilk günleri örgütüne bir bildiri yayımladı: «*Mahkeme kararına istinat etmedikçe gasp isnadı siyasi iktidarın iftira mahiyetinden kurtulamaz. Hak bizimdir. Muvaffakıyet ergeç bizim olacaktır.*»

CHP'de başka sıkıntılar vardı: Meclis Grubu, Genel Merkez. Bunlar hâlâ birbirleriyle geçinemiyorlardı. Genel Merkez «mallar konusu»ndan yararlanarak eski isteğini tekrarladı: Meclis terk edilmeliydi.

Ya, Genel Başkan? Onları uyuşturmanın peşindeydi. İsmet Paşa Meclisin terk edilmesinin hep karşısındaydı.

Meclis komisyonlarında ise, cuma pazar demeden tasarı, DP oylarıyla son sürat geçiriliyordu. Hiçbir kurala dikkat bile edilmiyordu. Temmuzun sonunda CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek partisi adına yeni bir teklifle ortaya çıktı: «İlerde memleketi utandıracak bir müsadere kararını önlemek için» konu «yüksek bir ilim heyeti»ne tetkik ettirilsin. CHP onun uygun göreceği çözümü şimdiden kabul ettiğini açıklıyordu.

Tabii, DP buna iltifat etmedi. CHP sürekli soruyordu: Gerekçedeki suçlamalar doğru ise, niçin mahkemeye gitmiyorlar? Şemsettin Günaltay durumu şöyle değerlendirdi: «Tek parti saltanatı için atılan ilk adım.»

Tasarı, nihayet 6 Ağustos 1951'de TBMM Genel Kurulu-na geldi. İlk günkü görüşmeler tam dokuz saat sürdü. Salon ve dinleyici locaları tıklım tıklımdı. Oturuma Fikri Apaydın başkanlık ediyordu. DP'li Mustafa Zeren ve arkadaşları bir önerge vererek yasanın gerekçesinin okunmasını istediler. Okundu. Bunu takiben başkan söz alanların listesini açıkla-dı. CHP adına İsmet İnönü konuşacaktı. DP Grubu adına ise sözcü, Fethi Çelikbaş'tı. Daha sonra komisyon sözcüleri kürsüye geleceklerdi.

İsmet Paşa olayın geçmişini anlattı. CHP, Halkevlerinin devam etmesini istiyordu ve DP ile ilk konuşmalarda bunla-rın tesis haline getirilmesinde mutabakat sağlanmıştı. Şimdi ise Halkevleri ortadan kaldırılıyor ve bunlar Bakanlar Ku-rulu emrine veriliyordu. Demek ki hükümet daha baştan birtakım hesaplar içindeydi. Fevkalade bir yasayla zorla el koyma yolu seçilmişti. İnönü Türk Ocaklarının mallarının Atatürk tarafından zorla gaspedilmiş ve halkevlerine veril-miş olduğu yolundaki suçlamaları da reddetti. O tarihte kendisi Başbakandı. Bir suç varsa, sorumlusu Cumhurbaş-kanı değil, hükümetti. Hesap ondan sorulmalıydı ve İnönü bunu vermeye hazırdı. Ortada hiçbir kanunsuzluk yoktu. İs-met Paşa durumu şöyle özetledi :

Bütün bu yapılanlar, anayasa ihlali niteliği taşımakta-dır. Grup kararı daha önceden alınarak sağlıklı bir sonuç önlenmiştir. Girişim, iktidar partisinin rakip siyasi partiyi anayasa güvencesinden yoksun bırakma girişimidir. Hareket baştan aşağı, usul olarak ve esas olarak anayasanın üzücü bir surette ihlalidir.

DP'liler ateş püskürüyorlardı. Tasarının sahiplerinden Refik Şevket İnce —ki, ılımlı bir kimseydi— «Eğer af kanu-nu çıkarmasaydık, İsmet Paşanın yeri bu kürsü değil, hapis-haneydi» dedi. Türk Ocaklarının eski Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver en uzun konuşmalardan birini yaptı. Ata-türk'ü, üstü pek az kapalı şekilde diktatörlükle suçladı. Türk Ocakları şimdi, kendi mallarının geri verilmesini bek-liyordu.

Faik Ahmet Barutçu, CHP Grubu adına söz istedi. Baş-kan Apaydın, buna yanaşmadı. Bunun üzerine öteki Meclis Başkan Vekili Sıtkı Yırcalı müdahale etti. Gruplar adına ne zaman istenilirse konuşulabilirdi. Meclis Yırcalı'yı alkışladı

ve Barutçu kürsüye geldi. Halkevleri konusundaki bütün görüşmeleri ayrıntılarıyla açıkladı. Şimdi iktidar bunların tesis halinde sürdürülmelerini reddediyor ve gaspediyordu. Barutçu konuşurken özellikle Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu durmadan laf atıyor, konuşmacının sözünü kesiyordu. CHP sözcüsü, «Sizleri vicdanınızla baş başa bırakıyorum» diyerek kürsüden indi. Oturuma on beş dakika ara verildi. CHP ikinci celseye katılmadı. Bu, DP'lilerin hiddetini büsbütün artırdı. Kürsüye çıkanlar, ağızlarına geleni söylüyorlardı. Bir yeterlik önergesi sunuldu. Reddedildi. Bahadır Dülger, «İsmet İnönü'yü yanıtlandırmak için bütün milletvekilleri konuşmalıdırlar» diyordu. Bir başkası «DP Sakarya Meydan Muharebesi veriyor» dedi. Oturum ancak gece yarısı tatil edildi. Ertesi gün görüşmelere devam olunacaktı.

Başbakan Adnan Menderes orada söz aldı. Son derece sertti. Hakaretler yağdırıyordu. Celal Yardımcı, Bahadır Dülger en ateşli konuşmaları yaptılar. Başlıca hedef, İsmet Paşaydı. Cumhuriyet gazetesi, yorumunda şöyle diyecektir: Görüşmeler gözden geçirildiğinde görülmektedir İsmet İnönü ne 14 Mayıstan önce, ne sonra Mecliste bu derece kesif bir yaylım ateşe tutulmuştur.

CHP'lilerin oturuma katılmamaları hiddeti büsbütün arttırıyordu. Bir aralık DP Grubunda yasa kapsamının genişletilmesi eğilimi belirdi. CHP öyle bir borçlandırılmalıydı ki, bunları ödeyemesin ve iflas etsin. Kapansın, gitsin... Buna komisyon sözcüsü Fethi Çelikbaş ve arkadaşları karşı çıktılar. Yasa, amaçından saptırılmamalıydı. Konu CHP'nin hayatına son verilip verilmemesi değil, «gayrı meşru iktisaplar»ının elinden alınmasıydı. Ilımlılar duruma egemen oldular.

Oylama bir gün sonra yapıldı. 365 kişi katıldı. 362 DP'li kabul oyu verdi. Üç bağımsız muhalif kaldılar. İlk tasarıda gayrımenkullerin hazineye teslimi için üç ay süre tanınıyordu. Bu, bir aya indirildi. DP'nin acelesi vardı: Ara seçimlerine bir şey kalmamıştı. CHP Divanı toplanarak bir bildiri yayımladı: Parti, binasız kalsa bile, her türlü şart altında görevine devam edecektir.

Siyasi hayatın bütün ağırlığı 16 Eylüldeki ara seçimlerine yönlendi. 17 ilden 21 milletvekili seçilecekti.

VIII

Çok partili hayata geçildiğinden itibaren CHP büyük bir umutla, bütün seçimlerden daha büyük umutla 16 Eylül 1951 ara seçimlerine girdi. Bu seçimler aslında 1950 sonbaharında yapılacaktı. Milletvekillerinin çoğu aynı kişinin birkaç yerden aday gösterilmiş, sonra bunlardan tabii sadece birini seçmiş olmasından dolayı boşalmıştı. DP Meclis Grubu «TBMM'ndeki kuvvet dengesi zaten bozulmayacağı ve boşuboşuna masraf yapılmaması için» bunları bir yıl ertelemişti. 1951'deki oylamada da DP Grubu ara seçimleri pek ister görünmemişti. CHP'nin, hepsini olmasa bile çoğunu alacağından DP'de ciddi endişe vardı. Ana muhalefet partisinde ise iyimserlik rüzgârları esiyordu. Hemen tümünün kazanılacağından emindiler.

CHP'nin umudu nereden geliyordu?

«14 Mayıs»ın bir yanlışlık olduğu inancı özellikle CHP'nin üstdüzey yöneticilerinde sürüyordu. Millet 1950 iktidarına bir uyarıda bulunmak istemişti, fakat kantarın topu kaçmıştı. Daha DP iktidarının ilk günlerinden bu yana, pişmanlığa dayanan bir mutsuzluk halk içinde baş vermişti. Bunu seçmen ilk fırsatta düzeltmek isteyecekti. İsmet Paşayı görevden uzaklaştırmanın dehşetini bir yana bırakınız, Nihat Erimler, Vedat Dicleliler, İsmail Rüştü Aksallar, Kemal Satırlar, Kasım Gülekler gibi «eşsiz değerde devlet adamları» nasıl feda edilebilirdi? Bunlarsız bir devlet yönetimi düşünülebilir miydi? Hayır, ortada bir yanlışlık vardı ve bu, 16 Eylül 1951 ara seçimlerinde mutlaka düzeltilecekti. Bizzat İsmet Paşa memleketin kaderinin «tecrübesiz kadro» elinde tehlikeye düşürülmesinden sakındığını millete bildirmemiş miydi?

Millet bu sese kuşkusuz kulak verecekti. Nitekim CHP Genel Başkanı temmuzun sonlarında ara seçimlerinin kampanyasını «Türk seçmenlerini görev başına davet etmek»le açtı. «*21 milletvekili üzerinde Türk seçmeninin 1951 yılında varacağı karar önümüzdeki üç sene için memleket idaresine istikamet ve intibah verecektir*» dedi. Millet iktidara karşı ara seçimlerinde oyunu cesaretle kullanırsa hükümeti doğru yola getirmek için en etkili uyarısını yapmış olacaktı.

Bunlar parti genel merkezinde İsmet İnönü'nün, Genel Sekreter Kasım Gülek'in de katıldığı gösterişli bir basın toplantısındaki yazılı demecinin esaslarıydı.

CHP'nin umudunun bir başka nedeni, başta Ahmet Emin Yalman ve onun Vatan gazetesi, hemen bütün büyük İstanbul basınının kendisini sımsıkı tutmasıydı. Yalman ve Vatan 14 Mayıs DP zaferinin mimarı biliniyorlardı. Bunlar şimdi CHP'nin arkasındaydılar. Belki biraz Cumhuriyet daha yansız davranıyordu. Fakat onun yazarlarının da gönüllerinin muhalefette olduğu seziliyordu. Vatan ile Yeni Sabah bayrağı tam açmışlardı. Ahmet Emin Yalman bütün toplarını DP'ye ve hükümete karşı ateşliyordu. İktidarın, özellikle Samet'in ve Tevfik İleri'nin irticaa verdikleri ödün çok kimseyi korkutuyordu.

Bu havadan dehşete düşenler DP'liler ve onların yayın organlarıydı. Zafer gazetesi oklarını Yalman'a çevirmişti. Buna karşılık Ulus, onun yazılarını aynen yayımlıyordu. Ali Naci Karacan ise sımsıkı Bayar ile Menderes'i tutuyordu, ama o tarihteki Milliyet gazetesinin fazla bir ağırlığı yoktu.

Tam o sırada CHP'nin malları DP oylarıyla ve «fevkalade bir kanun» ile alınınca muhalefetin eline bir koz daha geçti sanıldı: Açıktan haksızlığa uğratılmış olmak. Gerçi yükseltilen protesto daha ziyade CHP örgütünden ve CHP sempatizanlarından —gençler gibi...— geliyordu ama iktidarın bu tutumu yurt çapında iyi karşılanmamıştı.

CHP demokratik bir adım attı ve merkezken sadece iki adayın gösterileceğini, ötekilerin hepsinin yoklamayla belirleneceğini ilan etti. Son Günaltay kabinesinin 14 Mayısta Meclis dışı kalmış bütün ağır topları seçim yapılacak illere adaylık için başvurdular. Bunlardan büyük kısmının oralarla hiçbir ilgisi yoktu. Nihat Erim Kocaelili, Cavit Oral Adanalıydılar: Aydın'a gittiler. Genel Merkez onların yanına, gene Kocaelili İsmail Rüştü Aksal'ı verdi. Kemal Satır, Adanalıydı; Zonguldak'tan aday oldu. Kasım Gülek de Adanalıydı; Bilecik'e başvurdu. Gaziantepli Cemil Sait Barlas, Denizli'yi seçti. Diyarbakırlı Vedat Dicleli, Muğla'da boy gösterdi. İstanbul adayları eski İstanbul Valisi Lütfi Kırdar ile eski Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak oldular.

Bunlar «büyük isimler» idi ama, «yörenin çocuğu» değildiler. DP kendi adayı olarak daha ziyade «yörenin çocuğu» özelliği aradı.

Seçim kampanyası yer yer eğlenceli, yer yer sert geçti. Köy köy dolaşıp oy istemeye alışık bulunmayan birtakım «CHP'li devlet ricali» 23 Nisan çocukları gibiydiler. Cumhuriyet'in esprili muhabiri Ferdi Öner Aydın'daki «üç ahbap çavuşlar»ı, Erim, Oral ve Aksal'ı şöyle anlatıyordu :

Prof. Nihat Erim'in ayağında ütüsüz bir gri pantolon, üstünde aynı renk montgomery ceket vardı. Daha ziyade tarlasına traktörünü işletmeye giden bir pamuk üreticisine benziyordu. Karpuzlu bucağındaki bir kahvehanede iktidar partisini eleştirdi, özellikle dış politikaya değinerek Atlantik Paktına alınmayışımızın nedenleri üzerinde uzun uzun durdu. CHP adayının bir başmakaleyi andıran ve akademik nitelikteki bu konuşmasından sonra DP adayları halkla temasa geçtiler, yöresel dertler, ihtiyaçlar üzerinde seçmenlerle uzun uzadıya konuştular.

DP adayları Lütfi Ülküman, Avukat Cevat Ülkü, Avukat Raif Deveci diye bölgeden üç kişiydiler. «Yurt çapındaki» Erim, Oral ve Aksal seçilemediler. Ötekiler seçildiler.

Kasım Gülek Bilecik'teydi. CHP'nin «eksantrik Genel Sekreteri» bir yere gider de orada bir şeyler olmaz mı? Gene Cumhuriyet'ten Necdet Evliyagil'in bildirdiğine göre Kasım Gülek bir köyde din propagadasına kalkışmış, partisinin İslam dinine daima sadık kalacağını söylemiş. Bunun üzerine DP'liler onun kolejden mezun olduğu gün giydiği siyah cüppeli ve kepli resmini bulup onu dağıtmışlar. «Kasım Gülek papazdır...» diye. Aynı Bilecik'te DP adayı İsmail Aşkın da CHP Genel Sekreterinin aptessiz namaz kıldığını ileri sürmüş ve «ispat hakkı» istemiş.

Ancak Kasım Gülek'in Bilecik'teki macerası bununla bitmedi. İlde CHP'liler bir bildiri dağıttılar. Bunda şöyle deniliyordu :

«Hükümet daireleri basılarak silah kaçırılıyor, istasyonlar basılıp kasalar soyuluyor, mala ve cana tecavüz her tarafta arttı. Bunları elbette siz de görüyor ve işitiyorsunuz. Hükümet ne yapıyor? Devlet otoritesi kalkınca halimiz ne olacak?»

Bildirinin altındaki imzalar şuydu : Ali, Elif, Veli, Dumar, Durmuş, Satılmış... gibi uyduruk adlar.

Bilecik CHP İl Başkanı mahkemeye verildi. Mahkemede bildirinin Ankara'da Ulus Matbaasında bastırıldığı ortaya

çıkınca iş büyüdü. Dosya, Ankara Garnizon Mahkemesine gönderildi. Tabii bu arada Samet feryat ediyordu : «Halkı kıyama teşvik ediyorlar!» Aynı Samet iktidarı bırakmak niyetleri bulunmadığını halka haber veriyor ve Bolu il kongresinde diyordu ki : «*İşimiz bitmedi. DP, programını 1954, hatta 1958, hatta 1962'de uygulamaya devam edecektir.*»

İki gün sonra ise İsmet İnönü bir basın toplantısında seçmene şöyle sesleniyordu : «*İktidar bir ikaz ve ihtar dersine muhtaçtır. Ara seçimine bu görev duygusu içinde giriyoruz.*»

Ara seçimlerine Millet Partisi de faal bir surette katılıyordu. İstanbul'dan Ahmet Oğuz ile General Sadık Aldoğan'ı aday göstermişti. Kırşehir adayı Ahmet Tahtakılıç, Aydın adayı Dr. Mustafa Kentli, Sinop adayı Suphi Batur idi. O da ağır toplarını cepheye sürmüştü.

Kampanya ilerledikçe DP saflarında sinirlilik artıyordu. İstanbul'daki büyük basının havası kendilerini çok rahatsız ediyordu. Samet şu temayı işliyordu : «*CHP'ye oy vermeyiniz. Yaşayanlar hortlaklardan daima korkar ve kaçarlar.*» Tevfik İleri ise Sinop'ta «*Allahın DP'yi desteksiz bırakmayacağına eminiz*» diyordu. Tevfik İleri kendisini «21 milyon», Menderes'i ise «memleket» ile eşlendiriyor ve Kastamonu'da şu uyarıyı yapıyordu :

«*Düşünmüyorlar ki benim yıkılmam 21 milyonun yıkılmasıdır. Menderes'in yıkılması ise, memleketin yıkılmasıdır.*»

Nuri Özsan, Muğla'daki tehditlerinde daha açıktı : «*Bize oy vermezseniz, size itimadımız kalmayacak!*»

Seçim günü yaklaşırken artık sadece DP değil, bütün devlet organları iktidar için seferber olmuşlardı. Radyo ve Anadolu Ajansı «devlet organı» niteliklerini tamamiyle kaybetmişler, DP'nin emrine girmişlerdi. «Hükümet icraatı» diye Başbakanın, Bakanların demeçlerini saatler ve saatlerle veriyorlardı. Muhalefetin söylediklerine tek kelime dahi ayırmıyorlardı. İstanbul'un «deli doktoru», küçük valisi Fahrettin Kerim Gökay bile coşmuştu. CHP adayı Dr. Lütfi Kırdar'ı —selefi— şöyle tehdit ediyordu :

«Fazla mütecaviz olursa, belinden su aldırtırım!»

16 Eylül 1951 ara seçimleri DP'nin iktidar olarak yürüttüğü ilk seçimler oldu ve 27 Mayısa kadar sürdürdüğü «DP

modeli seçimler»in prototipini oluşturdu. Bunlarda DP'nin felsefesi şuydu: Seçimleri kazanmak için her şey mubahtır!

27 Mayısta artık bu bile yetmeyip de DP, ünlü Tahkikat Komisyonunu kurarak «seçim»i ortadan kaldırma teşebbüsüne geçtiğinde kaçınılmaz akıbetiyle burun burna gelecektir.

Daha 10 Eylül 1951'de CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Bilecik'te, şimdi bir kehanet gibi gelen şu sözleri söylüyordu:

«DP dürüst bir seçimde kaybedeceğini anlamıştır. Kanun dışı yollara tevessül ediyor.»

Bu sinirliliğe, bu korkuya bir lüzum var mıydı? Memleketin havası CHP'deki umuda, DP'deki alarma koşut bir manzara mı gösteriyordu? Memleket, ara seçimlerini pek mi takıyordu? O muydu, önem verdiği husus?

Yooo...

Cumhuriyet bizim Mekki —Ağabey— Sait Esen'i Kırşehir'e, olayları izlemeye göndermişti. Kırşehir, hep ilgi çekici bir «parametre» oluşturmuştur. DP adayını, Samet destekleyecekti. CHP adayı, «yörenin sevgili çocuğu» Sahir Kurutluoğlu idi. MP renklerini Ahmet Tahtakılıç savunacaktı. Mitingler yapıldı. M.S. Esen bunları anlatıyor:

«Konuşmacılar çok heyecanlı idiler. Bilhassa MP'liler mutat hiddet ve şiddetlerini fazlasıyla muhafaza ediyorlardı. Fakat halk o kadar lakayt idi ki dünya yüzünde pek nadir mitingler bu kadar az alaka toplamıştır denilebilir.»

M.S. Esen bildiriyordu ki Türkiye'de 14 Mayısta iktidar değişikliğinin olduğunu bilmeyen Kırşehir köyleri 1951'de vardır.

CHP radyoda sesini ancak, «propaganda konuşmaları» başlayınca duyurdu. O süreçtedir ki herkes «gereği kadar» laf edebiliyordu. İktidar ise, ne zaman ne istiyorsa, aklına geleni söylüyordu.

CHP'nin gözde sözcüsü, tabii Genel Başkan İsmet İnönü'ydü. Radyo konuşmalarına beş gün ayrılmıştı. Kampanya ayın 12'si akşamı kapandı. İsmet Paşa şöyle dedi: *«Memleketin mali ve iktisadi durumu tesadüfe bırakılmıştır. Vatandaş, oylarıyla iktidarı doğru yola getirebilir.»*

CHP adına Barutçu ve Günaltay da konuştular. Eski Başbakan Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin «hali pür me-

lal»ini söylediğinde şiddetle suçlandı : Bulgarların eline koz veriyor, diye...

İnönü konuşmasını 10 Eylül akşamı yapmıştı. Menderes 11 Eylül akşamı büyük bir hışımla mikrofonun başına geçti. Hiç söz almak niyeti yoktu. Fakat münafık Paşayı dinlediğinde onu karşılıksız bırakamayacağını anlamıştı. Onun için şimdi, verecek veriştirecekti.

Halbuki DP'nin radyo salvoları günlerdir devam edip gidiyordu.

İsmet İnönü son gece tekrar konuştu : «*Bugünkü iktidarın milletin başına bir kaza getirmesinden ciddi olarak endişe ediyoruz.*»

Seçmen 16 Eylül 1951 Pazar günü, 17 ilde sandık başına gitti. 21 milletvekili seçti. 15 ilde galip DP idi. Sinop ve Samsun'u CHP aldı. Bu, iktidar açısından büyük bir zaferdi. Hem muhalefete karşı, ama hem de büyük İstanbul basınına... İşte, gazeteler DP'ye karşı amansız bir cephe kurmuşlardı. Fakat halk, kendisine hizmet edeni görmüş ve değerlendirmişti. Ulus ise şöyle manşet atıyordu : «*Seçimler ağır şartlar altında geçti. Baskı ve tedhişin her çeşidi yapıldı. Yer yer seçim kanunu açıkca ihlal edildi.*»

CHP'yi tutmuş olan «tarafsız basın» da birtakım mazeretler arıyordu. Evet, 21 milletvekilliğinden 19 tanesini DP almıştı ama, 1950'ye oranla oy kaybetmişti. Ahmet Emin Yalman belirtiyordu ki, İstanbul'da DP oyları 1950'de bütün öteki olaylardan 40.626 fazlayken bu sefer 16.765 daha azdı. CHP organları da diyorlardı ki : «*Seçime katılan vatandaşlar 16 aylık DP iktidarından itimatlarını kesmekte ve muhalefete tevcih etmektedirler.*»

Tabii, rakamlarla istenildiği gibi oynamak kabildir.

Ortaya bir büyük gerçek çıkmıştı : Ülkedeki hava CHP ile basının sandığı ve yaydığı hava değildi. Seçmen, 14 Mayısta verdiği oydan dolayı pişmanlık duymuyordu. Aksine, tecrübenin devamını istiyordu. Bütün öteki seçimlerde aynı isteği dile getirmemiş miydi?

Buna karşılık, seçime katılım son derece düşük olmuştu. Bazı yerlerde oran yüzde 25'e kadar iniyordu. İstanbul'da yüzde 30'u bulmamıştı. Geneldeki resmi sonuç açıklandığında bunun yüzde 54,14 olduğu görüldü. Halbuki 14 Mayıs 1950 seçimlerine iştirak yüzde 90'a yakındı.

Başka bir gerçek, oyların yer yer, aşağı yukarı baş başa durumunu koruduğuydu. Denizli'de milletvekilliğini 38.258 oyla DP adayı almıştı ama, 37.982 oy da CHP adayına verilmişti. Sinop'u CHP kazanmıştı. Fakat onun 26.878 oyuna karşılık DP'ye 22.495 oy çıkmıştı.

Genel sonuçlar ilan edildiğinde 16 Eylül 1951'deki tablonun 14 Mayıs 1950'deki tablodan çok değişik bulunmadığı anlaşıldı.

1950 - DP : % 53,36	CHP : % 38,38
1951 - DP : % 52,69	CHP : % 38,65

Milletvekilleri sayısı arasındaki büyük fark, seçim sisteminin sonucuydu.

DP'nin zaferi tabii derhal, CHP üzerinde yeni spekülasyonlara yol açtı. Bunların çoğunu iktidar organları yayıyorlardı. İsmet İnönü genel başkanlıktan alınacak ve onursal başkan yapılarak fiili görevden uzaklaştırılacaktı. Muhalefet partilerinde çözülme başlamıştı. Örgüt genel merkeze karşı ateş püskürüyordu. Meclis grubu da «hezimet»ten genel merkezi suçlu tutuyordu. Bu yorumların bir kısmı doğru, diğerleri yakıştırmaydı.

Genel merkezi, yani sertlik yanlılarını oluşturanlar, CHP'nin «genç kaplanları» 14 Mayısta olduğu gibi 16 Eylülde de Meclise girememişlerdi. Sıvas'ta kazanan Reşat Şemsettin Sirer bir eski bakandı ama, fazla kudretli, sözü çok geçen kimse değildi. Zaten 1954'e varılmadan bir cip kazasında ömrünü yitirdi. Sinop'tan milletvekili seçilen Muhtar Acar ise, daha da az biliniyordu. Ne, Genel Sekreter Kasım Gülek, ne Ulus'un kudretli yöneticisi Nihat Erim, ne «35'ler»in ileri gelenleri Kemal Satırlar, Vedat Dicleliler ve ideal arkadaşları teşrii hayata dönebildiler. Bunlar daha 15 Mayıstan itibaren siyasi hayatı parlamento dışına taşımışlardı. Orada, kaldılar. Üstelik DP, dönem sonuna kadar başka ara seçimi yapmadığından yeni şansları da yoktu.

Önlerinde iki yol bulunuyordu : Ya, sertlikte daha da aşırı gitmek, «ne olacaksa, olsun» felsefesine uymak, âdeta «benden sonra, tufan» demekti. Ya da, demokratik mücadeleyle bir yere varabilmek umudunu kaybederek «gerçekçi» davranmak, yani teslim bayrağını çekmekti. Böylelerinden Bayar - Menderes DP'sinin hiçbir şey esirgemediği, onlara her şeyi verebileceği, siyasi hayatlarına DP içinde devam edebil-

meleri için bütün olanakları tanıyacağı biliniyor ve görülüyordu. Ta ki onlar «İsmet Paşanın peşinden» ayrılsınlar.

1951 ile 1954 arasında bunların ikisi de görüldü. 1951 ara seçiminin CHP İstanbul adayı Dr. Lütfi Kırdar, 1954'te DP'nin İstanbul Milletvekili adayıydı. CHP'nin Aydın adayı Cavit Oral, artık DP saflarındaydı. Onlardan daha çekingenler de, yok değildi. Bunlar ihtiyatlı şekilde CHP ile ilgilerini kestiler. Hem kendilerine «hain» dedirtmek istemiyorlar, ama hem de geleceği, arabalarını DP yıldızına bağlamakta görüyorlardı. Hedefi tekrar tek partiye dönmek olduğu anlaşılan bu ev içinde, vaktiyle CHP içinde oynamayı düşledikleri rolü oynayabilirlerdi.

Bu iki takımın ikisi de, CHP'ye zarar verdiler.

Bir defa İsmet Paşa Meclis Grubu ile genel merkez arasındaki dengeyi korumakta daha zorlandı. Parti organı sayılan Ulus gazetesinin «müfritler»in elinde bulunması, muhalefetin dış görünümünü olumsuz etkiliyordu. Örneğin Şemsettin Günaltay böyle bir politika güdülmesinin karşısındaydı. O da zaman zaman «Canım, bu iktidarın yaptığı hiç mi iyi bir şey yok?» diye söyleniyor, olumlu icraatın da belirtilmesinin CHP muhalefetine kuvvet ve inandırıcılık kazandıracağını söylüyordu. Meclis Grubunda onun gibi düşünenler yok değildi. Faik Ahmet Barutçu tam öyle sayılmazdı ama, o da partiler arası ilişkilerin «boş yere» sertleştirilmesini doğru bulmuyordu. DP ile, gerekirse, göze göz, dişe diş mücadele edilmeliydi. Fakat bu çatışmalarda haklılığın herkes tarafından CHP'ye tanınması lazımdı. İşte, ara seçimleri de göstermişti ki memleketteki hava bir isyan, hatta pişmanlık havası olarak değerlendirilemezdi.

Saf değiştirenler ise, CHP çevrelerinde zaten bulunan bir hezimet rüzgârına yelken açtılar. Bunların arasında İsmet Paşanın demokrasi havariliğini hiç anlamamış, ona inanmamış kimseler vardı. Çok parti de ne oluyordu? «Babadan görüldüğü gibi» tek partinin suyu mu çıkmıştı? Mademki DP onlara kucak açıyordu, onlar da eski günlere bu yeni ocakta dönerlerdi.

Eğer DP ara seçimlerinin sonuçlarından daha akıllıca ders alabilseydi, hiddet ve şiddeti bırakıp kendine güvenini arttırsaydı, hele irticaa ve gerici cereyanlara sırt çevirebilseydi, bir bakıma Samet veya Tevfik İleri gibi «milliyetçi-

lik anlayışı» fazla sekter temsilcileri daha az tesirli kılabilseydi demokratik rejimi düzgün raya sokabilirdi.

Fakat, DP büyüklerinin gerçek eğilimi bu muydu ki? Yoksa çok partili sistemi tek parti sultasını İsmet Paşanın elinden alıp kendi tekellerine sokmanın bir aracı gözüyle mi görmüşlerdi?

1950 ile 1954 arasının, hele DP ara seçimlerinden zafer ile çıkmışken 1951 - 1954 döneminin siyasi gelişmelerine bakanlar, Bayar - Menderes ikilisinin demokratik niyetlerinden kuşku duyabilirler.

16 Eylül 1951 ara seçimlerinin üzerinden bir ay bile geçmeden DP'nin Üçüncü Büyük Kongresi Ankara'da toplandı. Bir de bakıldı ki, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar oradadır. Delegeler ile birlikte görüşmeleri izlemektedir. Kongrede fotoğraflar çektirmektedir. 3. Kongrenin büyük bir özelliği yoktur. Adnan Menderes tabii gene Genel Başkandır. Partide «birlik ve beraberlik» havası esmektedir. İktidarın nimetleri en büyük birleştiriciyi oluşturmaktadır.

Ancak, hiç olmazsa iki genel seçim arasında partilere tamamiyle tarafsız davranması gereken bir cumhurbaşkanının bu fütursuzluğuna lüzum var mıdır?

Kaldı ki genel seçim sonuçları, ara seçim sonuçları ne olursa olsun bir «İsmet Paşa ağırlığı» bütün kuvvetiyle, hatta iktidarın böyle davranışları dolayısıyla daha da artarak sürmektedir. Ürdün Kralı Abdullah bir resmi gezi için gelir. Pembe Köşke giderek, İsmet Paşayı ziyaret eder, saygılarını sunar. Hitler'in Ankara'daki eski büyükelçisi Von Papen Türkiye'dedir. İlk iş olarak eski Cumhurbaşkanını görmeye gider. Bütün bu itibar, DP büyüklerini çileden çıkarmaktadır ve sanki onlar İsmet Paşaya itibar etmezler, ona «herhangi bir adam» muamelesi yaparlar, ona hakaret yağdırırlarsa İsmet İnönü bu kudretini kaybedecektir.

DP büyükleri ta sonuna kadar bu yanlış ata oynamaktan kendilerini kurtaramadılar.

İsmet Paşanın o ekim ayında İstanbul'a gidişi başlıbaşına bir olay oluşturdu ve ara seçim sonuçlarını bile unutturdu.

İnönü, Cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra İstanbul'a ilk defa, 12 Ekim sabahı trenle gitti. Bundan önceki ziyareti, 14 Mayıs seçimlerinin arifesiydi. Kendisini Haydarpaşa'da İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim

Gökay karşılamış, muazzam kalabalığı göstererek «İşte Paşam, İstanbul!» demişti. Ancak aynı Gökay, 11 Ekim 1951 akşamı son derece tedirgin, son derece rahatsızdı. Ankara'dan «Tezahürat yapılmasın, önle» diye emir almıştı. Bu emri vermek kolaydı. Ya, uygulaması? Halbuki Bayar ve Menderes hop oturup hop kalkıyorlardı. Paşa gene gösteriye gidiyordu. Halkı ve özellikle gençleri kışkırtacaktı.

Aldırmasalar, her şey normal düzeni içinde geçip gidecekti. Fakat sinirleri, buna elverir miydi ki?

Vali Gökay, Ankara'dan aldığı emir üzerine 11 Ekim gecesi gazetecileri vilayete davet etti. Davet her gazeteye, telefonla bildirildi. Muhabirler gittiler. Kendilerine soruldu: «Ne işiniz var, burada?»

Gazeteciler çok şaşırdılar. «Vali çağırdı» dediler. «Hayır, çağırmadı» karşılığını aldılar.

Orada, beklenilmeyen bir konuk daha vardı: CHP İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar. Vali gazetecilerle görüşmedi ama, Sancar ile görüştü. CHP İl Başkanı bir açıklama yapmadı. «Vaziyet yarın anlaşılacaktır» demekle yetindi.

Durum şuydu: Ankara, İsmet Paşaya karşılama yapılmasının yasaklanmasını istiyordu. Ama CHP il örgütünün resmi bir karşılama töreni yoktu ki... Kim, neden men edilecekti? Halka nasıl engel olunabilirdi? Belki bir «yapay sevgi gösterisi» her zaman tertiplenebilirdi. Buna karşılık, doğal bir sevgi gösterisini önlemenin yolu şimdiye kadar bulunmamıştı.

Nitekim ertesi sabah Haydarpaşa Garının hali, 14 Mayıs arifesinden farklı değildi. Tabii, Gökay yoktu. Fakat halk daha kalabalık, daha bile coşkuluydu. Pendikten başlayarak trene yol boyunca çiçekler atılmıştı. İstasyon binlerce kişinin «Yaşa! Var ol!» sesleriyle inliyordu. İnönü'ye güçlükle yol açılabildi. Tuhaf tesadüf, eski Cumhurbaşkanını karşı tarafa götürecek olan, bu defa normal seferini yapan vapur, gene Ülev'di. Ama Ülev şimdi Dolmabahçe Rıhtımına değil, Karaköy Vapur İskelesine yanaşacaktı. Halk gemiye doluştu. Denizin üstü sandallar, motorlarla kaplıydı. Ülev yanaşırken hep bir ağızdan «Dağ başını duman almış» marşı söylendi. İsmet Paşa ailesiyle birlikte Park Otelde kalacaktı. Otomobiline zorlukla bindi. Halk arabayı havaya kaldırmak istedi. Uzun süre, koşarak peşinden gitti.

İstanbul alışılmadık günlerinden birini yaşıyordu. Gazeteciler Park Otelde sordular:

«Cumhurbaşkanı olarak mı, yoksa parti başkanı olarak mı İstanbul'a gelmek size daha fazla huzur verdi?»

«Hiçbir fark hissetmedim. Ben İstanbul'a hep, vatandaş olarak geldim.»

Lozan dönüşünde de öyle gelmemiş miydi?

Ertesi gün bütün gazeteler, çarşaf çarşaf, Karaköy İskelesinin ve Köprü üstünün fotoğraflarını yayımlıyorlardı. İğne atsan yere düşmeyecek haldeydi...

...ve Ankara'da iki kişinin yüreğinin yağı eriyordu.

Halbuki buna hiç gerek yoktu, ihtiyaçları da...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NATO ÜYELİĞİNDEN «BAHAR HAVASI»NA

I

NATO'ya —o zaman Atlantik Paktı (AP) diye anılıyordu— 1950 - 54 arasında girdik. İmza töreni 20 şubat 1952'de Lizbon'da, Paktın Bakanlar Konseyi toplantısının ilk günü yapıldı. Türkiye ve Yunanistan, Dışişleri Bakanlarıyla temsil ediliyordu : Prof. Fuat Köprülü ile Sofokles Venizelos. Tıpkı Avrupa Konseyine, Roma Antlaşmasına olduğu gibi iki ülke NATO'ya da beraber alındılar. Sofokles, büyük Venizelos'un oğluydu.

O tarihte Paris'te Batı Avrupa muhabirliği yapıyordum. Fransız gezeteciler ve Fransız başkentindeki yabancı muhabirler özel bir uçak tuttuk, toplantıyı izlemek üzere Lizbon'a gittik. Türkiye'den gelen, Köprülü'nün başkanlığındaki heyette, sonradan NATO nezdindeki ilk başdelegemiz olacak Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterlerinden Muharrem Nuri Birgi ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Şahap Gürler vardı. Lizbon Büyükelçimiz Nurettin Vergin bizi Bakan Yardımcıları Komitesinde temsil ediyordu ve bir NATO toplantısına ilk katılan Türk diplomat o oldu.

Biz Paris'ten gelen gazeteciler şehrin ünlü «Avenida da Liberdade = Hürriyet Caddesi» üzerindeki bir güzel otelde kalıyorduk. Vaktimiz konferansın toplandığı sarayla otelin genç hanım dolu barı arasında geçiyordu ve ben Yunanlı meslektaşlarımla, her zaman yaptığımız gibi havadisleri, yorumları paylaşıyorduk.

Türkiye'nin Lizbon'da henüz bir büyükelçilik binası yoktu. Estoril denilen gözde sayfiye yerinde, nefis park

içinde bir otelde daireler kiralanmıştı. Heyetimiz de oraya indi.

Başta Fuat Köprülü, delegasyonumuzun sivil bütün üyelerini tanıyordum, konuşuyordum. Fakat toplantıyla ilgili çalışmalara ait en ufak bilgiyi vermekte son derece cimriydiler. Hele o sıralar «devlet sırrı» kavramı öyleydi ki, ağızlarını açsalar sanki bütün casuslar söylediklerini kapıp örgütlerine bildireceklerdi. Buna karşılık Yunan heyeti kendi gazetecilerine olup bitenleri, tabii işlerine yarayacak şekilde en geniş ayrıntıyla veriyorlardı. Yunan gazetecileri de, elhak, Paris' teki gibi Lizbon'da da bunları basın çevrelerine aktarıyorlardı. Yani bir tür, propagandasını yapıyorlardı. Aralarında benim çok yakın dostlarım bulunduğu için bana karşı daha açıktılar ama, benden de, karşılığında «Türk delegasyonunun şu, şu veya şu konudaki havası»nı istiyorlardı.

Bense, bırakınız onların bu merakını gidermeyi, Türkiye'deki gazetelerime doğru dürüst haber yollamada güçlük içindeydim.

Baktım olacak gibi değil, Muharrem Nuri Birgi'yi bir kenara çektim. Dedim ki :

«Nuri Bey, ben buraya gazetelerime haber yazmak için gönderildim. Haberin doğrusunu yazmayı tercih ederim. Ama eğer siz bana her gün, bir belirli saatte, o günün bilgilerini vermezseniz ben de uydurur, telgrafımı çekerim. Sonra siz, çıkın işin içinden.»

Birgi pek şaşırdı. Diplomat - gazeteci ilişkilerinde böyle bir işbirliğine hiç yatkın değildi. Babadan kalma gizlilik kavramı onun içinde de yer etmişti.

«Ama nasıl olur, Metin Bey..» diye girişirken sözünü kestim :

«Bütün ötekiler öyle çalışıyorlar. Sizin sır zannettiğiniz çok olay akşam bizim otelin barında ağızdan ağza dolaşıyor. Ne var ki her heyet kendi gazetecisini, ülkeye de faydalı olsun diye doğru haberle besliyor.»

Sonra, tehdidimi tekrarladım :

«Ya, sizden bana gerçek bilgi, ya benden uydurma haber. Fuat Bey bunu yapacağımı bilir.»

Muharrem Nuri Birgi gidip Bakanla görüşmesi gerektiğini söyledi. Tabii, kabul ettim. Başka bir teklif getirdi : Her akşam, o gün olanları bana anlatacaklardı ama, yazdıklarımı

göreceklerdi. «Demokrat kurucular»ın sansür merakını daha önceden bildiğim için (Bkz. bu dizinin ilk kitabı : Tek Partiden Çok Partiye) bir orta yolda uyuştuk.

Neyi, gazeteye nasıl geçeceğimi Birgi ile mutabakata bağlayacaktık. Centilmenler anlaşması!

Rahat çalışma ortamını böylece sağladım.

Gazeteciler hâlâ, aradan geçen bunca yılın sonunda bile, bürokrasinin içine yerleşmiş bu ilkel «sır kavramı»ndan çok çekerler.

Lizbon'da Türkler ve Yunanlılar tam bir işbirliği yaptılar. Zaten Yunan Dışişleri Bakanı Sofokles Venizelos şubat ayının başında Amerika'ya gelmişti ve bizimle, toplantıda nasıl bir tutum takınılacağını tespit etmişti. O sıralar henüz iki taraf da resmi bir davet almış değillerdi. Fakat paktın Bakanlar Konseyi bir önceki Ottowa buluşmasında Türkiye ve Yunanistan'ın antlaşmaya kabul edilmeleri kararını vermişti. Bu kararın kesinleşmesi için, bütün üye devletlerin parlamentosundan geçmesi lazımdı ve Venizelos, Türkiye başkentindeyken oralarda bu muamele tamamlanıyordu. NATO içinde Yunanistan'ın ve Türkiye'nin sorunları aynıydı. Askeri kuvvetlerin hangi komutanlıklara nasıl bağlanacağı planlanacaktı. Böylece ittifakın güneydoğu kanadı güvence altına alınmış olacaktı. Tabii iki ülke de daha fazla askeri yardım ve destek bekliyorlardı. Bu arada kendi aralarındaki dostluğu da kuvvetlendirmeliydiler ki pakt içinde daha güçlü görünsünler. Cumhurbaşkanı Bayar, Yunan Dışişleri Bakanını kabul ettiğinde bunu ona hatırlatınca Venizelos,

«Zaten bunun için buradayım» dedi.

Bir yandan NATO üyeliği için girişimler yürürken Yunanistan ile Türkiye ikili bir ittifak için de aralarında görüşmeler sürdürüyorlardı. Bunların devamına artık gerek kalmamıştı. Çünkü iki ülke, zaten, NATO içinde müttefik oluyorlardı. Buna karşılık bir Türk - Elen Dostluk Derneği kuruldu.

Ankara'daki yeni Amerika Büyükelçisi McGhee de son derece etkindi. Canlı bir eşi vardı. Kolayca bir dost çevresi edindiler. Bunların içinde opera sanatçıları göze çarpıyordu. Başta Başbakan, hükümet üyeleri de McGhee'ye fevkalade itibar ediyorlardı. Kendisini ilk ziyaretinde Adnan Menderes Büyükelçiyi dış kapıya kadar çıkarak uğurladı.

Lizbon Konferansına resmi çağrıyı da McGhee yaptı. On iki üye devlet adına hazırlanan davetiyeyi 16 Şubatta Türkiye Dışişleri Bakanına o sundu. Şimdi sıra, üyeliği TBMM'nin tasdik etmesindeydi.

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar Londra'daydı. Birkaç gün önce Kral VI. George ölmüştü ve cenazesinde Türkiye'yi temsil etmek üzere Bayar İngiltere'ye gelmişti. Ben de olayı izlemek üzere Paris'ten oraya geçtim. Celâl Bayar'ı 1950 yazı ortasından beri görmemiştim. Bizim büyükelçiliğimizde kalıyordu. Beni iyi kabul etti. Görüştü. Eskisine oranla daha mağrur bir hali vardı. Kendinden emindi. Ülkeye onun hâkim bulunduğunu hissettiriyordu. NATO'ya kabulümüzün yeni yönetimin dışarda da büyük itibar sahibi olduğunu ispatladığını söyledi. TBMM toplantısında bulunmak üzere acele Türkiye'ye döndü.

Meclisin 18 Şubattaki «tarihi toplantısı»nda Atlantik Paktına katılmamız muvafık muhalif bütün milletvekillerinin ittifak halindeki kabul oylarıyla onaylandı. Tek çekimser kalan artık bağımsız —DP listesinden Meclise girmişti— Adana Milletvekili, eksantrik Cezmi Türk idi. Muhalefet, başarısından dolayı hükümeti tebrik etti. Ancak Faik Ahmet Barutçu eklemeyi de unutmadı :

«Bu eser milli politikanın sağladığı milli bir eserdir.»

Tabii Adnan Menderes, bunu, CHP de onun üstün yeteneklerinin bir eseri diye görüp, gösterseydi daha memnun olacaktı. Mamafih muhalefetin ondan esirgediği bu övgüyü kendi milletvekilleri cömertlikle verdiler. Pakta katılmamızı doğrudan doğruya yeni iktidarın bir başarısı olarak değerlendirdiler. Başbakanı şiddetle alkışladılar, «Bravo!» diye vargüçleriyle bağırdılar.

NATO'ya girme teşebbüsümüz 1950'den önce başladığına göre gerçekleşmesi iki yıl sürmüştü. Bunda, Kore'ye asker göndermiş olmamızın başlıca rolü oynamış bulunduğunu o zadan da düşünenler vardı. Bugün de vardır. Ben, «Kore'ye asker göndermiş olmamız» demeyeyim de, «Türk ordusunun Kunuri'deki kahramanlığı ile askeri gücümüzü ispatlamamız» diyeyim.

Ondaki önemin de o kadar, abartıldığı derecede büyük olduğunu sanmıyorum. Çünkü Kore'ye birlik yollamamız 1950 yaz sonu, Kunuri Savaşları aynı yılın kışıdır. Hemen bütün 1951 yılında, özellikle Atlantik Paktının Amerika dı-

şındaki üyelerinde Türkiye'nin —ve onun yanında Yunanistan'ın— ittifaka alınmalarına karşı bir direnme sürdü. Amerika bile bu fikre bir günde değil, daha yavaş geldi.

Asıl, «soğuk harp» denilen, iki blok arasındaki gerginlik Kore Savaşından itibaren tam bir tırmanışa geçmişti. Bu savaşın içinde Amerika ile müttefiklerinin Türkiye ve Yunanistan'a ihtiyaçları büyümüştü. Sovyetler Birliği'nin güneyden de askeri üslerle sarılması onun kuşatılmasındaki bir boşluğu dolduracaktı.

DP iktidarının Kore'ye asker gönderme kararının altında Atlantik Paktına alınma isteğinin yattığı kuşkusuzdur. Bu kitabın o bölümünde yazıldığı gibi hükümetin açıklaması ile Türkiye'de bulunan Amerikan Senatörü Cain'in «Türkiye'nin Kore Harbine fiili surette yardımı Atlantik Paktına girmesini sağlayacaktır» şeklindeki demeci aynı güne —25 Temmuz 1950'ye— rastlamıştır.

Ankara'daki Amerikan, İngiliz, Fransız Büyükelçileriyle doğrudan doğruya Menderes ve Köprülü bu konuyu görüşmüşler, hükümet gerekli başvuruyu da yapmıştır. Başvuru o başkentlerde incelemeye alınmıştır. İstek, öteki NATO üyelerine de duyurulmuştur : Türkiye Atlantik Paktının 13. üyesi olmayı resmen dilemektedir.

Fakat ortada elle tutulur bir sonuç yoktur. Hatta kasımda Amerikan Genelkurmay Başkanı Omar Bradley'in Türkiye'yi «bölgesel kalacak savaş alanları» arasında saymaması küçük çapta bir kıyamet kopartacaktır.

Aralığın sonlarına roğru NATO Dışişleri ve Savunma Bakanları Brüksel'de toplanarak Alman birliklerinin de katılacağı 60 tümenlik bir Atlantik Paktı ordusu kurulması kararını verdiklerinde de Türkiye'den bahis bulunmamaktadır.

Atlantik ordusuna General Eisenhower komuta edecektir.

Pakt çevrelerinde yeni bir hava esti : Türkiye de, Yunanistan da iyiydiler ve Doğu Akdeniz'in savunmasının düzenlenmesi gereği görülüyordu. Ancak bunun NATO bünyesinde yapılması şart değildi. Ayrı bir Doğu Akdeniz Komutanlığı kurulurdu. Buna Amerikan, İngiliz kuvvetleriyle birlikte Türk ve Yunan kuvvetleri katılırdı.

Ankara buna şiddetle karşı çıktı.

Ortaya atılan başka bir tertip daha vardı : Ortadoğu-

nun savunması için de bir proje oluşturuluyordu ve Türkiye orada önemli rol üstlenecekti. Buna ilişkin haberler gazetelerde yer aldı. Ünlü Amerikan Associated Press Ajansına göre Ortadoğunun savunmasıyla ilgili olarak Roma'da bir konferans toplanmıştı ve bu konferansa Türkiye resmi delege göndermişti.

Ankara'da Radyo Gazetesi bunu derhal yalanladı.

Bir havadis de İngiliz Scotsman gazetesindeydi. Ortadoğunun savunması için Türkiye, doğusundaki en yakıp Arap ülkesi Irak'a bir teklif yapmıştır ve teklif Amerika tarafından desteklenmektedir. Bu konuda görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü yakında Arap başkentlerini ziyaret edecektir.

Ankara bunu da kesin bir şekilde tekzip etti. Böyle bir husus düşünülmüyordu bile. Haber baştan aşağı uydurmaydı.

Gerçekten de bunların hiçbiri Türkiye'nin niyet ve arzularına uymuyordu. Ankara'nın başvurusu, Atlantik Paktının on üçüncü üyeliği içindi ve sadece bunun içindi. 1951'in ilkbaharında bu çeşit söylentilerin yayılması Türkiye'yi fena halde rahatsız ediyordu. Fakat bunların Londra ve Paris' teki bazı çevreler tarafından deneme balonu gibi ve nabız yoklama maksadıyla uçurulduğu kimsenin meçhulü değildi.

İşte tam bu sıradadır ki, yeni sıfatıyla Kuzey Atlantik Paktı Kuvvetleri Başkomutanı General Eisenhower Paris'te Camps - Elysées'nin ta tepesindeki bir eski meşhur otelde —Majestic— basın toplantısı düzenledi. Almanlar Fransız başkentini işgal ettiklerinde buraya el koyarak onu askeri komutanlık yapmışlar, Amerikalılar geldiklerinde otel onlara verilmişti. O gün —2 Nisan 1951— gece yarısını bir dakika geçe General Eisenhower yeni görevini fiilen başlatacaktı. Basın toplantısına 200 gazeteci katılıyordu. Bunlardan biri bendim. Başkomutan demecini okuduktan sonra «birkaç basın mensubu»nun sorusunu cevaplandıracaktı.

Ah, bir tanesi ben olabilseydim! Çünkü General Eisenhower duruma ışık tutabilecek tek insandı. Onun ağzından çıkacak sözler çok şeyi aydınlatabilecekti. Bu, son derece önemliydi. Ama şansım neydi ki?

200 üzerinden birkaç!..

Yarım yüzyıla yaklaşan gazetecilik yaşamımda görmü-

şümdür ki, bizim meslekte başarının yarısı şanstır. Hiç abartmıyorum. Yarısı şanstır... Bu, basın konferansına katılmam için gerekli giriş kartını almak üzere gittiğim Majestic'de bir kez daha kanıtlandı. Basın bürosuna giriyordum ki arkamdan bir ses :

«Metin!.» diye seslendi.

Dönüp baktım, Albay Vernon Walters haşmetli eni ve boyuyla bana gülüyordu.

«Vernon!»

Albay Walters'i 2. Dünya Savaşından sonra, Cumhuriyet'in «Beyoğlu muhabiri» olarak İstanbul'da tanımıştım. Amerikan askeri misyonunda görevliydi. Ahbap olmuştuk. Bazen Park Otel barında buluşur, o zamanın moda içkisi «screwdriver = tornavida» içerdik. Bu, çok votkanın az portakal suyuyla karışımıydı.

Vernon mithiş bir adamdı. Altı dili anadili gibi konuşurdu ve bunlar içinde en sevdiği Fransızcaydı. Ne yazık ki bunlara Türkçeyi ekleyemeden ayrıldı.

Vernon Walters ile bizi bir araya tekrar 1980'lerin sonunda Birleşmiş Milletlerdeki Başdelegemiz İlter Türkmen New York'un küçük, fakat ünlü La Marmite Lokantasında getirdi. Walters o sıralar Amerika'nın Birleşmiş Milletlerdeki başdelegesiydi. Sadece general olmamıştı, ülkesinin siyaset alanının en etkili şahsiyetlerinden de biriydi. Nerede bir «yaramazlık» çıksa ABD başkanları oraya «gezginci büyükelçi» payesini de taşıyan Walters'i gönderiyorlardı. İki Almanya'nın birleştirilmesinin gündeme geldiği günler Federal Almanya'da Amerika Büyükelçisiydi.

O 1951 Nisanının ilk günü Paris'te karşılaştığımızda birbirimize orada ne aradığımızı sorduk. Ben söyledim. Vernon da, General Eisenhower'in tercümanıydı. Eski dostumu, karşıma Allah çıkarmıştı.

«Bir derdim var» dedim. Nasıl, basın toplantısında, Başkomutana soru yöneltebilecek «talihli gazeteciler»den biri olabilirdim?

Vernon öğrenmek istedi : Ne soracaktım? Aklımdaki soruyu söyledim : «Akdeniz savunması ile Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paktına katılmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?»

Vernon dedi ki :

«Sanırım General böyle bir soruyu cevaplandırmaktan memnun kalacaktır. Çünkü o da NATO'nun dışındaki bir Akdeniz komutanlığı kurulması fikrinden rahatsız. Türkiye ve Yunanistan'ı Atlantik Paktının içinde görmeyi tercih ettiğini biliyorum. Bu ona, görüşünü açıklamak fırsatını verecektir. Ama kendisine bunu bir açayım. Sana telefonla sonucu söylerim.»

Dünyanın en güzel kızından dahi bir telefonu bu kadar heyecanla bekleyemezdim.

Vernon akşama doğru aradı. Basın toplantısında generalin yanında bulunacaktı. Sorular bölümüne geçildiğinde her seferinde el kaldırmalıydım. Vernon üçüncü soruda Eisenhower'e beni işaret edecekti. Ancak sorumu Fransızca sormalıydım ki, tercüman olarak kendisinin bir rolü bulunsun.

Basın toplantısında her şey, planladığımız gibi geçti Üçüncü soruya sıra geldiğinde de belki yüz kol havaya kalktı. Walters Başkomutana beni gösterdi. Eisenhower sözü bana verdi. İngilizce olarak,

«General, İngilizcem biraz zayıftır. Yanlışlık olsun istemem. Sorumu Fransızca sorabilir miyim?» dedim.

«Go on = Sor» diye karşılık verdi. Daha önce Vernon'a söylediğimi Fransızca, Generale sordum. Vernon tercüme etti :

General bana baktı :

«İngilizce açıklamamı anlayabilir misiniz?» dedi.

«Eğer Amerikan usulü çok hızlı konuşmazsanız, evet» dedim.

Üçte ikinin Amerikalı olduğu salondan bir kahkaha yükseldi. Eisenhower de güldü ve tane tane şunları söyledi :

«Size cevap vermeden şunu belirtmeliyim ki ben bir politikacı değilim. Savunması bana verilen bölge batı dünyasıdır ve bu kısma sadece Atlantik Paktına dahil ülkeler girmektedir. Bu bakımdan benim siyasi olarak Doğu Akdeniz ile ilgim olmamak gerekir.

Komutam altında yalnız Batı Akdeniz vardır. Doğu Akdeniz, bölgem dışındadır. Size cevap verirken siyasete girmek ve devlet adamlarının işine komutan sıfatımdan yarar-

lanarak karışmak istemem. Ancak ben özgür dünya milletlerini bir tecavüze karşı örgütlemekle görevliyim ve bir asker olarak Doğu Akdeniz bölgesinin ne derece önemli ve hayati bulunduğunu belirtmek zorundayım. Doğu Akdeniz, muhtemel bir düşmanın eline düşerse bundan Akdeniz'de sahili olan ülkeler ve dolayısıyla bütün özgür dünya son derece zarar görecektir. Gene bir asker olarak şunu söylemeliyim ki Akdeniz'i bir bütün olarak ele almak gerekir. Yunan askerinin savaşta gösterdiği kahramanlığı yakından takdir etmekteyim. Türklere gelince, kahramanlıkları hakkında her türlü söz boşunadır. Türk Genelkurmayında temasta bulunduğum birçok değerli komutan vardır. Kendilerini resmi dost olarak da telakki edebileceğim anı beklerken şahsi dostlar olarak kabul ediyorum.»

General Eisenhower Türkiye ve Yunanistan'ın batı güvenlik zincirine dahil edilmeleri konusunu büyük bir dikkatle takip etmekte olduğunu da sözlerine ekledi.

Böylece açık şekilde ortaya çıktı ki Amerika'nın bir numaralı askeri ve Atlantik Paktı orduları başkomutanı Türkiye ile Yunanistan'ı NATO'nun içinde istemektedir.

Demeç ertesi gün Cumhuriyet gazetesinin baş sütunlarındaydı.

Fakat üyeliğimiz için henüz her şey tamamlanmış değildi.

II

Atlantik Paktı Kuvvetleri Başkomutanı General Eisenhower'in Paris'te bana demeç verirken ikide bir siyasetçi olmadığını vurgulaması, siyasetçilerin işine karışmamak niyetini söylemesi, «kararı onlar alır» demeye getirmesi boşuna değildi. O sıralar Pasifik'teki Amerikalı Başkomutan —Kore cephesi ondan soruluyordu— General MacArthur'un Washington ile başı fena halde dertteydi. Eisenhower uyuşmasını bilen bir komutanken, ki İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki Müttefik kuvvetlerinin başına getirilmesinde bu tabiatı çok önemli rol oynamıştı, MacArthur dikbaşlı, mağrur, hatta kendini beğenmiş bir askerdi. 1951 Nisanı başındaki görüşü şuydu : Kore Savaşını bitirmek için Çin devini yık-

mak lazımdı. Çünkü Kuzey Kore'nin arkasındaki odur. Biz Kuzey Kore'nin tamamını dahi işgal etsek, Çin, sınırların ötesinden her türlü melaneti yapacaktır. Onun için, onun tırnaklarını sökmek şarttır.

Bu görüşünü Pasifik'teki Amerikan ve Kore'deki Birleşmiş Kuvvetler Başkomutanı, üstelik, bir demecinde açıkladı. Çin abluka altına alınmalı, bombalanmalıydı. Asya kıtasında ikinci bir cephe açılmalıydı. Bu cepheye Formoza'daki Çan Kay-Şek kuvvetleri de katılacaktı. Bunun anlamı Kızıl Çin'e savaş ilanıydı. Başkomutan bu vaziyetini Washington ile mutabakata varmadan, bir emrivaki şeklinde almıştı.

Tabii Washington karıştı. Çin'e bulaşmayı sadece Amerika'nın müttefikleri değil, bizzat Cumhurbaşkanı Truman ve Kongre de istemiyordu. Truman, Ordu Bakanı Frank Pace'i derhal Tokyo'ya, MacArthur ile görüşmeye gönderdi. Bu sırada kendisi başkentte Kongre liderleriyle temasa geçmişti. Generalin görev başında tutulması olanağı kalmamıştı.

MacArthur azledildi. Yerine General Ridgway getirildi.

Amerika, Truman'a ateş püskürüyordu. MacArthur bir milli kahraman ve Amerikalılar için övünç vesilesiydi. Ayrıca, «soğuk harp»in o yıllarında «komünist» denilince Amerikalıların tüyleri diken diken oluyordu. Onlara hadlerini bildirmek isteyen bu kahraman askere nasıl dokunulabilirdi? Truman, Yüce Divana verilmeliydi.

Truman, arkasında tüm Kongrenin de desteği bulunduğu halde Amerikan halkına, Amerikan demokrasisinin bir önemli esasını anlatan konuşmasını yaptı. Amerika Cumhurbaşkanı şöyle diyordu :

«Askeri şeflerin kanun ve anayasa tarafından öngörüldüğü gibi kendilerine bildirilen prensip ve direktiflerden mülhem olmaları esastır. Derin bir teessürle şu neticeye vardım ki Orgeneral MacArthur resmi görevleriyle ilgili meselelerde Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Birleşmiş Milletlerin siyasetini samimi olarak destekleyecek durumda değildir.»

Azledilmesinin nedeni buydu.

Bu gelişmenin Türkiye'de en çok kim tarafından gözler önüne özel dikkatle sunulduğu aşikârdır : DP organı Zafer.

MacArthur'un görevden alınması yıldırım emriyle uygulamaya konuldu. Truman'ın, Generalin bir askeri darbeye kalkışabileceği ve kendisini «Pasifik'in Şogunu» ilan edebile-

ceği endişesini yüreğinde taşıdığı anlaşılmaktadır. Fakat MacArthur'un o tarakta bezi yoktu. Askerdi, asker kalacak ve siyasete girmeyecekti. Amerika'ya döndüğünde onu yedi milyon New York'lu, vaktiyle Atlantiği uçakla ilk geçen Lindberg'i karşıladığı heyecan ve coşkuyla bağrına bastı. 1952, cumhurbaşkanlığı seçimi yılıydı. Truman'ın Demokratlarına karşı adaylığını Cumhuriyetçilerden koymayı kabul etseydi MacArthur'un seçilmemesi söz konusu değildi. Fakat o, kararını değiştirmedi. New York'un ünlü Waldorf Astoria Otelinin görkemli bir dairesine yerleşti ve hayatının sonuna kadar bir «sade vatandaş» olarak kaldı. Cumhuriyetçiler 1952 seçimlerinde kendilerine Eisenhower'i aday yaptılar. Eisenhower Demokrat rakibini yenerek Cumhurbaşkanı oldu. Halbuki Amerika'daki prestiji MacArthur ile kıyaslanmayacak kadar sönüktü.

Herhalde Paris'teki dikkati bu projeleri daha o sıralar kafasında geliştirmekte olmasının sonucuydu.

Türkiye'nin Atlantik Paktı üyeliğine, 1951 yazına girilirken hâlâ Batı Avrupa'da sıcak bakılmıyordu. Bunu hem Paris'te, hem de ayda en az bir kez «İngiltere'nin nabzını yoklamak üzere» gittiğim Londra'da hissediyordum. Dışişleri Bakanlığının görkemli binası Whitehall'de temas ettiğim İngiliz diplomatlar bundan dolayı pek üzülmemizi, alınmamızı da istemiyorlardı. Türkiye'nin güvenliği için bir formül elbette bulunurdu. Ama Türkiye Atlantik toplumuna dahil değildi ki...

«Ama Türkiye Atlantik toplumuna dahil değil ki!»

Bunu 1990'larda, Avrupa Topluluğuna üyelik başvurumuz dolayısıyla «Ama Türkiye Avrupa Topluluğuna dahil değil ki!» şeklinde duyacaktık. 1950'lerde Atlantik Paktının Avrupalı ortakları Türkiye'yi kendilerinden saymıyorlardı. Amerika Türkiye'nin NATO'ya alınmasından yanaydı, çünkü onun «Avrupalılık» diye bir sorunu yoktu. Kendisi de Avrupalı değildi. O Türkiye'yi jeopolitik önemi ve Türk askerinin Kore'de ispatladığı yüksek yetenekleri dolayısıyla istiyordu.

Haziran başında Amerika Genelkurmay Başkanı General Bradley Paris'e geldi. Oradan Londra'ya geçti. İngiliz ve Fransız başkentlerinde Türkiye lehinde temaslar yapacaktı. Bir zamanlar bizi «savaşın bölgesel kalacağı alanlar» arasında gören Amerika Genelkurmay Başkanı bana özel bir demeç verdi. Fikrini tamamiyle değiştirdiği anlaşılıyordu. Atlantik

Paktı için Türkiye'nin önem ve değerini söyledi. «Bunu bütün müttefiklerimize anlatacağım» dedi.

İşi kolay değildi.

Yazın Paris boşalır. Fransızlar gider, yabancılar gelir. Özellikle siyaset hayatı tatile girer. Bundan yararlanarak Kuzey Avrupa'da bir geziye çıktım. Seçtiğim ülkeler genellikle NATO üyesiydi. Saar bölgesindeki bir arkadaşımda bir iki akşam kaldıktan sonra sırasıyla Lüksemburg'a, Belçika'ya, Hollanda'ya, Almanya'da Hamburg'a, Danimarka'ya gittim. Oradan feribotla İsveç'e geçtim. Helsingborg üzerinden Stockholm'e vardım. Bu, o güzel şehirdeki ilk günlerim oldu. Oraya defalarca gitmek fırsatını bulacaktım. Trene bindim, Oslo'da bir süre geçirdim, Bergen'e indim. Fiyortları gezdim. Lisedeyken en sevdiğim yazarlardan biri İbsen'di ve onun Brandt'ına hayrandım. Bu insanüstü yaratık fiyortlarda yaşardı.

Orada bindiğim vapurla bir gecelik seyahat beni İngiltere'de, Newcastle'a götürdü. Londra'dan geçerek Paris'e döndüm. Lüksemburg'ta, Belçika'da, Hollanda'da, Danimarka'da, Norveç'te Dışişleri Bakanlarıyla randevularım vardı. Bu küçük ülkeler en büyük Avrupalı siyaset ve devlet adamlarını çıkarmışlardır ve onlar sayesinde çaplarıyla kıyaslanmayacak ağırlık kazanmışlardır. Lüksemburg'lu Bech, Belçikalı Spaak, Norveçli Lange bunların başında gelir. Bir kısmını Avrupa Konseyi toplantılarından tanıyordum. Türkiye'ye karşı iyi niyetliydiler, ama Atlantik Paktı üyeliğimize soğuk bakmakta devam ediyorlardı : Türkiye, Atlantik toplumuna dahil değildi ki...

Bu, benim Avrupa'nın bizi nasıl gördüğüne ilişkin ilk izlenimleri edinmemin de fırsatını oluşturdu. Hayır, Türkleri kendilerinden saymıyorlardı.

Aslında, Türkleri bilmiyorlardı.

Buna rağmen eylülün sonlarında Kanada'da toplanan Atlantik Paktı Bakanlar Konseyi Türkiye'nin adaylık başvurusunu —Yunanistan'ınkini de— kabul etti ve Ottowa Bildirisiyle iki ülkeyi ittifaka çağırdı. Tabii bu kararın önce üye ülkelerin parlamentolarından geçmesi lazımdı.

Amerika iyi bastırmıştı. İki «büyük müttefiki»ni, İngiltere ile Fransa'yı ikna etmişti. Sonra üçü birden ötekileri arzuladıkları noktaya getirmişlerdi.

Eğer Kore'nin bunda rolü büyük olduysa, Yunanistan'ın «bizim sayemizde» NATO'ya alındığı kabul edilmelidir. Komşumuz pek ufak, sembolik bir birlikle «savaşa katılır gibi yaptı». Ancak o sıralar Yunanistan ile Türkiye ikiz kardeştiler ve birine verilenin ötekine de verilmesi şarttı. Onun için Yunanistan'ın «Kore performansı»na bakılmadı.

Ottowa kararı Türkiye'de memnunlukla karşılandı. Fakat, memnunluk derecesi ne kadar olmalıydı? 1950-54 arasında her şeyi sorun yapan Adnan Menderes'in, muhalefetten İsmet İnönü'nün ağzıyla gelen kuru bir «iyi karşıladık» lafını yeterli bulmayacağına kuşku yoktu. Üstelik İsmet Paşa bu paktın sadece Trakya'nın güvenliğini sağlayacağı şeklinde bir yorum olasılığı karşısında iktidarı uyarmaktaydı da...

Başbakan ateş püskürdü. «Pakta kabulümüzün bir milli siyasi zafer telakki edilmesi gerekirken» muhalefetin bu başarıyı küçümsemeye çalışması ne demekti? Kıskançlıktan başka bir şey değildi. Menderes demek istiyordu ki, niçin kendisi göklere çıkarılmamaktadır? İşte, DP iktidarı CHP'nin uğraşıp da beceremediğini gerçekleştirmişti. Onu koşulsuz övmek gerekmez miydi?

Sonra, bu «Trakya iddiası» ne oluyordu? İsmet Paşa akıl mı satacaktı? DP de onun kadar bu işleri bilirdi.

Nitekim «Pakta iştirakimizden sonra yalnız Trakya'nın güvenliğinin sağlanmış olacağına dair iddialar» üzerine Dışişleri Bakanlığı bir bildiri yayımladı. Pakt, Türkiye'nin bütününü güven altına alıyordu.

Buna karşı İnönü bir açıklama yaptı. Sözleri yanlış anlaşılmıştı. Kendisi sadece böyle bir olasılığın tehlikesine işaret etmiş, hükümeti uyarmıştı, bu da onun muhalefet lideri olarak göreviydi.

Göreviydi de sözcüklerin tam anlamlarını gayet iyi bilerek ve onları istediği gibi kullanmakta usta İsmet Paşa demecinde birtakım iğnelemelerden kendini alamamıştı. Herhalde, muzipliği üstündeydi!

«Türkiye'nin Atlantik Paktına girmesi dünyada barış ihtimalini arttıracak kıymetli bir unsur olabilir», «ülkemizin güvenliği milletlerarası büyük bir örgütün kader birliğine katılmış olmak bakımından siyaseten artmıştır denilebilir», «dünya barışı bakımından görevlerimiz de artmış oluyor.»

Bunların Adnan Menderes'i çileden çıkartacağını İsmet İnönü kuşkusuz biliyordu ve hiç kuşkusuz, onun için böyle konuşuyordu.

Ama, iktidarın başı öyle istiyor, daha azıyla tatmin olmuyor diye muhalefetin başı da onun ağzına meme verecek değildi ya... Atlantik Paktına girmekle bir güvence sağlıyor, buna karşılık da bir sorumluluğu sırtlıyorduk.

Ayın sonlarına doğru —1951 Eylülü— Amerika'nın Ankara Büyükelçisi, Başkan Truman'ın bir mesajını Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a getirdi. Amerika Cumhurbaşkanı şöyle diyordu :

«Türkiye'nin, pakta girişinden büyük ölçüde fayda göreceğine eminim. Ottowa'da verilen karardan derin bir haz duyuyorum. Antlaşmanın imzacısı sıfatıyla Türkiye diğer üyelerin aynı haklarına sahip olacak ve tabii aynı sorumlulukları sırtlayacaktır.»

Bunu, İngiltere Başbakanı Attlee'nin mesajı izledi. Attlee mesajını Başbakan Adnan Menderes'e göndermişti. Diyordu ki :

«Ortak güvenimiz, Türkiye'nin yapabileceği yardımlardan büyük bir kazanç sağlayacaktır.»

Bakanlar Kurulu bu aralar hemen hep Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın başkanlığında toplanıyor ve Atlantik Paktına katılmamızın getireceği yeni şartları görüşüyordu. İsmet Paşa'ya kızılmıştı, ama eski Milli Şefin dediğini Amerika Cumhurbaşkanı ile İngiltere Başbakanı da tekrarlıyor, daha doğrusu, hatırlatıyorlardı : Üyelik elbette, Türkiye'ye bazı sorumluluklar da yükleyecekti.

Ekimin 7'si bir pazardı. Buna rağmen Bakanlar Kurulu gene Bayar'ın başkanlığında toplandı. Eski DP Genel Başkanı «Cumhurbaşkanı - Başbakan» durumunu sürdürüyordu. Adnan Menderes'in ezik veya muhtaç bir durumu bulunmalı ki o sıralar buna ses çıkarmıyor, hatta iyi karşılıyordu.

Cumhuriyet tarihinin daha önceki hiçbir döneminde cumhurbaşkanının hükümet çalışmalarına bu derece açıktan, âdeta Başbakanı hiçleyerek karıştığı görülmemiştir. Ebedi Şef döneminde Atatürk'ün, Milli Şef döneminde İnönü'nün son söz sahibi oldukları hususunda bir kuşku yoktur. Ama ikisi de günlük işlerin içine doğrudan girmemeye, ortalarda bu kadar görünmemeye özen göstermişlerdir. İlk kez 1950-54 arasındadır ki Celâl Bayar bu usulün dışına çıkmış, âdeta «Kimse yanılmasın : Bu ülke benden sorulur» havasının egemen kalmasına dikkat etmiştir.

Anayasa buna elverişli miydi?

Elverişsiz değildi.

O pazar sabahının kabine toplantısı bitince Başbakan Adnan Menderes öğleden sonra «üç büyük batılı müttefikimiz»in temsilcileri, yani Amerikan, İngiliz ve Fransız büyükelçileriyle bir saat görüştü. Başbakanlıktan çıkıp Dışişleri Bakanlığına gitti. Herhalde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye bilgi verdi.

Köprülü de buna hiç alınganlık göstermedi. Cumhurbaşkanı, Başbakanın; Başbakan, Dışişleri Bakanının işini görüyordu ve bunu herkes normal karşılıyordu. Bu arada Genelkurmay Başkanı da kuvvet komutanlarıyla toplantı yaptı. Onlara bırakılan, sorunların sadece «pek teknik tarafları» idi. Bayar ile Menderes her şeyi herkesten çok biliyorlardı.

Bütün bu hazırlıklar birkaç gün sonraki önemli ziyaret içindi : 12 Ekimde General Bradley İngiltere ve Fransa Genelkurmay Başkanlarıyla birlikte Ankara'ya geldi. Tabii, kendilerini kabul edip görüşenlerin başında Cumhurbaşkanı ile Başbakan vardı. Planlanan, genişleyen Atlantik Paktında Türk ve Yunan askeri kuvvetlerinin nasıl ve nerelerde kullanılacağıydı.

Türkiye'nin Atlantik Paktına bu yakınlaşması sürerken içerde «komünizm ile mücadele» dikkat çekici gelişmeler gösteriyordu. DP'nin iktidarı almasından itibaren «artık demokrasi var» diye iki «aşırı cereyan»ın başkaldırmaya çalıştığı sezilmişti. Bunlardan biri irtica, diğeri komünizmdi. İkisi için de bu doğruydu ve hükümet bunun farkındaydı. Ancak siyasi nedenlerden, daha doğrusu küçük politika hesaplarından dolayı DP «asıl tehlike» diye komünizmi gösteriyor, onun vaktiyle CHP iktidarı tarafından korunduğu için dal budak saldığını yayıyor, kendilerini onun üzerine gidiyor gösteriyordu. Bu suretle sağ oyları kolladığı inancındaydı. Ama irticaın harekete geçmiş bulunduğu da gizlenemez ölçüdeydi. Bunun elle tutulur kanıtı, Atatürk'e saldırılardı. Gerçi bir «Atatürk kanunu» Meclisten güç bela geçirilmişti ama, saldırılar durmamıştı. İktidarın o konuda aklı başına ancak Malatya'da Ahmet Emin Yalman sağ fanatiklerin tabancalı suikastına uğradığında gelecek, irticaa karşı tedbirler o zaman yoğunluk kazanacaktır.

Kasımın başında bir sabah, oldukça erken saatte Paris'teki evimin telefonu çaldı. Büyükelçilikten arıyorlardı. Bü-

yükelçi benimle acele görüşmek istiyordu. Acaba elçiliğe gelebilir miydim?

Oldukça şaşırdım. Çünkü Numan Menemencioğlu'nun öyle erken kalkmak diye bir alışkanlığı yoktu. Genellikle geç yattığı için, geç uyanırdı.

Elçiliğe gittim. Numan Bey hastaydı, beni yatağında kabul edecekti. Yukarıya çıktım. Büyükelçi yatıyordu. O özür, ben sağlık diledim. Yanındaki masanın üzerinden bir kripto, çözülmüş şifre telgraf aldı. Bana uzattı. Okudum.

İstanbul'da bir «komünist tevkifat»ı yapılmıştı. (Bu, sonradan 1952 tevkifatı diye anılacaktır ama, asıl tarihi 1951 sonudur.) Bazı adlar vardı. Aaa, bir tanesi Dr. Sevim Tarı!

Numan Beyin yüzüne baktım.

«Ne dersin?» dedi.

Ben, o tarihte Paris Türk Talebe Cemiyeti Başkanıydım. Savaştan sonra bu cemiyet bir türlü doğrulup toparlanamamıştı. Çeşitli mücadeleler yaşanıyordu. Kim nereye çekiyor, bilinmiyordu. Halbuki öğrenciler ciddi bir dernek istiyorlardı. Buna ihtiyaç da vardı. Topyekûn komünistlik suçlamaları gırla gidiyordu. Sanki Paris'teki bütün öğrenciler komünistti. Sakal bırakmak bile bazılarının indinde solculuğun göstergesiydi. Ben aynı zamanda Siyasal Bilgiler Enstitüsüne devam ettiğim için öğrenci statüsüne de sahiptim. Beni başkan yapmayı düşünmüşlerdi. Elçiliğe de sözüm geçiyordu. Acaba kabul eder miydim?

«Bir tek dönem için, evet» dedim.

Neden bilmem hep, «doğrulup toparlanmak» için bazı dernekler beni bulmuşlardır. Ben de «bir dönem için, evet» demişimdir. İstanbul Edebiyat Fakültesinde de böyle olmuştu. Ankara Gazeteciler Cemiyetinde de böyle olacaktı. Benim işim bir bakıma, treni raya sokmak oluyordu.

Güzel bir kongre yapıldı. Yanıma, gerçekten çalışma niyetiyle dolu arkadaşlar yönetim kurulu olarak verildi. Kollarımızı sıvadık.

Muhasip üyemiz, Dr. Sevim Tarı'ydı.

Dr. Sevim Tarı! Komünist! Rüyamda görsem, inanmazdım. Bu, çok halim selim, sessiz, kulağı biraz ağır işiten, kendi halinde fakat son derece çalışkan ve tuttuğunu koparan bir genç kızdı. Cemiyetin tek frangı üzerine tirtir titrerdi. O sıralar henüz bir lokalimiz olmadığından —sonra bunu Numan Beyden sağladık— Quartier Latin'de iki büyük bulvarın

kesiştiği köşedeki Cluny Kahvehanesinde toplanırdık. Sevim, herkesin kendi içtiğinin parasını ödemesi usulünü koymuştu. Cemiyet parasıyla su bile içirtmiyordu. Kızın ağzından bir tek gün ne komünizm, ne sosyalizm lafı duymuştuk. Paris'teki öğrenciler arasına komünizm sızıntısından pek çekinildiği için —büyük ölçüde abartmaydı— açıktan elçilik, elaltından bizim gizli güvenlik örgütü bu konuda çok duyarlıydı. Numan Bey zaman zaman durumu sorar, çalışmaların gidişi hakkında bilgi alırdı. Yönetim kurulumuzun mükemmel olduğunu ona her zaman söylemişimdir.

Şimdi, en güvenilir üyelerimizden biri komünist çıkıyordu! Numan Bey, «Herhalde araştırma için gelirler. Tarı'nın ilişkilerini incelerler. Başımız ağrıyacak» dedi.

Pek ağrımadı. Sevim'in bizim içimizde bir komünizm faaliyeti yoktu.

«1952 tevkifatı»nın sanıkları uzun uzun yargılandılar. Duruşmalarda olaylar yaşandı. Pek çoğu —bu arada Dr. Sevim Tarı— mahkûm oldu. Sonra, bizim cemiyetin eski muhasip üyesi aynı tevkifatın flaş adlarından Mihri Belli ile evlendi.

Aslında bu tevkifat, DP iktidarının komünizm üzerine gidişinin o sıralar bir tür «sebeb-i hikmet»i sayıldı. Hükümet ve Meclis meşhur, 141 ve 142. maddeleri ele alıp bunları ağırlaştırdı. En önemlisi, bunlardaki «cebir unsuru»nu kaldırdı.

Bu, 141 ve 142'nin bir üçüz kardeşi vardır : 163. İlk ikisi komünizme, üçüncüsü irticaa karşıdır. Yani, laik devleti korur. Hükümet sadece 141 ve 142'nin değiştirilip ağırlaştırılmasını istemiş, Meclis komisyonları ve genel kurulu da ancak onlar üzerinde durmuştu. Bunun nedeni, DP iktidarının ülkede bir komünizm tehlikesi olduğu, fakat irtica hortlaması bulunmadığı görüşünü benimsemesiydi. Bunu daha önce Celâl Bayar ifade etmişti. Yeni tasarının komisyonlar - genel kurul gelgiti sırasında Adnan Menderes bunu tekrar tekrar söyledi. Dedi ki :

«Memleket sol cereyanlar kadar sağ cereyanların tehlikesine maruz değildir.»

Sonra, görüşünü daha da açtı:

«Bu tarz düşünme, yani sola karşı tedbirler alınırken sağ konusunu da ele almak alışkanlığı mazide kalmıştır. O zaman kabul edilen bir prensipti. Sol üzerine tedbirler alınırken sağ üzerinde de durmak ve tedbir almak zihinlerimize yerleşen bu alışkanlığın eseridir. Açık konuşalım arkadaşlar; bugün

sol cereyan gibi bir sağ cereyan için endişe var mıdır? Hatta aynı tarz bir sağ cereyan var mıdır?»

DP Meclis Grubunda çoğunluk, «Hayır!» diye bağırdı. O takımın başını çeken Arif Nihat Asya ve Sait Bilgiç görüşmeler sırasında Mecliste CHP'yi alenen «komünistleri korumak» la suçladılar. Çarmıha gerilmesi gereken adam, tabii gene Hasan Âli Yücel'di. «Milli Şefin bu eski Milli Eğitim Bakanı» bakanlığını solcularla doldurmuştu. Şimdi Tevfik İleri —başka bir milliyetçi— orada bunun temizliğini yapıyordu.

Bunun üzerine CHP'liler sıra kapaklarını vurup salonu hep birlikte terk ettiler. Hava gerginleşmişti. Halbuki muhalefetin, ölçüyü kaçırmamak şartıyla komünizme karşı tedbir getirilmesine itirazı yoktu.

Başbakan yatıştırıcı bir konuşma yaptı ve gizli oturum istedi. Hükümet elindeki vesikaları orada açıklayacak, dosyalardaki bilgileri verecekti. Bunların açık bir oturumda konuşulması sakıncalıydı. Birtakım soruşturmalar henüz sürüyordu.

Dr. Sevim Tarı ve arkadaşlarının tutuklanmaları yirmi gün öncenin işiydi.

Gizli oturum 19 Kasımda yapıldı ve tam beş saat sürdü. Bu, tasarının Meclisten «selamet» ile geçmesini kolaylaştırdı. DP Meclis Grubu içinde komünistlerin «sallandırılması»nı isteyenler vardı. Bir diğer takım ise maddelerden «cebir unsuru»nun kaldırılması taraftarıydı. O zamana kadar «sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek» veya «sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak» veya «memleket içinde müesses iktisadi ve sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmek» suçlarının doğabilemesi için bu hareketlerin «cebir» kullanılarak yapılması lazımdı. Bir kısım DP'liler bu unsurun aranmasının komünizmle mücadeleyi tesirsiz kılacağı görüşündeydi. Adnan Menderes de bunlara katılınca, «cebir unsuru» şartı aranması kaldırıldı. İtiraz edenler ise o takdirde sosyalizmin de yasaklanmış olacağı inancındaydılar. Öyle ya, sosyalizm de birtakım değişiklikler peşindeydi, ama bunların demokratik yoldan gerçekleştirilmesi ilkesine bağlıydı.

«Milliyetçiler Derneği»nin Sait Bilgiç gibi resmi yöneticileriyle onların Tevfik İleri gibi koruyucuları için sosyalzm nerede biter, komünizm nerede başlar, böyle ayrıntıların incelenmesi zamanı değildi şimdi...

Ancak o sıralar Tevfik İleri'ye, tekeli onda sanılan bir iğne batırılıvermez mi? Altında «Yüksek Mühendis Mektebi 4. sınıftan Hemşinli Celal oğlu Tevfik» imzalı eski harflerle yazılı bir mektup elden ele dolaştırılmaya başlanmaz mı?

Mektubun sahibi, «nam-ı diğer Tevfik İleri» şöyle diyordu :

«Nazım Hikmet'i kafasını kalbinden ve kafasını şehvetinden çok daha ziyade sevdiği için severim. Nazım Hikmet'i köylüyü şehirliden, ameleyi patrondan daha çok sevdiği için severim. Nazım Hikmet Bolşevikmiş! Bu, beni alâkadar etmez. Nazım Hikmet eğer sadece köylünün ve amelenin taraftarı olduğu için Boleşevikse her iyi ve doğru düşünen Bolşeviktir.»

Tabii, mektubun yayımlanması kıyameti kopardı. Bu belgeyi, Ulus bulmuştu. Tevfik İleri'nin istifası istenildi. DP'nin komünist karşıtı milletvekillerinden Şevket Mocan sözlü soru vereceğini bildiriyordu.

Nazım Hikmet'in afla hapishaneden çıktıktan sonra Türkiye'den kaçması, hele ilk gittiği Romanya ile oradan geçtiği Sovyetler Birliği'nde verdiği demeçler —«Beni Stalin yarattı» filan gibi...— her çevrede büyük tepkiye yol açmıştı. Nerede kaldı, DP Meclis Grubunun üyeleri? Ne oluyordu? «Kahraman milliyetçi» yoksa bir kripto-komünist miydi?

Adnan Menderes, Milli Eğitim Bakanıyla iki saat süren bir görüşme yaptı. Tevfik İleri bunun bir «gençlik sapması» olduğunu söyledi. Üstelik onun dizelerini beğeniyor, fikirlerine katılmıyordu. Belki Genel Başkanın bile tutumu buydu.

Tevfik İleri görevinde kaldı.

Başını komünist Nazım değil, «Milliyetçiler Derneği» yiyecekti.

III

Atlantik Paktına girmemiz Türkiye ile Amerika arasındaki özellikle askeri ilişkileri de hızlandırdı. Lizbon Antlaşmasının henüz mürekkebi kurumamıştı ki Başkomutan Eisenhower Ankara'daydı. Tabii General pek samimi ve dostane şekilde karşılandı. Bayar kabul etti, Menderes kabul etti,

Köprülü ile görüştü. Konular siyasi ve askeriydi. Türkiye NATO'nun genel prensiplerine sıkı sıkıya bağlıydı. Stalin'in bizden istediklerini henüz unutmamıştık. Ruslar da unutmamışlardı. Bunların defterden silinmesi, ancak yaşlı diktatörün ölümünden sonra ve suç onun üzerine atılarak, 1960 başlarında kabil olacaktır. Türk - Sovyetler Birliği sınırında soğuk harp havası var gücüyle esiyordu. Zaten kuzey komşumuzun yumuşak karnı altında bulunmamızdır ki, Amerika'nın bizi pakta aldırtmasında başlıca rolü oynamıştı. Henüz birliklerimizin hangi komutanlığa bağlanacağı bilinmiyordu. General Eisenhower ve onu takiben gelen Amiral Carney ile bu noktalar konuşuluyordu. Amiral Carney, NATO'nun Güney Akdeniz bölgesi başkomutanıydı ve bizim de isteğimiz onun kargâhına girmemizdi. Bu, gerçekleşti. Yunanlılar da oraya bağlandılar.

Amerikalıları asıl ilgilendiren, Türkiye'de üsler kurmaktı. Bunlar resmen NATO üsleri olacaktı, ama Amerikalılar yönlendireceklerdi. Kullanacaklardı. Bu üsler sonraları çok baş ağrıtacak, çok da mürekkep döktürtecekti. NATO üsleri vardı. Amerikan üsleri vardı. Bir de hiç bilinmeyen üsler vardı.

Bunlar nasıl oluşmuştu? Bir kokteyl partide bir Amerikalı subay bizim bir yüksek komutandan bir yer istemiş, ona peki denilmişti. Bu söz üzerine Amerikalılar gidip orada üs kurmuşlardı. Ne protokol, ne bir anlaşma, hatta ne bir imza, ne de bilgi... İlk günlerin dostluğu bu kadar düzeysiz, sorumsuz şekilde başlatılmıştı.

Amerikalılar kardeşimizdi!

Ama biz kardeşimizin eline 50'li yıllarda biraz fazla bakar olmuştuk. Onlar da elimizi tutmaktan başka kolumuzu da yakalama fırsatını kaçırmıyorlardı. CHP muhalefetinin böyle bir yakınlaşmaya fazla itirazı yoktu. Hatta Ulus, bazen kraldan fazla kralcı olabiliyordu.

NATO içi ve ikili Türk - Amerikan ilişkileri bir ulusal politika niteliğindeydi.

Ama Adnan Menderes'in CHP sözcüsü gazeteden gene de şikâyeti yok muydu? Vardı. Bakınız martın sonlarındaki DP İstanbul il kongresinde koskoca Türkiye Başbakanı şöyle yakınıyordu :

«Ankara'da bir gazete yayımlanıyor. CHP'nin gazetesi. Eisenhower geliyor. Burada çıkan resimlerde karaltı halinde

Eisenhower'in ve bir iki askerimizin görüntüsü bulunuyor. Ya, biz? Hayır, biz yokuz. Ziyafet veriliyor. Devlet başkanının ve komutanların ismi geçiyor. Biz? Biz gene yokuz. Arkadaşlar, bunun bir anlamı mevcut. Hükümeti tanımak istemiyorlar!»

1950 ile 1960 arasında partiler arası ilişkiler bu derece fevri, duygusal bir başbakanın böyle nedenlerden aldığı vaziyetler yüzünden bozulmuş veya düzelmiştir. O zaman da bazı kimseler «Canım, Ulus da Menderes'in resmini bassaydı ne olurdu? Dünya mı yıkılırdı?» diye ondan yana vaziyet almışlardır ve bunu «muhalefetin yıkıcı tutumu»nun kanıtı olarak göstermişlerdir.

Muhalefetin yıkıcı tutumu yok sayılmazdı. Ancak, herhalde bu değildi. Bu, Menderes'teki «mürebbiyelik sendromu» nun açığa vurulmasından ibaretti. Bir demokraside bir muhalefetten de herhalde güllabicilik etmesi istenilemez. Menderes ise «Beni niçin kâfi derecede övmüyorlar? Ben ki bu talihsiz ülkeyi, 27 yıllık kötü yönetimden sonra ihya etmekteyim...» diye sızlanıyordu.

İhya etme yöntemi ise DP Grubunda bile tartışılıyordu. Kayseri Milletvekili İsmail Berkok, «Hükümet çalışmaları kalkınma için bir plana dayanıyor mu?» diye sorduğunda Samet şu karşılığı verdi :

«Hayır. Hükümet plana filan iltifat etmiyor. Başbakanımız Adnan Menderes'in daima tekrarladığı gibi planlı bir çalışma millet parasını hebadan başka şey değildir. Çünkü 1954' te gelecek Meclis onu beğenmeyip değiştirebilir.»

Aynı Samet, DP'nin 6. kuruluş yıldönümünde İstanbul Şehir Tiyatrosu dram kısmında yapılan kutlama töreninde 1954'te de, 1958'de de, 1962'de de, hatta 1966'da da iktidarda kalacaklarını müjdeliyordu.

O günler siyaset hayatında yağmur yağdıran veya güneş açtıran olaylara bakıldığında gülmek mi lazımdır, yoksa hüzünlenmek mi, kestirmek zordur. CHP sözcülerinden Falih Rıfkı Atay Ulus'ta «Çetecilik» diye bir yazı yazmıştır. Bunda suç unsuru görülmüş, Atay mahkemeye verilmiştir. Fakat Atay hep beraat etmektedir. Zafer ise, çok zaman başyazarı Mümtaz Faik Fenik'in kalemiyle, karar henüz kesinleşmemişken yargıçlara veryansın etmekte, tehditler savurmaktadır. Avukat örgütleri de bu tutumu açıktan kınamaktadırlar. Or-

talık toz duman içinde kalmaktadır. Karar, birçok defa Yargıtay'a gidip geldikten sonra Atay aklanacaktır.

Buna karşılık Hüseyin Cahit Yalçın'ın gene Ulus'taki «Gözü kapalı oy vermek» yazısı dolayısıyla, Yalçın milletvekili olduğu için yazı işleri müdürü Cemal Sağlam yargılanıp beraat ettiği halde makale Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılması sebebi sayıldı. Tabii, bir DP milletvekili çokluğu tarafından... Suç, hükümete hakaretti. Yalçın da beraat edince Adnan Menderes DP Genel Başkanı sıfatıyla aynı yazıdan başka dava açtırdı : Hayır, kurt gazeteci hükümete değil, DP'ye hakaret etmişti. Zafer beraat kararı veren yargıçlara saldırma alışkanlığını o olayda da sürdü.

Bütün bu incir çekirdeğini doldurmaz, fakat ülkenin siyaset hayatını azami derecede etkileyen polemiklerde gülünç durumlar olmuyor değildi.

O sıralarda CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Avrupa Konseyi nezdindeki delegasyonumuzun bir üyesidir. Ulus gazetesi Gülek'in İngiliz radyosu BBC'ye verdiği bir demecin metnini yayımlar. Bu demeçte CHP Genel Sekreteri kendi yurdunun radyosunda istediğini söylemek hakkının bulunmamasından yakınmakta, bunu bir yabancı radyodan yapmasının üzüntü verdiğini bildirmektedir. Demokrasimizi kınamaktadır. Ayrıca iki konuyu daha dile getirmektedir : Kendisinin askeri mahkemeye verilmesi ve Ceza Kanununda yapılan ağırlaştırıcı değiştirmeler. Gülek bütün bunların Batı Avrupa'da çok fena karşılandığını vurgulamaktadır.

Demeç kıyameti koparır. Zafer, başyazı sütununda Gülek'e şiddetle hücum etmektedir. Bizim kendi meselelerimiz bir yabancı radyoda nasıl dile getirilebilir? Bunun yurtseverlikle ilgisi var mıdır? Ulus, bütün ağır toplarıyla Genel Sekreterin savunmasını yüklenir. Manşet o konudadır. Falih Rıfkı Atay dehşetli bir başyazı döşenir. Mümtaz Faik Fenik aynı şiddetle karşılık verir. Başka yazarlar da karışırlar. Başbakan Menderes radyoya çıkar, o da veryansın eder. Gülek ona —tabii radyoda değil, muhalefete kapalıdır— demeçlerle karşılık verir. Ne yani, radyonun iktidar borazanı olduğu yalan mıdır?

«Ben yurtdışında vatanıma ancak şeref getirecek, iftihar edilecek ve övünülecek hizmette ve faaliyette bulundum.»

Kapışmanın en hararetli ve en üstdüzeydeki aşamasında anlaşılır ki, BBC'nin yayınını hiç kimse dinlememiştir.

Çünkü BBC açıklar ki, tartışma konusu bölümlerin hiçbiri mikrofona getirilmemiştir. İngiliz radyosu Türkiye'nin iç işi saydığı konuları zaten yayımlamamıştır. Kasım Gülek'in Ulus gazetesinde yazdırttığı, plağa okuduğu bir demeçtir.

Havanda gene su dövülmüştür.

Ne var ki bütün bunlar 1952'nin ilk yarısında partiler arası ilişkileri öylesine zedeledi ki, 1950-54 arasının en tehlikeli bunalımı patlak verdi: Muhalefet lideri halkın ayaklandırıldığı bir ile, Balıkesir'e sokulmadı. Sokaklarda vuruşmalar oldu. İnönü oraya uğramadan Bursa'ya geçti.

Partiler kendi içlerinde rahatsızdılar. Karşı tarafa yüklenmeleri de bundandı. DP'deki şikâyet, lider sultasıydı. Menderes'in partiyi yönetim tarzı, grupta rahatsızlık yaratıyordu. Bütçe görüşmeleri sırasında Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu eleştiriler yapınca Menderes ona kürsüden *«İçinde bulunduğu grubun şartlarına uymuyorsa, alsın başını dağa çıksın!»* diye bağırdı. Pamukoğlu cevap vermek için söz isteyince bunu DP Grubu reddetti. Giresun Milletvekili de istifa etti. Çanakkale Milletvekili Süreyya Endik haysiyet divanına verilip ihraç olundu. Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller ise Menderes, Köprülü ve Koraltan'ı haysiyet divanına vermek istedi. İstifa etmek zorunda kaldı.

Samet devlet yönetimi felsefelerini şöyle anlatıyordu :

«Biz kanun olmadan da yapacağımızı yaparız. Sonra Meclise geliriz.»

Bunu normal karşılayan, hatta destekleyen DP milletvekillerinin Mecliste bulundukları muhakkaktı. Nitekim martın başında CHP milletvekillerinden Atıf Topaloğlu kürsüden partizanlık örnekleri sayarken genel kuruldan şöyle sesler yükseldi :

«Oh olsun! Pek iyi etmişler..»

Ancak DP'deki huzursuzluk daha yüksek düzeylere de sarkıyordu. Nisanın başında bir salı günü, DP Meclis Grubu toplantı halindeyken Adnan Menderes yanında Ethem Menderes, Ekrem Hayri Üstündağ ve Cemal Tunca olduğu halde Çiftlik Lokantasına geldi. Başbakan istifasını vermiş bir bakanından şikâyet ediyordu:

«Ne muhteris adam!. Her kabinede kendisine mevki verdim. Bu istifa da ne oluyor?»

Söz konusu olan kimse DP'de kuruculardan sonra gelen

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu idi. İçişleri Bakanlığından istifa etmişti ve ayrılma nedeni Avni Başman'ın, Nihat Reşat Belger'in, Refik Şevket İnce'nin, Fahri Belen'in nedenlerinin paralelindeydi: Menderes'in hükümeti yönetme biçimini kabullenmiyordu. Karaosmanoğlu'na istifasını geri aldırtma denendi. Başarılamayınca çiftlikteki yemekten bir gün sonra açıklandı.

Adnan Menderes öyle konuşmalar yapıyordu ki, kendi partisinin aklı başındaki üyeleri bile birbirlerine bakıyorlardı. Çanakkale'de Millet Partisi hakkında şöyle dedi:

«Arkadaşlar, bu partiye şaki demek, eşkıya demek suç ise ben de onlara haydutlar, caniler diyorum.»

Başbakan konuşuyordu:

«Bu memlekette ilk meşru hükümet, DP'nin kurduğu hükümettir.»

Ya, Bayar hükümeti?

Zafer gazetesinin fıkra yazarı Bahadır Dülger de Adnan Menderes'e «ilk Müslüman Başbakan» diyenlere hak veriyordu. Bunu söyleyen Süper Mürşit Necip Fazıl Kısakürek'ti.

Bayar kâfir miydi?

Bunların cevabı yoktu. Çünkü DP'de daha o ilk yıllar sigortalar atmıştı.

CHP daha iyi bir durumda değildi. Orada gerçi Genel Başkan İsmet İnönü doğrudan pek eleştirilmiyordu. Daha doğrusu, nasıl DP'de Bayar-Menderes ikilisinin alternatifi yoksa İnönü'süz bir CHP de, CHP'de düşünülmüyordu. Ancak Meclis Grubu - Genel Merkez sürtüşmesi sürüyordu. Asıl, Nihat Erim ve «müfritler» diye bilinen kliğin elindeki Ulus ile yürütülen parti politikası çeşitli CHP'lileri, çeşitli nedenlerden eleştirilere itiyordu. Üstelik, elinde büyük «maddi imkânlar» bulunduran Menderes iktidarı birtakım CHP ileri gelenlerine ikramlar yapmaktan geri kalmıyordu. Ordu Milletvekili Akbabacı Yusuf Ziya Ortaç böyle nedenlerle partisinden ayrıldı. CHP'nin üç Kars milletvekili de karşı safa geçtiler.

Ciddi şekilde rahatsızlık duyanların başında eski Başbakan Şemsettin Günaltay vardı. Zaman zaman küsüyor, darılıyordu. Bu yüzden onun adı etrafında çok spekülasyon yapılıyor, istifa ettiği söylentileri çıkıyordu. İsmet Paşanın küçük not defterleri bunlarda gerçek payının bulunduğunu göster-

mektedir. Ancak Günaltay sonuna kadar partisinde kaldı, hatta İstanbul İl Başkanlığı görevini bile üstlendi.

Cemil Sait Barlas da benzer durumdaydı. Barlas, Adnan Menderes ile arkadaştı da... O da partisini terk etmedi.

Bunlar, tutulan yol ile DP iktidarının hakkından gelinemeyeceği görüşündeydiler. Nihat Erim'in kızgınlığı ile bir yere varılamazdı. Taktik değiştirmek lazımdı.

O yılın nisan ayında Ulus gazetesinde yazmakta olan Peyami Safa, DP'yi güden anafikri DP'lilerin ağzından şöyle anlatıyordu:

«Köylünün paraya ve istihsal vasıtalarına ihtiyacı var. Ziraat bankasının kasalarını açtık. Zirai krediyi bir milyara kadar arttıracağız. Marshall planı yolları yapıyor ve üretim tekniğimizi arttırıyor. Tabiat da bize yardımını esirgemiyor: Mahsul bereketli. Köylünün yüzü gülüyor. Bu memleketin yüzde sekseni bize bağlandıktan sonra geri kalanlardan pervamız yoktur. Yüzde yirmiyi zor dolduran aydın, memur, emekli, öğretmen, üniversiteli, tüccar, sanayicinin muhalefeti bize vız gelir.»

Halkı böyle iki kategoriye kesin çizgiyle ayırmak doğru değildi. Yüzde 80'in içinde CHP, yüzde 20'nin içinde DP sempatizanları da vardı. Ancak bütün seçimlerin sonuçları, çoğunluğun yönetimden memnun bulunduğunu gösteriyordu. Şemsettin Günaltay ve onun gibi düşünenler bu gerçeğin inkâr olunmasını, yok sayılmasını kınıyorlardı. CHP politikasının ona göre çizilmesinden yanaydılar.

Buna karşılık öteki taraf da tamamiyle haksız sayılmazdı. Onlar daha ziyade DP'deki yönetici takımın demokratik hak ve özgürlükleri alabilediğine kısmak niyetini, girişimlerini görüyorlardı. Buna karşı tedbir almak lazımdı. Nihat Erim, kendi deyimiyle bir «çokluk istibdadı»nın adım adım gerçekleştirildiğini söylüyordu. CHP'nin başlıca görevi buna olanak sağlamamak, bunun üzerine yürümek, demokratik rejimi yaşatmaktı.

Gerçekten de muhalefetteyken «antidemokratik kanunlar»ın kaldırılmasını isteyen DP, şimdi bunların ağırlaştırılması yolundaydı. Adalet örgütünün iktidardan gelen baskılara direnmesi, Falih Rıfkı Atayları, Hüseyin Cahit Yalçınları beraat ettirmesi Menderes ve arkadaşlarını başka tedbirler aramaya itiyordu. Bu da maddelerin ağırlaştırılmasıydı. Türk

Ceza Kanununun 159. maddesi bakanlıkların tahkir ve tezyifini yasaklıyordu. DP «sıfatları veya görevleri dolayısıyla Başbakan ve bakanların şahısları»nı da yasak kapsamına alma girişimine geçti.

Halbuki yeni Başbakanın kendisi, Menderes, eski Başbakan, Günaltay hakkında Yeni Asır gazetesine verdiği demeçte şöyle demekten çekinmiyordu:

«Daha dün başbakanlık yapmış bir zat ihtirastan gözleri çanaklarından fırlayarak ve ağzı salyalar saçarak...»

İşte böyle bir hava içindedir ki CHP kendi «bahar taarruzu»nun planını yaptı. Mayıs gelmişti. Geziler ve mitinglerle CHP liderleri halka demokrasinin karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri anlatacaklar, ondan bu konuda iktidara dur demesini isteyeceklerdi. Genel Başkan İnönü, Karadeniz'e çıktı. Gülek, Trakya ve Marmara'ya gitti. Bir başka heyet de Batı Anadolu ve Ege'ye geçti.

Bunun altında yatan bir neden, Halkevlerinden sonra CHP'nin canına tam kastedecek bir hazırlığın DP saflarında görülmesiydi. Partinin elinde kalmış bütün öteki mallar da alındıktan sonra bir de öyle borçlandırılacaktı ki kapıya kilit asmasından başka çaresi kalmayacaktı.

İsmet Paşa Karadeniz'de görülmedik coşkuyla karşılandı. Her gittiği yerde büyük topluluklar tarafından alkışlanıyordu. Çiçekler veriliyordu. Zonguldak'ta işçi sorunları üzerinde durdu. Samsun'da partizan idareyi şikâyet etti. «İktidarı ikaz ediyorum» dedi. Giresun'da partiler arasında eşit muamele lüzumunu belirttikten sonra şunları söyledi:

«Seçilmek şerefini taşıdığım sürece partimin başında bulunacağım ve arkadaşlarıma gelecek zulüm beni çiğnemeden onlara erişemeyecektir.»

Trabzon'da dış politikayı konuşan İnönü, 19 Mayısta Rize'deydi. Orada bir «19 Mayıs nutku» fırsatı buldu. Gençlerin, kendilerine verilen emanetin değerini gerçekten bildiklerini kanıtlamış olduklarını belirtti. Heyecan son haddindeydi. Hele İsmet Paşanın Rize'de İstanbul'a dönmek üzere bindiği Tarı Vapurunun kaptanı, 36 yıllık denizci Zeki Görgey prova direğine bayrak çekince DP çevrelerinin sinirliliği son haddine çıktı. Tabii kaptan, gemisi İstanbul limanına girer girmez görevden alındı. Zeki Kaptan, bundan bir şey anlamamıştı. Bir eski Cumhurbaşkanı gemisine binmişti. Şerefti, bu. O da, usul gereği bayrak çekmişti. Ne vardı, bunda?

Özellikle Menderes son derece hiddetliydi. Bursa il kongresinde gene ölçüyü kaçırdı ve bu sefer İnönü'nün şahsına hücum etti:

«Kendileri bir miralay maaşından başlayarak bugün Karun kadar zengin olmuşlardır. Biz Savarona'yı mı, Beyaz Treni mi, neyi kaybedeceğiz? Kendisi seçimleri kaybettiği zaman Çankaya Köşkünün balkonundan nankör millet diye bağırdığını unuttuysa, millet unutmadı.»

Başbakanı bu kadar kızdıran İnönü'nün şu sözleriydi:

«İktidar değişince ilk işimiz cumhuriyet hükümeti niteliğine sahip bir hükümet kurmak olacaktır.»

Menderes devam ediyordu:

«Bunlar ibret alınacak sözlerdir. İktidarın değişeceğini ve kendisinin geleceğini muhakkak sanıyor. Zamanında kimse teneffüs dahi edemezdi.»

Radyo, Başbakanın bütün bu hücumlarını aynen verdi. Hem de haber programını yarım saat uzatarak.. Buna karşılık İsmet İnönü'nün İstanbul basın toplantısındaki yanıtının tek sözcüğü bile yayımlanmadı. CHP Genel Başkanı, Menderes'in aksine son derece sakindi:

«Bugün siyasi huzur ve siyasi emniyet davası önündeyiz. Mecliste çalışmamız demokratik ve normal şartlar içinde değildir. Adaletle açıktan uğraşılmaya başlanmıştır. Radyo vatandaş haysiyetine sorumsuz tecavüz aleti halindedir.»

İsmet Paşa «Karun kadar zenginlik» hakkında şunları söyledi:

«Menderes, Karun kadar zengin olduğumu söylemiş. Radyodan dinledim. Varidatım, tek kuruşuna kadar, gelir vergisi beyannamesiyle hükümetin malumudur. Bunun dışında hiçbir şeyim yoktur. Benim varlığım eski bir devlet adamının makul tasarrufu ile izah edilebilecek mütevazi bir varlıktır.»

Sonra, muzip bir tavırla ekledi:

«Seçim kampanyalarında ortaya laflar atılırdı. Kimden çıkıyor, bilmezdik. Şimdi, biliyoruz.»

Başbakanın sinirleri gittikçe bozuluyordu. Partisinin il kongrelerinde İnönü'nün şahsı hakkında ağız dolusu küfür ediyor ve bütün bunları radyo kelimesi kelimesine, bazen saatlerce yayımlıyordu. Siyasi tartışmanın düzeyi hiç bu kadar düşmemişti.

Balıkesir'de: *«İnönü bugün dahi hâlâ bir Milli Şef, bir kâhin edasıyla yukardan söz etmektedir. 70 yaşına gelmiş bir insan sanki hafızasını kaybetmiştir ve geçmişin acı hatıralarını unutmuş gibi konuşmaktadır.»*

Konya'da: *«Dünün Milli Şefi bugün milli tezvirci olarak sahnededir. Gittiği her yerde yalan söylüyor, tahrik yapıyor.»*

Manisa'da: *«Vatanın maceraya tahammülü yoktur. Değil bir, bin İsmet Paşa bir araya gelse bu memleketin taşını bile kıpırdatamayacaktır. Bu adam bugün istikrara hançer saplamaya hazırlanmaktadır. İsmet Paşa her şeyde ve serveti hakkında yalan söylüyor. CHP Başkanı uzunca bir sükuttan sonra siperinden çıkmış ve konuşmaya başlamıştır. İktidar kötü yoldadır diyor. Ben de diyorum ki muhalefet kötü yoldadır. Muhalefet değil, İsmet Paşa kötü yoldadır.»*

Radyonun dışında Zafer ve o tarihte «besleme basın» diye anılan, resmi ilanlarla yaşatılan gazeteler de bu kampanyaya katılıyorlardı. DP organının manşetinde CHP şöyle tarif ediliyordu: *«İsmet ve kumpanyası - İsmet, Hüseyin, Cemil, Şemsettin, Ferit ve ilâ...»*

Mümtaz Faik Fenik şöyle diyordu: *«Mehdi rolünde bir iktidar emeklisi..»*

Zafer, Şükrü Oğuz Yenibahçeli diye birinin şu akıl almaz iddialarına sütunlarında yer veriyor, bunlar radyodan da tekrarlanıyordu:

«İsmet İnönü Filistin cephesinde kolordusunu bırakarak kaçmıştır. Milli mücadeleye zorla götürülmüş olduğu da herkesin malumudur. İnönü Harbinde de tekrar ordusunu perişan ve darmadağınık bir vaziyette terk ederek kaçmaya teşebbüs etmiş bir kumandandır.»

Aynı günlerde TBMM'de muhalefetin söz hakkı devamlı kısılıyor, bu olayların olağan olduğu, Başkan Vekili Celal Yardımcı'nın başkanlık ettiği oturumlara muhalefet katılmama kararı alıyordu. Basında, Şemsettin Günaltay ile Cavit Oral'ın CHP'den ha istifa ettikleri, ha edecekleri havası yayılmaya çalışılıyordu. Resmi ilanların zaptürapt altına alınması ve daha adaletli dağıtılması için DP'lilerce verilmiş yasa önerisi önce DP Grubunda, sonra Meclis Genel Kurulunda reddedildi.

Grupta DP Milletvekili Şevket Mocan sordu:

«Zafer'e verilen ilanın bu kadar fazla olmasıyla Kudret'e —Millet Partisi organı— hiç ilan verilmemesinin sebepleri nedir?»

Samet'in fütursuz cevabı:

«Zafer'e bu kadar ilan verilmesinin sebebini siz bilirsiniz!»

Bütün bunlara karşın, Menderes mutlu değildir. Gazeteciler niçin İsmet Paşayla birlikte de dolaşmaktalar ve onun sözlerine de yer vermektedirler?

Karşılık, Cumhuriyet'ten Doğan Nadi'nin:

«Siz muhalefet lideriyken sizinle de dolaşıyor, sizin de söylediklerinizi yazıyorduk ya...»

Allahtan bu sırada Yunan Kralı ve Kraliçesi Türkiye'ye resmi bir ziyaret için geldiler de iktidar ile muhalefet arasında bir barış değil, mütareke ilan olundu.

Ama siyaset hayatı üzerindeki bulutlar dağılmış sayılmazdı. Ertelenmişti.

IV

Yunan Kral ve Kraliçesinin 1952 Haziranında Türkiye'ye yaptıkları resmi gezi bizim iç politika çekişmelerimizi bir hafta durdurduğu gibi binbir gece masallarını andıran bir havanın da esmesine yol açtı. Kral Paul ile Kraliçe Frederika güzel insanlardı. Bayar iktidarı onları muhteşem bir tarzda ağırladı. Cumhurbaşkanımız da ihtişama düşkündü. Ankara'da opera salonunda, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında fraklı, tuvaletli, danslı balolar verildi. Kraliçeye Bayar eşlik ediyordu. Krala eşlik görevi Bayan Bayar'a değil de «güzel gözlü Behice» Köprülü'ye verilmişti. Cumhurbaşkanının Kraliçeyi pek beğendiği sonradan söylenecektir. Başkentte büyük bir geçitresmi tertiplendi. Beyoğlu'ndan açık otomobiller içinde geçildi. O günlerin Cumhuriyet gazetesi şöyle yazıyordu:

«Abdülhamit devrinden beri şehrin birçok hükümdarı misafir ettiğini hatırlayanlar hiçbirinin bu kadar dostça istikbal edilmediğini söylüyorlar.»

Bu, Türk-Yunan ilişkilerinin balayı dönemiydi. NATO'ya da birlikte girmemiş miydik? Ancak bizim iktidarın pek farkında olmadığı «Kıbrıs işi»ni Yunan tarafının alttan alta tezgâhlamakta bulunduğuydu.

Onlar gidince Türkiye yeniden kendi kavgalarına döndü. İlk kavga DP'nin Meclis Grubu içinde verildi.

DP'nin o tarihte Meclis Grubu Başkanı Refik Şevket İnce'ydi. İnce daha ziyade Celâl Bayar'ın yaşıtı ve eski arkadaşıydı. DP hareketine birinci günden itibaren katılmış, hatta adı bir ara kurucular arasında geçmişti. Ağırbaşlı, haysiyetli, dürüst bir adamdı. Menderes'in partiyi yönetim tarzıyla pek bağdaşmamıştı. Bağdaşmıyordu. Grup Başkanlığından istifa etti. Genel Başkana yazdığı mektup gazetelerin eline geçti ve tabii polemik konusu oldu. Refik Şevket İnce Başbakana diyordu ki:

«Tarafınızdan gruba karşı gösterilen lakaydi ve şahsıma takındığınız tavır benim için her zaman teessür kaynağı oldu. Parti arkadaşlarınızı küçük görmeyiniz!»

Menderes bunu fena halde giyindi. Partisinde böyle bir meydan okumaya izin veremezdi. İnce'den intikamını alacaktı. Aldı da.. Derhal toplanan Grup, eski başkanının görüşlerine katılmadığını açıkladı. Böyle düşünen belki bir hizip vardı ama «ezici çoğunluk» lideri destekliyordu, onun partiyi yönetim tarzından memnundu. İnce'nin şahsına en ağır hücumları bizzat Menderes yaptı. Yaşından dolayı onu «siyasi çocuklaşma» ile suçladı. Zavallı İnce ağlamaklı olmuştu. Onun lehinde birkaç söz söylemeye, ortalığı yatıştırmaya çalışanlar kürsüden indiriliyorlar, dedikleri kesiliyordu. Refik Şevket İnce güç bela konuşabildi. «Yalancılıktan namussuzluğa kadar her şeyle suçlandım» dedi. Menderes bir manevra çevirdi. Yumuşak bir eda takındı. Sanki olayı unutmaya hazırdı. O yönde birkaç laf etti. Refik Şevket İnce bu oyuna geldi. Mademki öyleydi, görevini sürdürmesinde kendince de bir sakınca yoktu.

Menderes son darbeyi indirdi: Hayır, vardı. O, kabul etmiyordu. Grup çok ağır bir bildiri yayımlayarak eski başkanını ağır şekilde suçladı. İddialar tamamiyle asılsızdı. Grup, ara seçimlerinin «bu yıl» yapılmaması kararını da aldı. Nitekim teklif CHP tarafından Meclise getirildiğinde DP milletvekillerinin oylarıyla reddedildi. Faik Ahmet Barutçu'nun «ara seçimlerini tehir etmek anayasaya aykırıdır» itirazı fayda vermedi. Seçim Kanunu «TBMM aksine karar vermedikçe her yıl 16 Eylülde ara seçimleri yapılır» demiyor muydu? İşte Meclis, aksine karar alıyordu.

DP'nin 1954'e kadar seçim yapmaya niyeti yoktu. Ona da CHP hakkında «yeni bir tedbir» alınmadan gidilmeyecekti. İnönü'nün ve parti yönetiminin kuşkuları yersiz, sebepsiz değildi. Bunun açık işaretleri de vardı. Adnan Menderes bir gün Mecliste şöyle dedi:

«Bizim muhalefette beğenmediğimiz cihet fikirlerdeki sertlik veya tenkitlerdeki acılık değildir. Bizim beğenmediğimiz, muhalefeti soysuzlaştıran birkaç kişidir ki bütün havayı bozan onlardır. CHP adına onlar konuşurlar, onlar yazarlar, yalan haberleri onlar uydururlar.»

Kimlerdi bunlar?

Hüseyin Cahit Yalçınlar, Falih Rıfkı Ataylar, Kasım Gülekler, Nihat Erimler.. Tabii en başta İsmet İnönü.

Mademki CHP bunları atıp «soylu bir muhalefet» olmayı reddediyordu, o halde «yeni tedbir» de onun hakkında alınacaktı. Samet, CHP'nin «bahar taarruzu»ndan önce bunun işaretini verdi. Zaten CHP, bahar taarruzunu da buna karşı düzenledi.

Samet'in sözlerinin Zafer'deki başlığı şuydu: *Halk Partisinin muazzam mülk yığını.»* DP sözcüsü şöyle diyordu:

«CHP bir ortaçağ Katolik kilisesine benzemektedir. O kadar zengindir. Anayasada bir, edinilmiş haklar prensibi vardır ama siyasi mücadeleyi müsavi silahlarla yapmak imkânını vermeyen hükümler antidemokratiktir. Bunları düzeltmek görevimizdir.»

Nasıl düzelteceklerdi? Meclise «cemiyetlerin gaye ve maksatları dışında mülk edinmemeleri kanun tasarısı» sunarak! Peki, daha önce edinilmiş mülkler? Onlar da, Halkevleri gibi «geri alınacaktı».

CHP bunu «bir müsadere kanunu daha hazırlanıyor» diye değerlendirdi. Böyle bir girişimi önleyebilmek için İnönü Karadeniz'i dolaşır, onun orada söylediklerine Menderes kendi parti kongrelerinde en sert şekilde hücum ederken anlaşıldı ki CHP'nin elinde, öyle tamah edilecek fazla bir mal kalmamıştır. O zaman meşhur Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'ın bir yasa önerisi hatıra geldi ve ona sarılındı. Gerçi bunu Meclisin İçişleri Komisyonu aylarca önce reddetmişti. Ama Adalet Komisyonu, tabii DP'li üyelerinin oylarıyla haziran başında kabul edip gündeme aldı.

Neydi, Gürkan'ın yasa önerisi?

Efendim, CHP'nin zimmetinde 7 milyon lira bulunuyordu. (7 milyon o zaman muazzam bir paraydı.) Bu, Halkevleri için yapılmış yardımlardan artakalan bir meblağdı. Gürkan, 7 milyon liranın mahkemelere gidilmeksizin, özel bir yasa çıkarılarak CHP'den tahsilini teklif ediyordu.

İçişleri Komisyonunun reddettiği acaip öneri, Adalet Komisyonunda kabul edilince DP organlarında derhal bir «açık arttırma» kampanyası başlatıldı. Hayır, CHP'nin borcu 7 milyon değil, 21 milyondu. 21 milyon da değildi, 50 milyondu.

Buna CHP sözcüleri «Uydurma borçlar çıkarılarak muhalefet yok edilmek isteniliyor» diye yanıt verdiler. Fikir Halkevleri hakkındaki yasa çıkartılırken de söz konusu edilmiş, fakat bizzat DP'liler tarafından uygun görülmemişti.

CHP Genel İdare Kurulu toplandı ve bir bildiri yayımladı. Bildiride, kendi deyimiyle «CHP'ye karşı hazırlanan son tertibin içyüzü açıklanıyordu.» CHP özel yasayla, ödeyemeyeceği bir borcun altına sokularak feshine kadar gidecek bir yola itiliyordu. CHP'nin kasasında, bütün hesaplar yapıldıktan sonra 338 bin lira para vardı. Devlet, özel idareler, belediyeler, hatta şahıslar CHP'den alacak iddia edebilirlerdi. Oturulur konuşulurdu. Anlaşırlarsa ne âlâ! Anlaşamazlarsa, bir mutabakata varmazlarsa usul belliydi: Yasal yollara başvurulurdu. Mahkemeye gidilirdi. CHP bu hususta zaman aşımının kaldırılmasını da kabul ediyordu. Ama, özel yasayla uydurma borç yüklemek de ne oluyordu? Bu, nasıl hukuk devletiydi?

Bildiride CHP'nin elinde kalan mallar da açıklanıyordu. Değer taşıyan bir, Ulus matbaası ve gazetesi vardı. Asıl o alınmak isteniliyordu. Arjantin'de Peron bunu La Prensa gazetesi için uygulamamış mıydı? Amaç, muhalefetin sesini kısmaktı. Böyle bir girişimle iktidar tarih karşısında sorumlu durumda olacaktı.

CHP, birkaç gün sonra «Muhalefet Yok Edilmek İsteniliyor» başlıklı bir de broşür yayımladı. Bu, çıkarılan uydurma borçlar ve partinin elinde bulunan mallar hakkındaydı. Orada da belirtiliyordu ki Ulus'un —ve genellikle hür basının— yayımlarına tahammül olunmuyordu.

DP'nin girişiminden öteki basın organları da rahatsız oldular. Yirmi gazete —bunlar DP'yi tutanlardı— çareyi Başbakan Menderes'e Park Otelde bir yemek vermede gördüler.

Başbakan orada «büyük teminatımız basın hürriyetidir» dedi. Ancak aynı anda basın hakkında sert tedbirler hazırlanıyordu. Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu bunların «basına ve tenkit hürriyetine karşı» olmadıklarını, «hakaret ve tezyif hareketlerini önlemeye yönelik» bulunduklarını bildiriyordu.

Başbakan Menderes'in Türk basını ile ilgili düşüncesi ise artık şöyleydi: «*Esefle kaydedeyim ki Türkiye'de çıkan gazetelerin günlük tiraj yekûnu dostumuz ve komşumuz Yunanistan'da çıkan tek bir Atina gazetesinin tirajına ancak denk düşmektedir.*» Birkaç yüz binlik Türk basınının tirajını birkaç milyona yükseltmesinin yolu da resmi ilanlardı!

İşte bu hava içindedir ki haziran sonlarında Meclis tatile girdi. Adnan Menderes gittiği İzmir'den —orada da şiddetli nutuklar söylemişti— Etrüsk vapuruyla İstanbul'a döndüğünde durumu şöyle özetledi: «*Partiler arası ilişkilerin iyileştiğinden bahsetmeye imkân yoktur.*»

Peki, bir görevi bunların iyileşmesine göz kulak olmak gereken Cumhurbaşkanı ne yapıyordu?

Celâl Bayar partiler arası ilişkilerden ziyade parti içi —DP— ilişkilerle ilgileniyor ve yer yer DP örgütünde çıkan anlaşmazlıkların, uyuşmazlıkların çözümüne ağırlık koyuyordu. Bu örgütlerden biri İstanbul'du. İl kongresi toplandığında DP'li üyeler DP'li belediye meclisine şiddetle hücum ettiler. Eleştirinin en ağırını yapanlar en çok alkışı alıyorlardı. Şikâyet, yolsuzluk ve vurgunlardandı. Bir delege, «O meclisteki bütün suiistimalleri açıklayacağım» deyince beklenmedik gürültüler koptu. Sözü başkanlık divanınca kesilen delege koridora çıktığında arkadaşları tarafından omuzlara alındı.

Bunun üzerine Adnan Menderes ve Samet ile birlikte Cumhurbaşkanı da İstanbul'a geldi, Pera Palas adlı otele indi. İl kongresinde genel merkezin adamı Dr. Mükerrem Sarol'du. Sarol sık sık Pera Palas'a geliyor, talimatları orada «iki kurucu»dan alıyordu. Bayar, DP Genel Başkanlığı hırkasını üzerinden çıkaramamıştı.

Basına o görüşmeler «Pera Palas mülakatları» olarak geçti.

Celâl Bayar'ın başka bir ilgi alanı «sosyal faaliyetler» idi. Frağını giyerek balolara, galalara katılıyor, sanatçıları kutluyor, teşvik ediyordu. Yunan Kral ve Kraliçesinin resmi ziyafetinde çok mutlu anlar yaşamıştı. DP büyüklerinin şık ha-

nımları o zamanın papatyaları gibiydiler. «Hanımefendi» ortalıkta olmadığı için «Beyefendi»nin etrafındaydılar.

Devlet Tiyatrosunda Johann Strauss'un «Yarasa» operetinin galası vardı. Ayhan Aydan, Azra Çaplı, Umur Pars, Esat Tamer gibi sanatçılar oynuyorlardı. Temsilden sonra kabul ettiği sanatçılara şöyle dedi:

«Eseri baştan aşağı tenkit gözüyle seyrettim. Fakat büyük bir gayret ve başarı ile sahneye konan bu eserde tenkit edecek hiçbir şey bulamadım. Hepinizi tebrik eder, muvaffakıyetler dilerim.»

Aynı günler Ankara'da Hukuk Fakültesi ile Siyasal Bilgiler Fakültesi arasında bir «münazara» yapılıyordu. Bunlar o zaman pek modaydı ve inanç söylemekten fazla fikir düellosu niteliğindeydi. Konu şuydu: «Cumhurbaşkanını halk mı seçmeli, Meclis mi?» SBF «halk» diyor, Hukuk Fakültesi «Meclis». Sonuçta «hukuk» kazandı.

İki ekipte de sonraları adları çok duyulacak kimseler bulunuyordu. SBF ekibi: İsmail Türk, Mümtaz Soysal, Şevket Doğancı. HF ekibi: Hüsameddin Cindoruk, Ergun Sav, Turgut Özakman.

Meclisin tatile girmesiyle birlikte başkent, askerlerin kullandıkları bir deyimle fiilen «Florya'ya intikal etti.» Celâl Bayar gidip Deniz Köşküne yerleşti. Onu, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü izlediler. Sonra da, Refik Koraltan. 17 Temmuz 1952 tarihli Cumhuriyet gazetesi şu haberi veriyordu: *«Bakanlar Kurulu dün akşam Celâl Bayar'ın başkanlığında toplandı.»* Devam ediyordu: *«Celâl Bayar öğleden sonra deniz banyosu yapmış, bundan sonra bir müddet dinlenmiştir - Toplantı saat 17.00'de Deniz Köşkünde başlamıştır.»*

Gazetenin vermediği ayrıntı, toplantıya katılanların kıyafetiydi: Mayoyla mı, gömlekle mi, kravatsız ceketle mi, kravatlı ceketle mi? Bir cümbüştür, gidiyordu. Bayar ertesi gün gene Florya'da Amerika'nın Ankara Büyükelçisi McGhee'yi kabul etti. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de oradaydılar. «Son derece önemli siyasi görüşmeler» yapıldı. McGhee de «bizim kafa» mızdaydı. Başbakanımızın bir sopranoyla ilişkisi konuşulurken onun da bir başka opera sanatçımızla ilgisi dillerdeydi.

Temmuz ayında, ağustos ayında Türkiye hep Florya'da toplanan ve cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığındaki Bakan-

lar Kuruluyla yönetildi. Bu sırada dünyada ve yakınımızda önemli olaylar geçiyordu. Amerika'da General Eisenhower, ki NATO Başkomutanlığından istifa etmişti ve yerine General Ridgway getirilmişti, Cumhuriyetçi Partinin Cumhurbaşkanlığı adaylığını Taft'a karşı kazanmıştı. Demokrat Partinin adayı ise, «yumurta kafa» denilen, «entel Stevenson» idi. Daha ilginci, ilerici diye nitelendirilen subaylar Mısır'da hükümet darbesi yapmışlar ve Kral Faruk'u devirmişlerdi. Başlarında General Necip vardı. Fakat cuntanın kuvvetli adamı Abdülnasır adında bir albaydı. Kral tahtından feragat etmiş, görkemli yatıyla ve külliyetli parayla ülkesinden ayrılmış, yerine oğlu, altı aylık Prens Ahmet Fuat getirilmişti. Ahmet Fuat'ı 1990'da Paris'te, Türkiye Büyükelçiliğinde, Büyükelçi İlter Türkmen'in bir akşam yemeğinde tanıyacaktım ve masa komşum bana büyük dedesi Kavalalı Mehmet Ali Paşanın, bazen söylendiği gibi Arnavut değil, halis muhlis Türk olduğunu bildirecekti. Torununun ifadesine göre dedesinin amacı Mısır krallığı değil, Osmanlı sadrazamlığıydı. Fakat bu görev ona verilmeyince, tarihin yazdığı tutumu takınmıştı. İran'da da Meclis Başbakan Musaddık'a diktatör yetkileri tanımıştı. Saray abluka altındaydı. Başbakan ülkeyi altı ay süreyle kararnamelerle yönetebilecekti. Meclis kendini devre dışı bırakıyordu. Şahın kız kardeşi Eşref sürülmüştü. Şahın gitmesi de gün meselesiydi.

Bütün bunlar Florya Deniz Köşkünde ele alındı. Yapılan toplantılara Bakanlar Kurulu toplantısı değil de, «yuvarlak masa toplantıları» deniliyordu. Bunlara Cumhurbaşkanı Bayar başkanlık ediyordu. Başbakan Menderes, Meclis Başkanı Koraltan, Dışişleri Bakanı Köprülü, İçişleri Bakanlığına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun yerine getirilen Ethem Menderes, Maliye, Çalışma, İşletmeler, Ekonomi ve Ticaret, Milli Savunma, bazı Devlet Bakanları katılıyordu. Üç saat süren bir birleşimden sonra Köprülü «Toplantı fevkalade değil» diye açıklama yapacaktı. Bakanlar Kurulu aylardır toplanmamıştı. Menderes durumu şöyle yorumluyordu: «*Biz bir aile gibiyiz. Kararlarımızı Celâl Bayar ve Refik Koraltan ile de konuşarak alırız.*»

Türkiye'nin bir hanedan yönetimine 1990'a gidilirken geçtiğini sananlar yanılmaktadırlar. Cumhuriyet hükümeti yönetiminden kurucular yönetimine Türkiye o 1952 yazında geçmişti veya geçirilme teşebbüsüne girişilmişti. Besleme ba-

sından bir gazete şöyle yazıyordu : Memleket işleri o kadar yolundadır ki Celâl Bayar ve Adnan Menderes bir ay Florya'da rahat rahat denize giriyorlar, tatil yapıyorlar.

Muhalefetteki Yeni Sabah ise şunu söylüyordu: İstanbul'a taşınmalar, İzmir'e seyahatler, Florya'da dinlenme ve eğlenceler, kotra sefaları, sandal sefaları.. Hasılı bin bir tenezzüh meşgalesi. Sözümona kışın çalışıyor, yazın dinleniyorlar..

«Kotra sefası» denilen, Rüyam adını taşıyan bir yelkenliyle ilgiliydi. Bir armatör, Haşim Mardin, bunu Amerika'dan satın almış ve Atlantik'i geçerek Türkiye'ye getirmişti. Yanında bazı gazeteciler de vardı ve bunlar geçişin hikâyesini ballandıra ballandıra Türk kamuoyuna duyurmuşlardı. Haşim Mardin, «Bayar kliği»ne dahil bir serüvenciydi. Rüyam İstanbul'a geldiğinde Florya önünde demirledi, Cumhurbaşkanı sahibine bir kupa verdi. Moda Deniz Kulübünde bu münasebetle tertiplenen bir geceyi de, beyaz smokiniyle şereflendirdi. Bir başka akşam, Suadiye Plaj Gazinosundaki bir balodaydı. Daha da ileri gidildi : Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis Başkanı ve Amerika Büyükelçisi McGhee Rüyam ile Marmara'da bir gezintiye çıktılar.

Fakat bir süre sonra Haşim Mardin'in bu tekneyi sahte evrakla Türkiye'ye soktuğu anlaşılmaz mı? Armatörün bir gemisi usulsüzlükler dolayısıyla Bremi'de alıkonulunca skandal büyük boyutlara ulaştı. İflas eden armatörün bir macera-perest, hatta dolandırıcı olduğu ortaya çıktı ve mahkûm edildi.

McGhee şovlarını sürdürüyordu: Eşi ve çocuklarıyla Rumelihisarı'ndan Kandilli'ye, Boğaz'ı yüzerek geçti. Çok alkışlandı. Büyüklerimizden tebrik aldı. Sanki Türkiye'de Amerika genel valisiydi.

Bu sıradaki bir olay tabii dikkatleri fazla çekmedi. İstanbul açığında, Marmara'daki Yassıada'da askeri tesis kurulmuştu. 25 Ağustos 1952'de Celâl Bayar cumhurbaşkanlığına ait Acar Motoruyla, yanına Menderes'i, Koraltan'ı, Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen ile bazı milletvekillerini alarak Yassıada'ya gitti. İskelede Deniz Kuvvetleri Komutanı Sadık Altıncan —1960'da DP milletvekiliydi— kendisini törenle karşıladı. İstiklal Marşı çalındı. Oradan bir savaş gemisiyle Gölcük'e gidildi. Bayar şeref defterine şunu yazdı: *«Çok kıymetli askeri müessesemiz olma yolundadır. Gördüklerimizden memnunluk duydum. Teşekkür ederim.»*

1952 yazı DP büyükleri için fevkalade hoş geçiyordu. Bayar ile Menderes Florya'dan sadece İzmir Fuarını açmak için pek kısa bir süre ayrıldılar. Tekrar İstanbul'a döndüler. Onların da, etrafındakilerin de ayaklarında, o zaman pek moda olan beyazlı lacivertli, beyazlı kahverengili pabuçlar vardı.

Aynı ağustosta NATO'nun Adalar Denizi'nde bir tatbikatı yapılıyordu. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Deniz Kuvvetleri Komutanımız Amerikalı Amiral Cassady'nin sancak gemisi olan 6. Filoya ait Wasp uçak gemisine binerek bunu izlediler. Gece orada konuk edildiler. Ertesi gün Giresun Muhribimizle İstanbul'a geldiler. Askeri törenle karşılandılar. Florya'da deniz banyolarına ve «memleket meseleleriyle uğraşmaya» devam ettiler.

Haziranda ayrılınan başkente ancak eylülde dönüldü. O arada Ürdün Kralı Tallal yerini oğlu Hüseyin'e bırakmıştı. Lübnan'da ise Genelkurmay Başkanı General Fuat Şahap, Cumhurbaşkanı Beşare el Huri'yi devirip yerine geçmişti.

Muhalefet liderine gelince, o ağustos sonuna kadar Ankara'da kaldı. CHP başına örülmek istenilen çorapla nasıl başa çıkabileceğinin düşüncesi ve planlaması içindeydi. Parti Meclisi temmuz biterken Genel Başkanın başkanlığında üç dört gün süren bir toplantı yaptı. Yayımlanan bildiride «*CHP'nin yüksek Türk mahkemeleri önünde verilmeyecek hiçbir hesabı yoktur*» deniliyordu.

Ama hesabı «yüksek Türk mahkemeleri önünde» sormak isteyen kimdi ki?

Adnan Menderes «Florya yönetimi» sürerken şöyle diyordu:

«*Bu memleket İnönü'süz de idare edilebilir, hem mükemmel şekilde..*»

Buna karşılık Ulus bir hesap çıkarıyor ve soruyordu : «*Rakamlar konuşuyor - Adnan Menderes Marshall programının sağladığı sonuçları nasıl kendine mal edebilir - Amerikan yardımından yurda giren para bir milyar.*»

Amerika'nın ulusal bayramı 4 Temmuzda İnönü ve Bayan İnönü Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliğindeydi. McGhee bir süre sonra bu ziyareti iade etti. Washington'un gönlü DP'de idi ama, CHP'yi de ihmal etmek istemiyordu.

CHP Genel Başkanı, ağustos sonunda İstanbul'a gitti. Yanında eşi ve kızı vardı. Fakat bu, parti işleriyle ilgili değildi.

Ömer İnönü evleniyordu.

V

Eylül ile birlikte iç politika da hararetlendi. Yollara ilk düşen gene İsmet İnönü oldu. CHP Genel Başkanı İstanbul'da birkaç ocak kongresinde bulunduktan ve 9 Eylülde partisinin kuruluş yıldönümünü kutladıktan sonra Trakya'ya geçti. Söylediği şuydu: «*Bütün bu seyahatte vatandaşlarımız arasında nifak olmadan memleket ve millet işlerinin yürütülmesinin mümkün bulunduğunu anlatmaya çalışacağım.*»

Bunun üzerine Adnan Menderes Ankara İl Kongresinde yumuşak bir konuşma yaptı. Ortada işbirliği yapmamak için neden yoktu.

Fakat, ne üzerinde işbirliği?

Burada, dört yıl boyunca, hatta DP'nin on iktidar senesindeki açmaz tekrarlanıyordu. İsmet İnönü hükümetten beklediklerini, istediklerini saydı : 1) Antidemokratik yasaların kaldırılması veya düzeltilmesi, 2) Radyonun adaletli kullanılması, 3) Resmi ilanların sadece besleme basın yaratmak amacı gütmemesi, 4) Partizan idareye son verilmesi, 5) Hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması.

Ne gariptir ki bütün bunlar DP'nin muhalefette bulunduğu dönemdeki talepleriydi. Hepsinin anlamını ve önemini biliyorlardı. CHP de biliyordu. 1950 seçimlerine gidilirken ilan ettikleri seçim bildirgelerinde «iktidarda kalırlarsa» bunların hepsinin yerine getirileceğini vaat etmişlerdi. DP ciddi bir seçim bildirgesi yayımlamamıştı. Yani, bir yükümlülük altına girmek istememişti. Ama dört yıl boyunca ısrarla talep ettiklerini, hem de Mecliste çok rahat bir çoğunluğa sahip olunca derhal vermeleri doğal değil miydi?

Hayır! Şimdi dedikleri şuydu: Siz o zaman bunları yaptınız mıydı ki?

Şimdi yapmamanın mazereti nasıl, o zaman yapılmamış bulunması olabilirdi? Bu konuda bir Meclis oturumunda es-

ki ve yeni başbakanlar arasında geçen bir tartışmayı iyi değerlendirmekte fayda vardı. Menderes rejimin statüsünü savunuyordu. Yani, muhalefetteyken değiştirilmesini istedikleri statüyü.. Şöyle dedi:

«Onlar —CHP— nispi temsille iktidarın soysuzlaşmış bir idare içine düşmesini istiyebilirler. Fakat biz buna taraftar olamayız. CHP muhalefeti sadece muhalefet için yapmaktadır. Halbuki yurt için yapmak lazımdır.»

Sonra, CHP'ye ve İnönü'ye bilinen hücumlarını tekrarladı. Beyaz Treni unutmuşlardı, resmi otomobillerin kullanılış tarzını eleştiriyorlardı. Dedi ki:

«Resmi otomobiliyle parti mitingine gider mi? Gider. Resmi otomobiliyle parti grubuna gider mi? Mis gibi gider.»

Bu sözler pek çok kimseyi hayrete düşürdü. 1946-50 arasında resmi otomobillerin kullanılış tarzının eleştirisini DP yapardı. «Resmi otomobiller resmi işlerde kullanılmalıdır» derdi. Hatta böyle bir tartışmada Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, «İstersem manava gönderir, limon bile aldırtırım» demişti de muhalefet sözcüleri ve gazeteleri kıyameti koparmışlardı.

Menderes'in konuşması üzerine eski Başbakan Şemsettin Günaltay ayağa kalkarak müdahalede bulundu. Şahsı adına söylüyordu. CHP ile bir ilgisi yoktu. *«Demokrasinin hiçbir teminatı bulunmuyor. Bugün çoğunlukta olan tek parti halindesiniz. Muhalefetin miktarı azdır. Ne isterseniz yapabilirsiniz. İsterseniz çoğulcu rejime bile son verebilirsiniz. O yolda giderseniz, Meclis de o yolda giderse bunun da hiçbir teminatı yoktur»* dedi ve teklifini yaptı:

«Demokrasinin temelleştirilmesi için ne yapmak lazımsa, bunu birer birer aramak mecburiyetindeyiz.»

DP Genel Başkanı konuyu bir münazara konusu imiş gibi aldı. Anayasa değişikliklerine «gelecek yıl» niyet ettiklerini bildirdi. «Hele siz muhalefeti bizim istediğimiz tarzda yapmaya başlayın da, düşünürüz» demeye getirdi.

Bunlar 1952 başında söyleniyordu. DP için 1960'a kadar o «gelecek yıl» gelmedi. Anayasa ele alınıp çok partili sistemin esasları ve güvencesi oraya yerleştirilmedi. Aksine, tam ters yolda tedbirlere girişildi.

Eylülde tekrarlanan işte bu açmazdı. İnönü Trakya'da istediklerini sayarken Genel Sekreter Gülek ve Kayseri'de

şöyle diyordu: «*Fiiliyat bekliyoruz. Biz sadece güzel söze kapılacak, inanacak insanlar değiliz.*»

İnönü dönüşte Mudanya ve Bursa'ya gitti. Gemlik'te şöyle diyordu:

«*Bizim için esas olan yurdun salim bir idareye kavuşmasıdır. Eğer iktidar partizan idareden samimi olarak vazgeçerse biz çalışmalarında muvaffak olmaları için bütün kuvvetimizle hizmet ederiz.*»

Mudanya'da ekliyordu:

«*Bağımsız mahkeme, bağımsız yargıç kavramı bugün vatanın en önde meselelerinden biridir.*»

CHP Genel Başkanı tabii bu kavramların 1960'a gidilirken ne hale getirileceğini hayalinden dahi geçirmiyordu. Ama öyle bir yol tutulursa bunun nereye çıkacağının uyarısını daha o zamandan yaptı.

Vapurla İzmir'e gitti. Kordonboyu ağzına kadar dolmuştu. Cumhuriyet Meydanında kurulmuş bir kürsüden —38 kişilik bir de bando bulunmuştu— muazzam kalabalığa konuştu:

«*Partizan ihtiyaçları zulüm ile tatmin etmek yanlış yoldur. Türklerin nihayete kadar zulme boyun eğeceklerini zannetmek yanlış hesaptır. Nifak bir defa patlarsa çok uzun sürer, çok derin yaralar açar. Haber veriyorum, tehlike görüyorum. Özel kanun yoluyla siyasi partileri kaldırmak sevdası meşum bir maceradır.*»

Adnan Menderes Adapazarı'nda ve Sıvas'ta değişik bir havada ses verdi. Adapazarı'nda, «*Artık laf ebeliği etmekten vazgeçtik. Az söyleyip çok iş göreceğiz*» dedi.

Bu herkesin ona yaptığı tavsiyeydi. Gerçekten de iyi işler yapıyorlar, daha genişlerine hazırlanıyorlardı. Beş limanın birden temelinin atılması planlanıyordu. Ama muhalefet gibi halk da o baskı tedbirlerinden, şiddet sözlerinden, sanki hâlâ muhalefetteymiş gibi sürdürülen hırçınlıklardan şikâyetçiydi.

Başbakan Sıvas'ta da «Asabiyetten, mevki ve ve ikbal üstünlüğünden tamamiyle azade olarak konuşmaktayım» diye başladı, ama İnönü'yü karşılayanlar hakkında dokundurmadan edemedi:

«*Bu kalabalığın çoğu acaba bu acaip politikacı ne söyleyecek diye merak etmiştir de oraya gitmiştir.*»

Halbuki, gittikçe artan bu kalabalıklar hem DP Genel Merkezini, hem DP örgütünü fena halde sinirlendiriyor ve Ege'de hiç hoş olmayan hazırlıklar başlatılıyordu. O çevrelerde İnönü «Kalkın ey ehl-i vatan!» hareketi başlatmış gözüyle görülüyor, hakkında tehditler savurulmasına yol açıyordu. «Onun ehl-i vatanı kalkıncaya kadar biz ayakta olduğumuzu ona anlatırız» diyenler vardı. Turgutlu'dan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu meydan okudu:

«Gelirse, ağzının payını alır!»

Hazırlıklar ilk meyvesini Manisa'da verdi. İsmet Paşa diyordu ki: *«İktidarda huzur içinde çalışmanın tek şartı bir devre sonraki seçimlerde kaybetmek ihtimali bulunduğunu bir lahza unutmamaktır.»*

Bu sırada toplantı yapılan alanda DP rozetli yirmi kadar kişi belirdi. Bunlar «Yürüyün Demokratlar, hücum!» sesleri arasında CHP binasını taşa tuttular. Zaten İnönü konuşurken CHP'liler ile DP'liler birkaç defa birbirlerine girmişler, dövülenler ve yaralananlar olmuştu. Olayları anlatan 8 Ekim tarihli Cumhuriyet gazetesi —muhabiri: Yaşar Kemal— şöyle diyordu: *«Şehirde hadise çıkacağı daha evvelinden sorumlu makamlara ihbar edildiği halde zabıta kuvvetleri neden sonra alanda göründüler.»*

Aslında tertipler çok önceden ve daha yüksek düzeyde başlatılmıştı. İnönü'yü İzmir'e götüren Ordu Vapuru İstanbul rıhtımından üç saat rötarla kaldırıldı. Sebep «motorlardaki arıza» idi. Karşılama programı bozulsun isteniliyordu. İzmir DP İl Başkanı, İnönü'nün gelişini peşinen, basına gönderdiği yazıda kınamıştı. Başbakan Ankara'dan İsmet Paşanın İzmir nutkunu bir «ihtilal beyannamesi» olarak niteledi ve şöyle dedi:

«İnönü'nün İzmir nutkuyla mesuliyet altına girmekte olduğunu bilmesi lazımdır. Kanun dışına çıkmak niyetinde bulunmadığını, sözlerinin başka manaya alınmaması icap ettiğini açıklamak mecburiyetindedir.»

Menderes bu demeci derhal yapılan ve geç vakte kadar süren bir Bakanlar Kurulu toplantısından sonra veriyordu. DP Genel İdare Kurulu da meseleyi görüşmeye çağrılmıştı. Tabii radyo Başbakanın demecini, İsmet Paşanın ne söylediğini hiç bildirmeden, uzun uzun vermişti. Gece İzmir'de İnönü'nün dokunulmazlığının kaldırılmasının savcı tarafından istenildiği söylentileri dolaşıyordu.

İnönü Manisa'da ikinci bir nutukta şöyle dedi:

«Benim bu partinin başından ayrılmam için çok tazyik yapılmıştır. Siz beni seçtikçe ben görevimi yaparım. Şimdi, bu parti azı dişlerine maruzken onu yalnız bırakmam. Radyo muhalefet aleyhinde gerçekleri tahrif ederken bunları sizinle yüzyüze gelerek söylememizden başka çaremiz yoktur.»

Menderes muhalefetin mitinglerinden ve topladığı kalabalıklardan şikâyet ediyordu ya... DP Genel Başkanı kendi muhalefet yıllarında hemen her gün miting düzenlediklerini hatırlatanlara *«Canım, o zaman demokrasi yoktu. Şimdi var. Daha ne istiyorlar...»* cevabını veriyordu.

Manisa'daki olaylardan sonra DP Genel İdare Kurulunun toplandığı, durumu konuştuğu radyodan bildirildi. Meclisin ve DP Genel Kongresinin toplantıya çağrılmasının düşünüldüğü yolunda yorumlar yapılıyordu.

İnönü Manisa'da geceledi. Gezi programını değiştirmeyeceğini açıkladı. Ertesi gün Balıkesir'e gidecekti.

Kıyametin büyüğü Balıkesir'de koptu.

Olaylar sabahtan başladı. CHP'liler Belediye Alanında miting yapacaklarını bildirmişler, gerekli izni almışlardı. Demokratlar da başvurdular. Aynı yer için... Vali onlara da izin verdi. Gerçi saatler değişikti ama, mitinglerde halk daima çok daha evvelinden toplanırdı. Bunun üzerine Halkçılar Cumhuriyet Alanına gittiler.

Şehirde kavga ve dövüşler sürüyordu. DP'nin bastırdığı bildiriler dağıtılıyordu. *«İnönü, artık yeter! Yıllarca diktatörlükle bu memleketi idare ediyorsun. Hürriyet gasıbı! Ne yüzle vatandaşların karşısına çıkıyorsun? Bu hareketin vatana ihanet değil de nedir?»*

CHP'lilerin ellerinde taşıdıkları pankartlarda ise şunlar yazılıydı: *«Muhalefeti öldüremezsiniz - Vaatler rüya imiş - DP'nin fendi, milleti yenemedi.»*

Öğleye doğru yedi yaralı vardı. Halkçılar mitinglerini Cumhuriyet Alanında başlatınca bu sefer Demokratlar orayı bastılar. Önlerinde milletvekilleri ve il başkanı bulunuyordu. Bir söylenti talimatın Ankara'dan genel merkezden geldiğiydi. Bazıları, bunun «Ankara'nın hoşuna gitmek için» buradan hazırlandığını bildiriyordu. Kavgalar Cumhuriyet Alanında devam etti. Yaralıların sayısı arttı. Bu sırada İnönü ve kafilesi şehre yaklaşıyordu. Vali şaşkınlık içindeydi. Asayişi sağ-

layamayacağı muhakkaktı. Bir de İnönü gelirse ortalık savaş yerine dönecekti. CHP kafilesinden Halil Sezai Erkut ve Ferit Melen durumu bizzat görmek üzere şehre önceden girdiler. Gezeteciler olanlardan CHP ekibini haberdar etmişlerdi. İki CHP'li, vali —Nurettin Aynıksaya— ile görüştüler. Vali, İsmet Paşanın mitinge gelmemesini istedi. Sorumluluk alacak hali kalmamıştı. Erkut ve Melen ona: «Gel, sen kendin söyle!» dediler. Vali, milletvekilleriyle birlikte Balıkesir'in 17. kilometresine varmış İsmet Paşaya gitti. Durumu CHP Genel Başkanına anlattı. Eğer Balıkesir'e giderse ortalık ana baba gününe dönecekti. İnönü'nün kafilesinde bulunanlardan Milletvekili Kemali Beyazıt valiye açık açık sordu :

«Yani, asayişi sağlayamayacaksınız?»

Vali açık açık cevap verdi :

«Hayır!»

Bunun üzerine İnönü, Balıkesir'e uğramadan Bursa'ya geçme kararını söyledi.

Şehrin Cumhuriyet Alanındaki görüntü savaş alanını andırıyordu. CHP'liler toplantılarını yarıda kestiler. Bunun üzerine «Demokrat birlikler» hücuma geçtiler. CHP'nin miting kürsüsü önündeki çelengini parçaladılar. Kürsüye çıkıp muhalefet ve İsmet Paşa aleyhinde çok şiddetli nutuklar söylediler.

Hikâye şudur ki, bu gezi sırasında küçük bir kız çocuğu İsmet Paşanın karşısına çıkarılmış ve ona, öğretilmiş *«Sen beni şekersiz bıraktın. Şimdi nasıl geliyorsun»* dedirtilmiştir.

Gene hikâye'ye göre İsmet Paşa küçük kızın yanağını okşamış, *«Seni şekersiz bıraktım ama, babasız bırakmadım»* demiştir.

Göz yaşartıcı bir tablo...

Ben bunu sonradan İsmet Paşaya sordum. Hikâyeyi duymuştu ama, olayı hatırlamıyordu. Herhalde «komutanların ziyareti» veya «nankör millet» hikâyelerinin, aksi eğilimde bir başka örneği.

İnönü Bursa'da durumu şöyle anlattı :

«Birkaç günden beri uğradığımız tecavüzler Balıkesir'de azami haddini buldu. Toplanma ve konuşma fiilen imkânsız hale geldi. Hükümetten hakkımız olan kanuni himayeyi göremedik. Büyük bir tertibe maruz bulunduğumuz anlaşılıyor. Bu şartlar altında seyahatimi şimdilik kestim.»

İnönü'nün «tertip» dediği neydi? Bana şöyle açıklamıştır:

«Balıkesir'de kan akıtılacaktı. Bu, çok partili rejime son vermek için DP'nin gerekli sebebini oluşturacaktı. Böyle bir oyuna elbette ki gelmezdim.»

1930'da Fethi Bey, İsmet Paşanın 1952'deki tecrübesine sahip bulunsaydı herhalde İzmir kordonundaki oyuna gelmezdi.

İnönü, Bursa'dan İstanbul'a geçti. Demokrasi üzerinde «İsmet Paşanın oyuna gelmemesine rağmen» karanlık bulutlar uçuşuyordu. Partilerin yetkili kurulları sürekli toplantı halindeydiler. Anlatılıyordu ki Celâl Bayar Balıkesir olaylarını «dakikası dakikası»na izleyebilmek için o gece Zafer gazetesine gitmiştir.

Bunu da sonradan Zafer gazetesindeki arkadaşlarıma sormuşumdur. Gülmüşlerdi. Bayar Çankaya Köşkünde olayları «dakikası dakikasına» öğrenebilmek için bütün olanaklara sahipti.

Bir başka hikâye daha...

İlk, CHP'nin bir bildirisi yayımlandı. CHP Genel İdare Kurulu da İnönü'nün başkanlığında ve milletvekillerinin katılmasıyla İstanbul'da toplandı. Bildiride denilen şuydu :

«Muhalefet kanunlar içinde yapmaya haklı olduğu vazifesini ifadan fiilen menedilmiştir. Son hadiselerle demokrasimiz yeni bir devre girmek tehlikesindedir. Kati olarak ifade ederiz ki CHP vazifesini bundan sonra da azimle ve ciddiyetle yerine getirmeye devam edecektir.»

Genel İdare Kurulu bildirisinde *«Siyasi hürriyet ve emniyete tecavüz edenlerle tecavüzleri men etmeyen ve edemeyen görevliler hakkında kanuni takibat»* istendi. Örgüt de ayaklanmış haldeydi. Başbakana telgraflar yağdırılıyor, *«Hiçbir tehdit bizi durduramaz»* deniliyordu. Kalabalık üniversiteli grupları İnönü'yü partinin İstanbul il merkezinde ziyaret ediyorlardı. Zira Taşlık'taki ev bunları almıyordu. Büyük heyecan vardı. Böyle bir ziyaret sırasında gençler İsmet Paşaya sordular :

«Atatürk bize inkılapları emanet etti. Siz demokrasiyi emanet etmek hususunda bize itimat eder misiniz?»

İsmet Paşanın cevabı : *«Ehliyetli olduğunuzu ispat ettiniz. Size olan güvencim, benim tesellimdir.»*

17 Ekimde CHP Genel Başkanı trenle Ankara'ya döndü. Bütün CHP ileri gelenleri, örgütü, üniversiteliler garı doldurmuşlardı. Büyük bir kafile oluştu. Hep birlikte Pembe Köşke çıkıldı. Şehirde trafik aksamamıştı, ama taksiler durmamacasına klakson çalmışlardı. Bu da iktidarı pek kızdırmıştı. Soruşturma açılması emredildi. İnönü evine girdi. Halk bağırıyordu : «Balkona çıksın! Balkona çıksın!»

Çıktı. Halk gene gitmedi. Tekrar çıktı. Tekrar selamladı. Teşekkür etti. «Haydi, artık istirahat edin» dedi.

Bu sırada İstanbul'da canı sıkılan bir adam Fatih Kaymakamı Sabahattin Bilgitay'dı. CHP Fatih İlçe Başkanı Cevat Kobon kendisine şöyle bir dilekçe vermişti : «*Meşru müdafaa-i nefs mecburiyetinde kaldığımda kullanılmak üzere tarafıma bir makineli tabanca, iki el bombası, 35 santimetrelik bir bıçak ile 80 santimetre boyunda bir sopa taşıma müsaadesi verilmesini rica ederim.*»

Kaymakamın cevabı : «*Şehrimizde bunu gerekli kılacak bir asayişsizlik yoktur. Mamafih dilekçe kayda geçirildi. Vilayet makamına gönderilecektir.*»

CHP Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer, «Balıkesir olayları hakkında» Başbakan tarafından cevaplandırılması isteğiyle Meclise bir sözlü soru önergesi verdi. DP Milletvekili Rıfkı Salim Burçak'ın aynı konudaki önergesi ise DP Meclis Grubunaydı. Burçak bir de demeçte bulundu : «*Muhalefet denetim görevlerini yerine getirirken kanunlara riayetkâr olduğu kadar memleket yararlarını parti çıkarlarının üstünde tutmasını da bilmelidir. İşte muhalefet bu şartlar içerisinde dilediği tarzda tenkit ve murakabede tamamiyle serbesttir.*»

Olay bütün yurtta olduğu gibi müfrit olmayan DP milletvekilleri arasında da hoş karşılanmamıştı. Böyle bir yolun açılmasını onlar da istemiyorlardı. Onun için Rıfkı Salim Burçak'ın önergesinin reddi kararlaştırıldı. Müfritlerden Osman Kavrakoğlu «Bunu burada reddedelim ki CHP'ninkini de Mecliste reddedebilelim» dedi.

İzmir savcısı, «CHP Genel Başkanının İzmir nutkunda suç unsuru bulunmadığı» kararını açıkladıktan sonra olaylar nasıl savunulacaktı?

İnönü'nün Ege gezisinin bir saman alevinin ötesinde soluç vermesinde hemen birkaç gün sonra Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Köprülü'nün bir resmi ziyaret için Lond-

ra'ya gitmeleri de rol oynadı. Bu ziyaret zaten iki defa ertelenmişti. Şimdi, iç politikada sıcak hava var diye bir kere daha geriye atılması düşünülemezdi.

Resmi ziyareti izlemek üzere Paris'ten İngiliz başkentine geçtim. Kısa, ama ciddi bir temas gezisi oldu. Bizimkiler İngiltere Başbakanı Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden ile görüştüler. Artık Atlantik Paktında iki üye devlet, iki müttefiktik. Bu sırada Amerika cumhurbaşkanı seçimlerini General Eisenhower kazanmıştı.

Bir gece programda Türk konuklar şerefine Sadlers Wells Balesinde temsil vardı. Başlama saatinde tabii herkes yerini almıştı. Bizimkiler, hariç. Beş dakika geçti. Mırıltılar başladı. On dakika sonra bunlar gürültü haline geldi. On beşinci dakikada bağırmalar duyuluyordu ki Menderes ile Köprülü içeri girdiler. Orkestra hemen Türk ve İngiliz milli marşlarına geçti, sessizlik sağlandı.

Bir aksilik de havaalanında meydana geldi. Uğurlama töreni bitmişti. Bizimkilerin uçağı bir türlü kalkmak bilmiyordu. Daha doğrusu kalkamıyordu. Vakit ilerledikçe ilerledi. Ne oluyor, diye sordum.

Menderes'in yanında getirdiği milletvekilleri o kadar çok bavul doldurmuşlardı ki koca uçak «çabalama kaptan, ben gidemem» diyordu.

VI

22 Kasım 1952 gecesi Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Ahmet Emin Yalman Malatya'da vuruldu. Bunu 1950-54 arası DP iktidarı için bir dönüm noktası sayanlar vardır. O tarihe kadar irticaa ödün veren, en azından göz yuman, komünizm ile irtica tehlikeleri arasında ikinciyi daha bir kollayan DP iktidarı, ancak o olaydan sonra ayılmıştır.

Başbakan Adnan Menderes bir gün önce, Kayseri'deki DP İl Merkezinin balkonundan halka yaptığı konuşmada, *«Asıl korkulacak irtica dini değil, siyasi irticadır»* demişti. Bir gün sonra Malatya'da, Ahmet Emin Yalman dini irticaın eseri bir suikastta vurulduğunda —ölmedi, yaralandı— diyecektir ki:

«Fikir adamlarını silahla tehdide cüret edeceklerin kafalarını bin parça etmeye kadiriz.»

1950 ile 1954 arası İsmet Paşa için iki savaş içinde geçmiştir : 1) Çok partili demokratik rejiminin korunması, 2) Laik cumhuriyetin savunulması.

Bunların karşısında DP'yi görüyordu.

Aynı dönemde Adnan Menderes'in amacı «Türkiye'nin fakirlik zincirini kırmak, onun ekonomik kalkınmasını sağlamak» idi. Bunların karşısında çok partili demokratik rejimi görüyordu. İrtica ona, kitle desteğinin, tehlikesi daima kontrol altında tutulabilecek bir aracı gibi geliyordu.

Bu yolda engel, İsmet Paşa idi.

Hiç kimse iki amacın da «soyut asalet»ini inkâr edemez. Ama bunun bir çakışma noktası yok muydu?

Elbette ki, vardı : Ekonomik kalkınma yolunda kitlelerin tam oy desteğine sahip, demokratik rejimi ve laik cumhuriyeti feda etmesine hiç gerek bulunmayan bir yönetim.

Belki Adnan Menderes'in handikapı bir «tek parti sistemi ürünü» olması, fakat İsmet İnönü'nün aksine, kendisini, makyajdan öteye, hiç yenileyememiş bulunmasıydı.

İrtica 14 Mayıs 1950 ile 22 Kasım 1952 arası kendini, elleri çok az bağlı hissetti.

7 Temmuz 1952 tarihli, DP organı Zafer gazetesinden öğreniyoruz. Başlık : *«Komünizme karşı en büyük kale, İslamiyet»*. Devam ediyor : *«Hacı Bayram Camiinde dün verilen mev'ize.»*

Ne demek, *mev'ize?*

Meydan Larousse diyor ki : Öğüt, nasihat etme, vaat etme.

Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda vaizleri görevlendirmiştir. Bir tanesi de Diyanet İşleri Başkanlığı Müfettiş Vaizlerinden Bursalı Mehmet Metin İrşadi'dir. Hacı Bayramda vaaz verecektir. Zafer'in bildirdiğine göre *«Büyük bir kısmı Hukuk, Mülkiye, Dil-Tarih ve Coğrafya, Harp Okulu talebeleri, iki bin kişi iki saat süren bu mev'izeyi büyük bir hu u ve heyecan içinde takip etmiştir.»*

İrşadi, ne irşat buyurmuştur?

«Garp kültür ve medeniyeti bugünkü seviyesine İslam lininden aldığı örneklerle ve Kuran'ı inceden inceye tetkik derek vasıl olmuştur. Biz cemiyet olarak Kuran'a yıllarca apılarımızı kapadık. Kuran bırakılınca muhakkak tedenni

(gerileme) *başlar. Kurtuluş ancak Kuran-ı Azimmüşşana sarılmakla kabildir. İnsanları komünizm illetinden ancak İslamiyet kurtaracaktır.»*

İrşadi, sonra Mehmet Akif'in «vahdete davet» şiirini okuyor ve cemaati komünizmle mücadele uğrunda ahde (yemine) davet ediyor. İktidar partisinin organı Zafer anlatmayı sürdürüyor :

«Bu çok kuvvetli ve mühim mev'izeyi başından sonuna kadar Allah, Allah nidalarıyla ve büyük bir huşu içinde dinleyen güzide müminler topluluğu hep beraber ayağa kalkarak tekbir getirmişler ve aşağıdaki yemini tekrarlamışlardır :

Allaha kasem olsun ki beşeriyet için bir afet olan ve İslamı yıkmak isteyen komünizm afeti ile onun misullu (benzeri) *fikirlerle hayatımın sonuna kadar mücadeleye ahdediyorum.»*

Yayın birçok çevrede dehşet uyandırdı. Bunların arasında DP'li olanlar da vardı. Fakat Celâl Bayar o görüşte değildi. Aksine, böyle eleştirileri yapanlar asıl zararlılardı. Cumhurbaşkanı o sonbahar Meclisi açış nutkunda şöyle diyordu :

«Şahsi ihtiras veyahut bir siyaset taktiğiyle güya inkılaplar tehlikede imiş gibi göstererek imtiyazlı bekçiler sıfatını takınanlar gerilik temayülleri ile hareket edenler kadar zararlıdırlar.»

Kimlerdi bunlar?

Mesela Türk Kadınlar Birliği. Bu birliğin kabahati çarşaf ve peçeye karşı mücadele açmış olmasıydı. Kadınlarımızı yeniden böyle örtüler altına almaya çalışanlar şiddetle kınanıyordu. Bunun üzerine iktidar, Birliği «muhalefetin bir nevi organı» olmakla suçladı. «Hele çarşaf ve peçe ile mücadele adı altında yaratılmak istenilen heyecan havası son derece suni ve tertipli» idi. İş, tehdide kadar götürüldü : Bu tutum «Birliğin hikmet-i vücudunu tartışılır hale getirebilirdi.»

Yani Birlik, kapatılabilirdi.

Halbuki aynı günler Türkiye'de ilk televizyon yayını İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından gerçekleştiriliyor ve Beyoğlu'ndan seyrediliyordu. Konuşmacı Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek'ti. Zafer'in irticaı destekleme eleştirilerine karşı cevabı şuydu: *«Hububat ihracatı geçen yıldan dokuz misli fazla. Yeni yıl rekoltemiz 11,5 milyon tonu aştı.» - «Milli gelirimiz 11 milyara çıktı. Köylü başına yıllık gelir yüzde 54 arttı.»*

Ulus ise kerametin DP yönetiminde değil, Amerikan yardımında olduğunu ileri sürüyordu. Bir Washington haberi ele geçirmişlerdi : «*ABD'nin Türkiye'ye yaptığı 50 milyon dolarlık traktör ve diğer tarım makineleri yardımı buğday üretimini arttırdı. Amerikan yardımı çoğaltılırsa buğday üretimi 100 milyon nüfusu besleyecek düzeye yükselecektir.*»

Gericilik hareketlerini küçümseyen Cumhurbaşkanı Bayar, başına sıcak sömürge ülkelerinde giyilen ve bundan dolayı «kolonyal şapka» denilen serpuşu geçirerek gittiği Bolu'da diyordu ki :

«*Milletimizin refahı ve her türlü emniyeti için lazım gelen bütün tedbirler akıl ve mantık dahilinde, cesaretle alınmaktadır. Dahili ve harici emniyetimiz şimdiye kadar misline rastlanmamış derecede mükemmeldir.*»

NATO'nun yeni Başkomutanı Ridgway Ankara'ya geldi. «Kore'deki askerler içinde Türklerden daha kahramanı yoktur» dedi. Oradan Erzurum'a gitti. Birkaç gün sonra başlayan 1. Ordu tatbikatını NATO komutanları izlediler. İngiliz generali Montgomery de misafirlerimiz arasına ay bitiminde katıldı.

Bayar sık sık, çeşitli kıyafetler giyinerek askeri birliklere gidiyor, «Atatürkçülük» oynuyordu. Yunan Kral ve Kraliçesinin ziyaretini iade gezisini Savarona Yatıyla yaptı. Atina'da çok iyi karşılandı : Resepsiyonlar, balolar, danslar... Kral ve Kraliçe kendisinden daha az konuksever değillerdi. Frederika'yı tekrar görmek onu pek memnun etti. Görkemli günler geçirdi. Dönüşte Savarona'nın eşliğinde Sultanhisar ve Demirhisar Muhripleri vardı. İstanbul'da kendisini Refik Koraltan ve Adnan Menderes karşıladılar. Dokuz parçadan oluşan bir filo Savarona'nın önünde geçitresmi yaptı.

Bu iyi haberler ve yaşam tarzı içinde irtica, DP büyüklerine önemsiz bir ayrıntı gibi geliyordu. Hatta «dindar halk» böylece iktidarın yanında tutuluyordu. Mürteci çevrelerin fırsattan yararlanarak kazanmış oldukları potansiyel gücü görmüyor veya görmek istemiyorlardı.

«Malatya suikastı» Türk kamuoyunu şiddetle sarstı.

Vatan başyazarı Ahmet Emin Yalman o anki duygularına göre DP büyükleriyle kâh son derece sıcak ve samimi, kâh fırtınalı ilişkiler içinde olurdu. Birinci halde en aşırı övgüleri, ikinci halde en dikenli eleştirileri o yöneltirdi. Fakat

hep demokratik rejimden yana ve irticaa şiddetle karşı olmuştu. İrtica tehlikesi üzerine hep dikkati çekmişti. Bazen DP yöneticileriyle bozuşmasının nedenini o oluştururdu.

DP'nin, Menderes'in de katılacağı il kongresi dolayısıyla Malatya'ya gitmişti. O ara Başbakanla dosttu. Menderes birkaç günden beri sanki bir erken seçim niyetliyor gibi konuşmalar yapıyordu. Malatya kongresinde de o havayı sürdürmüştü. Yalman toplantıyı izlemiş, yazısını Vatan muhabirine vererek gazetesine geçmişti. Gece saat 23.30 sırasında oteline dönerken sokakta üç meçhul kişinin hücumuna uğradı ve üç yerinden ağır yaralandı. Mütecavizler kaçtılar. Görgü tanıklarının ifadelerine göre tabancayı sıkan uzunca boylu, gri paltolu biriydi. Haber bomba gibi patladı. Başbakan ve İçişleri Bakanı hastaneye giderek yaralıya sağlık dilediler. İstanbul'da bulunan Bayar gazete idarehanesini ziyaret etti. Muhalefet lideri telgraf çekti. Soruşturmaya derhal başlanıldı ve dikkatle, özenle sürdürüldü. Anlaşılıyordu ki olayın altında dinci bir şebeke vardı. Yunanistan'a hareketinden önce Cumhurbaşkanı «*Memlekette fikir hürriyetine hiçbir şekilde tecavüz edilmeyecektir*» diye demeç verdi. Tahminler Süper Mürşit Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu Cemiyeti üzerindeydi. Şerif Dursun diye bir duvarcı ustasından kuşku duyuldu. Yakalandı, fakat o, suçlamayı reddetti. Bu arada yapılan aramalarda —yüzden fazla ev arandı— bir irtica şebekesi ele geçti. Önce şebekenin «mürtecilerle komünistler» tarafından kurulduğu bildirildi. İrticaı tek başına sorumlu göstermeye herhalde gönül elvermiyordu. On beş kişi tevkif olundu. Bunlar genç insanlardı. Pişman olmadıklarını söylediler. Alınan ifadeler sanığın Hüseyin Üzmez diye biri olduğunu belli ediyordu. Hüseyin Üzmez yakalandı. İtiraf etti. «*Maddi ve manevi tesirleri altında bulunduğum adamlardan emir aldım. Kimi olsa vuracaktım*» dedi. Anlattığına göre her yıl iftihar listesine geçmiş. Elazığ Lisesi son sınıf öğrencisiymiş. Ahmet Emin Yalman'ın yazılarını ve karakterini sevmezmiş. Kökeni dolayısıyla da ona diş bilermiş. Mali durumu bozukmuş. Gizli cemiyet mensuplarının yardımıyla okuyormuş. Onun için onların talimatını yerine getirmiş. Vaat edilen 120 lirayı da olaydan sonra almış.

Sadece Yalman'ı öldürmek niyetini reddetti. «Ben tek kurşunla adam öldürecek kadar nişancıyım. Öldürmemek için belden aşağı ateş ettim» dedi.

Yıllar geçecek ve Hüseyin Üzmez'e bir başka Malatyalı hayranlığını söyleyecektir. Bu, gazeteci Abdi İpekçi'nin katili diye bilinen ve Papa'ya da ateş eden Mehmet Ali Ağca'dır. Ağca'ya göre Hüseyin Üzmez, «Malatya gençleri arasında zekâsı ve çalışkanlığı yanında ataklığıyla da tanınmış birisi» idi.

İlk ipuçları hareketin «yerel» olmadığını, daha geniş bir örgütlenmenin parçasını oluşturduğunu gösterince araştırmalar İstanbul'a atladı. Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ işin çapını gizlemiyor ve şöyle diyordu :

«Ülkenin sosyal düzenine dönük bu gibi hareketleri, hangi ad altında olursa olsun şiddetle takip etmek kararındayız. Bu olayın birtakım yayın ve bazı derneklerle, örgütlerle ilişkili olduğunu düşünmek hiç bir vakit hatalı sayılmaz.»

Bunun anlamı şuydu : Hareketler «din» adı altında olsa da şiddetle takip edeceğiz. Dini yayınlar ve dinsel örgütlenmeler bu cereyanla yakın ilişkilidir.

Adalet Bakanına Başbakan katılmakta gecikmedi. Menderes aralık ayının ilk haftasında Adana'da konuştu :

«Memlekette vicdan hürriyetine tecavüz kimsenin haddi değildir. Malatya olayı, dini türlü maksatlara alet etmek isteyenlerin hatta toplu halde çalışmak hevesinde olduklarını gösteriyor. Bu, kesin şekilde önlenecektir.»

DP Genel Başkanı ilk defa kabul ediyordu ki, DP'yi tutuyor, DP'yi savunuyor görüntüsü altında, çok zaman DP'nin ve onun bazı yöneticilerinin maddi, manevi yardımlarını sağlayarak yayınlara, hareketlere girişenler aslında kendi oyunlarını oynamaktadırlar. DP onları kullanıyorum sanarken onlar da DP'yi kullanmışlardır ve hedefleri yönünde hayli yol almışlardır. Tabanca tetiği çekecek cürete erişmişlerdir.

Bunun yayın alanındaki ilk kurbanı, Süper Mürşit Necip Fazıl Kısakürek oldu. Üstadın yayın yoluyla hakaret suçundan mahkûmiyeti kesinleşmişti. Fakat koruyucuları onu «Malatya suikastı»na kadar hapse girmekten kurtarmışlardı. Son buluşları, Süper Mürşide bir deli raporu ayarlamaktı. Rapor verildi ama, deliliği hapse girmesine engel değiledi. Dokuz aylık mahkûmiyetini çekmek üzere hapishaneye koyuldu. Siyaset alanındaki ilk kurban ise bir süre sonra Tevfik İleri olacaktı.

İstanbul'da üç yerde arama yapıldı. Cevat Rıfat Atılhan, Hakkı Sadık Acarlı gibi «militan sağcılar» kuşku altındaydı-

lar. Gözaltına alındılar. Ele geçirilen inceleniyordu. Şebeke, sanılandan çok daha geniş kapsamlıydı. Aralık ayının ilk haftasında «Malatya suikastı» ile ilgili bulunanların sayısı 600'ü geçmişti. Soruşturma gittikçe genişliyordu. Bu arada yobazca yayınlardan çekinmeyen ve DP'lileri dahi isyan ettiren Samsun DP Milletvekili Ustaoğlu Yüksek Haysiyet Divanı tarafından partiden ihraç olundu.

Gençlik de irticaa karşı harekete girişmişti. Zaten çok partili demokrasi rejimine geçişin ve ilk uygulanışının 1944 - 1960 arası döneminde o kuşağın bir özelliği hiçbir zaman değişmedi: Çok partili demokratik ve laik rejimin inançlı savunucusuydular. Komünizme ve irticaa karşı bir ve beraberdiler. Sıkılmış bir yumruk gibiydiler. Bu kale, 1960'lardan itibaren kendi taşları arasından fire vermeye başlayacak ve «çok partili demokratik laik rejim» bir ortak cephe niteliğini kaybedecektir.

Kusur kimdedir? O, bu dizinin dördüncü (1960 - 1965 arasını kapsar) ve beşinci (1965 - 1973 arasını kapsar) kitaplarında ele alınacaktır.

Malatya suikastı ile irtica iki parti için bir ortak tehlike haline geliyordu, ama demokratik rejim konusunda havanın yumuşaması bir ay kadar zaman aldı. Yılın sonlarına kadar atışmalar sürdü ve bunların en önemlilerinden biri Mecliste, İnönü ile Menderes arasında geçti. Kürsüye Başbakan beş, CHP Genel Başkanı dört kez çıktılar. Görüşülen, Balıkesir olayları hakkında CHP Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer'in başbakandan sözlü sorusuydu. Gerçi DP Meclis Grubu bunun reddi hususunda karar almıştı, ama sözlü sorunun reddi yoktu ki... Mesele konuşulacaktı. DP'liler şöyle bir taktik oluşturmuşlardı : İçişleri Bakanı kısa bilgi verecek, Devlet Bakanı Muammer Alakant işin başka yanını anlatacak, soru sahibi konuştuktan sonra konu kapanacaktı. Adnan Menderes oturuma katılmıyordu bile... Fakat bir sürpriz oldu. İçişleri ve Devlet Bakanlarıyla soru sahibi konuştuktan sonra İsmet İnönü'nün söz istediği görüldü. Başkan «Ne hakkında?» dedi. Çünkü CHP Genel Başkanı olayda taraftı, ama bu sıfatı ona konuşma hakkı tanımıyordu. İnönü,

«Devlet Bakanının konuşmasındaki şahsıma ait sataşma dolayısıyla...» karşılığını verdi.

Gerçekten de Muammer Alakant böyle bir ihtiyatsızlık yapmıştı. Başkan —Muzaffer Kurbanoğlu idi— İsmet Paşaya

söz vermek zorunda kaldı. İsmet İnönü gezisi sırasındaki tertiplerden girerek asıl tertibe geldi : CHP hakkında özel yasa çıkarılarak bu partinin ortadan kaldırılması planlanıyordu. Bu, rejime kast idi. Millet bunu, yapanların yanına bırakmazdı. CHP ve kendisi, İnönü, muhalefet görevine her ne pahasına olursa olsun devam edeceklerdi.

İsmet Paşanın bu son derece sert ve meydan okuma içeren konuşmasını Muammer Alakant yanıtlamak istedi. Söz aldı. Ancak düelloda son derece zayıf kalacağı muhakkaktı. DP Grubu büyük bir eziklik içindeydi. Bakanlarla Başkan arasında kaş göz işaretleri yapıldı. Başkan onu kürsüye çağırmadan oturuma beş dakika ara verdi. Ethem Menderes Başbakana telefon etti. Durumu anlattı. Derhal gelmesini istedi. Beş dakikalık aradan sonra Muammer Alakant konuşmasına başlamıştı ki, Adnan Menderes terini silerek içeri girdi. Başkan onu kürsüye davet etti. Devlet Bakanı lafını bitiremeden indi. Yerini Başbakan aldı. Önce doyasıya bir su içti, arkadan İnönü'ye hücuma geçti. İnönü'nün tam ne söylediğini pek bilmiyordu. İçişleri Bakanı telefonda çok özetle anlatmıştı. Ama, ne gam! «Milli Şef edebiyatı» daima hazır değil miydi? Nitekim sözü kısa zamanda oraya getirdi. İnönü'nün derdi demokratik rejim, özgürlük filan değildi. «Partisinin paracıkları gidecekti. Bu paracıkların peşindeydi». Başbakan doğrudan İsmet Paşaya hitap etti :

«Paşa! Paşa! Bırakınız bu mücadeleleri. Bu nevi mücadele olmaz. Deyin ki Paşa, ben devrimi yaşadım. Deyin ki bunlar da bu memleketin evladıdır, bunlar da bu memleketin nesilleridir, benim yetiştirdiğim nesillerdir. Böyle söyleyin ki herkes size hürmet etsin.»

Menderes'in gene «mürebbiyelik sendromu» tutmuştu. Kendilerine onun sırt vermesi lazımdı. Eski Milli Şefin... Bunu yapmadığı sürece «hak ettiği» her türlü muameleyi görecekti. Başbakan gittikçe sinirleniyor ve sinirlendikçe polemik dozunu arttırıyor, kendini tutamayıp ağzını bozuyordu. Sonra da, hemen orada pişman oluyordu.

İsmet Paşa ise gayet sakindi. Kürsüye geldiğinde Adnan Menderes'i göstererek, *«Tek parti devrinin en iyi yetişmiş olanlarından biridir»* dedi. CHP sıralarından gülüşmeler yükseldi. Evet, en iyi yetişmiş olanlarından biriydi. Vaktiyle kendisine yalanmış, çok övgüler yöneltmişti, ama o bunlara yüz

vermemişti. Şimdi Başbakan bunları kendisi için istiyor, bulmayınca kızıyordu. İnönü şöyle devam etti :

«CHP'nin sıhhatli olarak getirdiği demokratik rejime bir türlü alışmamıştır. Arkadaşlar, Başbakanın zihninden geçen tekrar eski tek parti devrine dönmektir.»

Adnan Menderes yeniden kürsüye geldiğinde bu ithamı reddetti. Dedi ki : *«Eğer cesareti varsa 1946 seçimleri için tahkikat açalım.»*

CHP Genel Başkanının oturduğu yerden bağırdığı işitildi :

«Derhal!»

Başbakan cevaplandırdı :

«Hay hay, derhal!»

Düello bu minval üzerinde devam ederken Menderes soruşturma açamayacaklarını, çünkü belgelerin kaybolduğunu bildirdi. İnönü'nün gerçek amacı, DP arasına nifak sokmaktı. Menderes grubunu toplamak için ekledi : «Siz bu grubun aklıseliminden şüphe mi edersiniz?»

Tabii bu söz de DP sıralarından alkış aldı. Grup, liderinin kendisini övmesinden memnundu.

Sadece İnönü ve Menderes arasındaki bu düello tam üç saat sürdü. Beşinci defa kürsüye gelen Başbakan şöyle tatlıya bağladı :

«Şunun şurasında ne kaldı? Telaşınız nedir? Umumi seçim gelecek. Milli iradeye hepimiz boyun eğeceğiz...»

Varılan ortak bir nokta yoktu. Her iki lider içini dökmüş, milletvekilleri ve dinleyiciler hoş bir düello seyretmişlerdi. Radyo akşam, Meclis saatinde bu sefer Başbakanın sözlerini tam değil, özet halinde verdi. İsmet İnönü'den ise hiç bahsedilmiyor, adı bile geçmiyordu. Sanki Menderes kendi kendine konuşmuştu

Başbakan tehditlerinden vazgeçmemişti. Bunları birkaç gün sonra DP'nin Bolu İl Kongresinde sürdürdü. Soruyordu : *«Tek parti şefinden demokrasi lideri olur mu?»*

Ağdalı diliyle devam etti :

«Tek parti rejiminden çok partili rejime, tahakkümden millet iradesine geçilince başka memleketlerde esaslı tasfiyeler yapılır. Eski istibdat ve tahakküm devrinin bütün rüsub ve bakayası o inkılabın tahakkukuyla ortadan silinir.»

Sonra ekledi : «*Kanunlar az gelirse Meclise gider yeni kanun isteriz.*»

O sırada aklından geçirdiği yasa, 1960'ta CHP'nin canına kastedecek ünlü «Tahkikat komisyonu kanunu» değil, 1954 seçimleri arifesinde parasına kastedecek olandı.

DP organı Zafer konuya daha bir açıklık getirdi : «*Türk milleti kendi içinden çıkardığı iktidarın karşısına gene kendi içinden çıkaracağı hakiki muhalefeti bir an evvel meydana getirmelidir.*»

Bunu bizzat Başbakan Bolu'da şöyle anlattı : «*Muhalefete hürriyeti ezdirtmeyeceğiz. Hürriyetleri baskı altında bulundurmak hürriyetini önleyecek tedbirler için TBMM huzuruna, Türk umumi efkârının huzuruna çıkacağız.*»

O günler DP için özgürlükler muhalefetin tehdidi altındaydı! Halbuki üç yıl önce bu saçmalık birtakım CHP'liler tarafından söylendiğinde DP büyükleri yaylım ateşi açıyorlardı.

Adnan Menderes'in ağdalı dilinden söz ettim. DP liderlerinin çoğu aynı meraktaydılar. Haydi 1952'de Bayar, Koraltan ve Köprülü altmışın üstündeydiler. Ama Menderes 53 yaşındaydı. Samet ise ancak 43. Ama en koyu Osmanlıca ile konuşmayı seviyorlardı. Nitekim o yıl DP, Fuat Köprülü ve arkadaşlarının bir önergesiyle, Arapça ezandan sonra dil konusunda ikinci bir geri adım attı : Anayasa tekrar Teşkilatı Esasiye kanunu haline getirildi. Önergenin adı son derece komikti : «*Anayasayı yaşayan dile çevirmek hususundaki teklif*». Türk Dil Kurumu buna şöyle itiraz etmişti : Yaşayan dil yaşlı kimselerin bildiği değil, yeni nesillerin kullandığı dildir. Meclisteki beş buçuk saat süren tartışmalar sırasında ise CHP sözcüsü Faik Ahmet Barutçu «Anayasanın dilini değil, kendisini değiştirin» diye alay etti. Değişikliğin böyle, geriye düpedüz dönüşle yapılmamasını, bir bilim kuruluna yaptırılmasını öngören istek de reddedildi. Artık bakana «vekil», genelkurmay başkanına «erkânı harbiyei umumiye reisi» denilecekti. Hemen bütün anlaşılır deyimler anlaşılmaz deyimler haline getiriliyordu.

Arapça ezanın gene bir açıklaması vardı : Din istismarı Anayasayı «Teşkilatı Esasiye Kanunu» yapmak kimin ne yarayacaktı ki?..

Böylece anayasaya «başkent» yerine «makar», «kullanır» yerine «istimal eder», «toplanır» yerine «temerküz eder», «bakanlar kurulu» yerine «icra vekilleri heyeti», «müstakil mahkemeler» yerine «müstakil mehakim», «yargı hakkı» yerine «hakkı kaza» giriyordu.

Ama Milli Eğitim Bakanı —Tevfik İleri— bile «*Okullarda anayasanın yeni dilini kullanacak değiliz*» diyordu.

Köprülü'nün bir kaprisi miydi?

Köprülü Teşkilatı Esasiye Kanunu dilinin anayasa dili haline getirilmesinde değişiklik lehinde oy vermişti.

Yoksa, vicdan azabı mı?

VII

Denilebilir ki iktidar doruğundaki siyasi hava Malatya suikastından bir ay kadar sonra Başbakan Menderes tarafından Ankara'da düzenlenen bir basın toplantısıyla değişiklik işareti verdi. İktidar ile muhalefet yandaşı gazeteciler davetliydiler. Ahmet Emin Yalman iyileşmiş ve hastaneden çıkmıştı. Basın toplantısında Adnan Menderes'in sağında CHP iktidarının son Dışişleri Bakanı, Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadık Sadak, CHP sözcülerinden ve eski milletvekillerinden, Ulus başyazarlarından Falih Rıfkı Atay, Ahmet Emin Yalman, DP yanlısı Faruk Gürtunca ile Zafer başyazarı Mümtaz Faik Fenik, muhaliflerden Yeni Sabah sahibi Sefa Kılıçlıoğlu, DP'li Mithat Perin vardı. Başbakan solunda o zaman hükümeti sımsıkı tutan Milliyet sahibi ve başyazarı Ali Naci Karacan'a, Son Telgraf sahibi ve başyazarı Ethem İzzet Benice'ye, Cumhuriyet Genel Yayın Müdürü Cevat Fehmi Başkut'a, Adanalı Cavit Oral ile Vakit başyazarı, eski CHP Milletvekillerinden Asım Us'a yer vermişti. Tam bir karma...

Toplantı üç buçuk saat sürdü ve samimi bir hava içinde geçti. Adnan Menderes büyülenmeye hazır kimseleri büyülemekte ve inanmak isteyenleri inandırmakta son derece büyük yeteneklere sahipti. Tabii bunda, üzerinde taşıdığı hırkanın, iktidar hırkasının rolü birinci derecedeydi. Karşınızda, size arkadaşça davranan koca bir Başbakan ve Cumhurbaşkanı var-

dır. Bu heyeti Celâl Bayar da kabul etti. Nasıl tesir altında kalmazsınız?

Menderes tabii ekonomik alandaki hamlelerini uzun uzun anlattı ve orada rahattı. Marshall planı desteğiyle de olsa Türkiye'nin kalkınması ciddi mesafeler alıyordu. Doğruydu.

Rejim sorunlarına gelince... Anayasa ve Seçim Kanunu değişikliklerine derhal gidemiyorlardı.

Neden?

Çünkü bunlara gidilir gidilmez halk «hemen seçim» beklerdi.

Halbuki DP'nin hemen seçim niyeti yoktu. Menderes bizzat doğurduğu bir havayı burada noktalıyordu. Aslında, bir ara, İnönü bertaraf edilerek derhal seçime gidilmesi, böylece dört yıl kazanılması hiç düşünülmemiş değildi. Hatta, CHP bertaraf edilerek... Fakat Balıkesir olaylarına kamuoyunun tepkisi bunların ikisinin de «şimdilik» pek mümkün olmayacağını göstermişti.

Peki, anayasa ve Seçim Kanunu değişiklikleri?

Menderes anayasa değişikliğine evet, Seçim Kanunu değişikliğine hayır eğilimlerini söyledi. Anayasadaki değişiklikler onların muhalefette bulundukları yıllardaki özlemleriydi. Gerçekleştireceklerdi. Ama Seçim Kanunu? Bunu 1950 arifesinde CHP hazırlamış, onlar kabul etmişlerdi. Şimdi CHP, onlara rağmen, daha doğrusu onların «kerhen desteği» ile kabul edilmiş bu sisteme nasıl itiraz ediyordu? Ona ilişmek niyetleri yoktu. CHP'lilere göre de bu bir «namuslu seçim»e olanak vermiyor muydu ki?

Aslında DP 1954 seçimlerine gidilirken Seçim Kanununu daha dürüst hale getirme yönünde değiştirdi. Değiştireceğini söylediği anayasaya ise hiç ilişmedi.

1924 Anayasası bir tek parti sistemine uyabilecek şekilde biçilmemiş miydi ve DP'nin amacı da bu değil miydi?

Fakat Adnan Menderes «CHP'nin haksız iktisapları»nı geri alacaklarını tekrarlamaktan geri kalmadı. Sözlükler «iktisap» hakkında şu Türkçe karşılığı verir : Edinim, edinme, kazanım.

Basın toplantısı basında çok olumlu yankılar uyandırdı. Basın her ülkede, her zaman işleri onun yönettiği izlenimini ona verenlerin istedikleri hava içine kolaylıkla girmiştir. «Becerikli yöneticiler» de bundan çok yararlanmışlardır.

Basındaki hava dalga dalga bütün kamuoyuna ve partilere yayılmakta gecikmedi. O günlerdeki deyimle, bu bir yeni «bahar havası»ydı. CHP Genel İdare Kurulu İsmet İnönü'nün başkanlığında toplandı ve durumu değerlendirdi. Bu arada Malatya suikastı ile ilgili geniş soruşturmada boyuna «gizli cemiyetler» ortaya çıkarılıyordu.

Oyunun son perdesi İzmir'de açıldı. Adnan Menderes ocak ayının bitimine yakın İzmir'e gitti. Orada DP İl Kongresi vardı ve konuşacaktı. Aynı gün CHP'nin de Konak İlçe Kongresi yapılacaktı. Başbakan İzmir'e vardığı gün muhalefete görevini hatırlattı. «Muhalefet, iktidarı muvaffak kılmak için çalışmalıdır» dedi.

Ertesi gün Demokratların, genel başkanlarına Göl Lokantasında 500 kişilik bir öğle yemeği vardı. Yemek sırasında Adnan Menderes'e bir telgraf geldi. Telgrafı çeken CHP'nin Konak İlçe Başkanı Muammer Eriş idi. İlçe Başkanı, Başbakanı kongrelerine davet ediyordu. Menderes hiç kimseye bir şey söylemedi. Kalktı, kongreye gitti. Tabii her şey kulislerde önceden hazırlanmıştı. Yoksa Menderes nasıl bir havayla karşılaşacağını bilmeden «kurdun inine» girer miydi? Kongreye, İl Başkanı Dr. Lebit Yurdoğlu başkanlık ediyordu. Toplantıda altı, yedi yüz kişi vardı. Aralarında Başbakanı görünce şaşırdılar. Ne oluyordu? Kürsüde İzmir'in eski, CHP'li Belediye Başkanı Hulusi Selek vardı. Selek, Halkevleri ile ilgili yasayı, CHP mallarına el konulması girişimlerini kınadı. Seçim Kanununun değiştirilmesini istedi. Menderes'e söz verildi. Yıllar sonra eski CHP milletvekili ve parti müfettişi bir CHP kongresinde konuşuyordu. Yeni DP Genel Başkanı sıfatıyla «Maziyi, eski devri bırakalım» dedi.

Başbakanın ağzından bal akıyordu. Sanki birkaç gün önceki Menderes o değildi. Şöyle konuştu :

«CHP'nin haksız iktisabı zaten yoktur. Eğer böyle bir haksızlık varsa TBMM onu, CHP'lileri de memnun edecek tarzda çözecektir. Herhalde onlar da töhmet altına kalmak istemezler.» CHP muhalefetini çalışamayacak hale getirmeyi hiç düşünmüyorlardı.

Bu sözleri, DP organı Zafer'in 29 Ocak 1952 tarihli sayısından aktarıyorum.

Hava yumuşamıştı. Adnan Menderes bir buçuk saat konuştu. Sordu :

«Bu kanunu sizin iktidarınız yaptı. Onunla seçime girmeye korkuyor musunuz?»

«Korkmuyoruz, hayır.»

«O halde Seçim Kanununu değiştirmeye lüzum yoktur.»

«Biz de değişiklik istemiyoruz..»

Başbakan anayasanın seçim zamanı ele alınması lüzumunu tekrar hatırlattı. Şimdi ele alırlarsa, halk hemen seçim beklermiş. Menderes dedi ki :

«Evvela aramızdaki öteki ihtilaflı noktaları halledelim. Yeni bir ihtilaf çıkarmayalım.»

Önce kongre salonunda, DP Genel Başkanı dışarıya çıktığında sokaktan alkışlar ve «Yaşa Menderes!» sesleri yükseldi. Bunlar Zafer'in söylediği kadar gür değildi ama, gerçekti. Başbakan oradan sonra kendi partisinin il kongresinde konuştu ve barış taarruzuna devam etti:

«CHP başka, DP başka değildir. İki devirdir, iki çağdır. Bizzat kendileri biz şef partisi değiliz, çok partili devrin partisiyiz demelidirler. Bugün onlar da demokrasi bayrağını ellerine almışlardır. Sizler, biz Milli Şef partisi değiliz dediğiniz gün karşımızda yepyeni bir parti doğmuş demektir. Karşımıza çıkmasınlar, bize katılsınlar. Bizim tenkit ettiğimiz tek parti CHP'sidir. Üzülmesinler. Dünün Halk Partisi hasenatı (hayırlı işleri) *ile, seyyiatı* (kötülükleri) *ile maziye intikal etmiştir* (geçmiştir).»

Ertesi günkü birçok gazete iktidarla CHP arasında görüşmeler beklendiğini yazıyordu. Hatta Menderes'in havasını basanlar CHP Kurultayının toplanacağından dem vuruyorlardı. Söylemek istedikleri İnönü'nün parti başından uzaklaştırılacağı ve CHP'nin, DP Genel Başkanının arzusu yönünde «şef partisi» olmaktan çıkarılacağıydı. Halbuki CHP'ye böyle bir eğilim egemen değildi. Bir defa İsmet Paşa bertaraf edilebilirse CHP'nin de, çok partili demokratik rejimin de çanına ot tıkılacağı son olaylarda daha iyi anlaşılmıştı.

CHP içinde bu konuda beliren «DP niyetleri» şüphesini yatıştırmak için Zafer başyazarı Mümtaz Faik Fenik «Tuzak mı diye düşünen CHP'liler vardır» dedikten sonra bunun gerçek olmadığını bildirdi. İzmir'den İstanbul'a giden Menderes de orada şöyle diyordu:

«Partiler arası münasebetler anlayışlı bir hava içinde devam edecektir. Bunun böyle olması er geç mukadderdi.»

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Ulus'a verdiği, 31 Aralıkta yayımlanan yeni yıl mesajında son perdeyi şu şekilde kapadı:

«Başbakanın basın toplantısında ve İzmir kongresinde yaptığı beyanatları dikkatle okuduk. İktidar ve muhalefet arasında normal ve medeni münasebetler hüküm sürmesini kolaylaştıracak her istidadı memnunlukla karşılarız. Demokratik rejimi geliştirmek, eksiklerini tamamlamak için iktidarın beyanlarını ümit verici vaatler olarak telakki ederiz. Bu yolda bize düşen vazifeleri ifa etmek borcumuzdur. Bahis konusu olan meselelerin her biri üzerinde fikirlerimiz ve münakaşalarımız olmuştur ve olacaktır. Gelen yılın Türkiye'nin demokratik hayatında yeni ve sağlam bir gelişme devri olmasını temenni ederiz.»

İsmet İnönü sorunların çözüme kavuşması için barışçı yolu, kendilerinin de tercih ettiklerini söylüyor, fakat bu sorunların çözümlenmesi şartından bir adım geri gitmiyordu. Gerçi DP Genel Başkanı açtığı havayı sürdürebilmek için «Muhalefet başkanının temennilerine aynen iştirak ederiz» demekte bir sakınca görmedi, ama onun vaatleri her zamanki gibi genel düzeyinde kaldı. «Demokrasi cephesinin kuvvetlendirilmesi için partilere düşen görevler»den söz ediyor ve somut bir şey söylemekten dikkatle kaçınıyordu.

Rejim açısından bu bahar havasının geçmiş ve gelecek olanlarından bir fark göstermeyeceği açıktı.

DP büyükleri gerçekten, yeni tutumlarıyla CHP içinde, en azından bir karışıklık, bir dalgalanma hesap etmişler midir?

Şemsettin Günaltay'ın CHP Bolu Kongresinde yaptığı bir konuşma gösterişli şekilde yayımlanıyordu. Hem de birinci sayfadan..

«Muhalefete teveccüh eden demokrasi ahlakı meşru yoldan iktidara gelen partinin memleket hayrına olan mesaisini kösteklememeyi, tenkitleri insaf dairesinde ve yanlışlıkları düzeltmek gayesine tevcih etmeyi amirdir. Hele iftira ve haksız isnat gibi hareketler yalnız demokrasi ahlakına değil, insan ahlakına da uymayan kötü bir yoldur. Partizanlık yolunu güden bir iktidar ne kadar töhmetli ise iftira yolunu tutan bir muhalefet de o derece ahlaki mesuliyet töhmedi altındadır.»

CHP'nin son başbakanının bu demecini yayımlayan, DP organı Zafer gazetesiydi.

Günaltay'ı CHP'nin «muhalif»lerinden diye bilinen Server Somuncuoğlu'nun demeci izledi: «*İlk defa İzmir'de Adnan Menderes iktidarda oluşunu yadırgamayan, büyük Türk milletinin iradesiyle işbaşına geldiğine inanarak birtakım vehimlerden kendini sıyıran, mesuliyet sahibi insan gibi konuşmuştur.*»

Zafer bir süre sonra da bahar havasından Nihat Erim'in memnun kalmadığını yazacak, CHP'de ikilik haberleri verecektir. Buna karşılık Adnan Menderes pek yakını Ali Naci Karacan'a özel bir demecinde «*Boğuşmalar devri artık sona ermelidir. Tahkir, tezlil ve her türlü tahrikleri, sövüp saymayı dahi mubah gören böyle bir mücadelenin devam edip gitmesi ancak ve ancak şuursuzluğu, basiretsizliği ve kötü niyeti memnun edebilir*» dedikten sonra «dedikodular»a geçiyordu. Dedikodulara göre güya İsmet İnönü'nün Genel Başkanlıktan tasfiyesi için bazı CHP'lilerle anlaşmalar yapılmıştır. Menderes bunu reddediyordu:

«*Kendi mensuplarının seçip başa getirdikleri parti başkanını partisinin başından uzaklaştırmak gayretlerine düşmek aklımızdan bile geçmez.*»

Aslında DP Genel Başkanının cümlesini «aklımızdan hiç çıkmaz» diye tamamlaması gerekirdi. Çünkü 1960'a kadar «İnönüsüz bir CHP», idealleri olmuştur. Ancak o yıl artık bunun olanaksızlığını gördüklerindendir ki «CHP'siz bir demokrasi» aşamasına geçmişlerdir.

Menderes'in «şirin görünme operasyonu» adı verilebilecek bu yeni girişimin, sadece basını ve muhalefeti hedef almadığı çabuk anlaşıldı. Yeni yılın ilk günlerinde İstanbul Üniversitesini ziyaret etti. Rektör, Kâzım İsmail Gürkan'dı. Gürkan, siyasi tercihi bulunmayan bir meşhur tıp doktoru idi. Başbakanın ziyaret isteğini «fâl-i hayr=iyiye yorulan fal» saydı. Demek Menderes üniversiteyi karşısına almak niyetinden vazgeçmişti.

Başbakan önce rektörlük binasına gitti, toplantıda olan Senato üyesi profesörlerle görüştü. Zafer'in belirttiği «öğrencilerin tezahüratı» arasında muhtelif fakülte ve tesisleri gezdi. Saat 17.00'de öğrencilere sesleneceği Fen Fakültesi anfisine geldi. Salon hıncahınç doluydu. Gençler Menderes'e karşı

değillerdi. Demokratik laik cumhuriyetten yanaydılar. O kadar. Başbakan şöyle dedi:

«İktidar üniversitenin tam müttefikidir. Acaba yeni iktidar üniversitelerimiz ve gençlerimiz için ne düşünüyor diye, en küçük şüpheye yer olmamalıdır. Üniversite muhtariyetine büyük bir titizlikle bağlıyız. Bazen gündelik politikaya karışanlar bulunduğu halde muhtariyetinizi zedeler mi endişesiyle bunları müsamaha ile karşılamaktayız. Türk gençliği inkılapların korunmasında vazifelidir. Ancak bu, manevi sahada kalmak icap eder. Yoksa harekete geçmek, taşmak ve sokaklara dökülmek değildir. Asla ihtimali olmamakla beraber şayet hürriyetlerimiz, istiklalimiz ve cumhuriyetimiz herhangi bir şekilde tehlikeye düşerse, bunları fiilen, kuvvetle ve kanunla müdafaa etmek icap ediyorsa tenkil hareketlerine geçmek her şeyden evvel iktidarın ve hükümetlerin vazifesidir.»

Tıpkı muhalefete dediği gibi Adnan Menderes üniversiteye ve gençliğe de «Sen bir şeye karışma, bize güven» demekteydi. DP Genel Başkanı CHP'liler tarafından da karşılandığı Gaziantep'te huzuru bozmak isteyenleri ikiye ayırdığını söyledi:

«Yurtta daima kardeşlik havası esecek. Siyasi havaya hâkim olmaya başlayan huzuru yadırgayıp bozmak isteyenler pek yakında tam bir hüsranla karşılaşacaklardır. Bu memlekette huzuru bozmak isteyenleri ikiye ayırmak lâzımdır. Bunların bir kısmı her ne pahasına olursa olsun bunu kasıtla isteyenler, diğer bir kısmı ise gaflet dolayısıyla onlara uyanlardır. Ben çok arzu ederdim ki bu ikinci kısmı birincisinin şerrinden kurtarmak bizlere nasip olsun. Ötekiler felah kabul etmezler. Onları Allah ıslah etsin.»

Başbakan CHP Gaziantep İl Merkezini de ziyaret etti:

«İktidar da, muhalefet de vatanseverdir. Mücadelelerimiz ilk safhalarda şiddetli olmuştur. Fakat şimdi tamamen yeni bir devreye giriyoruz. Memleket dertlerini beraber düşüneceğiz. Biz muhalefette iken size, siz muhalefette iken bize yardım edeceğiz.»

Basın bu 1953 model bahar havasını destekliyordu. Özellikle Nadir Nadi, Sedat Simavi, Falih Rıfkı Atay, Ali Naci Karacan gibi tanınmış kalemler bunun lehinde yazıyorlardı.

İsmet İnönü ocak ayının sonlarına doğru CHP merkezinde bir basın toplantısı düzenledi. Demecini yazılı olarak ver-

di. Her sözcüğünü tartarak seçmişti. Zafer'de Mümtaz Faik Fenik bunu, «*CHP muhalefeti işbirliğini kabul ediyor*» diye yorumladı. Adnan Menderes ay sonunda yaptığı ve beş saat süren kendi basın toplantısında «*Muhalefet lideri İnönü'nün beyanatı memnunlukla karşılanmıştır*» dedi.

Zafer'in yorumu : «*Bu beyanat bir zamandan beri Başbakan Menderes tarafından ileri sürülen fikirlere yüzde yüz mutabakat ifade etmektedir.*»

Gerçekten öyle miydi?

İsmet Paşanın sözleri dikkatle okunduğunda, buna karşılık Menderes'in aldığı «fiili tavır» gözlendiğinde bunun pek böyle olmadığı anlaşılıyordu. İnönü de «güzel sözler»i esirgememişti:

«*Bir aydan beri Başbakanın çeşitli vesilelerle irat ettiği nutuklar üzerine CHP adına fikirlerimizi söylemek istiyoruz.*»

Basın toplantısında CHP Genel Başkanının yanında Genel Sekreter Kasım Gülek de vardı.

«*Muhalefet ve inkılaplar hakkındaki beyanları, umumi heyetiyle* (genelinde) *memnunluk verecek mahiyettedir* (niteliktedir). *Demokrasiyi geliştirmek, sağlam temeller üzerinde kökleştirip derinleştirmek için hükümetle elbirliği ve işbirliği yapmak ciddi arzumuz ve vazifemizdir.*»

Muhalefet lideri iktidarın irticaa karşı aldığı yeni vaziyetten son derece memnundu :

«*Memleketin bünyesini her türlü irtica hareketlerine karşı korumak yolundaki hükümetin bütün icraatında ona yalnız destek oluruz. Hükümet aleyhine hareket etmek istidadında olan her teşebbüs, hükümet kadar CHP'ni de kendi karşısında bulacaktır.*»

Ancak İsmet Paşanın demeci burada bitmiyordu. CHP Genel Başkanı «*ele alınması gerekli, acele meselelerimiz*» olduğunu bildirdi. Bunları, üzerlerinde önemle durarak tekrar saydı : Anayasanın eksikliklerinin giderilmesi - bir Anayasa Mahkemesi kurulması - iki Meclis - yargıçlar teminatının anayasada sağlanması - devrimler için yasal güvence - antidemokratik yasaların değiştirilmesi - iç idarede partizan tesirlerin kaldırılması - söz, yayın, toplantı hürriyetinin sağlama bağlanması - Seçim Kanununun düzeltilmesi.

Evet, muhalefet işbirliğini kabul ediyordu : Ama bunların gerçekleştirilmesi için... Menderes kendi basın toplantı-

sında Anayasa Mahkemesini, ikinci Meclisi «ikinci derece meseleler» olarak değerlendirdi. Söylediğine göre «demokrasi onlarsız da işlerdi». Radyo hakkında dedi ki:

«Parti propagandası sayılabilecek yayınlar, elden geldiğince ayıklanacaktır. Çünkü radyo hükümet icraatını verecektir.»

Faik Ahmet Barutçu'nun radyonun kullanılmasının «kanuni bir rejime bağlanması»nı isteyen teklifi bu sözlerden birkaç gün sonra Meclis İçişleri Komisyonunda gündeme getirildi. Toplantıda Başbakan Menderes de vardı. DP iktidarının devlet radyosunda muhalefet aleyhinde yayın yaptırtmamaya «kesin karar» verdiğini söyledi, bu kararın «samimiyetle» uygulanacağını «hiçbir tereddüte yer bırakmayacak şekilde» hükümet olarak taahhüt etti. Bu konuda sıkı emir vermişti.

Barutçu kendine özgü tavırla güldü. Başbakanın sözleri «çok kıymetli» idi de, bunlar yasalaşsa daha iyi olurdu. Tasarının görüşülmesine devam edileceği bildirildi.

Anayasa Mahkemesine gelince, aynı günler Zafer'de üç yıldız imzalı —muhtemelen Samet tarafından kaleme alınmış— bir yazıda şu görüşe yer veriliyordu:

«Parlamenter rejimlerde, Millet Meclislerinin milli egemenliği mutlak bir şekilde temsil ettiği rejimlerde bu rejimlerin dayandığı prensiplerle Anayasa Mahkemesi kavramı birbirleriyle uyuşmadıklarından böyle mahkemeler kurulması mümkün değildir.»

Bu da bir «TBMM egemenliği» kavramıydı! 1953'te..

Faik Ahmet Barutçu'nun Meclis iç tüzüğünün değiştirilmesiyle ilgili bir teklifi de Anayasa Komisyonunda «tümüyle» kabul edildi.

Ancak maddelerine ne zaman geçileceği belli değildi. Zaten hiç geçilmedi de...

Bütün bunların bir horozşekeri oluşturduğu çıplak gözle görülecek kadar açıkken basın bahar havasını bozacak yaratılıştaki yayınlardan dikkatle kaçınıyordu. Bunun bir nedeni, iktidarın sahiden irtica üzerine gitmekteki kararlılığını korumasıydı. İktidar da basının bu dikkatinden memnundu ve yararlanıyordu. Ankara'da toplanan DP danışma kongresinde basına bir teşekkür önergesi kabul edildi. Önerge ile «son olaylar karşısında memleketin yüksek çıkarlarını ön

planda tutan ve alınan tedbirleri samimiyetle destekleyen muhterem Türk basını»na şükran bildiriliyordu.

Ancak DP'nin basını istismarı bazen fazla abartıldığında bazı açıklamalara gerek duyuluyordu. Mesela «besleme basın»dan Son Saat, Başbakanın basın toplantısında bulunan Dünya gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın toplantıdan sonra şöyle dediğini yazdı : «*Başbakan Adnan Menderes Türk tarihinin en büyük politikacısıdır. Artık onu muvaffak kılmak bizim için vazife oluyor. Cumhuriyet Türkiyesi bu kadar samimi çalışan Başbakana rastlamamıştır.*»

F.R. Atay bildirdi ki böyle bir şey söylediği «külliyen», «kelimelerine kadar» yalandır.

VIII

Bahar havasının, demokratik rejimi güvence altına almak açısından laf ötesinde bir değeri yoktu. CHP yapılmasını beklediklerini yumuşak bir üslupla söylüyordu. DP bunları yapmayacağını, hırçınlaşmadan bildiriyordu.

O kadar...

Ancak iktidar bu sefer irticaın üzerine daha bir kararlılıkla gitti. Malatya suikastından önce Başbakan «dini irtica yok, mürteci var» formülünü buluyordu. 1953'ün başında Adnan Menderes demokratik rejimi tehdit eden dört tehlikeyi şöyle saydı : Siyasi irtica, dini irtica, milliyetçilik irticaı ve komünizm. DP bunların hepsiyle mücadele ediyordu. Menderes «siyasi irtica»dan «14 Mayıs öncesine dönmek»i anladığını açıkladı.

Suikast üzerine girişilen soruşturma kısa zamanda Büyük Doğu Derneğini aşıp Milliyetçiler Derneğine sıçradı. Bursa'da kırk kişinin evinde arama yapıldı ve bunların içinde Milliyetçiler Derneği üyeleri de bulunuyordu. İşe Milliyetçiler Derneği karışınca, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin adı da dillere geldi. Milliyetçiler Derneğinin başkanı bir DP milletvekili, Sait Bilgiç idi. Talebe Federasyonu İleri ve Bilgiç hakkında iddialar ileri sürdü. Bunlara göre Milli Eğitim Bakanı, bakanlığında bu dernek mensuplarına «imtiyazlı ve tercihli

muamele» yapıyordu. Onları kilit mevkilerine getiriyordu. Hatta derneğin faaliyetlerine açık kapalı bizzat katılıyordu.

Böylece Hasan Âli Yücel hakkında söylenenler şimdi, ters taraftan, Tevfik İleri için ileri sürülüyordu.

Buna iki tekzip geldi. Bakan İleri bunların tamamiyle asılsız olduğunu bildirdi. Ancak Milliyetçiler Derneğinin söylediği daha ilgi çekiciydi: Hayır, Milli Eğitim Bakanı kendilerini korumuyor, onlardan kimseleri bakanlığına yerleştirmiyordu.

Onun koruduğu Büyük Doğu Derneğiydi!

Milliyetçiler Derneği başına bir şeyler geleceğinden kuşkulanıyordu ve kendini kurtarmak için gayret sarfediyordu. Ancak ele geçen bazı belgeler öyleydi ki, Türkiye Milliyetçiler Derneği kapatıldı. Dernekle öteden beri ilgisi olduğu bilinen Milli Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Cahit Okurer'e işten el çektirildi. Bu suretle Tevfik İleri de fiilen bulaşmış oluyordu. Birkaç gün sonra soruşturma daha da genişletildi. Derneğin Türkiye'deki bütün şubeleri mühürlendi. Bunu hem basın, hem CHP muhalefeti, hem de, komünizme olduğu kadar irticaa da karşı olan Atatürkçü gençlik çok olumlu karşıladı.

Arkadan tevkifler başladı. Bunların arasında İslâmi Demokratik Parti Genel Başkanı, Büyük Cihat gazetesi sahibi ve Süper Mürşit Necip Fazıl Kısakürek'in muavini de vardı. Onlarla beraber Süper Mürşit de Malatya'ya gönderildi.

Milliyetçiler Derneğinin Genel Başkanı Sait Bilgiç ile gene DP Isparta Milletvekili olan yöneticilerden Tahsin Tola partinin haysiyet divanına verildiler. Nurcular hakkında da ayrıca kovuşturma başlatıldı. Olaya bazı Nakşibendi şeyhlerinin adlarının karıştığı bildirildi. Sait Bilgiç ile Tola DP'den ihraç olundular. (Sonradan tekrar alınacaklardır.) Adnan Menderes DP'nin danışma kongresinde şöyle söylüyordu:

«DP bir otel, bir kiralık konak değildir. Fikirleriyle, inanç ve örgütleriyle bizim dışımızda olanların kayden içimizde bulunmak suretiyle bizi istismar etmelerine artık müsaade etmeyeceğiz.»

Bu sözler de prim yaptı ve özellikle «kiralık konak» deyimi tuttu. DP Grubunda «milliyetçi kanat» birtakım çıkışlar yapmaya çalışıyor, fakat Menderes'in tavır almasıyla bunlar «ezici bir çoğunluk» tarafından reddediliyordu. CHP'nin yoru-

mu şuydu: DP şeriatçı olmadığını ispatlamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın şöyle yazıyordu: «*Vatandaşlar Başbakana müzaheret* (arka çıkma) *göstermek vazifesi altındadır.*» Yüksek Tahsil Gençliği de bir bildiriyle irticaa karşı girişilen bu mücadeleyi alkışladı. O kadar ki Ulus'ta Nihat Erim bile —o, demokratik rejimin güvencesi konusunda kuşkularını koruyor, eleştirilerini daha yumuşak üslupla da olsa sürdürüyordu— Adnan Menderes'e irtica ile mücadelesinde destek vermekten kaçınamadı. «*Bundan dolayı Sayın Başbakanın son konuşmasında daha kesin sözlerle ve açıkça ortaya koyduğu hüviyeti alkışlıyoruz*» diye yazdı.

İstanbul'da, Gazeteciler Cemiyeti toplantısında «İrticaa karşı milli dayanışma cephesi» kurulması teklifi yapıldı ve çok taraftar topladı.

Aşağı yukarı aynı günlerde Milli Eğitim Şûrası toplandı. Okullarda din derslerinin anayasaya ve vicdan hürriyetine karşı olup olmadığı tartışıldı. Prof. Bülent Nuri Esen —o tarihlerde en hızlı muhaliflerdendi, sonraları Menderes'in avukatı olacaktır— «aykırıdır» dedi. Tevfik İleri'ye göre ise bu «bir ihtiyacın karşılanması» idi. Milli Eğitim Bakanı, Atatürk «inkılapları»nın daima bir kalkan gibi ileri sürülmemesini istedi.

İki fikir de taraftar buldu. Bütçe görüşmeleri başladığında bazı DP milletvekilleri radyodan dini konuşmalar yapılmasını istediler. Adı «ahlak saati» konulmak suretiyle bunlar başlatıldı ve ilk konuşmayı Diyanet İşleri Başkanı yaptı. Belirtiliyordu ki DP'nin karşı bulunduğu din değil, dinin siyasette kullanılmasıdır. Nitekim Adnan Menderes o sıralar Kırşehir'de yaptığı bir konuşmada Atatürk devrimlerini «millete mal olmuşlar» ile «millete mal olmamışlar» diye ikiye ayırmakta devam ettiğini bildirdi. DP'den istenilmemesi gerekenler şuydu: Tekkelerin açılması, kıyafette ortaçağa dönüş, eski harfler, medeni kanundan ayrılma. Başbakan, «*Bunları vaat edenlere inanmayınız. Onlara siyasi güç vermeyiniz*» dedi. Bu sözleri söylemek için neden Kırşehir'i seçtiği belliydi. Kırşehir Osman Bölükbaşı'nın seçim bölgesiydi. Menderes, Millet Partisini kastediyordu.

Başbakan üçüncü kez yaptığı basın toplantısında daha açık konuştu. Komünistlere ve irticaa karşı alınan «son tedbirler»i anlattı. Gizli komünist partisi ortadan kaldırılmıştı. Artık komünist gazetelerin hiçbiri çıkmıyordu. Kara basına

karşı da önlemler alınmıştı. Ortada kalıyordu «bu durumdan yararlanarak dini politikaya alet etmek isteyecek MP.» Başbakan bunu önlemek için bazı yasa değişikliklerine lüzum görüyordu. Gazetecilerden bunun desteklenmesini bekliyordu. Menderes'i kızdıran MP'nin «sanki dinin tek müdafii kendileriymiş» gibi davranmasıydı.

DP irticaa tavır almışken kendi sağında bu konuda açık arttırmaya girişilmesini hiç iyi karşılamıyordu. MP, «Biz, eti kolay yenen kuzu değiliz» dedi.

Basın Başbakana beklediği desteği vermeye hazırdı. Gazeteciler, hele başyazarlar Menderes tarafından el üstünde tutuluyordu. Adnan Menderes'in Fuat Köprülü ile birlikte yaptığı «Fransa'yı resmen ziyaret gezisi»ndeki bir olayı hatırlarım. Menderes yanına altı başyazar almıştı: Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi, Mümtaz Faik Fenik ve Selim Ragıp Emeç. Bir gece bizim büyükelçiliğimizde Fransız Başbakanı ve Dışişleri Bakanı şerefine yemek vardı. Yemeği bir resepsiyon izleyecekti. Tertibi yapan Büyükelçi Numan Menemencioğlu, herhalde onları da biz, Paris'teki muhabirler düzeyinde görmüştü ki başyazarlara yemek masasında yer vermemişti. Onlar da sadece resepsiyona davetliydiler. Menderes bunu haber alınca küplere bindi. Ne demekti bu? Başyazarlar kendisinin davetlisiydi. Yemekte bulunacaklardı. Menemencioğlu masanın darlığından söz etmek istedi. Ağzının payını aldı:

«Öyleyse, siz oturmazsınız efendim!»

Neyse, gerekli değişiklikler yapıldı, Büyükelçi değil ama büyükelçiliğin öteki ileri gelenleri sofradan kaldırıldı. Başyazarlar oturtuldu.

Başbakan Türkiye'deki basın toplantılarından sonra da gazetecileri ziyafette ağırlamayı ihmal etmiyordu. Basın toplantısına ise bazı bakanları getirtiyor, onlara bilgiler verdirtiyordu.

İç basın gibi dış basın da besleniyordu. Fransa ziyareti arifesinde ünlü İsviçre gazetesi Journal ve Genéve'e, tabii bedeli karşılığı bir özel Türkiye eki sipariş edildi. Bayar'ın, Menderes'in, Köprülü'nün büyük resimleri vardı. Menderes «Yarınki Türkiye'nin Müjdecisi» diye takdim ediliyordu. Celâl Bayar'ın inkılapçılığı övülüyordu.

Ekteki yazılar, başta Zafer, genelde besleme basın tara-

fından sanki kendiliğinden yazılmış gibi içeriye aktarılıyordu. «Bakınız, yabancılar da Adnan Menderes'e ne kadar hayran!»

Millet Partisi gerçekten de hem DP'nin irtica üzerine gitmesini, hem de CHP'nin bahar havasına uymasını istismar etmeye çalışıyordu. Sağ çevrelere «Sizin asıl partiniz ve savunucunuz biziz» fısıltısı yayılıyordu. CHP, «Ali Rana Tarhan muhalefeti»ne benzetiliyordu. O yılki —1953— bütçe görüşmelerinde CHP adına İnönü konuştu. Eleştiride bulunmuyor değildi ama «demokratik gidişteki son gelişmeler»i övdü. Dış politikayı destekledi. Başbakan kendisini alkışladı. İki gün sonra da o söz aldı :

«Ana muhalefet partisi başkanı Sayın İsmet İnönü'nün partisi adına evvelki gün yaptığı konuşmayı muhabbet ve dikkatle dinledim. Memleketin ana davalarında ve rejim meselelerinde sözleri ve hareketleriyle tam mutabakat halinde bulunduğumu ifade etmekten milli gurur duymaktayım.»

Ancak bu, «biraz tuhaf mutabakat» idi. Çünkü İsmet İnönü demokratik rejimin sağlamlaştırılması için yargıç teminatı da istemişti. Adnan Menderes şöyle dedi:

«Yargıç teminatına lüzum yok. Bugünkü demokratik anlayış ve tatbikat içinde mahkemelerimizin partizanlık tesiri altında bulundurulabilecekleri tasavvur ve endişelerine yer yoktur.»

Başbakan, Falih Rıfkı Atay veya Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazıları hakkında beraat kararı veren yargıçlara DP sözcülerinin nasıl hücum ettiklerini, gözdağı vermeye çalıştıklarını herhalde unutmuştu. Ama maksat CHP'yi ve İsmet Paşayı da «DP iktidarının büyüklüğünü kabul etmiş» göstermekti. Nitekim Zafer gazetesinin ilk oturum hakkında yazdıkları bunun kanıtını oluşturuyordu:

TBMM, tarihsel günlerinden birini yaşamıştı. Bu, demokrasi hayatımızda çok önemli bir aşamaydı. 1953 yılı bütçe tasarılarının görüşülmesi «tam bir dostluk ve anlayış havası içinde» başlamıştı. CHP adına Genel Başkan İnönü'nün konuşması sık sık alkışlarla kesilmişti.

Zafer «yapıcı bir tenkit» dediği konuşmayı kendi sütunlarında da aynen yayımladı. DP organı gazete şu yorumu yapıyordu: *«İnönü istihsalin ve milli gelirin arttığını teslim ediyor.»*

Bu nasıl teslim etmekti ki, CHP Genel Başkanının cümlesi şuydu : *«İstihsal bolluğunun makul neticesi ucuzluk ve ferahlık olmak lazım iken bunun yerine geçim şartlarında sıkıntı görüyoruz!»*

Havaya bakarak MP sözcüsü Arif Hikmet Pamukoğlu kendi bütçe konuşmasına şöyle başlıyordu:

«Eğer CHP ana muhalefet partisiyse MP baba muhalefet partisidir. Şimdi onun erkek sesini dinleyeceksiniz.»

Meclisten kahkahalar yükseldi. Pek çok kimse «bahar havası»nın gerçek niteliğini görmüyor, anlamıyor değildi. Ama hiç kimse bunun bozulmasını da istemiyordu. Nihat Erim «lakırdı teminatı» başlığı altında şu uyarıyı yapıyordu: *«Bir müddettir demokrasiye bağlılık teminatına lakırdı ile kuvvet verilmeye yeniden girişildiği görülüyor.»* Bunun sonu çabuk gelirdi. CHP «güdümlü muhalefet» olmayı kabul edemezdi.

Aslında artık İnönü Çankaya'daki resmi yemeklere çağrılıyor ve gidiyordu. Cumhurbaşkanı İstanbul'da CHP İl Merkezini tekrar ziyaret etti. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünün açılış töreninde Menderes ile Gülek sarmaş dolaş oldular, ama her iki tarafın da tutumlarını korudukları gözden kaçmıyordu. Bütçe görüşmelerinin sonunda Zafer'in CHP tarafından verilmiş kırmızı —ret— oyunu tevil tarzı herkesi güldürdü : *«CHP zımnen* (üstü kapalı şekilde) *tasvip ettiği* (onayladığı) *bütçeye ananeye uymak gayesiyle kırmızı oy verdi.»*

Bu oylamadan birkaç gün sonra CHP, anayasada neler yapılması gerektiğini uzun bir raporla kamuoyuna duyurdu. Raporu hazırlayanlar partinin üç hukukçusuydu: Ali Rıza Türel, Fuat Sirmen ve Nazım Poroy. Bugünkü anayasa iktidarın «kadir-i mutlak» olmasını önlemiyordu. (Zaten Bayar ve Menderes onun için bunu değiştirmeye yanaşmıyorlardı ve sonuna kadar yanaşmayacaklar, kendi hazin sonlarını kaçınılmaz yapacaklardı.) CHP Anayasa Mahkemesi istiyordu. İki meclisli parlamento istiyordu. Cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesine şiddetle karşıydı. Cumhurbaşkanı iki Meclisli parlamento tarafından seçilmeliydi.

Rapor mart sonunda toplanan Parti Meclisinde ele alındı. Başkanlıkta İsmet Paşa vardı. Faik Ahmet Barutçu partiler arası ilişkiler ve Meclis Grubunun çalışmaları hakkında «geniş bilgi» verdi. Toplantılar sürerken Ankara Üniversite-

si gençlerinin kurdukları CHP Gençlik Ocağı törenle açıldı. İnönü konuştu. Gençleri teşvik etti. İki gün sonra da Parti Meclisinin bildirisi yayımlandı. Parti Meclisi «partizan hareketlere karşı mücadele açılması»nı kararlaştırmıştı. CHP, iktidar sözcülerinin bir zamandır yaptıkları açıklamaları memnunlukla karşılamaktadır. Ancak bu sözlerin uygulamada gerçekleşmesini beklemektedir. Partizan idare ve tesirlere acele son verilmelidir. Bu yapılmadan demokrasiden ve hukuk devletinden söz edilemez. CHP, devrimlerin korunmasında ve irticaa karşı mücadelede iktidarı desteklemektedir. Ancak Parti Meclisi, «*Anayasa ve seçim kanunlarında değişiklik yapılması başta, antidemokratik kanunların kaldırılmasını, muhalefet partilerinin emniyet içinde çalışmalarını ve murakabe görevlerini tam olarak yapabilmelerini sağlayacak esasların gerçekleştirilmesini zaruri görür.*»

Bildiri şöyle bitiyordu : «*Parti Meclisi idarede ve bütün amme hizmetlerinde partizan hareketlere karşı anayasal haklar içinde devamlı ve ısrarlı bir mücadele açılmasını kararlaştırmıştır.*» Ulus gazetesinde bildiriyi yorumlayan Nihat Erim, «*Medeni mücadele susmak değildir*» diyordu.

Ancak Başbakan ve DP Genel Başkanı da şunu söylüyordu: «*Medeni mücadele, karşısındakinin isteğini yapmak değildir.*» Bütçe müzakerelerinde nereye varmış bulunulduğunu şöyle anlattı: «*İktidarda ve muhalefette iki ana parti olarak tenkitleri terzil* (küçük düşürme, alçaltma), *tahkir* (hor görme) *ve küfürden ayırt etmek olgunluğuna ermiş bulunuyoruz.*»

Olaylar DP'de bunun ötesine geçmek niyetinin bulunmadığını gösteriyordu. Bir yıl önce Menderes anayasanın «gelecek yıl» ele alınacağını söylemişti. Bu yıl DP Grubunda anayasanın ne zaman ele alınacağı sorulduğunda hükümet yanıt vermedi. CHP'nin Seçim Kanunundaki değişiklik teklifi de İçişleri Komisyonunda reddedildi. Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, hükümetin Seçim Kanunu üzerinde şimdilik hiçbir değişikliğe taraftar bulunmadığını açık açık söyledi. Çok şaşıran Faik Ahmet Barutçu :

«Başbakan ile tezat halindesiniz. Gidin ona sorun» diye bir çıkış yaptıysa da bir sonuç elde edemedi. Anlaşılıyordu ki Menderes muhalefet ile başka türlü konuşuyor, hükümetine başka türlü talimat veriyordu.

Bu talimatlar arasında olarak memurların 25 yıldan son-

ra hiçbir neden gösterilmeden emekli edilebilmeleri hakkı Bakanlar Kuruluna verildi. Üstelik bu memurlara yargıç da dahildi ve Danıştay'a itiraz hakkı da yoktu. O tarihte memurun eline 300 - 400 lira aylık geçerken emekli edilince bu miktar 120 - 160 liraya düşecekti. Başlarına bir Demokles kılıcı asılıyordu.

Bakanlar güvence verdiler : Korkmayın biz iyi kullanırız!

CHP'nin Meclise sunduğu gensoru önergeleri hep reddediliyordu. Muhalefet milletvekillerinin sözlü soru hakkını «kötü kullanmaları» dolayısıyla bunlar gündemin bütün öteki işlerinden sonraya bırakılınca o mekanizma da işlemez hale getirildi.

Zaten Adnan Menderes de mayıs başındaki yeni basın toplantısında söyledi: Seçim beyannameleri ortadaydı. «DP' nin vaatleri diye bir liste» yoktu. «Antidemokratik denilen kanunlar»a gelince, onların içinde de rejimi ilgilendiren ağır hükümlere rastlanmıyordu.

Nitekim Türk Ceza Kanununda yapılacak değişiklik gündeme geldiğinde bunlar hafifletmek değil, ağırlaştırmak yönünde oldu. Antidemokratik yasaları tarayan bilim komisyonu 159. ve 161. maddeleri antidemokratik bulmuştu. CHP bunların kaldırılmasını istiyordu. DP oylarıyla reddedildi. DP oyları savcılara «Bakanlar hakkında yazılanları» hakaret açısından doğrudan takip hakkını verdi. Eleştiri nerede biter, hakaret nerede başlar, onlar tayin edeceklerdi. Şikâyete lüzum yoktu.

DP'nin seçim beyannamesi ortadaydı da, aynı partinin tam dört yıl boyunca her gün tekrarladığı vaatler ne oluyordu?

Dişe dokunur tek değişiklik kabinede oldu. Bu sırada Adnan Menderes gene sık sık Aydın'a gittiğinden ve uzun kalmaya başladığından «Cumhurbaşkanı - Başbakan anlaşmazlığı» söylentileri ortalarda dolaşıyordu. Tevfik İleri ve Samet istifa ettiler. Muammer Alakant istifa ettirildi. Devlet Bakanı «Kabinedeki bu hava içinde çalışmaya imkân yok» diye bir demeç verdi. Adnan Menderes istifalardan bir gün önce, yanında, oraya gönderilmiş Ethem Menderes bulunduğu halde başkente döndü. Doğruca Çankaya'ya çıktı. Uzun bir görüşme oldu. Ertesi gün beş yeni bakan kabineye girdiler: Fethi Çelikbaş ve Celal Yardımcı Devlet Bakanı oluyorlardı. Milli Eğitim Bakanlığına Rıfkı Salim Burçak, Gümrük ve Tekel

Bakanlığına Emin Kalafat, Çalışma Bakanlığına da Hayrettin Erkmen getirildiler. Cumhurbaşkanı Başbakanı, yeni bakanlarla birlikte Çankaya'da kabul etti. Yemeğe alıkoydu. Bir ajans başbakanın bakan değiştirirken, bahar havası gereği muhalefete de danıştığı balonunu uçurdu. Tabii aslı faslı yoktu. Bırakınız muhalefeti, DP'nin yetkili organlarının bile bunlardan hiç haberi olmuyordu. Her şey iki kişi, Celâl Bayar ile Adnan Menderes arasında kararlaştırılıyordu.

Meclis ve Türkiye 1953 yazına böyle girdiler.

Bir facia milleti derinden yaralamıştı: Dumlupınar Denizaltısı Çanakkale'de bir yabancı şileple çarpışma sonunda battı. 81 subay ve er şehit oldu.

Yılın başlarında ise iki genç ses radyoda parlıyordu. Sahiplerinin adı Zeki Müren ve Şükran Özer'di. Zeki Müren 23 yaşındaydı. Bahçe ve gazinolarda okuması için yapılan cazip teklifleri kabul etmiyordu.

Artık yeni seçimlere bir seneden az zaman kalmıştı. Demokrasimiz bakımından tek adım atılmamış, hatta geriye gidilmişti. Buna karşın DP iktidarı ekonomik gelişmeler konusunda çok iddialıydı. Kabineye Devlet Bakanı olarak girmesinden hemen sonra Enver Güreli'nin yerine Ticaret Bakanlığına getirilen Fethi Çelikbaş Çanakkale'de «Üç yıllık icraatımız yurt için bir iftihar vesilesidir» dedi. İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı ekliyordu: «Üretimimiz bütün alanlarda artmıştır.»

Bu, «görülmemiş kalkınma» edebiyatının da başlangıcıydı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

«KÜÇÜK AMERİKA»DAN 1954 SEÇİMLERİNE

I

Türkiye'de daha sonra ve daha rahat günlerde birçok başbakanın diline pelesenk edeceği «şantiye görüntüsü» ilk kez Şükrü Saraçoğlu'nun kafasında fikir olarak belirmiş, dilinde ifadesini bulmuştur. Avrupa'da barışın henüz gerçekleştiği günlerin birinde Başbakanı İsmet İnönü'ye geldi, istikbal konusundaki görüşlerini söyledi. Başbakan ve ekibi, kendilerini görevlerini yapmış sayıyorlardı. «Milli Şefin direktifleriyle» Türkiye savaş ateşinden uzak kalmış, ekonomik konjonktürün icabı olarak birtakım büyük sıkıntılara katlanmış, ama külliyetli döviz biriktirebilmiştir. Kurulan barışın içinde bu olanaklarla memleketin kalkınması hareketini tekrar ele almak günü gelmiştir. Türkiye'ye korkunç bir yük olan ordu mevcudu azaltılacaktır, bu güç, iş gücü olarak seferber edilecektir, memleket beş yıldır büründüğü «kışla» görünümünden çıkıp «şantiye» görüntüsü alacaktır. Saraçoğlu daha genç, daha «günün gerektirdiği bilgilerle donatılmış» bir yeni ekibin gene «Milli Şefin direktifleri altında» görevi devralmasını istiyordu.

İnönü güldü. Saraçoğlu her şeyi nasıl tozpembe görüyordu. Halbuki onun inancı, atlatılacak çok önemli ve çok kritik bir devrenin daha yaşanması gerektiğiydi. Savaş kurtarılmıştı ama, barışın ilk günlerini kazasız belasız geçiştirmek de onun kadar çetin bir iş gibi görünüyordu. Başbakanına,

«Dur bakalım, acele etme» dedi.

Gerçekten de «Stalin belası» patlamakta gecikmedi.

Türkiye için sorun, bu tehlikeye karşı Amerika arkaya alındıktan sonra da bitmiş değildi. Amerika'nın Akdeniz'de

açıktan kuvvet gösterisine girişmesi Rusya'yı, Türkiye'yi çökertmek için silah kullanmaktan alıkoyacaktı. Ama Türkiye, ordusunu olduğu gibi korumak zorundaydı. Elindeki dövizi rahat harcayamazdı. Ordunun binbir ihtiyacı vardı. Modern bir savaş usulü çıkmıştı. Ordular artık motorize olmuşlardı. Alman tanklarını perişan eden Sovyet tankları Bulgaristan' dan üzerimize yürüyünce onları atlarla ve öküzlerle çekilen toplarımızla mı durduracaktık? Türkiye, ordusunu hem savaş mevcudu üzerinde tutacaktı, hem de yepyeni bir tarzda donatacaktı.

Elimizdeki altın ve dolar stoku 245 milyon dolarlık. Bunu kara günler için saklayarak 1945 sonlarında Amerika'dan İthalat - İhracat Bankası aracılığıyla 300 milyon dolarlık bir kredi istedik.

Amerikalılar gözlerini hayretle açtılar: Böyle bir meblağ, kredi diye hiç kimseye verilmemişti. Sonra, Türkiye'nin kritik durumunu da Amerika o günler henüz anlamıyordu. Yanmış ve yıkılmış bir dünya dururken yardım, savaş ateşinden uzak kalmış Türkiye'ye mi yapılacaktı?

Fakat Amerika'nın anlayışı arttıkça durum değişmeye başladı. Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Wilson da Rus tehdidinin sebep olduğu yüklere Türk ekonomisinin dayanamayacağını State Departmen'e açıkça bildiriyordu. Amerika savaş sırasında Türkiye'ye Kiralama ve Ödünç Verme Kanunu gereğince 95 milyon dolarlık silah göndermişti. Amerika önce bu borç için bir tasfiye şekli teklif etti: Türkiye 4,5 milyon dolar öderse bunu silecekti. Türkiye teklifi pazarlıksız kabul etti. O iş bitti.

Türkiye ordusunu düzenleme için ancak 1947'deki Truman doktrini, ekonomisi açısından ise daha sonraki Marshall yardımı ile rahatladı. Bu suretle Türkiye, Saraçoğlu'nun önerdiği «şantiye görüntüsü»ne yavaş yavaş geçmeye başladı. İnönü'nün Başbakanı «daha genç, daha günün gerektirdiği bilgilerle donatılmış bir yeni ekip»ten söz ederken gene «Milli Şefin direktifleri» altında çalışacaklarını söylüyor ve gene CHP' li bir kadroyu kastediyordu.

Halbuki 1950 seçimlerini CHP kaybedince bu kadro «Adnan Menderes'in direktifleri altında çalışan DP'li bir ekip» oldu.

Ekonominin, şartlar güç de olsa 1946 ile 1950 arasında iyi yönetildiği söylenemez. «7 Eylül 1946 kararları» diye bili-

nen devalüasyondan önce doların resmi kuru 130 kuruş, fiili kuru 182 kuruş civarındayken bunun 280 kuruşa çıkarılmasına hiç lüzum yoktu. Bu, hayat pahalılığını bir anda yüzde 30 civarında arttırdı. Türkiye ile sonraları daha çok ilgilenen ünlü ekonomist Max Thornburg'a göre ihracatı böyle bir yoldan teşvik etmek anlamsızdı. Yiyecek ve hammadde sıkıntısının dorukta olduğu bir dünyaya Türkiye, kendi ihtiyacının üstündeki her şeyi rahatça satabilirdi.

O günleri, İktisat Profesörü Dr. Feridun Ergin ile konuştum. Ergin 1950 seçimlerinde DP'den milletvekili olacak, 1954'ten sonra «ispat hakkı olayı» sırasında oradan ayrılacak ve Hürriyet Partisi saflarına geçecektir. Profesör durumu şöyle anlatmaktadır:

«Devalüasyon bu sefer ekonomiyi maliyet enflasyonuna sürükledi. Pahalılık artarken piyasanın durgun bir ortama girmesi, iş imkânlarının azalması, dönersermaye sıkıntısı başlaması maliyet enflasyonunun karakteristikleridir. Talep enflasyonundan yararlanan zümreler de devalüasyondan sonra iktidara sıcak bakmadılar.»

1948'de Marshall yardımından ilk tahsis 10 milyon dolardan ibarettir. Bu ancak ertesi yıl biraz arttırılacak, 1950 Şubatına kadar 180 milyonu bulacaktır. 1949 ne filelerin, ne de ceplerin dolu olduğu bir yıl sayılabilir. Ürün bereketsizdi. İmalat sanayiinde durgunluk vardı. Sürüm tıkanıyordu. Cari fiyatlarla milli gelir azalıyordu. Piyasa, artan maliyetlerle tıkanan sürümün kıskacındaydı. Büyüme hızı negatifti. Toprak Mahsulleri Ofisi 1946'da buğday taban fiyatını 27 kuruştan 22 kuruşa indirmiş ve o tarihten itibaren değiştirmemişti. Ürün açığını kapatmak için Amerika'dan yapılan ithalata 30, Kanada'dan yapılana 25 kuruş ödeniyordu. Sanayi malları pahalanırken devalüasyona rağmen eski alım fiyatlarının uygulanması ve bunların ithalat fiyatının altında tutulması büyük köylü kitlesini sıkıntıya sokuyordu. Memur ve emekli aylıkları ile ücretler hâlâ enflasyonun gerisindeydi.

Feridun Ergin'in dediği gibi bütün bunlar 14 Mayıs seçimlerinin sonucunu etkiledi.

Bu seçimler bir ekonomik dönüm noktası oldu. İş çevreleri DP'yi destekliyorlardı. Seçimlerden sonra piyasalarda iyimser bir hava esmeye başladı. Ekonomik yaşam canlandı. İstanbul'dan Anadolu'ya mal sevkiyatında görünür bir artış

oldu. Tarım kesiminde yüzde 23, imalat sanayiinde yüzde 47 gelir artışı gerçekleşti. Yalnız bu gelişme çiftçi, esnaf ve tüccarın yüzünü güldürmeye yeterliydi.

1949'da sağlanmış iktisadi yardımların boyutu devlet bütçesinin yarısına yakındı. Getirilmiş araç ve gereçlerin gümrüklerden çıkarılarak üretimde kullanılmalarına değin zaman geçmişti. Marshall yardımının somut yararları 1950 yazında, yani DP iktidarı başında görünür hale geldi. Türkiye bir süre sonra «Kore konjonktürü»nden de payını aldı. Hükümet rahatsız edici bazı vergileri böylece kaldırabilmek fırsatını buldu.

1950-54 arasında DP'nin istisnasız bütün seçimleri kazanması bu gelişmeler sayesindedir. Hükümet tohumluk dağıttı. Daha ucuz, daha kolay, daha çok kredi verdi. Traktör ve tarım araçlarının dağıtımını genişletti. Ofisin alımlarını arttırdı. Küçük sulama işlerine girişti. Enflasyon çiftçinin alım fiyatlarına yansımaya başlayınca buğdayın fiyatını 22 kuruştan 30 kuruşa çıkarmakta tereddüt göstermedi. Bu sayede üretim miktarlarında büyük artışlar kaydedildi. Örneğin 1943'te 5 milyon ton olan hububat üretimi 1953'te 14 milyonu aşmıştı. Çiftçilik ve hayvancılıkta cari faktör fiyatlarıyla gelir 1949'da 3.5 milyon iken 1953'te 7 milyonun üstüne çıktı.

Artık Adnan Menderes «bütün memleketin bir şantiye haline geldiği»ni söylüyordu.

Doğruydu.

Bayındırlık işleri hızlandırılmıştı. 1950'de 100 bin hektar arazi sulanmaktaydı. 1954'te 284 bin hektar. Aynı yıl hemen her yere otomobille gidilebiliyordu. Karayolları büyük hamle gerçekleştirmişti.

Bütün bunlar bu kitaba —ve 1950-54 dönemine— «DP'nin altın yılları» denmesinin sebebidir.

Bunları gerçekleştiren bir iktidarın muhalefetten rahatsız olmaması, demokratik rejimin pekiştirilmesine de girişmesi, o alandaki huzursuzlukları gidermesi, muhaliflerini tamamiyle silahsız bırakması gerekmez miydi?

Ama, hayır. Mademki bu iktidar bunca hayırlı işler yapıyordu, artık anayasaymış, babayasaymış, vatandaş haklarıymış, basın hürriyetiymiş, antidemokratik yasalarmış, toplanma, konuşma serbestliğiymiş, denetim olanaklarıymış... böylesi ıvır zıvır sorunlarla uğraştırılmamalıydı. Ne oluyordu?

Seçimler yapılmayacak diyen mi vardı? Ama çoğunluk sistemiyle, ama nispi temsille... Radyoya gelince, vatandaşa hükümetin icraatını anlatıyordu. Muhalefetin eleştirileriyle onun aklı niçin karıştırılacaktı?

Aslında gerçek şudur ki, bu tablo ne kadar doğruysa halkın, hele bazı kesimlerin çok sıkıntısı bulunduğu da aynı derecede doğrudur.

Kırsal bölgelerdeki ferahlık şehirlerde yoktur. Zaten ekonominin tümü de liberasyonun ölçüsünün kaçırılması sonucu 1953 sonlarından itibaren o derece rahat olmayacaktır. DP ekonomik durumun düzelme olanaklarına kavuştuğu tarihlerde, başka bir deyimle konjonktür yön değiştirirken iktidara gelmiştir. Biraz da CHP iktidarının mirasını yiyerek «şantiye» yaratmıştır.

Şükrü Saraçoğlu'nun hayalini kurduğu şantiyeyi...

Ama DP yöneticilerinin, özellikle Adnan Menderes'in CHP'lilere nazaran daha büyük düşündükleri, daha geniş ufka sahip bulundukları reddedilemez. Boğaziçinde asmaköprü, İstanbul'da Beyazıt ile Mecidiyeköy arasında metro planları 1950'lerin başında tekrar ele alındı.

«Tekrar» diyorum, çünkü bunlar daha önceler de tasarlanmıştır. Ancak hep hayal aşamasında kalmıştır.

1953 yazında köprünün bir proje resmi gazetelerde yayımlandı. Bunu Alman Krupp firması «elverişli imkânlar» vaadi ile hükümete sunmuştu. Birkaç gün sonra Celâl Bayar, Küçüksu Kasrında *«Avrupa'yı Asya'ya bağlayacak asmaköprünün yapılması zaruridir. Bunun için teşebbüse girişildi»* diye bir de demeç verdi. Ondan bir ay sonra İstanbul vilayet binasında bir toplantı vardı. Konu Beyazıt - Mecidiyeköy metrosuydu. Onun talibi, gene «elverişli imkânlar» vaat eden bir Fransız firmasıydı. Tramvay - Elektrik İdaresi bu işle görevlendirildi. Projeleri o hazırlayacaktı. Keşif ve sondaj için üç milyon lira ödenek ayrıldı.

Ancak asmaköprü de, metro da DP döneminde gerçekleşmedi. Ona karşılık Samsun limanı 70 milyon liraya ihale edildi. Çimento ve şeker fabrikaları da birbirlerini izliyordu. Türkiye'nin bir «küçük Amerika» olacağı lafları o zamanlar edilmeye başlandı.

Türkiye'nin «küçük Amerika» olup olmadığı tartışma kaldırır, ama «büyük Amerika»ya gittikçe sıkı şekilde o tarihlerde bağlanmaya başladığı muhakkaktır.

İlkbaharda Amerika'nın ünlü Dışişleri Bakanı Foster Dulles Ankara'dadır. Dulles «soğuk harp»in başlıca mimarlarındandı. Başbakan Menderes'in başkanlığında bir toplantı yapıldı. Gece Çankaya'da yemek vardı. Görüşmeler üst kattaki kütüphanede Cumhurbaşkanının da katılmasıyla gece yarısına kadar sürdü. Amerika Dışişleri Bakanı basına demecinde *«Türkiye en çok güvendiğimiz devlettir»* dedi. Bununla onun da soğuk harpte yerini almasını beklediklerini kastediyordu. Nitekim birkaç ay sonra «NATO için Türkiye'de yapılacak tesisler» hakkındaki kanun tasarısı Mecliste açıkoya sunularak kabul edildi. Dışişleri Bakanı işin acelesini şöyle anlattı:

«Bugün müstaceliyetle müzakeresini rica ettiğim kanun layihası Atlantik Antlaşması ve ittifakımızın memleket savunması bakımından sağladığı büyük faydalarla alakalıdır.»

Tabii bunlardan daha ziyade Amerika yararlanacaktı. Çünkü Dulles, Ortadoğudaki durumu iyi görmüyor ve bu bölgede Türkiye'nin faal rol oynamasını istiyordu.

Nitekim ağustos ayının 16'sında İran karıştı ve Şah, eşi Süreyya ile birlikte ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Darbeyi yapan Başbakan Musaddık'tı. Musaddık batının karşısındaydı ve hem dincilerle, hem komünistlerle işbirliği halindeydi. Şah bir fermanla onu azlettiğini, yerine General Zahidi'yi atadığını bildirmişti. Musaddık bunu tanımamıştı ve duruma o egemendi. Şahın bütün resimleri kaldırıldı. Babasının heykelleri kırıldı. Musaddık muhaliflerini tevkif ettiriyordu. Fakat General Zahidi'yi ele geçiremedi. Zahidi, Amerikalıların desteği ve parasıyla Tahran'da karşı darbeyi hazırlamaktaydı. Şah, gittiği Roma'dan tahtını bırakmadığını ilan etti. Musaddık, Şahın tahttan feragat ettiğini yayıyordu.

Karşı darbe, çarşı esnafının ayaklandırılmasıyla başarılı oldu. 22 Ağustosta Şah, ülkesine —ve tahtına— geri döndü. Ortaya çıkan General Zahidi başbakanlık görevini bu sefer fiilen aldı ve ilk iş olarak ihtiyar Musaddık'ı tevkif ettirtti. Gerçi «komünist destekli dinci teşebbüs» bastırılmıştı, ama Amerika'nın ve İngiltere'nin kulaklarına kar suyu kaçmıştı. Çünkü Musaddık İran petrollerini devletleştirmiş olan adamdı. Demek ki İran'da Şahın durumu güven verici değildi.

Bir ay sonra, eylül başlarında Ortadoğu savunması için Londra'da yeni bir planın hazırlanmakta olduğuna dair ilk haberler işitildi. Eski plan rafa kaldırılmıştı. Yenisinde Tür-

kiye daha önemli bir rol alacak, yani görev yüklenecekti. Bunun ne olacağı kendisine bildirilecekti. Türkiye'nin buna bir itirazı yoktu. Fakat Zahidi derhal bir açıklama yaparak Ortadoğunun savunması için Türkiye ile işbirliğine girmeyeceklerini söyledi.

Musaddık taraftarlarının tepkisinden korkuyordu. Yoksa Şah işe yatkındı. Zaten hazırlıkları yapılan, Türkiye ile birlikte İran ve Irak'ın da içine sokulacağı meşhur «Bağdat Paktı» idi. Türkiye NATO'nun değil de, Amerika'nın bölgedeki uzantısı gibiydi. NATO ise, pakt olarak oraya bulaşmak niyetinde bulunmuyordu. Zaten kuzeydeki müttefikler bunu düşünerek Türkiye'nin aralarına katılmasına karşı çıkmışlar, Amerika diretince boyun eğmişlerdi.

DP iktidarı Türkiye arabasını Amerika yıldızına bağlıyordu.

Bunun sebebi sadece Türkiye'nin güvenliği değildi. Gerçi Stalin'den sonra da Rus talepleri tamamıyla kalkmamıştı, soğuk harp içinde her gün tekrar ısıtılıp getirilmesi endişesi yaşıyordu. Ama asıl, Amerika Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına da katkıda bulunacak beklentisi ve arzusu vardı. DP yabancı sermayeyi ülkeye getirmenin peşindeydi. O günler yabancı sermaye denilince akla gelen Amerikalı yatırımcılardı.

İran'daki darbenin bastırılmasından birkaç gün sonra adı çok duyulacak bir Amerikalının, Mr. Randall'ın başkanlığındaki bir heyet Ankara'ya geldi. Mr. Randall —öyle anılıyordu— Başkan Eisenhower'in emriyle kurulan «Dış ekonomik politika ve ilişkiler komisyonu» başkanıydı. Biz yabancı sermayeyi teşvik için tedbirler düşünürken, bize yardımcı olacaktı. «Amerikan sermayesi Türkiye'ye yatırım yapmak için ne ister?» Bu sorunun yanıtını en iyi Mr. Randall bilmeliydi. Söylediğine göre, önce bu konudaki yasalarımızda değişiklik yapmamız lazımdı. «Sermaye ürkektir». Onun için kısıntılar, kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Yabancı sermayenin kalkınmamıza yararlı bütün alanlara girme hakkı ve olanağı bulunmalıydı. Tabii kâr transferlerinin «son derece serbest» olması esastı. Bütün bunları göz önünde tutan bir tasarının hükümet tarafından Meclise sunulacağı Mr. Randall'a bildirildi. Hatta bu tasarı Mr. Randall ile birlikte bile hazırlanabilir ve tabii «emeğinin karşılığı» Mr. Randall'a ödenirdi. DP iktidarı

bunun 1954 seçimlerinden önce gerçekleşmesini sağladı. 1954 seçimlerinin mayıs ayı için planlandığı Cumhuriyet'in kulağı delik ve DP büyüklerine yakın muhabiri Mekki Sait Esen tarafından gazetesine bildirilmişti.

Mr. Randall bir demeç verdi. Bunda «*Türkiye kendi iradesiyle hususi teşebbüs ve serbest ticarete avdet eden ilk modern memleket tir*» diyordu.

İktidar neden bu kadar acele ediyordu? Bunun nedeni, birkaç gün sonra, eylülün ilk günleri ilan edilecek «yeni dış ticaret rejimi»nden anlaşılıyordu. Bu rejimle ihracat için «tevzin (denkleştirme) fonu», ithalat için «tahsis sistemi» getiriliyordu. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına «lüzum göreceği haller»de her türlü malın ithalini düzenlemek ve vurgunculuğu önlemek yetkisi de veriliyordu.

Bu, o kadar övünülen liberasyonun sonu demekti.

1953 yılına kadar ihracat artışında dünya ortalamasının üstünde performans gerçekleştirilmiştir. Hür dünya ülkeleri ihracatı 1950-53 arasında yüzde 32,3 artarken Türkiye'de artış oranı yüzde 50,3'tür.

Kore konjonktürü durulduktan sonra ise gerileme başlamıştır. Ancak gerilemede bir başka etken enflasyon ve ithalat azalmasına paralel olarak beliren iç piyasadaki talep şişkinliğidir.

Liberasyon Merkez Bankasında döviz varken iyi yürüyordu. Liberasyon listesinden mal getirenler akreditif açtırıyorlardı. Akreditif ve mal bedelinin geri kalanını bankaya Türk Lirasıyla ödüyorlardı. Merkez Bankası bunların transferlerini yapıyordu. Açtırılan akreditiflerden ithalatın seyri izlenebilirdi. Bu, ihmal edildi. Bunu Feridun Ergin bütçe komisyonunda «bulutlar arasında aletsiz kör uçuş yapan bir uçak»a benzetince Maliye Bakanı kızdı.

Ama ihmalin sonucu çabuk ortaya çıktı. Merkez Bankasında kontrolsüz ithalatın bedelini ödeyecek döviz kalmayınca transferler durdu. Liberasyon rejimi zorunlu olarak askıya alındı. Gümrükler transferi yapılmamış mallarla tıklım tıklımdı. Tutarını kimse bilmiyordu. İstatistik Genel Müdürlüğü dış ticaret açığının büyüdüğünü açıkladı. İhracat geliri o yıl ithalata harcanan dövizin ancak yüzde 65'ini karşılayabilecekti. Yabancı ülkelerden Türkiye'ye mal satılmıştı. Bunun bedelini ithalatçı Merkez Bankasına ödemişti. Ama şim-

di, yabancı ülkedeki satıcı parasını alamıyordu. Askıya alınan transferlere o dönem «arriérées (Türkçe okunuşuyla : ariyere) = geciktirilmiş ödemeler» denildi. Güvenilirliği yitirici bir olaydı. Tasfiyesi uzun sürdü. O arada da yeni mal gelmedi ve 1957 seçimlerinde etkisini gösteren «yok»lara yol açtı.

Ama, 1954 seçimlerinde değil... Çünkü «dolandırılmış durumda»ki yabancı mal satıcı malını göndermişti. Bunlar artık Türk gümrüklerindeydi. Gümrük parasını ödeyen malı çekiyor, piyasaya sürüyordu. Piyasada mal sıkıntısı yoktu. Onun için ithalat sorunu ancak 1954'te başgösterecekti. Seçimlerden sonra... Dolandırılmış olanlar mal göndermeyi tabii kesmişlerdi. Fakat «dolandırılmış mallar» piyasadaydı.

Yabancı sermaye Türkiye'ye yatırım yapar, bunun döviz karşılığını Merkez Bankasına yatırırsa banka sıkıntılarını atlatır, bunlarla gecikmiş transferleri gerçekleştirerek paçasını kurtarırdı.

Ama «yeni dış ticaret rejimi» üzerine bu paçaya muhalefet saldırmaz mı? Hem de, bizzat Genel Başkan İsmet İnönü'nün dişleriyle... Halbuki iktidar kendisini dışarıya «bir eli yağda, bir eli balda» diye satmaya çalışıyordu.

İsmet İnönü şöyle dedi : *«Mali ve iktisadi alanda bir buhran devri geçirdiğimizi zannediyoruz. Merkez Bankasının itibarını bir an önce tamir edecek tedbirleri almalıyız.»*

Bu, hükümet için «yaraya sokulmuş kızgın şiş» idi. Gerçeği böylesine ortaya koymanın âlemi var mıydı? Hükümet her şeyi «yutturduğu» inancındaydı.

Sermaye sahibi yutar mı? Nitekim Türk hükümeti «Mr. Randall»a yatırım yaptı ama, Türkiye'ye o dönem hemen hiç kimse yatırım yapmadı.

Hükümet, CHP Genel Başkanına karşılık vermekle kabineye yeni girmiş Emin Kalafat'ı görevlendirdi. Kalafat, hücum etmek için bula bula «zan» sözcüğünü buldu : *«İsmet İnönü devlet itibarını, mali müesseselerimizi içte olduğu gibi dışta da zedeleyecek sözleri zanna dayanarak söylemekten çekinmemiştir.»*

Halbuki İnönü, zedelemeyi azaltmak için «zan» sözcüğünü seçmişti. Yoksa, söylediğinden «emin»di. Kalafat ise Merkez Bankasının durumunun öyle olmadığını bildiremeyeceğinden —öyleydi— bu tür bir «alaturka kurnazlık»a başvurmuştu.

Tabii bu siyasi polemik, gerçek ekonomik durumda hiçbir değişiklik yapmadı.

II

1953 yazına partiler arası ilişkilerde yapay «bahar havası»nın sürdürülmesiyle girildi. «Bahar havası» yapaydı, çünkü DP «haksız iktisap» dediği CHP malları üzerindeki Demokles kılıcını aynı biçimde tutuyordu. Meclis tatile girmeden gruba 250 imzalı bir önerge verildi. Bunda CHP'nin mallarına dair tasarının Meclise derhal getirilmesi isteniliyordu. Haberi Zafer şöyle verdi:

«CHP'ye hesap sorma raporu Grupta - DP Genel Merkezinde dünkü mühim içtima - Anayasa üzerinde de tetkikler başlayacak - DP Genel İdare Kurulu ile DP Grubu İdare Heyeti ortak toplantısı - Raporun Gruba verilmesi kararlaştırıldı.»

Bunlardan sadece «anayasa üzerinde tetkikler» gerçekleşmedi. Bu, 1960'a kadar gerçekleşmeyecektir. DP'nin o alanda bir şeyler yapmak niyeti hiç olmadı.

Rapor DP Grubunun haziran başındaki toplantısında görüşüldü. Bu, Menderes'in bir oyunuydu. Görüşmeler çok hararetli ve heyecanlı geçti. Komisyon raporu sorunun partide değil, normal kanaldan, Meclisçe çözümlenmesini öneriyordu. Aslında normal kanal bağımsız mahkemelerdi. Buna rağmen rapor şiddetle eleştirildi. Başbakan söz alarak «davanın serinkanlılıkla tezekkür edilmesini (üzerinde konuşulmasını)» istedi. Kendisine karşı çıkıldı. Ona da hücumlar oldu. Bu ne demekti? CHP'nin elinden, haksız edinildiğine grubun inandığı mallar düpedüz alınmalıydı. Kararın gelecek toplantıda verilmesi öngörüldü.

Menderes'in oyunu neydi? CHP'nin haziran sonlarında kurultayı vardı. Başbakan temas halinde olduğu, Faik Ahmet Barutçu gibi CHP ileri gelenlerini uyardı. Grubun havasını görüyorlardı. Ilımlı vaziyet alan kendisine bile hücum edilmişti. Eğer kurultay bahar havasını bozarsa DP Grubunu o bile tutamayacaktı. Halbuki orta bir yol arıyordu. Buna İnönü yardımcı olmalıydı. Kurultay sert geçmemeliydi.

Kurultaya gidilirken zaten Genel Başkan Kırşehir ve Ankara il kongrelerinde konuşmuş, yumuşak bir tutum sergilemişti. Kurultayı açış nutkunda da bunu sürdürdü. Davalarının hiçbirini bırakmıyorlardı. Demokrasi rejiminin temel sorunu muhalefetin göreceği muamelenin bir hukuk devletinde geçerli muamele olmasıydı. İnönü bununla «mallarımızı özel kanunla gaspedemezsiniz» demek istiyordu. Şöyle dedi :

«Bu geçen altı ay içinde milletçe başlıca elde ettiğimiz kazanç, hal ve gelecek için, iktidarla muhalefet arasında hayat emniyeti unsurlarının kuvvetlenmesidir. Doğrudur ki fiiliyatta tecelli eden (gerçekleşen) *neticeler hukuki sahada henüz teeyyüt etmemiştir* (doğrulanmamıştır). *Tekrar tekrar iyi niyet ifadesiyle kamuoyu önünde taahhüde girmişlerdir. Bu teminatın kıymeti tartışma kaldırmaz.»*

İnönü, Başbakanın laflarıyla DP'yi bağlamak istiyordu.

O günler Sovyetler Birliği'nin bize bir nota verdiği Monte-Carlo radyosu tarafından bildirilmiş, Ankara Radyosu bunu ona atfen duyurmuştu. Bunun nedeni notada, metinlerin karşılıklı anlaşmayla açıklanacağının belirtilmesiydi. Monte-Carlo Radyosuna göre Ruslar «iki memleket arasındaki gerginliğin kaldırılmasını ve normal ilişkilerin kurulmasını» istiyorlardı.

İnönü, kurultay konuşmasında hükümete destek verdi : *«Boğazlar Türk hâkimiyeti altındadır; korunması, savunması ve her idaresi Türklere aittir.»*

Ertesi gün Adnan Menderes Çanakkale'de bu konuşmayı hararetle övdü. Dedi ki :

«Derhal söyleyeyim ki CHP Genel Başkanının Kurultaydaki nutku seviyeli, olgun bir nutuktur. Bu nutuk demokratik mücadele tarihimizde, memleketimizde demokrasinin kurulup yerleşmesi bahsinde esaslı bir vesika teşkil eder. Böyle bir nutuk söylediği için CHP Genel Başkanını tebrik etmek lazımdır. Kendisine DP adına teşekkür ederim.»

DP Genel Başkanı şöyle devam etti : *«CHP Genel İdare Kurulunun raporuna gelince...»*

Menderes o rapordan memnun değildi. İktisadi politikaya ait olan iddialar insafsızdı. *«Muhalefetin işleri mutlaka ters şekilde göstermesi kaziyesi* (hükmü) *tamamıyla batıldır* (geçersizdir). *Failine zarar verir»* dedi. Türk milli ekonomi-

sinin tehlike içinde olduğunu reddetti. «*İktisadi sahadaki büyük Türk mucizesi*» ortadaydı.

Gene de fazla sert olmamaya özen gösterdi :

«*CHP milli varlığımızın kıymetli bir parçasıdır. Demokraside muhalefetin varlığı şarttır. Lüzumsuz ve manasız mücadelelerle politika vurgunculanna yer vermeyelim.*»

Kurultay daha ziyade CHP'nin iç sorunlarına dönük geçti. Başkanlığa Şemsettin Günaltay, yardımcılıklarına İstanbul'dan İlhami Sancar ve İzmir'den Şevket Adalan seçildiler. Toplantıya DP'yi temsilen Atıf Benderlioğlu, Kâmil Gündeş, Ankara İl Başkanı Necmi İnanç gelmişlerdi.

Kurultay İsmet İnönü ile Şemsettin Günaltay'ın Genel Sekreterin kurultay değil, Genel İdare Kurulu tarafından seçilmesi teklifini reddetti. Bu, Kasım Gülek'e karşı bir hareketti. Tutmadı. Buna karşılık Meclis Grubuna, Genel İdare Kurulunun kumanda edemeyeceğine, onun serbest çalışacağına dair İnönü'nün görüşü egemen oldu. Bu arada Günaltay'ın İnönü'yü hararetle övmesi dikkatleri çekti. Genel başkanlık seçiminde İsmet Paşa 857 oydan 854'ünü, genel sekreterlik seçiminde Gülek 860 oydan 709'unu topladı. Kasım Gülek kendini «örgüte verilmiş bir hakkın geri alınmaması gereği» ve «vefa duygusu» temalarını işleyerek kurtarmıştı.

Kurultay bir bildiri yayımlayarak dağıldı. Bunda CHP tutumunu koruduğunu belli ediyor ve şu hususları belirtiyordu :

1) Son altı ayda görülen medeni mücadele usullerini geliştirmek, 2) Ama sadece iyi niyet tezahürleri hukuki ve fiili teminat boşluğunu doldurmaz, 3) Denetleme şarttır. Engel ve güçlük kaldırmaz. Özellikle TBMM'de. Son getirilen ceza müeyyideleri bunu baltalıyor, 4) İdarede partizanlık tamamıyla kaldırılmalıdır, 5) Yargıç teminatı, 6) Seçim emniyeti, 7) Memur teminatı, 8) Nüfus ticaretine son, 9) Hayat pahalılığı önlensin.

Kapanış konuşmasını İsmet İnönü yaptı.

Bu sırada Adnan Menderes Ege'deydi. İzmir'den Manisa'ya büyük gösteriler içinde, iki saatte gitti. Kafilesinde yüzlerce otomobil ve otobüs vardı. DP il kongresine çalımlı bir şekilde Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu başkanlık ediyordu. Genel Başkan tam üç saat süren bir konuşmada bulundu ve kendine göre kurultayı değerlendirdi. İsmet Paşanın nutkundan

memnundu da onun dışında bozuk sesler çıkmıştı. Şöyle dedi : «*Kurultayda mutlaka dövüşmek isteyenlerle medeni bir yolda olanların zihniyetine şahit olduk.*»

CHP mallarına gelince :

«*Mademki bu konuda borcumuz yoktur diyorlar, ben de borçları vardır diyorum. Şu halde hakikatin tecellisi için bir muhasebe ve hesaplaşma artık tam bir zaruret halini alıyor demektir. Hakikat şudur ki CHP'nin bugün elinde bulundurduğu mal ve mülkün hemen hepsi gayrı meşru iktisaba dayanır. Ancak bunların tasfiyesinde DP tazyik altında tutuyor görünmemelidir.*»

Yaratılan bahar havasının sonu bu tartışmalardan, yani DP'nin CHP malları üzerinde ısrarıyla CHP'nin demokratik rejim güvencesi isteğinden değil, bambaşka bir nedenden geldi : Millet Partisinden.

Millet Partisinin haziran sonunda 4. büyük kongresi vardı. Millet Partisinin esasını 1950'den önce DP'den ayrılanlar oluşturuyordu. Mareşal ve Kenan Öner, Ahmet Tahtakılıç ve arkadaşları, Hikmet Bayur ve Osman Bölükbaşı gibi... Bu parti 14 Mayıs seçimlerine girmiş, sadece Bölükbaşı Kırşehir'den seçilmişti. Partinin içinde din istismarının ve DP ile o çizgide savaşmanın taraftarları çoktu. Buna karşı olanlar da vardı. Özellikle Malatya suikastından sonra Menderes Hükümeti irticaa bir savaş açınca MP, buna hedef olan çevrelerde yoğun faaliyete geçmişti. Atatürk düşmanlığı bunların başlıca silahıydı. Bunu açıktan yapıyorlardı. 4. büyük kongreye gidilirken partinin genel başkanı eski bir DP milletvekili, eski bir büyükelçi, Enis Akaygen idi.

Büyük kongreye giden Kasım Gülek alkışlandı.

Büyük kongrede taraflar tam bir bölünme içinde olduklarını daha baştan belli ettiler. Bunlar kendilerine «muhafazakârlar» ve «devrimciler» diyorlardı. Bir kısmı ise «mutedil muhafazakârlar» adını takınmışlardı. Esasında «devrimlere karşı bulunularak oy toplamak», «devrimlere karşı çıkmadan DP'nin sağında yer almak» başlıca iki taktik olarak görülüyordu. İkisinden de DP hoşlanmıyordu. Çünkü bunların ikisinin de hedefi, onun oylarıydı.

Büyük kongrede başkanlık divanının oluşturulması tam üç saati aldı. Önce başkanlığa Yusuf Kemal Tengirşenk seçildi. Özür diledi. Başkasını seçmelerini istedi. Önerilenler-

den biri ünlü hukuk hocası Prof. Vasfi Raşit Seviğ idi. Adaylığı şu seslerle reddedildi :

«O da inkılapçı! İsterseniz Ahmet Emin Yalman'ı seçelim...»

Sonunda kongre başkanlığına eski DP Milletvekillerinden Hâzım Bozca getirildi.

Ertesi gün parti genel başkanlığı seçimi vardı. Yapılan konuşmalarda sert tartışmalar oldu. «Aşırılar»ın çoklukta bulundukları hissediliyordu. Hikmet Bayur onlara şöyle çattı :

«Mutedil muhafazakârlık ne demek? Ya muhafazakârlık, ya devrimcilik...»

Ona Osman Bölükbaşı şiddetle yüklendi. Hikmet Bayur, genel başkanlığa aday gösterildiğinde, *«Benim bu partide daha ne kadar kalacağım belli değildir. Oylarınızı nafile ziyan etmeyiniz»* diyerek bunu reddetti. Bunun üzerine MP Genel Başkanlığına Dr. Mustafa Kentli seçildi. Kentli yobaz değildi, ama oyları onlardan aldı.

Devrimci kanat genel kurula bir önerge verdi. Bunda MP'nin devrimlere bağlı bulunduğunun ilanı isteniliyordu. Genel kurul kabul etmedi. Bunun üzerine başta Hikmet Bayur ve Vasfi Raşit Seviğ olmak üzere bir kısım delegeler partiden istifa ettiler. Bunlar bir de bildiri yayımladılar : Devrimlere bağlılık hakkındaki teklifin genel kurulda reddi MP'nin hangi yöne götürülmek istendiğinin açık kanıtıydı. Atatürk ve devrim aleyhtarlığının parti içinde bir prensip olarak yer aldığı ortaya çıkmıştı. Böyle bir partide Hikmet Bayur ve arkadaşlarının yeri yoktu.

O sırada partinin yayın organı olan gazete, istifa edenler arasında bulunan Ali Rıza Baskan'ın matbaasında basılıyordu. Gazeteyi çıkaranlar şöyle bir başlık hazırladılar : *«Bazı mürteci fikirlilerin tertiple kongreye hâkim olmaları partiyi ikiye böldü.»*

Karşıt grup bunu haber aldı ve matbaayı bastı. Gazetenin adı değiştirildi, dizilmiş sayfalar dağıtıldı, basılmış sayılar yakılarak yok edildi. Tehditle yeni bir gazete hazırlatıldı. Baskıncılar arasında Abdurrahman Boyacıgiller, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Fuat Arna, Ertuğrul Akça, Nurettin Ardıçoğlu gibi partinin ileri gelenleri de vardı.

Olay savcılığa intikal etti. Matbaayı basanlar hakkında soruşturma açıldı. Bu sırada Hikmet Bayur İstanbul'da,

«Parti içinde ötedenberi irticaa taraftar büyük bir grup vardı» diye demeç veriyor, Türkiye Milli Talebe Federasyonu ise ona ve Vasfi Raşit Seviğ'e «şükran telgrafı» çekiyordu. Bu açıklama ihbar sayıldı, soruşturma o yönde genişletildi. Savcılık kararıyla MP Genel Merkezi arandı. Merkez Ankara'da, Yenişehir'deki Adakale Sokağındaydı. İş süratle büyüdü. Artık soruşturma «MP'de gerici unsurların bir komplo tertibine giriştiklerine dair ifşaat ve ihbarlar üzerine» sürdürülüyordu. İfşaatın ve ihbarların çoğu ilk istifacıları izleyerek partiden ayrılanlar tarafından yapılıyordu. MP'nin eski Ankara İl Başkanının bildirdiğine göre dört ay öncesine kadar partinin genel merkezine Atatürk'ün bir resmi asılmamıştı ve asılması olay yaratmıştı.

Soruşturma İstanbul ve İzmir'e de yayıldı. MP ileri gelenleri savcılıklara çağrılıyorlar ve ifadeleri alınıyordu. Evleri, hatta üstleri aranıyordu. Yalnız İstanbul'da partinin 46 ilçe, ocak ve bucak binası basıldı. Evrak toplandı. Eski Genel Başkan Enis Akaygen savcılıktan çıkarken şunu söyledi :

«Yalan, yalan... Hepsi yalan ve komplo! Muazzam bir komplo ile karşı karşıyayız. Başka bir şey demeyeceğim. Her şey meydana çıkacaktır.»

Ne için komplo?

Matbaayı basmış liderlerden Boyacıgiller konuya daha bir açıklık getirdi : *«Bizden korkuyorlar!... Ödleri patlıyor!»*

Kim? Akıllardaki DP idi. DP gerici oyların kendisinden kayıp MP'ye gitmesinden korkuyordu. Bir süre sonra bu «komplo teorisi»ne CHP'nin adı da karıştırılacak, «MP'ye karşı ortak bir DP - CHP tertibi» söylentisi yayılacaktı.

Konu, DP Meclis Grubuna getirildiğinde iki eğilim ortaya çıktı. Bazıları «iş adalete intikal ettiği» için üzerinde konuşulamayacağı düşüncesindeydi. Diğer bir kısım ise «konuşalım» diyordu. Genel Başkan Menderes salona girdiğinde kürsüde Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ vardı ve teknik açıklama yapmaktaydı. Menderes onu indirterek yerine kendi çıktı. «Ne sakıncası?» dedi. Hiçbir sakınca yoktu. Pekâlâ konuşulacaktı. *«Burada ne adalete tesir, ne baskı, ne de tahkikat konusunda ifşaat bahis konusudur. Sadece bir olayın üzerinde durulup siyasi karakteri tahlil olunacaktır.»*

Bir başbakan böyle bir görüşmenin yapılmasının adaleti bal gibi etkileyeceğini bilmiyor muydu? Ama Menderes aldır-

mıyordu. Aynı aldırmazlığı daha yıllar yılı sürdürecekti. Ta 1960'da kadar.

DP Grubunda MP'ye verildi, veriştirildi. Adalet Bakanı tekrar kürsüye gelerek işin iç yüzünü ve adli yönünü anlattı. Yeniden Başbakan söz aldı. Lafı 1950 öncesine kadar götürdü, bunların nasıl «muvazaa söylentileri» ile DP'yi çökertmek istemiş olduklarını hatırlattı, şiddetle hücum etti. Hepsi mürteciydi, gericiydi.

O gün Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesinin verdiği «ihtiyati tedbir olarak kapatma» kararı görülmemiş bir süratle, gece yarısından sonra yerine getirildi.

Bir sulh ceza yargıcı parti kapatabiliyordu!

Konu Osman Bölükbaşı tarafından Meclise de aksettirildi. DP sıralarına bakarak Kırşehir'in kavgacı milletvekili şöyle dedi : «*Hükümet başkanı sizin grubunuzu siyasi mahkeme haline getirmiştir ve bir partiye karşı tertipler yapmaktadır.*»

Tabii bu sözler müthiş bir gürültüye yol açtı. Birçok milletvekili, «*İn aşağı, utanmaz!*» diye bağırıyordu. Kürsüye Adnan Menderes geldi. Suçlamaya suçlamayla karşılık verdi. Zaten bu insanlar kendi partileri içinde nizam dışında çalışmayı alışkanlık haline getirmiş kimselerdi.

DP Genel Başkanı gene, 1950 öncesindeki «muvazaa söylentisi günleri»ni hatırlatıyordu. DP'den ilk kopma o sıralar olmuştu. (Bkz. «Tek Partiden Çok Partiye - 1944-1950.»)

Bir gün sonra MP'nin yurt düzeyindeki iki binden fazla şubesi mühürlendi. «Parti dahilinde hilafetçiliği memlekette yeniden kurmak, Müslüman devletlerle işbirliği yapmak ve devrimleri yok etmek isteyen bir şebekenin varlığı»ndan söz ediliyordu. Sadece devrimler değil vatan da tehlikedeydi!

MP'nin tam organı halini almış bulunan Yeni Sabah gazetesine göre ise DP'nin asıl tehlikede gördüğü, kendinden kayıp MP'ye gidecek muhafazakâr oylardı.

Partinin kapatılması üzerine Millet gazetesinde Nurettin Ardıçoğlu «MP'liye açık mektup» başlıklı bir başyazı yayımlayınca tevkif edildi. Suçu halkı ayaklanmaya kışkırtmaktı.

CHP ancak Yeni Sabah'taki «Adnan Menderes ile İsmet İnönü arasında anlaşma var» yazısı üzerine bir vaziyet alma gereğini duydu. Partinin Genel İdare Kurulu toplandı ve iddiayı bir bildiriyle yalanladı. Ne İnönü ve Menderes, ne de temsilcileri arasında MP'ye ilişkin görüşme olmuştu.

Yalanlama doğruydu. Böyle bir anlaşma yoktu. Ama CHP de, bir muhalefet partisinden beklenmeyecek kadar hareketsiz kalmıştı. Gerçi MP sevimli bir parti değildi. Hele basın için... Basın mensupları onun kongrelerinde, âdeta geleneksel olarak yuhalanırlardı. Orada küfürler edilir, kavgalar çıkardı. Atatürk'ün kapalı, daha ziyade açık karalanması CHP'yi bu partiye karşı sıcak baktıramazdı. Ancak bir siyasi partinin yaşamı söz konusu edilirken, bir sulh ceza yargıcının «ihtiyati tedbir kararı»na dayanılarak kapatılırken ana muhalefetin hiç tepki göstermemesi elbette ki yadırganırdı. Belki de Yeni Sabah doğal mekanizmayı harekete geçirmek, CHP'yi vaziyet almaya zorlamak için o uydurma haberi ortaya atmıştı. Yeni Sabah'ın sahibi Sefa Kılıçlıoğlu ile Ulus'un fiili patronu Nihat Erim arasındaki yakınlık biliniyordu.

Gerçekten de o, Genel İdare Kurulunun ilk bildirisinden sonra CHP'de bir hareket başladı. Gerçek hedefi çok partili rejimi yok etmek olan kurt, sakın koça saldırmadan dişlerinin kuvvetini kuzuda deniyor olmasındı? MP «biz eti kolay yenilecek bir kuzu değiliz» meydan okumasını yapmıştı ama tehlike anında yanında CHP'yi bulmazsa yaşam savaşı ne derece başarılı olabilirdi? İşte, mekanizmanın harekete geçirilmesiyledir ki Ulus'un 15 Temmuz 1953 tarihli sayısında Nihat Erim «Diktatörlük sathı mailinde» başlığı altında şunları yazıyordu :

«MP bir sulh ceza yargıcının kararıyla faaliyetten alıkonuldu. Durumun sorumunu bazıları yalnız Bay Menderes'e yüklemektedirler. Yanlıştır. Onun kadar, hatta ondan ziyade iktidar partisinin milletvekilleri sorumludurlar. Tarih ve millet önünde onları bu sorumdan hiçbir mazeret kurtaramaz.»

Bunlar yapay bahar havasının sürdürülmesini kolaylaştıracak sözler değildi. Ancak «Nihat Erim, Nihat Erim'dir. O, bahar havasından zaten memnun değildi» denilebilir.

Bir gün sonraki «CHP Genel Başkanlığı tebliği» olmasaydı... Bildiri CHP Genel İdare Kurulu ve Meclis Grup İdare Kurulu üyelerinin Genel Başkan İsmet İnönü'nün başkanlığında yaptıkları ortak toplantının sonunda yayımlanıyordu. Yani, altındaki imza İsmet Paşanındı. Toplantıda «MP'nin faaliyetten men edilmesi» incelenmişti :

«1) Cumhuriyetin ve devrimlerin korunması CHP'nin ana prensibidir,

2) MP'nin ihtiyati tedbir olarak faaliyetten meni hususunda tahkikatı ve delilleri bilmiyoruz,

3) Demek ki partilerin emniyetini cemiyetler (dernekler) kanunu sağlamıyor,

4) Bu boşluk doldurulmalıdır.»

Nihat Erim ertesi gün Ulus'ta, daha rahat, şöyle yazacaktır :

«Bir siyasi partinin fiilen kapatılması kararını verme yetkisini sulh ceza mahkemesine bırakmış olan kanun maddesi demokratik hayatın aradığı zaruri emniyet şartını ihlal etmiştir.»

Cemiyetler Kanununda (Dernekler Yasasında) değişikliğe dair, CHP Meclis Grubunun değişiklik teklifi derhal Meclise sunuldu : *«Partiler hakkında kovuşturma Cumhuriyet Başsavcısı, gerekli görüldüğü halde soruşturma Yargıtay 1. Başkanının görevlendireceği Yargıtay üyesi, yargılama da Yargıtay ceza dairesi tarafından genel hükümlere göre yapılır.»*

Teklif uyarınca fesih kararları temyiz edilebilecekti.

MP kapatma kararına itiraz etti. Genel Başkan Mustafa Kentli üst mahkemeye başvurarak kararın iptalini istedi. Bunun üzerine bazı gazetecilerin de bilgisinin alınması kararlaştırıldı.

İtiraz, sonunda reddedilecektir.

Fakat DP bundan henüz emin değildir. Nedir bu, her tedbir üzerine yasaya sığınma? O halde, o yasalar değiştirilmelidir. İktidar ne demişse, yasalar onu haklı çıkarmalıdır. Temmuz ayının ortasında DP Grubundaki düşünce tarzı şudur : Memleketin selametinin tehlikeye düşmesini önlemek için, gerekirse yeniden birtakım yasal önlemler alırız. Bazıları, 1990'ları pek hatırlatan tarzda «çatlasalar da alırız, patlasalar da...» diyordu. Adnan Menderes bunların başındaydı. Nitekim bunların doruğuna 1960 ilkbaharında «Tahkikat Komisyonu» kanunuyla vardı.

MP bir sulh ceza yargıcının kararıyla kapatılmıştı.

Ne vardı, bunda? CHP ne diye işe, Anayasa Mahkemesini kurduramamışlardı ya, yok Cumhuriyet Başsavcısını, yok Yargıtay'ı karıştırıyordu? Hayır. DP sulh ceza yargıçlarının yetkilerinde hiçbir değişiklik yapmayacaktı.

Olayların korkunç mizahı : DP 1960 yazında bir sulh ceza yargıcının kararıyla kapatıldı!

III

CHP'nin, MP işi hakkında aldığı tavır ve yayımladığı bildiri DP'nin hiç hoşuna gitmedi. Bu partinin hesabının görülmesinde Menderes, CHP'nin bir mukavemeti olmayacağını hesaplamıştı. MP devrimlere karşı ve CHP onların yanında değil miydi? İşte, DP irticaa öyle bir tavır almıştı ki, bunu körükleyen siyasi partiyi de politika haritasından siliyordu.

Ne vardı, bunda?

CHP biraz geç de olsa gerçek sebebin irticaa ödün vermeyi değil, bunu DP'den başkasının daha hızlı şekilde yapmasını önlemek olduğunu anlamıştı. Bir gün DP değişik bir gerekçe bularak CHP'yi de «haritadan silme»ye teşebbüs ederse MP bir emsal oluşturmayacak mıydı?

Menderes büyük bir hışım içinde DP Genel İdare Kurulunu gece toplantıya çağırdı. Toplantı nedeni, «CHP'nin MP hakkındaki bildirisi» idi. Görüşmeler sabahın erken saatlerine, altıya kadar sürdü. Bu CHP'ye güvenilemeyeceği, işte ortaya çıkmıştı. Böylesine hayati bir konuda iktidarı yalnız bırakmıştı. İktidarın tek başına bunun içinden çıkması gerekiyordu. Dinin siyasete kesinlikle alet edilmesini durduracak yasalara ihtiyaç bulunduğu anlaşılmıştı. Vatandaşa kin aşılanmasını da önlemek şarttı. Siyasal mücadele metotları zaptırapt altına sokulmalıydı. Bunlar hep yasa işiydi. Onun için DP Meclis Grubunun fikrinin alınmasına lüzum vardı.

DP Meclis Grubu ertesi gün toplandı ve son yılların en uzun görüşmesini yaptı. Önce kuruculardan Fuat Köprülü bir gece önceki Genel İdare Kurulunda konuşulanları anlattı. Menderes iki buçuk saatlik bir nutuk verdi. Yeni tedbirlere ihtiyaç vardı. DP Meclis Grubundan bunları yasalaştırması bekleniyordu. Birçok hatip söz aldılar. Genel başkanlarını hararetle destekliyorlardı. CHP aleyhinde ağır sözler edildi. Aslında devrimlere karşıydılar. Yoksa irtica partisi MP'ye arka çıkarlar mıydı? DP Meclis Grubu hükümetin istediği tedbirleri yasalaştırmaya hazırdı. Bu arada tabii CHP mallarına da dokunuldu ve «bunun icabına bakılması» gereği söylendi. Böylece CHP'ye bir de ihtar çekiliyordu.

Yeni kanunların hazırlanmasına derhal başlanıldı. Adalet Bakanlığındaki toplantıya Menderes kendisi başkanlık

ediyordu. O sabah Cumhurbaşkanı, Başbakanlığa gelmiş, Başbakan ve Celal Yardımcı ile görüşmüş, «direktifler vermiş»ti. Üniversite profesörlerinin siyasi içerikli yazı yazmaları da yasaklanacaktı. DP büyükleri CHP'nin MP hakkındaki tutumunun altında Prof. Nihat Erim'i görüyorlardı ve onu cezalandırmak istiyorlardı. Yeni Sabah'ın yayınından da Prof. Şükrü Baban'ı sorumlu tutuyorlardı. Nihat Erim profesörlükten istifa etti. Böylece bir yasaya gerek kalmıyordu. Hiç olmazsa üniversite özerkliği zedelenmesindi. Fakat yasa Meclisten geçti. Milli Eğitim Komisyonunda da görülmemiş bir süratle kabul edilmişti. Bakan Rıfkı Salim Burçak, sözcü Kasım Küfrevi idi.

Bu arada Başbakan Menderes bir kongrede «bir avuç politikacıya karşı» memleketin güzel bir geleceğe aday olduğunu söylüyordu. «Siyasette ahlak»tan da uzun uzadıya bahsetti. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu heyecanlı bir konuşma yaptı. Ertesi gün «dini siyasete alet edenlere karşı kanun» Adalet Komisyonunda DP oylarıyla Meclise sevk edilecek hal aldı. Muhalifler itiraz ettiler. DP'liler o yasalar dizisine «Selamet kanunları» diyorlardı.

Tasarının genel kurulda görüşülmesinden önce, CHP ile DP arasında bir temas oldu. DP'den Menderes ve Köprülü, CHP'den Barutçu, Doğan ve Günaltay vardı. Kanun şimdi «vicdan ve toplanma hürriyetini koruyan kanun» diye anılıyordu. Mecliste CHP tasarının tümüne kırmızı oy verdi. Fakat maddelere geçildiğinde dinin siyasete alet edilmesini önlemeye dönük olanları kabul etti, toplantı ve konuşma özgürlüklerini baltalayıcıları reddetti.

Meclis kasıma kadar yaz tatiline girdi. CHP'liler derhal yurdun dört tarafına dağıldılar. Kasım Gülek Karadeniz gezisine çıkarken havaalanında İsmet İnönü ve Nihat Erim tarafından uğurlandı. Bu, bir «tesanüt gösterisi» idi. Çünkü DP'nin taktiği gene CHP'liler arasında ayrılıklar yaratmaktı. Adnan Menderes «etten ve kemikten CHP'liler ile kitabiler» farkını söylüyordu. O ara tamamıyla iktidardan yana vaziyet almış Ahmet Emin Yalman yazılarında Kasım Gülek'i şiddetle kınıyor ve Barutçu'yu, Doğan'ı, Zihni Betil'i, Server Somuncuoğlu'nu, Cemal Reşit Eyüboğlu'nu, Aksal'ı pohpohluyordu. «CHP'liler uyanık olun» diyordu.

Karadeniz gezisinin ilk durağı Samsun'da Genel Sekreter

şöyle dedi : «*İkilik yaratma gayretleri sökmez. CHP'lilerin tesanüdü DP'lilerin rüyasına kâbus gibi girmektedir.*»

Trabzon'da ekledi : «*Niye geziyorlar diye soruyorlar. Geziyoruz, gezeceğiz ve sinirlerini bozmaya, rüyalarına girmeye devam edeceğiz.*»

Gerçekten de özellikle Menderes'in sinirleri bozuluyor, «*Bir günde 500 toplantı yapıyorlar. Görülmüş şey değil...*» diye feryat ediyordu.

Halbuki görülmüştü : DP'nin muhalefet yıllarında.

İnönü ve Barutçu İstanbul'da, Gülek Kars'ta, Şemsettin Günaltay Sıvas'ta, Nihat Erim Ulus'ta veryansın ediyorlardı. Genel Başkan Rumelihisarı Ocak Kongresindeki konuşmasında, «*Üç senelik muhalefet devresinden sonra milletimizin tekrar CHP'ye büyük bir teveccüh gösterdiği görülmektedir*» dedi. 9 Eylülde CHP'nin 30. kuruluş yıldönümü İstanbul'da, Taksim Gazinosunda tam bir kuvvet gösterisi halinde kutlandı. İnönü bir nutuk verdi : «*Demokratik idarenin temel olarak kabul edilmesi bizim için hayati ehemmiyettedir. Vatan menfaatiyle demokrasi idaresinin bir gün birbirine zıt olabileceği gibi bir bahane nazariyesini anlamaya asla istidadımız yoktur.*»

İsmet Paşanın kendisi ise o yıl 69 yaşını bitirip 70'ine bastı. Son derece dinçti. Nasihatta bulundu : «*İktidardan düşmekten korkmayın. Bir gün ayrılacaksınız.*»

Bu dolaşmalar sırasında bazen komik olaylar da cereyan ediyordu. CHP'nin Ortaköy Ocağındaki bir konuşmasından sonra polisler ünlü gazeteci-yazar Nizamettin Nazif'i yaka paça önce karakola, arkadan Beyoğlu 3. Asliye Mahkemesine götürdüler. Nizamettin Nazif Adnan Menderes'ten söz ederken «Onu kendinize mabut yaptınız» demişti.

Polisler «mabut»u «armut» anlamışlardı.

Adnan Menderes de Anadolu'da dolaşıyordu. Herkes biliyordu ki bu, seçimlerden önceki son yazdır. Başbakan bahar havasının tam kaybolmaması için gayret sarfediyor, gittiği yerlerde CHP merkezlerini de ziyaret ediyordu. İzmir'de bunu yaptı, Denizli'de bunu yaptı. Muğla toplantısında DP'liler memurlardan şikâyet edip onlar hakkında ağır konuştuklarında Menderes müdahale etti. «Bir aydın kitle»nin suçlama-

lar altında topyekûn bırakılması doğru değildi. Böyle söyleyenleri «dengeli düşünme»ye çağırdı. MP'nin kapatılması hakkında ise kendilerini şöyle savunuyordu :

«CHP bizi sanki MP'yi biz kapattırmışız diye suçluyor. Mesele, kanunsuzluklar olduğu yolunda sadece kendi ihbarları sonucunda adalete intikal etmiştir. Adalet de ihtiyati tedbir olarak MP hakkında bilinen kararı almıştır.»

Başbakan «kinci olmayan CHP'liler» tarafından bile kendisi hakkında beslenen sevgiyi şu şekilde izah ediyordu : *«Bütün vatandaşlar memlekette görülen iktisadi kalkınma ve üretim artışını büyük bir hayranlıkla seyretmektedir.»*

Aynı yaz içinde ilginç davalar görülüyordu. MP davasında savcılık partinin feshini istedi. Gerekçesi : Çarşaf, peçe, sarık, Arap harfleri, tekkelerin yeniden açılması yönünde çalışmalar. Osman Bölükbaşı ile Abdurrahman Boyacıgiller'in dokunulmazlıklarının kaldırılması için de Adalet Bakanlığına tezkere yazıldı. Duruşmaya MP yöneticileri alındıklarında âdeta bir isyan ve ihtilal havası estirdiler. Yargıç bu durum karşısında davadan çekilme kararını bildirdi. İki sanık salondan dışarı çıkarıldılar.

«167 komünist»in Harbiye'deki askeri mahkemede başlayan duruşmaları da daha sakin geçmiyordu. Aralarında Sevim Tarı, Şefik Hüsnü, Mihri Belli, Zeki Baştımar gibi tanınmış solcuların bulunduğu sanıklar yargıcı reddettiler. Sonra, Sevim Tarı kabul etti.

Malatya suikastının duruşmasına da başlanmıştı. Yalman'a ateş eden Hüseyin Üzmez gizli bir toplantı yapılmadığını, «karar filan alınmadığı»nı bildirdi. Bunda sadece Ahmet Emin Yalman'ın tahriki vardı. Kendisini sevmiyordu. Buna karşılık Adnan Menderes'i seviyordu, konuşmalarını beğeniyordu.

Sanıklar arasında Necip Fazıl Kısakürek ile Cevat Rıfat Atılhan da bulunuyordu. On ikisi tahliye edildi.

İlginç bir dava da İstinye'de görüldü. Bu, yeni çıkarılan 6187 sayılı «vicdan ve toplanma hürriyetinin korunması kanunu»na göre girişilen ilk kovuşturma idi. CHP İstinye Semt Ocağı Kongresinde konuşurken «şahıslara tecavüzkâr mahiyette sözler sarfettiğinden dolayı» Mürüvvet Akalın hakkında

dava açılmıştı. Yargıç sanığı, ilgili yasanın 4. maddesine göre 100 lira ağır para cezasına mahkûm etti. Onu da tecil etti.

DP çevrelerinde kıyametler koptu. Atılan taş, ürkütülen kurbağaya değmemişti.

Bu yargıçlar hiç adam olmayacaklardı. Onları başka türlü hizaya getirmek lazımdı.

Yazın sonlarına doğru partiler arası hava gittikçe gerginleşti. Bunun temelinde CHP ile MP'nin seçimlerde işbirliği yapacakları söylentisi vardı. Bunu CHP Genel Sekreteri sıfatıyla Kasım Gülek yalanladı. Bir defa henüz seçim yoktu. Üstelik MP kapatılmıştı. «Ne işbirliği»? diye sordu. Bu lafları DP'liler çıkarıyorlardı.

Evet, DP kendi örgütüne bir genelge göndererek kapatılmış MP'nin üyelerine «çengel atılması» talimatını vermemiş değildi. Partilerini mürteci olmakla suçlayan DP'nin, partilileri kendi safına çağırması bir çelişkiydi ama, böyle çelişkileri umursayan yoktu. Bu hedef peşinde olan DP'yi bir CHP - MP yakınlaşması kuşkusuz tedirgin ediyordu. Kasım Gülek'in dediği gibi hayal mi görülüyordu?

Hayır. Ulus'un patronu durumundaki Nihat Erim ile Yeni Sabah'ın sahibi Sefa Kılıçlıoğlu bunun tezgâhlanmasına girişmişlerdi bile... Böyle bir işbirliğinin, hele sandık başına taşınılabilirse, 1954 seçimlerinde DP'ye ağır bir darbe vuracağını hesaplıyorlardı. DP büyükleri bundan haberdardılar ve ondan dolayı sertleşiyorlar, CHP'ye gözdağı vermeye çalışıyorlardı.

Ekimin sonlarında Seyhan Barajının inşaatına başlanacaktı. Bunda bulunacak Adnan Menderes Adana'ya giderken Ankara Garında Cumhurbaşkanı tarafından uğurlandı. Başbakan Adana'da, belediye binasının balkonundan tam üç saat süren bir konuşma yaptı.

Üç saat! Menderes, Fransızların «nehir boyutu konuşma» dedikleri böyle nutuklara meraklıydı. Kendi laflarına kendisi kapılır ve «nehir boyunca» akıp giderdi. Tabii, bu tarz konuşmalarda hep olduğu gibi, sap derken saman der, laftan lafa atlar, bir söylediğinin, iki saat sonra, tersini söylerdi. Çekici bir üslubu olduğundan «iyi hatip» sayılırdı.

Bu kadar uzun ve darmadağınık konuşanları ben hiç tutmamışımdır, ama «nehir boyutu konuşma» şampiyonlarından

bir başkasının, Hitler'in, radyoyu kullanarak bununla Alman halkını arkasında sürüklediği bir gerçektir.

Menderes ile Hitler arasındaki paralel «nehir boyutu konuşma» düşkünlüğü ve radyoyu tekel kurarak kullanma usulünden ibarettir. Yoksa, başka hiçbir benzerlikleri yoktur.

Başbakan Adana'daki konuşmasında «bu memleketin iç kavgaya tahammülü bulunmaz» dedi ve muhalefetin yapacağı yıkıcı hareketlere misliyle karşılık vereceklerini bildirdi.

Konuşmasını devletin Anadolu Ajansı çarşaf çarşaf ve aynen yayımladı. Devletin radyosu, konuşmayı saatlerce aynen okudu. CHP Milletvekili Hamdi Orhon, Başbakana Meclis'te bir sözlü soru yöneltti : Hani güvence vermişti? Hani radyo partizan amaçlarla kullanılmayacaktı? Hani sadece «hükümet icraatı»nı duyuracaktı? Hükümet dışından Atıf Benderlioğlu ile Samet'in muhalefete saldıran sözleri radyodan, fütursuzca yayımlanmıştı.

DP iktidarı için fütur ne demekti ki?

Adana'da Menderes şöyle diyordu : «*Bugün CHP merkezinde bir avuç haris politikacı vardır. Bunlar yazarlar, söylerler, konuşurlar. Bütün bu söylenenler CHP'ye şamil midir?* (CHP'ye mi aittir) *Bütün CHP örgütünün fikri midir? DP Genel İdare Kurulunda meseleyi görüştük. Eğer öyleyse, gerekeni yapacağız.*»

Türkiye'yi ihya ettiği inancındaki Menderes, en çok CHP'nin, Ulus'un altın stoku ve ekonomi politikası üzerindeki yayınlarından şikâyetçiydi. Dedi ki :

«*Bu sözler Moskof radyosuna rahmet okutacak kadar şen'i* (iğrenç)*tir. Bunlar komünist edebiyatta 'feuille de combat' denilen gazetelerde yapılır. Bütün bunlara cevap vereceğim. Radyonun başına kendim geçeceğim, nifak tohumlarının yerleşmemesi için kendim konuşacağım.*»

DP Genel Başkanı o kadar uzun konuşuyordu ki Anadolu Ajansı, bültenlerinin altına «devamı yarın» notunu koymaya mecbur kalıyordu. Radyo ise haber saatini uzattıkça uzatıyor, bazen onun başlangıcını geri bırakıyor, bütün programları altüst ediyordu. Onun da «devamı yarın» deyip konuşmayı ertesi gün sürdürdüğü çok görülmüştür.

Toplanan CHP Parti Meclisi üç gün süren görüşmelerinin sonunda «savunma hakkı tanınmaksızın açıkça saldırıya uğruyoruz» diyen bir bildiri yayımladı. Radyoda sözü bile edil-

medi. CHP örgütleri bildiriler çıkarıyor, DP Genel Başkanına yurdun her tarafından protesto telgrafları çekiliyor, fakat bunlar ne AA bültenlerine alınıyor, ne de radyodan duyuruluyordu.

Hatta «bir kısım basın» bile bunlara yer vermemeyi «ihtiyatlılık» sayıyordu. Ama «öteki basın» Türkiye'de hep varolmuştur.

1950-54 döneminin son Meclisi böyle bir ortamda açıldı. Meclisi açış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar iç politikadaki buhrana hiç değinmedi. Sadece iktisadi alanda CHP'nin aleyhindeki, DP'nin lehindeki rakamları verdi. Bu sırada Amerika'nın bize 1 milyar dolar —evet, 1 milyar dolar— yardım yapacağı yolunda haberler DP iktidarı tarafından piyasaya sürülüyordu. Önce bunun için Adnan Menderes'in Amerika'ya gideceği duyuruldu. Sonradan Maliye Bakanı Polatkan, «refakatinde Fatin Rüştü Zorlu olduğu halde» bu geziyi yaptı. Pek öyle «1 milyar dolarlık» yardım söz konusu edilmiyordu, ama meşhur Anadolu Ajansı oradan pembe haberleri Türkiye'ye yağdırıyordu. Ulus ise, bunlara sütunlarında yer vermiyordu.

Zafer, Ulus'a şiddetle çattı : «Amerika'dan Hasan Polatkan ile ilgili iyi AA haberlerini niye yayımlamadınız? Cevap istiyoruz!»

Yanıt oldukça basitti : «AA palavracının biridir. Onun için yayımlamadık.»

Amerika'dan başka bir «doğru haber» vardı : Başkan Eisenhower Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ı Amerika Birleşik Devletleri'ni resmen ziyarete davet etmişti.

Bu gezi 1954'te, seçimlerden önce yapılacak ve büyük bir başarı olacaktır.

Meclisin açılmasıyla birlikte «CHP malları meselesi» gündeme geldi. Seçimler mayıs başında yapılacağına göre fazla zaman kalmamıştı. İktidar CHP'nin, elindeki geri kalmış bütün malları da alınmış olarak seçimlere sokulmasında kesin kararlıydı. Gözünü en çok Ulus gazetesi ile matbaasına dikmişti. Cumhurbaşkanının Meclisteki konuşmasının hemen ertesi günü, DP Genel İdare Kurulu Genel Başkan Menderes'in başkanlığında tam yedi saat süren bir toplantı yaptı. Konu, CHP'nin zimmetindeki paralar ve «gayrı meşru iktisap» dediği mallardı. Partiyi ödeyemeyeceği bir borcun altına özel yasa

çıkararak sokmak, sonra da fesihe zorlamak fikri henüz terk edilmemişti. Konu, hemen birkaç gün içinde DP Meclis Grubuna götürüldü. Orada tasarıyı hazırlamak üzere bir komisyonun kurulması kararlaştırıldı.

DP'de seçimi kaybetmek korkusu yayılmaya başlıyordu. Kasımın ortasında yapılan Uşak İl Genel Meclisi seçimlerinde DP 11, CHP de 11 üyelik kazanınca endişeler arttı. MP'liler CHP'yi desteklemişlerdi. Ortaya İnönü ile Kentli'nin görüştükleri söylentisi atıldı. DP seçimlerin geçersiz sayılması için başvuruda bulundu.

İnönü - Kentli görüşmesini Ulus yalanladı.

Adnan Menderes kendi takımına moral aşılamak için kollarını bizzat sıvamıştı. Kasım ayında bir gün Mecliste 14 sözlü soru görüşüldü. Çoğu uydurma konulardı. Başbakan bunları bahane ederek sık sık kürsüye geldi. Tabii o konuşunca akşam radyo «hükümet icraatı» diye uzun uzun veriyordu. Kasımın 18'inde kapışma İnönü ile Menderes arasında oldu. Konu, Celal Yardımcı'nın Ağrı'da yaptığı bir konuşmada dini siyasete alet ettiği iddiasıydı. Kars CHP Milletvekili Hüsamettin Tugaç bir sözlü soru vermişti. Tugaç ve Yardımcı'dan sonra, kendisine sataşma olduğundan İnönü söz aldı. Ona Menderes karşılık verdi. Kürsüye tekrar İnönü geldi. Fuat Köprülü bahsedilen bir dış politika olayı hakkında bilgi sunduktan sonra Başbakan yeniden söz aldı ve uzun uzadıya konuştu.

Söylenenlerin hiçbir önemli yanı yoktu. Menderes «Sen Beyaz Trene binerdin» diyor. İnönü «Sen de özel askeri uçak kullanıyorsun» diyor. «Kore'ye şöyle gidilmeliydi - Hayır, böyle gidilmeliydi». «Ödeme güçlüğü vardır - Ödeme güçlüğü yoktur». «Gazetelerin yayınları - Radyonun yayınları».

Ağza sakız edilmiş bir sürü laf... Ancak bu, havanın ne kadar çabuk gerginleşebileceğini göstermekteydi. Ertesi gün Zafer ve Ulus kendi pehlivanlarını öven cazgırlar gibi «Adnan Menderes dünkü Mecliste CHP ve İnönü'yü tam bir bozguna uğrattı» veya «İsmet İnönü Meclisin dünkü oturumunda Başbakanı perişan etti» başlıklarını atıyordu.

Haydi onlar, parti gazeteleriydi. Devletin olması gereken radyo ise seçimler yaklaştıkça büsbütün DP borazanı haline sokuluyordu. O söz düellosuna ait haberde de Menderes'in

konuşmasının tamamı verildi. İnönü'nün konuşmasının en can alacak tarafları ise özellikle kırpıldı.

CHP malları hakkındaki tasarı DP Meclis Grubunca kurulan komisyonda hazırlanırken Adnan Menderes Karadeniz' de bir geziye çıktı ve «CHP'yi yola getirmek» için son denemeyi yaptı. Ankara'dan ayrılırken şöyle demişti :

«Memlekette milli tesanüdü (birlik) *bozmamak uğrunda muhalefet ve iktidarın birbirlerine karşı göstermeleri icap eden tesamühün* (hoş görme) *bütün gereklerini yerine getirmek hususunda kendileri bir adım atarlarsa biz iki adım atarız. Fakat bu yolda şimdiye kadarki gayretlerimiz zaafımıza hamledildiği için bizden bir tek adım beklemesinler.»*

Belirtmişti ki CHP'lileri «şahsiyeti maneviye» olarak suçlamamaktadır. «Aralarından bir avuç insan ihtiraslarına kapılarak bu partiyi kötü bir yola götürmektedirler.»

Karadeniz'de aynı taktiği kullandı. Samsun'da CHP İl İdare Kurulunu kabul etti. Sonra il merkezine giderek iadeyi ziyarette bulundu. Mayısa az kalmıştı. Dört yıllık süre tamamlanmak üzereydi. Başardıklarını milletin önüne alın akı ile serecek vaziyettelerdi. CHP'lilere seslendi :

«CHP yüksek kademesinde olanlardan ümidimiz kesilmek üzeredir. CHP'li öz kardeşlerimize hitap ediyorum. Onlar partilerinin başına geçmiş olan muhterislere doğru yolda olmadıklarını söylesinler. Eğer muhalefet bu kötü yoldan dönmezse DP iktidarı üç gün içinde gereken tedbirleri almasını bilir.»

Aba altından sopa...

Trabzon'da aynı şekilde konuştu :

«CHP'nin ihtirastan âzâde olan ekseriyetinden, başlarındaki küçük zümreyi ıslah etme yollarını aramalarını rica ediyorum.»

Menderes o haftanın her günü bir, hatta iki demeç verdi. Tabii hepsi radyodan aynen duyuruldu. Ama CHP'nin ne başında, ne tabanında bir değişiklik vardı. Meclis grubu dış ticaret zorlukları üzerinde Başbakana gensoru açılmasını onayladı. Transferi yapılamayan borçlar Merkez Bankasında gittikçe daha fazla yığılıyordu. Örgüt, heyecanını koruyordu. Nihat Erim durumu şöyle vurguladı :

«Sayın Başbakan istiyor ki CHP yöneticileri, CHP'li yazarlar kendi programlarına, kendi kurultay bildirilerine bak-

masınlar. Başbakana baksınlar. O neden hoşlanıyorsa onu söylesinler, yazsınlar. O neye sinirleniyorsa onu yapmaktan dikkatle kaçınsınlar.»

Adnan Menderes kızgın bir şekilde başkente döndü. DP Grubundaki çokluğun eğilimi tasarının iki maddelik olmasıydı : 1) CHP'nin mallarına el konulur, 2) Bunun istisnaları.

Neyin istisnası olacaktı? Komisyonun toplantılarına bizzat başkanlık eden Başbakana göre CHP'nin elinde ne varsa, iğneden ipliğe kadar her şeyi «gayrı meşru iktisap» idi. Felsefesi bu olan dokuz maddelik kanun tasarısı DP Meclis Grubuna sunulduğunda komisyon adına Samet şöyle dedi :

«İcap ederse önlerindeki kâğıtları, masaları da alacağız.»

Gerçekten de 1. madde şöyleydi :

«...mezkûr partinin bu kanunun neşri tarihinde uhdesindeki menkûl ve gayrımenkûl mallarla para ve kıymetler hakiki sahibi olan millete iade edilir.»

Refik Şevket İnce buna itiraz etti : CHP'nin bütün mallarının gayrı meşru iktisap sayılmaması gerekirdi. Böyle şey düşünülemezdi. Gerçekten de bırakınız parti binalarını veya Ulus matbaasını, oraların duvarlarındaki Atatürk fotoğrafları bile «gayrımeşru iktisap» idi ve yasa zoruyla onlar da alınıyordu.

Menderes kızdı. Refik Şevket İnce'ye çattı. Olay mücerret (soyut) hukuk anlayışıyla değerlendirilemezdi. «*Bütün Türk milleti bunu büyük bir arzu ile bekliyor*»du.

Grup tasarıyı kabul etti. Hamit Şevket İnce —Refik'in kardeşi— bunun Mecliste bütün komisyonlarda değil, tek bir karma komisyonda görüşülmesini istedi. O da kabul edildi.

CHP yöneticileri İsmet İnönü'nün başkanlığında gece toplandılar. Partinin görüşü bir «genel başkanlık bildirisi» ile kamuoyuna duyuruldu. CHP yılmayacaktı. CHP bağımsız mahkeme, bağımsız yargıç istiyordu. Onların önünde veremeyecekleri bir hesap yoktu.

«CHP kendisini bir mal ve mülk davası karşısında değil, bir rejim davası karşısında görmektedir. CHP bu muameleyi seçim mücadelesinin meşru olmayan bir tertibi saydığını yüksek sesle bildirir.»

DP Grubu kendisini hem kanun yapıcısı, hem savcı, hem yargıç, hem de infaz memuru konumuna getiriyordu.

Bu bir bakıma 1960'taki «Tahkikat Komisyonu»nun bir provasıydı. O, ana muhalefet partisinin, bu kitapta daha önce belirtildiği gibi, «malına kast» idi. Tahkikat Komisyonu «canına kast» olacaktı. İkincinin birinciden cüret aldığı muhakkaktır. 1960 DP'sinin unuttuğu, 1954 ile 1960 arasında köprülerin altından çok suların geçmiş olduğu ve ders alındığı idi.

Tasarı ertesi gün TBMM'ye sunuldu.

IV

CHP mallarına ait yasa tasarısının görüşüldüğü oturuma Tevfik İleri başkanlık ediyordu. Malatya suikastından sonra Milli Eğitim Bakanlığından alınan İleri, Meclis Başkan Vekilliğine getirilmişti. DP Grubu adına konuşan Hulusi Köymen tasarının ayrı ayrı komisyonlarda değil, maliye ve bütçe, adalet komisyonlarından oluşacak bir karma komisyonda ele alınmasını teklif etti. Bu komisyonlardan beşer kişi derlenecek, karma komisyon kurulacaktı. CHP'den Ordu Milletvekili Naşit Fırat söz istedi. Sonra kapağı vurdu. Başkan İleri «oylama sırasıdır» diye söz vermedi. Her şey önceden, Menderes'in iradesiyle planlanmıştı. Emir erleri onu uyguluyorlardı. Karma komisyona bir tek CHP'li alınmadı. Halbuki Meclis komisyonlarına son döneme kadar her parti kendi adaylarını gösterirken bu sefer DP bunu da kaldırmış, kimi isterse o komisyona CHP'den onu seçmişti. Böylece önemli komisyonlara «dişli» CHP'liler üye yapılmamışlardı.

Geçici komisyona Samet'in, Halil Özyörük'ün, Hamit Şevket İnce'nin yanında DP'nin unutulmaz simalarından, Arzuhalci Murat Ali Ülgen de seçildiler. İş o kadar aceleye getirilmişti ki, yasa tasarısı bastırılamadığından orada yazdırıldı. Gerçi Hamit Şevket İnce, grup kararı bulunduğu için DP'li üyelerin bir itiraz hakkı bulunmadığını söyledi ama, gene aceleden bazı boşluklar bırakılmıştı. Örneğin 1. maddede CHP mallarının «millet»e geri verileceği bildiriliyordu. «Millet» diye bir hükmi şahsiyet yoktu ki... O, «Hazineye devredilir» diye değiştirildi. 5. maddeye de «CHP, Maliyenin istediği bütün bilgileri ve vesikaları 15 gün içinde vermeye mec-

burdur» eki kondu. Bu çalışmalara katılamayan CHP'de toplantı üzerine toplantı yapılıyordu. Partinin alacağı tavır kararlaştırılıyordu. Birtakım hazırlıklar vardı. Örneğin Ulus'un yerine «Yeni Ulus» çıkarılacaktı. Onun imtiyazını şahsen Nihat Erim aldı. Gösterilen sebep «partinin parası kalmıyordu ki...» idi.

Ama niçin Nihat Erim?

Tasarının Meclise getirilmesinin arifesinde Genel Sekreter Kasım Gülek örgüte bir genelge yolladı. Bunda *«Hizmet yolumuz karşısına çıkan yeni güçlükleri en kısa zamanda yeneceğimize eminiz»* diyordu. Nihat Erim'in Ulus'taki yazısının başlığı «Totaliter rejime doğru» idi. İsmet İnönü doğrudan doğruya vatandaşlara seslendi :

«Bizlere reva görülen muamele ve haksızlıklar ne olursa olsun vatandaşlar arasındaki huzurun ve kardeşlik duygularının sarsılmadan kalmasına vatan savunması bakımından özel değer veriyoruz.»

Kasım Gülek ilave etti :

«DP tarih karşısında intihar yolundadır. İktidar seçimi kaybetmenin telaş ve endişesi içindedir. Koltukları bırakmamak için her şeye başvurmaya azmetmiştir.»

Tasarı komisyondan geçtikten sonra Mecliste 14 Aralıkta görüşüldü. Salon ve dinleyici bölümleri tıklım tıklımdı. CHP adına İsmet İnönü konuştu.

Teklif «Antalya Milletvekili Akif Sağıroğlu ve 91 arkadaşı»na aitti. «CHP'nin haksız iktisaplarının iadesi hakkında» idi. Geçici Komisyon Başkanı İzmir Milletvekili Halil Özyörük bunun «gündemdeki bütün diğer işlerden önce» görüşülmesini istedi. Kabul edildi. Başka bir DP milletvekili Vacit Asena «kanunun esbabı mucibesinin» de okunmasını istedi. Böyle bir âdet pek yoktu. O da kabul edildi. Oturuma Muzaffer Kurbanoğlu başkanlık ediyordu.

«Esbabı mucibede» (gerekçe) deniliyordu ki : *«Bir siyasi teşekkülün iktidarda bulunmaktan istifade ederek kendi lehine menfaatler sağladığı sabit olduktan sonra* (kesinleştikten sonra) *bu menfaatlerin* (çıkarların) *istirdadı* (geri alınması) *lazım değil midir?»*

Gerekçede belirtiliyordu ki «siyasi yollarla yapılan haksız iktisaplar (para, mal, mülk edinmeler) ancak siyasi yollarla bertaraf edilir.»

DP ne kadar âlicenap olduğunu yasanın gerekçesinde şöyle bildirmişti :

«Teklif edilen kanunla CHP milletten aldıklarının ancak küçük bir kısmının iadesiyle kurtuluyor. Yoksa, eğer kendi lehine sağladığı bütün menfaatlerin millete borçlandırılması yoluna gidilirse faaliyeti kanunlar karşısında felce uğrayabilir, yıllarca devam edecek bir borç yükü altında salim bir yol bulamaz, hatta infisah eder (dağılır.) *Onun için şükretsin.»*

Ama İsmet Paşa konuşmasında hiç şükretmedi. CHP adalet ve bağımsız mahkemeler önünde kendisine sorulacak bütün hesabı vermeye hazırdı. Çıkarılacak olan bir «müsadere kanunuydu» ve demokratik rejime yöneltilen bir darbeydi.

CHP Genel Başkanı ağır konuştu. Sözleri sürekli DP milletvekilleri, özellikle «silahendaz» denilen en müfritler tarafından kesiliyordu. İsmet İnönü bir ara onlara baktı baktı :

«Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Suçluların telaşı içindesiniz» dedi.

Başka bir gürültü sırasında, *«Türk âdetinde dört yüz babayiğit bir kişiye hücum etmez»* dedi.

Tarihsel bir başka sözünü de o oturumda söyledi : *«Işıktan korkuyorsunuz.»*

Konuşmasını bitirdikten sonra da, salondan çıktı gitti. Arkasında bütün CHP milletvekilleri olduğu halde...

İsmet Paşanın konuşmalarının bir tuhaf kaderi olmuştur. DP'liler dinlerler, işitirlerdi. Büyükleri dahil... Ancak ne dediğini sonra anlar, küplere binerlerdi. 14 Aralık oturumunda söyledikleri de ancak on beş gün sonra DP Grubunda kıyameti kopardı : İnönü DP Meclis Grubuna hakaret etmişti!

CHP Genel Başkanı ile milletvekillerinin toplantıyı terk etmeleri Menderes'i fena halde şaşırttı, hiddetlendirdi. Büyük bir hışım içinde kürsüye geldi. Herhalde yeni bir düello tasarlamıştı. Fakat kılıcı kınında kalmıştı. Bunu çekti ve yeniyi bulamadığından eskiye hücum etti. CHP 1946 seçimlerinde oy soyguncuğu yapmıştı.

«Eğer biz o Meclise katılmasaydık orada sadece eşkıya ve siyasi haydutlar kalırdı» dedi.

Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Tezer Taşkıran'ın şiddetle itiraz ettikleri görüldü. Onlar da 1946 Meclisinin üyesiydiler ve oraya DP milletvekili olarak girmemişlerdi. Menderes

ölçüyü gene kaçırdığını fark etti. «*Sizleri tenzih* (arındırmak) *ederim*» diye özür diledi. Hedefi İsmet İnönü idi:

«Sinizmin bu derecesi, sahteliğin bu derecesi, tiyatroculuğun bu derecesi dünyada görülmemiştir. Bir insanın mahcubiyet duymadan bu derece pervasız olabilmesi.. Bu zat burada tiyatrodaki bir insanın başkasının rolüne girmesi kabilinden tamamıyla hakikatleri bir tarafa bırakarak yalan söylemiştir.»

Meclisteki görüşmeler gece yarısından sonraya kadar sürdü. Muhalefetin sesini Cezmi Türk duyurdu. 55 milletvekili söz almıştı. Çoğu konuşamadı. CHP'liler ayrılınca oyunun tadı kalmamıştı. Hazırlanan mizansen uygulanamadı. Adnan Menderes, *«Eğer bu yaptığımızın hata olduğuna millet hükmedecekse üç ay sonra seçimlerde hatamızın bedelini mertçe ödeyeceğiz»* diyerek grubuna moral aşıladı.

DP, bedeli o seçimde ödemedi.

İsmet İnönü ile CHP milletvekillerini, Meclisten ayrıldıktan sonra büyük bir kalabalık takip etti. Parti merkezinin ve Ulus binasının bulunduğu sokağa gelindiğinde gösterilerdeki coşku son haddine erişti. Ulus çalışanları İsmet Paşayla hatıra fotoğrafı çektirdiler. Zafer, Ulus'un yayına devam edebileceğini söylüyordu. Fakat yasaya göre bu olanaksızdı. İmtiyaz CHP'nindi. Yasadaki «satılabilir mallar» kapsamına giriyordu. Nitekim el konuldu. Ulus'un son sayısı siyah başlıkla çıktı ve 125 bin basıldı. Bu, o günler için bir rekordu. Onun yerini Yeni Ulus aldı. Kadrosu aynıydı. Mizanpajı benziyordu. Ancak, teknik olanaksızlıklardan dolayı tek renkti. Denizciler Caddesindeki Yeni Matbaada basılıyordu. Başyazı Hüseyin Cahit Yalçın'a, birinci sayfanın alt yazısı Nihat Erim'e aitti. Birinci sayıdaki başlık «Yeni Ulus vazife başında» idi.

İsmet İnönü Yeni Ulus'u ziyaret etti. Başarılar diledi.

Ankara barosundan 31 avukat Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a bir telgraf çekerek bu yasayı, Anayasanın 35. maddesine dayanarak Meclise geri göndermesini istediler. Üniversite öğrencileri de Cumhurbaşkanına seslenen ve aynı istekte bulunan bin imzalı bir bildiri yayımladılar.

Celâl Bayar yasayı süratle tasdik etti. Her şey hep beraber hazırlanmıştı.

CHP Genel Başkanlığı da bir bildiri yayımladı: *«CHP hiç sarsılmamıştır. Sarsılmayacaktır. Millet yolunda işbaşı[n]dayız.»*

Yılbaşına kadar Türkiye bu olayla çalkandı. CHP merkezi il örgütlerine «*Menkul ve gayrı menkulleri* (taşınılan ve taşınılamayan) *Maliyeye teslim edin. Fakat bize bırakılan eşyayı talep ve kabul etmeyin*» yolunda bir genelge gönderdi.

CHP mallarının teslim alınmasına derhal başlanıldı. Gazetelerdeki bütün haberler, bütün resimler o olaya dönüktü. Parti merkezleri mühürlenir, levhalar sökülürken ağlayan kızlar.. Binaların duvarlarına yazılar yazılıyordu : «Gene geleceğiz», «Elbette olur ev yıkanın hanesi viran», «Azmimizi yıkamazsınız». «Viva Peron, viva Menderes!», «Heil Hitler, Heil Menderes!»

Bunları yazanlarla gazetelerin «o civarda bulunan bazı kimseler» diye nitelediği sivil polisler arasında sert tartışmalar geçti.

Partiye bağışlar yağmaya başladı. Bankada açılan hesaba ilk İnönü ve Gülek —Gülek bile!.— para yatırdılar. Partinin Ankara'daki yeni genel merkezinin Ziya Gökalp Caddesi 15 numaradaki binasının açılış töreni çok görkemli oldu. İsmet İnönü «*Taahhüt ediyoruz. Demokratik bir idare kuracağız*» dedi. Kasım Gülek, Nihat Erim, Şemsettin Günaltay konuştular. Merkezin bir kısım eşyaları İsmet Paşanın evinden gelmişti.

İzmir'de CHP İl Merkezi, Medine Yokuşundaki İsmet İnönü'nün doğduğu eve taşındı. Evi belediyeden satın alan Şerif Remzi Reyent onu partiye tahsis etti.

CHP mallarını teslim almaya giden defterdarlık memurlarının çoğu CHP eğilimliydi. Oralarda okudukları «*İmanımızı da alamazsınız ya..*», «*Yoktan var ettin. Ne olursa, seninleyiz İnönü*» gibi yazılar en çok onları kahrediyordu. Bütün yurtta yeni CHP binalarını döşemek için kadınlar seferber olmuşlardı.

Eski partiye yepyeni bir canlılık gelmişti.

DP tedirgindi. Memurlara bir yılda beş maaş fazla ödenmesi kararı alındı. CHP'nin İstanbul'daki eski il merkezi üniversite öğrenci lokali yapıldı. Emekli, dul ve yetimlerin üç aylıkları arttırıldı. Bunlar CHP'nin klasik destekleyicileriydi. DP kongrelerinde yasanın haklılığına ilişkin propaganda yapılıyordu. İstanbul Bebek'teki bir toplantıda, «*Onlar İstanbul'da 27 yılda dört okul, biz üç buçuk yılda 44 okul yaptık. Efendiler! İktidar hükümeti olarak biz, milletten aldığımız*

malları millete verdik» denildi. Radyo bildirdi : *«CHP mallarının alınması dolayısıyla yurdun her köşesinden gelen yüzlerce müşterek* (ortak) *veya münferit* (tek) *telgraflara teşekküre Adnan Menderes Anadolu Ajansını vazifelendirmiştir.»*

Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ bir genelge yayımladı : Bu yasaya «müsadere kanunu» demek suçtu. Bunda tezyif (küçültme) ve hakaret vardı.

Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu bir sözlü soru önergesi verdi. El konulan CHP mallarının değeri neydi? 200 milyon lira deniliyordu. Halbuki Atatürk'ün vasiyet ve hibesi dışındakiler 1 milyon lirayı bile bulmazdı.

CHP, 30 Aralıkta İstanbul'da bir toplantı düzenledi. İsmet Paşa konuşacaktı. İnönü tasarlanandan bir gün önce gitti. Çünkü Şükrü Saracoğlu ölmüştü ve onun cenaze töreninde bulunacaktı. Tabii treni «arıza yaptı» ve Haydarpaşa'ya saatlerce gecikerek vardı. Buna rağmen karşılama son derece coşkulu oldu. İl örgütü toplantı için belediyeden —kendilerinin atadığı Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay'dan— Spor ve Sergi Sarayını istedi. Gökay reddetti : Salonda «yılbaşı hazırlığı» vardı.

Maksim salonuyla anlaşıldı. Salonun sahibi —O sıralar Fahrettin Aslan değildi, Hasan Birincioğlu diye biriydi— son dakikada caydı.

Baskılar...

Toplantı başka bir gazinoya, Kristal'e alındı.

Bu sırada DP Meclis Grubu bir bildiri yayımlanmasına karar veriyordu. Muhalefetin gidişi ülkeyi felakete sürükleyecek nitelikteydi. Söz alan konuşmacılar duruma daha fazla seyirci kalmanın sakıncalarını belirttiler. Yeni tedbirler alınmasını istiyorlardı.

Halbuki Zafer gazetesi, *«Büyük ve tarihi karar bütün memlekette memnuniyet yarattı»* diye başlıklar atıyor, DP örgütünden merkeze gelen alkışlayıcı telgrafları yayımlıyordu. Muhalefete «Atatürk düşmanlarının gölgesine sığınıyorlar» diye çatıyordu. «Atatürk düşmanı» dedikleri MP'lilerdi.

Ulus gazetesi ise «müsadere kanunu»na oy veren DP milletvekillerinin listesini açıkladı.

Kristal toplantısında CHP Genel Başkanı, beklenenin aksine, heyecanlandırıcı değil, yol gösterici bir üslupla konuştu. Seçim mücadelesine giriliyordu. Huzur ve güven getirecek

önlemlerin alınmasına lüzum vardı. İsmet İnönü bunları şöyle sıraladı : Derhal bir Anayasa Mahkemesi kurulmalıydı, partilerin kapanmasına yol açabilecek suçlarda davalar yüksek mahkemelerde görülmeliydi, radyonun tarafsızlığı için yasal güvence sağlanmalıydı. Sükûn içinde bir seçimin, bunlar asgari şartlarıydı. CHP Genel Başkanı bunları partisinin yeni İstanbul il merkezinin davullu, zurnalı, bayraklı, İstiklal Marşlı açılışında da tekrarladı. Şemsettin Günaltay, Barutçu ve İlhami Sancar da birer nutuk verdiler.

İnönü Ankara'ya dönerken Kocaeli kongresinde konuştu. Dedi ki :

«İktidardan resmi bir şekilde tekliflerimize cevap alamadık. Fakat hepimiz memnuniyetle gözledik ki kamuoyu tekliflerimizi haklı bulmuştur. Derdimiz bir siyasi partinin büyük çoğunluk kuvvetini muhalefette bulunan siyasi partiler aleyhine düşüncesiz, haksız, ilim dışı kullanma eğiliminden geliyor.»

Tekliflere «resmi bir şekilde» yanıt verilmemişti, ama iktidar kendi görüşünü Samet ve Zafer başyazarı Mümtaz Faik Fenik'in ağzından söylemişti. İktidar başyazarı Anayasa Mahkemesi konusunda şöyle diyordu :

«Milli irade dururken bir mollalar heyeti ne oluyor? BMM'nin üstünde müessese olur mu? Milli egemenlik murakabeye, yani kayda ve şarta bağlı olur mu?»

Samet de aynı ilkel ulusal egemenlik kavramını savunuyordu. Ne Anayasa Mahkemesine, ne ikinci Meclise lüzum vardı. İşte TBMM milli iradenin temsilcisi olarak ayaktaydı.

Partilerin yaşlıları arasında bahar havası kaybolurken gençler arasında bir yaklaşma gözleniyordu. DP, gençleri örgütlemenin gerekliliğini görmüş, anlamıştı. CHP gençlik kollarına karşı Genel İdare Kuruluna bağlı olarak Ankara'da bir «Genç Demokratlar Teşkilatı»nın kurulmasına girişildi. Müteşebbis heyet başkanı sonradan politikada adını duyuracak Hüsamettin Cindoruk idi. İlk toplantı Gar Gazinosunda yapıldı. CHP gençlik kolu başkanı bir buket verdi. İnönü de İstanbul'da CHP'li gençlere Genç Demokratlar ile iyi geçinmelerini tavsiye ediyordu. CHP'li gençler «biz zaten iyi geçiniyoruz, aramızda münazaralar yapacağız» dediler. Başkentte CHP gençlik kolunun kongresine de Hüsamettin Cindoruk gitti. Çiçek sundu. Bir de konuşma yaptı ve devrimler ile Ata-

türk konusunda iki teşekkülün birlik olduğunu söyledi. Zafer gazetesi kendi gençlerinden pek memnundu. Fenik «*Sanki aydın gençlik tümüyle CHP saflarındaymış gibi bir hava veriyorlardı*» diye yazdı. Burhan Belge ise çocukları beğenmişti : «Hepsi sıhhatli, nazik, güler yüzlü..»

Fakat Ankara'da CHP'li gençler yayınlarını protesto etmek amacıyla PTT'ye gidip radyolarını mühürlettiklerinde, Zafer onu duyurmadı.

1954'ün o ilk günlerinde cereyan eden bir «diplomatik olay» gözleri bir süre iç politika çekişmelerinden uzaklaştırdı. Mısır'daki askeri iktidar Kahire Büyükelçimiz Fuat Hulusi Tugay'dan 24 saat içinde ülkeyi terk etmesini istedi. Bu bir «skandal» idi. Çünkü Tugay zaten dönmek üzereydi.

Fuat Hulusi Tugay, Kahire'ye 1951'de büyükelçi atanmıştı. Tahtta Kral Faruk vardı ve Tugay'ın eşi «Prenses Emine» onun kuziniydi. İyi ve doğru bir atamaydı. Ancak Kral askerler tarafından devrildiğinde onu orada tutmak artık yanlış oluyordu. Nitekim büyükelçinin kendisi geri alınmasını istemişti. Ankara bunu «bugün.. yarın..» diye savsaklamıştı. Mısır basınında Türkiye Büyükelçisine karşı bir kampanya bir süre sonra başlatılmıştı. Prenses Emine Mısır'daki mallarını satmıştı ve iddia ediliyordu ki parasını döviz olarak kocası aracılığıyla dışarı kaçırmıştı. Fakat Mısırlılar için bardağı taşıran damla Kahire operasının bir galasında, operanın dinlenme salonunda Türkiye Büyükelçisinin devrin «kudretli albay»ı Nâsır'ın elini sıkmayı reddetmesi, üstelik «şimdiki yöneticilerin ülkelerini felakete götürecekleri»ni söylemesi oluşturdu.

Büyükelçi kuşkusuz ki hatalıydı. «Türkiye Büyükelçisi» gibi değil, «Prenses Emine'nin kocası» gibi davranmıştı. Ama Mısır da kusurluydu. Bir büyükelçiyi «persona non grata=istenmeyen adam» ilan edebilir ve onu çekmesini, devletinden isteyebilirdi. Elçiye ültimatom vermek diplomatik kurallar arasında yoktu. Kaldı ki Fuat Hulusi Tugay iddia ediyordu ki, operada rastladığı Nâsır kendisine «Nasılsınız?» dediğinde o, basındaki kampanyayı kastederek «Nasıl olduğumu tahmin edersiniz..» sözleriyle karşılık vermiş, onun ötesine geçmemişti.

Büyükelçinin eşyaları Kahire gümrüğünde didik didik arandı ve bu, Türkiye'deki tepkiyi daha da arttırdı. Hükümet

Mısır'a bir protesto notası verdi. İçerde bir de bildiri yayımladı. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü TBMM'de konuşma yapıp bilgi sundu. Bu sırada Nâsır, Mısır'da kabul ettiği Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Abidin Daver'e hareketin Türkiye'ye değil, elçinin şahsına dönük bulunduğunu söylüyordu.

«Kahire rezaleti» —basında böyle geçiyordu— DP Meclis Grubunda da ele alındı. Bazı milletvekilleri Ankara'daki Mısır Büyükelçisinin de derhal sınırdışı edilmesini istediler. Fakat hükümet işi büyütmemekten yanaydı. Ortadoğuda bir rol oynayabileceğimiz fikri «büyük müttefikimiz» Amerika'ya telkin edilmek istenilirken bu bölgenin bir önemli devleti olan Mısır'la açıktan takışmak sakıncalıydı. Köylü Partisi Başkanı Remzi Oğuz Arık —istifa etmiş bazı milletvekilleri böyle bir parti kurmuşlardı— Meclise bu hususta bir gensoru önergesi verdiğinde DP'lilerin oylarıyla reddedildi. Grubunda Köprülü «*Bu bahiste aleni müzakere açılması zamanı gelmedi*» diyerek hükümetin görüşünü bildirmişti.

Fakat olay, Nâsır Mısır'ı ile Menderes Türkiyesi arasına öyle bir soğukluk soktu ki bir daha kalkmadı. Zaten ortada «Ortadoğu liderliği» gibi bir de rekabet alanı vardı.

1954 Ocağının sonlarında Cumhurbaşkanı Bayar, Başkan Eisenhower'in daveti üzerine Amerika'yı resmen ziyarete gitti.

V

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar Amerika'ya gitmek üzere 15 Ocak 1954 günü Ankara'dan ayrıldı, başkente 11 Martta döndü. Bu uzun ve görkemli, Türkiye açısından son derece yararlı bir gezi oldu. Hiçbir Türkiye cumhurbaşkanı veya Türk devlet adamı o tarihten bu yana —ne de evvel— Amerika'da böyle bir kabul görmüştür. Celâl Bayar Amerikan Kongresinde konuştu. Hemen bütün Amerika'yı gezdi ve fevkalade karşılandı. Amerikan basını, televizyonu Türkiye hakkında övücü yayınlar yaptı. Daha Bayar New York'a varmadan Amerika'nın tam 14 bin sinemasında Türkiye'ye dair bir film gösteriliyordu.

Bu ilginin temelinde yatan neydi?

DP iktidarı, «Bizim zamanımızda ülkenin kazandığı büyük itibar ve önem» diye propaganda yaptı. Bunun doğru tarafı vardı elbette. Türkiye'nin demokratik bir rejime geçmiş olması, lehinde geniş bir hava doğurmuştu. Ama, başka nedenler de vardı.

Bir defa, Kore. Türklerin Kore'deki kahramanca davranışları Amerika'da bir destan yaratmıştı. Kunuri Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye ve Türkler en çok konuşulan konuları oluşturmuşlardı. Amerikalılar Türklere bir bakıma şükran, minnettarlık duyuyorlardı. Binlerce «boys» onlar sayesinde canlarını kurtarmışlardı. Onların direnişidir ki korkunç Çin taarruzu sırasında Amerikan ordusunu perişan olmaktan korumuştu. Buna karşı başka müttefiklerin isteksiz ve pasif davranmaları «Dünyada Türkler gibisi yok!» duygusunu uyandırmıştı. Kore'den dönen ve Amerika'nın dört bir tarafındaki yerlerine dağılan eski savaşçılar bu duyguyu bütün ülkeye yaymışlardı. «Türkler gibi dostumuz olsun, bize yeter!» deniliyordu.

Beyaz Sarayın yeni sakini (oturanı) General Eisenhower samimi bir Türk dostuydu. Asker olarak Türk milletinin savaştaki kahramanlığını çok takdir ettiği gibi Türkiye'nin yöneticilerini de, bu soğuk harp döneminde kafasına yakın buluyordu. O günler «en büyük tehlike» Sovyetler Birliği ve komünistlerdi. Türkiye, kuzeyindeki iri boy düşmana karşı sapasağlam durduğu gibi, ülkesi içinde de komünizme hayat hakkı tanımıyordu. Batı ittifakının lideri olarak Amerika'nın böyle bir Türkiye'ye ihtiyacı vardı. Türkiye Amerika'nın o bölgedeki çıkarlarının da iyi bir koruyucusu, hatta hizmetkârıydı. Onu Atlantik Paktının öteki üyelerinden, Eisenhower'in ve Amerika'nın gözünde farklı kılan buydu. Daha sonraları da çok kullanılacak «staunch NATO ally» (sadık NATO müttefiki) deyimi o dönemden kalmadır.

Başka ve çok etkin bir unsur Amerika'daki Rumların ve Ermenilerin tam bir Türk lobisi gibi çalışmalarıdır. Sanki Celâl Bayar kendi cumhurbaşkanlarıydı da... 14 bin sinema Türkiye'yi överek tanıtan bir filmi aynı zamanda gösteriyordu, ama bunu sağlayan en kudretli film şirketlerinden «20. Century Fox»un sahibi Scouras idi ve Scouras Rumdu. Celâl Bayar'ı New York'ta Kuzey ve Güney Amerika Rum Ortodoks

Kiliselerinin Başpiskoposu Mihail ağırladı, evinde ziyafet verdi. Davetliler New York'un en önemli kişileriydi.

Kaliforniya'da özellikle San Fransisco'da Ermeniler, Hollywood'da Ermeniler ve gene Rumlar seferber oldular. Oralarda Türklerin eksikliğini onlar kapatıyorlardı. Onların yarattıkları hava, Bayar'ın gezisinin başarısına büyük ölçüde katkıda bulundu.

İtiraf etmek lazımdır ki Celâl Bayar da, İngilizce bilmemesine rağmen ülkesini çok iyi temsil etti. Kongrede yaptığı konuşma hararetle alkışlandı.

Cumhurbaşkanı Ankara'dan geldiği İstanbul'da Göksu Kasrına indi. Gezisinde eşi Reşide Bayar da vardı. Uçakla İngiltere'nin Bournemouth şehrine gidecek, Southampton Limanından Mauretania Transatlantiğine binecekti. O sıralar Atlantik'i uçakla geçmek pek rahat değildi, denizyolu tercih edilirdi. Cumhurbaşkanı Göksu Kasrından otomobille Üsküdar'a geldi, araba vapuruyla Kabataş'a geçti. Şehir ve Yeşilköy Havaalanı Türk ve nedense Amerikan bayraklarıyla donatılmıştı. Adnan Menderes uğurlamada yoktu. Mesaj göndermekle yetinmişti.

Alanda gülünç bir olay yaşandı. Orayı dolduran Demokratlardan biri «Aslan gibi adam!» dedi. Yanında duran Sabahat Erdemir adındaki bir tıp öğrencisi, «Bunun neresi aslan!» yanıtını verdi. Polisler kızı yakaladılar. Sabahat, «Ben bunu Celâl Bayar için değil, uğurlamaya gelmiş Rum Patriği Athenagoras için söyledim» dedi, ama mahkemeye çıkarıldı ve tutuklandı. Suçu cumhurbaşkanına hakaretti. Hele duruşması gizli yapılınca —CHP gençlik kollarının gösterisinden korkulmuştu— genç tıp öğrencisi bir anda şöhret ve kahraman oldu. Sabahat Erdemir bir süre hapis yattı, ama 1960'tan önce ve sonra CHP saflarında ateş gibi bir üyeydi.

Bayar önce New York'ta karşılandı. Hemen Washington'a gitti. Beyaz Sarayın karşısındaki, devlet ikametgâhı olan Blair House'da konuk edildi. Eisenhower kendisini ağırladı. Çok samimi ve mültefit davrandı. Kongre Türkiye Cumhurbaşkanını hararetle alkışladı. Tekrar New York'a dönüldü. Plaza Oteline inildi. Rum ve Ermeni lobilerinin etkili olduğu New York basını kendisine büyük ilgi gösterdi. Celâl Bayar ve heyeti Cleveland'a, San Fransisco'ya geçti. Hollywood'u ziyaret

etti. Pek ünlü yıldızlar yoktu, resimler çekildi. Bayarlar her tarafta iyi tesir bırakıyorlardı. Las Vegas'a da gidildi, ama kumar oynanmadı. Şov seyredildi. Martın son günlerinde New York Limanından meşhur Andrea Doria —sonradan batacaktır— Transatlantiğiyle Avrupa'ya hareket etti.

Görkem —Bayar böyle şeyleri severdi ve bilirdi— İtalya'da da sürdü. Kendisini Napoli'den Gemlik Muhribimiz aldı. Limanda bulunan İtalyan donanması top ateşiyle selamladı. Gemlik'i Midilli açıklarında Türk donanması karşıladı. 10 Martta İstanbul'a gelindi. Karşılayanlar arasında bu sefer Adnan Menderes de vardı. Okullar ve resmi daireler tatil edilmişti. Şehir gene süslenmişti. Yer yerinden oynadı. Yenikapı önlerinde motorlar Gemlik Muhribini sardılar. Alkışlar ve tezahürat arasında karaya çıkıldı. Cumhurbaşkanı ve Başbakan açık bir otomobille Beyoğlu'ndan geçtiler. Konfeti yağmuruna tutuldular. New York'ta da geri dönen kahramanlar böyle karşılanmazlar mıydı?

Yaz ortasında Paris'teki işimi ve öğrenimimi tamamlayıp Türkiye'ye gelmiştim. Mayısta çıkacak Akis'i hazırlıyordum. İstanbul'daki töreni izledim. Tabii çok tertip vardı ama, halk da içten ve coşkuluydu. Olaydaki katkısı açıkça görülüyordu. Bu yeni seçimlerin muhtemel sonucu hakkında da bir fikir veriyordu. Halkın iktidardan tamamıyla soğuduğu, Demokrat yöneticilerin itibarını kaybettikleri yolundaki muhalefet iddiaları pek doğruya benzemiyordu.

Celâl Bayar bir demeç verdi : *«Türk - Amerikan dostluğu milletimize mal olmuştur. İşte bundan dolayıdır ki bugün İstanbul bu dostluğu kutluyor.»*

Ertesi sabah Cumhurbaşkanı ve Başbakan birlikte, Ankara garındaydılar. Başkentte de büyük bir karşılama töreni düzenlenmişti. Bayar Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık etti ve Amerika gezisiyle ilgili bilgi verdi.

İki ülke arasındaki ilişkiler doruk noktasındaydı.

Bu Türkiye'de de seziliyordu. İki Amerikalı başkente demir atmış gibiydiler. İki önemli yasa onlarla birlikte, onların danışmanlığı ile yapıldı : Mr. Clarence Randall ile Yabancı Sermaye Yasası, Mr. Max Ball ile Petrol Yasası. Onlara bir de İsviçreli katılmıştı : Migros'un sahibi M. Gottiep Duttweiller. Adam «ucuzluk kralı» diye biliniyordu. Migros'un Türkiye'ye gelmesi o tarihlerde kararlaştırıldı.

Meclisteki görüşmelerde CHP iki yasaya da kırmızı oy verdi.

Bu iki yasaya CHP'nin muhalefetini iki düzeyde izlemek lazımdır : Mecliste ve Yeni Ulus'ta. Meclisten önce yabancı sermaye, sonra petrol yasası geçti. Yabancı Sermaye Yasası —asıl adı «Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu»dur— görüşülürken CHP sözcüsü Cahit Zamangil de, Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu da buna prensipte taraftar olduklarını söylediler. Yabancı sermayeyi kendileri de istiyorlar, bunun ancak teşvik edildiğinde geleceğini biliyorlardı. Ancak bunun tarım ve ticaret alanlarına girmesini tehlikeli buluyorlardı. Daha ziyade sanayi alanı yabancı sermayeye açılmalıydı. Söyledikleri sebep şuydu : Türk halkının yüzde 85'i köylüdür. Yabancı sermaye tarıma gelirse bir süre sonra onlar işsiz kalırlar.

Oylama sırasında Barutçu partisinin başka bir şikâyetini dile getirdi : Bu yasa muhalefete hiç danışılmadan, hatta onun fikri sorulmadan, buna olanak tanınmadan çıkarılmıştı. Gerçekten de tasarıyı inceleyen komisyona muhalefetten üye alınmamıştı.

İktidar yabancı sermayenin geleceği alanları kısıtlamayı, bazılarını da ona kapatmayı reddetti. Aslında bu Mr. Randall'ın büyük şartlarından biriydi ve kâr transferi kadar önemliydi. Yabancı sermayeyi böyle sınırlandırmalarla korkutmamak lazımdı. Bunu Zafer'de Burhan Belge de dile getirdi. CHP'yi yabancı sermayeyi ürkütmeye çalışmakla suçladı.

Petrol Yasasının Meclisteki tartışmaları aynı hava içinde geçti. DP bir önceki hatasını düzeltmiş, yasayı inceleyen komisyona muhalefetten de üye almıştı. Bunlar bazı maddelere kabul oyu verdiler. Petrol aramalarının sermaye ve «know-how» denilen teknik bilgiye gereksinme duyduğu muhakkaktı. Tasarı Meclis Genel Kuruluna geldiğinde CHP sözcüleri belirttiler ki, yasaya karşı değillerdir. Fakat partinin devletçi karakteri dolayısıyla tümüne kırmızı oy vereceklerdir. Adnan Menderes dört defa konuştu. «*Bu tesisleri vücuda getiren memleketlerin, Amerika hariç hiçbiri bu işi tek başına başaramamıştır.*» dedi.

Ancak Petrol Yasası konusunda bir «Yeni Ulus unsuru» belirmişti. Nihat Erim meseleyi önce bir prensip işi olarak ortaya atmıştı : Yabancı sermayeyi teşvik, Petrol Yasası gibi

konular politika üstü kararlarla ele alınmalıdır. Kasım Gülek de aynı şeyi söylüyordu.

Ancak bunlar nerede alınacaktı? Tabii Meclisin komisyon ve genel kurulunda. Petrol Yasasını inceleyen komisyonda dört CHP milletvekili vardı. Buna karşın Nihat Erim az zamanda bu yasayı bir «kendi meselesi» haline soktu. DP'liler memleketi satıyorlardı. Petrol Yasası Türkiye'yi yarı sömürge yapacak, Amerikalıların eline teslim edecekti. Zenginliklerimiz yabancılara peşkeş çekiliyordu.

Yeni Ulus'un şiddet dozu gittikçe arttı. Nihat Erim bunu anayasaya aykırı ilan etti. İş aceleye getirilmekte, büyük imtiyazlar verilmekteydi.

«İktidar partisi başındakilerden rica ediyoruz. Bu alanda Türk milletinin hayati menfaatleri bahis konusudur. İnat etmeyiniz.»

Gazetenin her gün başlığı ve Nihat Erim'in yazısı bununla ilgiliydi. Kendi söylediğine göre, *«Petrol Kanunu tasarısı münasebetiyle Yeni Ulus'un açtığı aydınlatma ve tenkit mücadelesi geniş ilgiyle karşılanmıştı.»* Ahmet Emin Yalman bu mücadeleye karşı çıkınca Yeni Ulus onun hakkındaki eski mandacılık iddialarını sütunlarına getirdi.

Aslına bakılırsa Nihat Erim'in aşırı hırçınlığı daha ziyade duygusaldı. Partisinin resmi organları ile arasında tutum farkı vardı. Fakat Yeni Ulus CHP'nin vitrini gibiydi ve ona Nihat Erim egemendi. Zafer de ateşe benzinle gittiğinden bu hırçınlık partinin kendisine mal ediliyordu.

İkinci bir nokta şuydu : Eğer CHP yeni seçimlerde iktidara gelirse tabii İnönü cumhurbaşkanı olacaktı. Onun en muhtemel başbakan adayı Nihat Erim görülüyordu. Demek ki Nihat Erim'in söylediği görüşler yeni iktidarın tutumunu çizecekti.

Bu ortam içindedir ki, Celâl Bayar da Amerika'dayken ve yanındaki Zafer başyazarı Mümtaz Faik Fenik «Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu burada Kore ile ilgili kararımız kadar olumlu bulundu» diye yazarken New York Times, Türkiye muhabiri W. Hangen'in bir haberini yayımladı : «CHP seçimleri kazanmak için Amerika aleyhtarlığı yapıyor.» Muhabir iddiasını Yeni Ulus'un Petrol Yasasıyla ilgili yayınına dayandırıyor, bu kampanyanın Türk - Amerikan dostluğunu baltalamak gayesini güttüğünü ileri sürüyordu.

Buna CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek derhal karşılık verdi. CHP'nin Amerika aleyhtarlığı yaptığını reddetti. Türk - Amerikan dostluğunun temeli CHP iktidarı zamanında atılmıştı. CHP'nin tek bir sözcüsü Amerika aleyhinde tek bir söz söylememişti.

Bu vaziyet alma üzerine Yeni Ulus bir açıklama yapma lüzumunu duydu : Yeni Ulus CHP'nin resmi organı değildi.

Ancak bu, partiye verilen zararı ne derece önledi bilinemez. Zarar Amerika'nın şöyle veya böyle düşünmesi değildi. Nihayet seçimlerin sonucunu Amerika etkilemeyecekti. Türk kamuoyu önünde CHP'nin sanki Amerikan aleyhtarı bir partiymiş görüntüsü alması asıl zararı oluşturuyordu. Çünkü o dönemde halk «büyük müttefikimiz» ile ilişkilerimizin iyi tutulmasından yanaydı. Amerika'ya karşı Missouri Gemisinin gelişiyle başlayan sempati sürüyordu. Amerikalılar seviliyorlardı, onlara güveniliyordu. «Büyük müttefik»e fazla bağlanmanın sakıncaları henüz bilinmiyordu, görülmüyordu, hissedilmiyordu. Amerika aleyhtarlığı sadece Türk komünistlerinin kullandıkları bir temaydı ve onlar da bunu bilinçli şekilde değil, Rus taraftarı olduklarından dolayı yapıyorlardı.

DP doğan yeni havayı kullanmak fırsatını kaçırmadı. İşte, Amerika'nın DP iktidarını ne kadar tuttuğu Celâl Bayar'a gösterdiği fevkalade yakın ilgiyle kanıtlanıyordu. Amerika, Türkiye'de DP iktidarını tercih ediyordu. Onun değişmesi «büyük müttefikimiz»in kalkınmamıza katkılarını da tehlikeye düşürecekti. Bu ise belki yardımları azaltacaktı. Köylerdeki, tarlalardaki sayısı gittikçe artan tarım araçlarının üzerinde el sıkışan Türk ve Amerikan bayraklı amblemler vardı ve herkes, özellikle köylüler artan üretimin kerametini elverişli havalar ve DP iktidarı kadar bu «Marshall makineleri»ne bağlıyorlardı.

Nihat Erim'in de kampanyasını Amerika'ya aleyhtarlık yapmak için yürütmediği muhakkaktır. Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ile Petrol Yasasının iyi bir siyasi istismar nedeni olacağını düşünmüştü. Sanıyordu ki «DP vatanı satıyor» derse herkes ayaklanacak ve «aman vatan satılmasın» diye sandıklara CHP oyları doluşacaktı.

Tamamıyla yanılıyordu.

İsmet İnönü de ona inanmak ve kampanyasını bu temele oturtmak suretiyle büyük bir hata işleyecek, bununla şe-

hirlerde fazla bir oy toplayamayacağı gibi kırsal alanda DP iktidarının ekmeğine yağ sürecektir.

Çünkü iki yasa da somut bir sonuç getirecek nitelikte değildi. Ne olumsuz, ne olumlu. Türkiye'ye yabancı sermaye, Amerikan sermayesi akmadı. Hatta o sıralar damlamadı bile. Onun için, İnönü'nün söyleyeceği gibi, «*Amasya'daki elma bahçeleri*» başkalarının eline geçmedi. Amerikalılar Türkiye'de petrol de fışkırtmadılar. Böylece «yeraltı zenginliklerimizin talan edilmesi» gerçekleşmedi.

Buna karşılık DP'nin pembe hayalleri de rüyalarda kaldı. Hatta daha uzun vadede başını belaya soktu. Biz o tutumu alırsak, Fatin Rüştü Zorlu'ya bakan DP üst yöneticileri sanıyordu ki Amerika bize kesenin ağzını açacaktır. Felsefe, «Borçlan borçlanabildiğin kadar, Amerika öder» idi.

Amerika, zamanı geldiğinde, iflas eden DP ekonomisini ameliyat masasına oturtmakta zerrece tereddüt göstermedi.

Adnan Menderes genel seçimlerin tarihini, daha DP Meclis Grubunda kararı alınmadan —O da kim oluyordu?— 26 Ocak günü İstanbul'da Büyük Kulüpte gazetelerin sahip ve başyazarlarına verdiği yemekte açıkladı : 2 Mayıs. Bildirdiğine göre seçim tutanaklarının tetkiki yüksek seçim kuruluna, seçim kütükleri de vaktinde partilere verilecekti. Radyo ile yapılan yayınların adli denetime tabi tutulmasını uygun buluyorlardı.

Herkes, İsmet İnönü dahil, memnundu. Belki bundan dolayıdır ki, Millet Partisinin mahkemece feshölunması biraz güme gitti. Suçu «din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve gayesini saklayan bir dernek» olmasıydı. Suçluları şöyle sayıldı : Genel Başkan Mustafa Kentli, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Lütfi Bornovalı, Nurettin Ardıçoğlu... Birer günlük hapis cezası aldılar. O da tecil edildi. Kısa bir süre sonra Cumhuriyetçi Millet Partisini kurarak yeni seçimlere öyle katıldılar.

DP Meclis Grubu seçimin tarihini resmen 11 Şubattaki toplantısında kararlaştırdı. Adnan Menderes güvence verdi : «*Seçimler tam emniyet içinde yapılacaktır.*»

Seçimlere girilirken iktidar müthiş bir «ekonomik bombardıman»a geçti. «Harp sonrasının, Avrupa dahil, en büyük sınai hareketi» denilen bir girişimle yirmi çimento fabrikası birden ihale edildi. Bunlar iki sene içinde üretime geçecekler,

çimento kapasitemiz iki milyon tona yakın artacaktı. Fiyatlar da 180 - 250 liradan 80 - 90 liraya düşecekti.

Ertesi gün ihale edilen, otuz şehre ait otomatik telefondu. 34 bin tonluk Haydarpaşa silosunun temeli atıldı.

Belirtiliyordu ki Ege tütün üreticisi bütün tütününü satmıştır. 72 milyon kilodan bir milyon kilo elde kalmıştır. 11 Ocakta açılan piyasanın tütünleri 25 gün içinde köylüye 200 milyon lira getirmiştir.

«Görülmemiş kalkınma» denilen buydu.

Kalkınma gerçek olmasına gerçekti ama, o sıralar Adnan Menderes'in Özel Kalem Müdürü olan Ercüment Yavuzalp 1990'da Cumhuriyet gazetesine yazdığı anılarında «ihtilal gecesi»ni, 26 Mayıs 1960'ı 27 Mayıs 1960'a bağlayan geceyi şöyle anlatacaktır :

«O dönemde ülkede otomatik telefon yoktu. Başbakanın telefon görüşmeleri için bizde özel telefon numaraları vardı. Bulunduğumuz yere göre bu numaralara telefon ederek neresi ile görüşmek istediğimizi söyler ve bu suretle telefon bağlantılarını anında sağlardık.»

VI

DP iktidarının ilk dört yılında ekonomi alanını iyi değerlendirmek için elde o dört yılın başında ve sonunda verilmiş son derece önemli iki rapor vardır. Birincisinin sahibi Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının (Dünya Bankası) Türkiye heyeti Başkanı Amerikalı James Barker'dir. Barker ve heyet ülkeye 18 Haziran 1950'de geldi. Ziyaretin bütün hazırlıkları CHP iktidarı tarafından yapılmıştı. Bankadan Türk ekonomisinin incelenmesini isteyen Günaltay Hükümetiydi. Heyet burada üç ay kadar kaldı. Raporunu bankanın Washington'daki merkezine verecekti. Amaç «Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını hedef tutan uzun vadeli bir programı meydana çıkarmak için gerekli bilgilerin toplanması» idi. Barker, Amerika'ya dönerken düzenlediği basın toplantısında şöyle dedi :

«Heyetin çalışmaları Türk Hükümetinin, bakanlarının ve memurlarının devamlı işbirliği ile çok kolaylaştırılmıştır.

Bundan başka özel endüstri ve teşebbüs sahipleri ile meslek adamları verdikleri bilgiler ve gösterdikleri kolaylıklarla büyük katkıda bulunmuşlardır.»

Barker belirtti ki heyeti «uzun vadeli ekonomik kalkınma meseleleri ve bunlarla ilgili envestisman ve öncelik programları» üzerinde durmuştur. Herhangi bir proje hakkında fikir ileri sürmeyi düşünmemişlerdi.

Türkiye'yi ilk defa 1928'de ziyaret ettiğini belirten Başkan, «O zamandan beri yapılanlar beni hayran bıraktı» dedi. Tavsiyesi şuydu : Banka tarafından tamamlanıp Türk Hükümetine sunulacak raporun içeriği dikkatle incelenmeli, uygun görülürse milli bir siyaset olarak kabul edilmeli, özel projeler üzerinde varılan kararlar bu milli siyaset ve plana uygun şekilde uygulanmalıdır. Bazı memleketler Milletlerarası Banka tarafından hazırlanmış böyle programların uygulanmasını «muktedir ve gayrı siyasi komisyonlar»a bırakmışlardı.

Bu, Adnan Menderes'in beğeneceği bir usul değildi. Türkiye'yi kendisi, bildiği şekilde kalkındıracaktı. Milletlerarası Bankadan onun istediği, kendi seçeceği projelere finansman sağlamaktı. O kadar!

Raporun redaksiyonu 1951 ilkbaharında tamamlanmış ve basılmıştı. Bunu sunmak üzere bankanın İkinci Başkanı Robert bir heyetle Ankara'ya bizzat geldi. Bu, nedensiz değildi. «Dünya Bankası» denilen bankanın kredileri hükümetlerin kefaletiyle açılıyordu. Gelişen ülkelerin hükümetleri kamu kuruluşlarını kayırıyorlardı. Onun için bu sistem içinde özel sektöre doğrudan kredi açabilecek bir kuruluşun oluşturulması kararlaştırılmıştı. Garner bunun başına getirilecekti. Mademki elde bir Barker raporu vardı, buna dayanılarak hemen faaliyete geçilebilirdi. Bu, Türkiye için bir fırsattı.

Garner Ankara'da soğuk karşılandı. Bunun bir sebebi, öngördüğü destekleme usulünü Başbakanın beğenmemesiydi. Ama buna bir de «özel neden» eklenmişti. Raporun başlangıcında iki açık mektup yer alıyordu. Bunların birincisi Barker'in Banka Başkanı Eugene Black'e yazdığı mektuptu. «Ekselans Cumhurbaşkanı Bayar, bakanları ve hükümeti» deniliyor, Menderes'in adı geçmiyordu. İkincisini Black doğrudan doğruya Bayar'a yazmıştı ve sadece «Hükümetiniz» deyimi kullanılıyordu.

Menderes alınmıştı.

Garner'e «raporu filan bırakması»nı söyledi. Seyhan Barajı için kredi istiyordu. Garner itiraz etti : Önce yeni kuruluşla işbirliğinin zemini hazırlanmalıydı. Bunun için de rapor incelenmeli ve görüşülmeliydi. Diyalog tatsız bir havada kesildi. Heyet döndü.

Hiddet yatıştıktan sonra ilişkilerin düzeltilmesi girişimi yapıldı. Eylülde IMF ve Dünya Bankası genel kurulu toplanacaktı. Hükümet oraya iktisatçı Milletvekili Feridun Ergin'i gönderdi. Bu sefer de Garner, Türk temsilciyi soğuk karşıladı. Feridun Ergin anlattı ki kişiler arasındaki bir olay uluslararası bir kuruluşun bir devletle ilişkilerini zedelememelidir.

Aslında bankanın bir görüşü vardı ve o da şuydu : Tamamlanması uzun yıllar alacak projelere yapılacak harcamaların enflasyonist baskısı olmaktadır. Onun için kısa zamanda bitirilecek ve üretime geçebilecek çok sayıda projenin tercih edilmesi daha doğrudur.

Barker raporu «Bunlar bizim sanayileşmemizi istemiyorlar» diye hep küçümsendi ve aradaki ilişkiler sıcak bir ortama geçmedi. Tuhaftır, Türkiye'deki sol da aynı kampanyayı yürüttü.

Tabii, başka bir amaçla.

Bu, 1950'nin başındaki ziyaret.

1954'teki ziyaret gene bir Amerikalı iktisatçının, Max Thornburg'un ziyaretidir. Thornburg daha önceleri de gelmişti. Daha sonra da gelecektir. Amerikalı iktisatçı «Türkiye'nin son altı yıldaki iktisadi ve sosyal atılımlarını incelemek üzere» buradaydı. İki hafta ülkeyi dolaşmıştı. «Gördüğüm birkaç şey beni hayrete düşürdü» dedi.

«Altı yıl» süreci ilginçtir. Türkiye'deki kalkınma hareketi Marshall planıyla, yani 1948'den başlatılıyordu. Ama gerçekleştirmeler «DP'nin altın yılları»na düşmektedir. Thornburg'un Amerika'ya dönerken söylediği bazı izlenimler bu yılların olumlu taraflarını objektif bir şekilde değerlendirme sayılmalıdır.

«Adana'dan Konya'ya otomobille gelirken kuvvetli bir tipiye yakalandığımız halde son senelerde yapılan gayet düzenli yollarda hiçbir güçlükle karşılaşmadık. Bu yolların eski feci halini bildiğim için çok memnun oldum.

1947'deki gelişimde ülkede sermaye bulunduğu halde her nedense kullanılması yoluna gidilmediğini gözlemiştim. Şimdi bunu kullanan girişimcilere sordum :

— Sermayelerinizi niçin bunca sene geçtikten sonra ortaya koydunuz?

Konuştuğum işadamlarının hepsi aynı cevabı verdiler :

— Artık hükümete tam itimadımız var. Memlekette huzur ve güven içinde iş görüyoruz. Hükümet bize her türlü kolaylığı gösteriyor.

— Peki, seçimlerde hükümet değişirse ne olacak?

Bu sualim karşısında bana güldüler ve ısrarım üzerine cevap verdiler :

— Bu toplantıdaki yirmi işadamının bazıları CHP'ye, bazıları da DP'ye mensuptur. Biz ticaret hayatını siyasi ideolojilerimizden ayırmış bulunuyoruz. Şunu ayrıca hatırınızdan çıkarmayınız ki Türkiye'de iktidar partisi değişse bile ekonomik, sosyal düzen aynı kalacaktır.»

Ancak Thornburg bir de uyarıda bulunuyordu. İşadamlarına hangi alanlara sermaye yatırdıklarını sormuştu. Hepsi «ülkenin şiddetle ihtiyaç duyduğu maddeleri üreten ve yapan, malları büyük bir rağbet gören fabrikaları kurduklarını» söylemişlerdi. Thornburg'a göre bugün tüketim mallarına büyük gereksinim vardı. Fakat aynı tarz fabrikalar günden güne arttıkça bu gereksinimler karşılanacağına göre ilerdeki yıllarda durum değişebilirdi. Fabrika kurup mal çıkarmak kolaydı. Yeni tüketiciler bulmak, yeni gereksinimler yaratmak ve halkın satın alma gücünü arttırmak oldukça zordu. Bunlar ülkede ekonomik düzeyin yükselmesine bağlıydı.

Uyarı gelecek içindi. Fakat Amerikalı iktisatçı çok canlanmış bir iş ve ticaret hayatı gözlemişti.

Doğruydu.

Başka bir izlenimi halkla ilgiliydi :

«Tüketicilerin durumu da beni çok ilgilendiriyordu. Bu sefer rastladığım insanların kıyafetleri uygunsuz değildi. Hepsinin birer çift ayakkabısı ve temiz birer elbisesi vardı. Bundan başka, evvelce kendi tüketim mallarını yemiyen köylülerin bu sefer aynı şeyleri tüketme ihtiyacını duyduklarını gördüm.»

Bunlar çok önemli gözlemlerdi. Türkiye'de «tek lokma, tek hırka» döneminin geride kalmaya başladığını gösteriyordu.

Akılları havadaki ve gerçekleri görmemeyi yeğleyen CHP'liler alay ettiler: «*Onlar şehirlinin ve kasabalıların DP iktidarı tarafından dama atılan pabuçlarıdır.*»

Halbuki şehirlerde ve kasabalarda da DP seçime hem CHP'nin, hatta hem kendilerinin tahmininden daha kuvvetli ve şanslı giriyordu.

Seçim Yasasındaki değişiklik tasarısı şubatın ortasında Meclise verildi. Anayasa, Adalet ve İçişleri Komisyonlarından beş kişilik bir geçici komisyon kuruldu. CHP sözcüsü Faik Ahmet Barutçu kendilerinin de değişiklik teklifleri bulunduğunu söyledi. Onların da bu komisyona havale edilmesini istedi. Kabul olundu. Görüşmeler saat 16.00'dan gece yarısına kadar sürdü ve tamamlandı. CHP'nin iki temsilcisi vardı : Faik Ahmet Barutçu ve Şemsettin Günaltay. Günaltay gelememişti. Barutçu süre istedi. Reddedildi. Bütçe başlayacaktı. Vakit yoktu. Tasarı ertesi gün genel kurula indi. Orada da hava yumuşak ve anlayışlıydı.

CHP adına kürsüye gelen Barutçu tasarıdaki demokratik ruhu belirtti. Yüksek Seçim Kurulunun kararları kesin olacaktı. Bunu oluşturacak Yargıtay ve Danıştay üyeleri kurayla seçilecekti. CHP'nin teklifi şuydu : Büyük merkezlerde nispi temsil geçerli olsun. Bu nihayet 50 - 60 milletvekili fark ettirecekti. Ama daha âdil olacaktı.

CHP'nin aklındaki İstanbul'du. İstanbul'da çoğunluk sistemli seçimin kaderini gayrı Müslimler belirliyordu. Onlar hemen hemen topyekûn oylarını DP'ye verdikleri için CHP tek milletvekili çıkaramıyordu. DP'lilerin aklında da İstanbul bulunuyordu.

Teklif reddedildi. Barutçu «*Siyasi talih devamlı değildir*» dedi ve CHP sıralarını göstererek DP'lilere, «*Yarın da siz buraya geçersiniz. Bu rejim münavebe rejimidir ve buna karar verecek olan millettir*» diye seslendi. Son sözü Adalet Bakanı aldı :

«*Türk milleti emin olsun, 1954 seçimleri tam bir emniyet içinde, son derece dürüst olarak cereyan edecektir.*»

«Son derecede dürüst» cereyan etmedi, DP bütün devlet araçlarını, başta radyo, insafsızca kullandı. Basın hakkında ise bir tasarı Meclise zaten sunulmuştu. Gerçi resmi adı «*Neşir yolu ile veya radyo ile işlenecek bazı cürümler* (suçlar) *hakkında kanun lâyihası* (tasarısı)» idi ama radyo ile işlenecek

suçlar arasında tabii, bunu tarafsızlığa aykırı şekilde, partizanca kullanmak yoktu. Hatta tasarıda bulunan «görevli memurların sorumluluğu», partizan yayına zorlandıklarında korkmasınlar diye çıkarıldı. Tasarı her zamanki gibi «yayın ve basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasıyla vatandaş şeref ve haysiyetine tecavüz»ün önlenmesi amacına dönüktü. Aslında gazeteciliği daha güçleştiriyordu. Çünkü ispat hakkı gene yoktu. İkinci bir «resmi amaç» da «yalan haber ve havadis yayımıyla toplumun huzur ve sükûnunun, devletin yüksek çıkarlarının ihlalini önlemek» idi.

Yalnız, birinci amaç güdülürken nasıl ispat hakkı yoksa, ikinci amaçta da kavramların tanımı bulunmuyordu. Halbuki basın suçlarında ispat hakkı Adalet Komisyonunda, tasarı görüşülürken kabul edilmişti. Buna Menderes karşı çıktı. Başbakan genel kurulda son derece sinirliydi. Hep aynı şeyleri söylüyor, «27 sene» edebiyatına başvuruyordu. Sonradan bakan yapacağı, fakat o sırada CHP milletvekili olan Server Somuncuoğlu, «Bugün Adnan Menderes'in özel hayatından bahsediliyor» deyince Başbakan «Server Somuncuoğlu'nun özel hayatı hakkında da bana çok şey söylenmektedir» dedi ve bunun basında yer almasını önleyeceklerini bildirdi.

Menderes, Somuncuoğlu'nun başı belada bir Rum ortağını kastediyordu. Yasadaki değişiklik bunun gazetelerde yazılmasını ne kadar önledi, bilinmez ama, Başbakan bunu kullanarak 1954 seçimlerinden sonra Somuncuoğlu'nu, âdeta şantajla partisinden istifa ettirdi ve DP'ye aldı.

Yeni yasadaki suçlar zaten yok muydu? Vardı ama, cezaları arttırılıyordu. Bir de daha «muğlak» (çapraşık) hale getiriliyorlardı: «*İtibar kıracak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesi...*» Ne demekti, bu?

Cezalar eski yasada, suç «resmi sıfata sahip olanlar»a karşı işlenmişse üçte bir oranında arttırılıyordu. Yenisinde, yarıya çıkarıldı.

Bu âdeta bir «kendi kendini koruma» yasasıydı ve seçimlerin tam öncesinde düşünülmesi anlam taşıyordu.

Sıra geldi, son bütçenin Mecliste görüşülmesine..

Salon doluydu. Bir değişiklik, radyo teknisyenlerinin ortalarda dolaşması, hazırlıklar yapmasıydı. Düşünüldü ki görüşmeler canlı olarak verilecektir. Usulden bulunduğu gibi kürsüye ilk Maliye Bakanı Hasan Polatkan geldi. Maliye Ba-

kanı pek övünçlüydü. Bütçesi denkti. Bu, Türkiye Cumhuriyeti'nde büyük bir aşamaydı. Uzun uzun açıklamalar yaptı. Tam dört saat konuştu. DP'nin dört yıllık icraatının âdeta bilançosunu Meclise sunuyordu. Tabii bilanço Maliye Bakanının dilinde son derece parlaktı. Ülkede görülmemiş bir kalkınma gerçekleştirilmişti.

O kürsüden indi. CHP sözcüsü Faik Ahmet Barutçu kürsüye yürüyordu ki radyo teknisyenleri alet ve edevatlarını toplayıp salonu terk ettiler. Herkes gülmeye başladı. Anlaşıldı ki canlı yayın sadece Maliye Bakanı içindir. Gerçekten de akşam Hasan Polatkan'ın konuşması, kendi sesinden tam dört saat verildi. Dinleyenleri —pek, hepsini dinleyen yoktu ya...— hafakanlar bastı. Buna karşılık muhalefetin söyledikleri es geçildi. Halbuki CHP sözcüsü yumuşak konuştu. «Dostane ve vatanperverane bir seçime gidilecek» deyince DP sıralarından da alkış aldı. Ama elbette partisinin eleştirilerini de bildirecek ve son dört yılın muhalefet gözündeki bilançosunu ortaya koyacaktı. Bu sefer DP'liler memnun olmadılar ve memnun olmayanların başında Başbakan Menderes vardı. Başbakan yapacağı konuşmada «*Denk bütçe üzerinde yaptıkları tenkitler de göstermiştir ki muhalefet samimi değildir*» diyecektir.

Menderes gene «Beni bundan dolayı niçin tebrik etmiyorlar, alkışlamıyorlar?» kompleksine kapılmıştı.

Barutçu konuşmasını şöyle bitirdi:

«*Tartışmalarımız bundan sonra sandıkların başında halledilecektir. Asilane ve vatanperverane bir mücadele yapacağız. Hakemin serbest tercihini hep birlikte, hürmetle karşılayacağız.*»

Şubatın son günü bütçe görüşmelerinin de son günüydü. Salon ve localar gene ağzına kadar doluydu. İsmet İnönü yerindeydi. Fakat Adnan Menderes görünmüyordu. Köylü Partisi adına Cezmi Türk, DP Grubu adına Samet, CHP adına Barutçu konuştular. Samet iki tomar kâğıt okudu. İrticalen konuşan Barutçu'nun sözleri sudandı. Sanki kürsüye su içmek için çıkmış gibi bardak bardak su içti, indi. Başbakan hâlâ gelmemişti. Oturuma yarım saat ara verildi.

Yeni oturum açıldığında Menderes oradaydı. Oylama yapıldı. Katılanların sayısı 394 idi. 55 kırmızı, 339 beyaz oy verildi. Başbakan «teşekkür konuşması» yapmak üzere kürsüye çıktı. Uzun uzun ve sert konuştu. Grubunun alkışları onu

daha coşturuyordu. «Teşekkür konuşması» tam bir «seçim konuşması»na dönüştü. Menderes iktidarlarının büyük başarılarını söylemekle yetinmedi. CHP'li muhalifleri ikiyüzlülükle suçladı. Bunlar özel yaşamlarında başka, siyasi yaşamlarında başka konuşuyorlardı. Kör değillerdi ya, yapılan harikulade işleri onlar da görüyorlardı. Bunu kendi aralarında belirtiyorlardı. Kendisini onlar da takdir ediyorlardı. Ama bunu, açıktan söyleyemiyorlardı.

Laf tabii döndü dolaştı, İsmet Paşaya geldi. İş onun başının altından çıkıyordu. 1944-45 hikâyeleri, diktatörlük edebiyatı, Milli Şeflik, bunların hepsi bir defa daha sıralandı. Başbakan konuşurken İnönü'nün not aldığı gözlendi. Menderes kürsüden indi, o söz istedi. Başkanlık kürsüsünde Fikri Apaydın vardı. «Ne hakkında?» diye sordu. CHP Genel Başkanı «Şahsımdan ve partimizden bahsedildi. Cevap vereceğim» dedi.

Başkan söz vermedi. Halbuki iç tüzük kurallarına göre buna mecburdu. Son sözün milletvekiline ait olduğu açıktı.

Gazeteciler İsmet Paşaya, söz verilseydi ne diyeceğini sordular. CHP Genel Başkanı şöyle dedi:

«Başbakanın bizim aleyhimizdeki sözlerinin ciddi bir tarafı yoktur. Bu iktidar cevap almayarak itham etmek, muhakeme etmeyerek mahkûm etmek usulünü takip eder. Ancak şunu bilmek lazımdır ki her karşılaşmada olduğu gibi siyasi tartışmada da muhatabından cevap almaya cesaret edemeyen haksızlığını kabul etmiş olur. Bugün söz söylemek hakkımızdı. Yakışıksız birçok sözler gene söylenilmiştir. Cevap verse idim bu üsluba girmeyecektim. O sözleri yerinde bırakıp geçecektim.»

Martın 12'sine kadar Meclisten elli yasa çıktı. Sadece 10 Mart günü çıkanların sayısı 31 idi. Ama elli yasanın arasında bütçe, petrol, yabancı sermayeyi teşvik, basın mevzuatında, seçim mevzuatında değişiklik yapan kanunlar gibi çok önemli olanlar vardı.

DP iktidarının ilk egemen bulunduğu Meclisin son toplantısı 12 Martta oldu. Başkanlık mevkiinde bizzat Refik Koraltan oturuyordu. Fiyakalı bir konuşma yaptı. Celâl Bayar da Cumhurbaşkanlığı locasındaydı. Meclis seçim kararı aldı. Seçimler 2 Mayıs 1954 Pazar günü yapılacaktı. Gelecek Meclis 14 Mayısta toplanacaktı.

14 Mayıs DP'nin uğurlu tarihiydi ya...

Son oturum okulların veda gününe benziyordu. Sarılanlar, öpüşenler.. O veda günlerinde olduğu gibi milletvekillerinin dudaklarında da «gidip de gelmemek var, gelip de bulmamak var» sözcüğü dolaşıyordu. Faik Ahmet Barutçu kendine özgü nükteciliğiyle onu şöyle söylemişti :

«Gidip de gelmemek var, gelip de yerlerin değiştiğini görmek de var.»

Siyasi mücadele bir buçuk ay için Meclisten çıkıp miting alanlarına taşınıyordu. Oralar bazen Meclis kürsüsünden daha kızgın olacaktı.

VII

Burada bir an durup perde arkasına bakalım. «CHP'nin malları» daha 1953'ün başından itibaren Menderes'in elinde bir pazarlık konusudur ve DP Genel Başkanı hem grubunun, ama hem de Celâl Bayar'ın kendisini zorladığını temasta olduğu CHP temsilcilerine elaltından duyurmaktadır. Bunlar «CHP temsilcileri»dir, çünkü bilgiyi doğrudan İsmet İnönü'ye aktarmaktadırlar. Menderes bazen o kadar ileri gitmektedir ki «Ben verdiğim sözden dönmeyeceğim. Mücadele edeceğim. İcap ederse çekilirim» bile demektedir.

Bu, CHP'yi tam bir uyutma taktiğidir.

İsmet Paşanın küçük not defterlerinden söz etmiştim. Şimdi onlara bir göz atalım :

«27.1.1953 - Barutçu - Adnan görüşmesi. 4 Martta Fransa'ya gidecek. 14.3'te Anayasa Komisyonu yapacak. Gene o tarihte seçim komisyonu. İç tüzük. Radyo istemiyor. Barutçu ısrar eder. Reisicumhur ile görüşecek. Cevap verecek. Parti malları için bugünlerde cevap verecek. Barutçu'nun hakem telkini.

.....

Cuma günü basın toplantısı. Buna cevap verecek.

.....

Barutçu'nun ikinci görüşmesi. Barutçu - Köprülü - Menderes görüşmesi.»

«10.2.1953 Salı - Eski proje. Menfi. İki gün sonra tekrar görüşülecek.»

«13.2.1953, saat 22.00 - Barutçu Menderes ile görüşme. Köprülü, Emin Kalafat. Terakki var.»

«1.3.1953 - Barutçu - Menderes telefon. Mecliste Fethi Çelikbaş'ın konuşması üzerine Menderes'in özür dilemesi.»

«27.4.1953 - Barutçu, Emin Kalafat ile. Hikâye. Zühtü Velibeşe'nin projesi. Bir, idam kelimesi eksik. Yeni esaslara göre proje hazır. Adnan'ı bekliyorlar.»

«1 Mayıs 1953 - Adnan Menderes ile Barutçu'nun görüşmesi. Kanun tasarısı. Evde görüşme.»

«2 Mayıs - Bizim evde görüşme (Barutçu, A. Doğan, Kasım, Betil, Sirer, Melen, Cafer Tüzel).. Barutçu'ya muhtıra. Partide iki idare heyeti toplanması.»

«5 Mayıs 1953 Salı - Falih Rıfkı Atay Adnan Menderes ile görüştü. Bize verilen kanun tasarısı tamamıyla menfi. Bize verilen teminatların tamamıyla reddedilmiş olduğunu Falih biliyordu. Fenalık nereden geldiğine de teşhis koyacaktı.

.....

Adnan'ın Falih'e söylediklerinde enteresan yerler :

— Celâl Bayar seyahatten gelince sormuş : Parti malları ne olacak? Her yerde teşkilat soruyormuş.

— İnönü ile hoşbeşler nedir? Maşallah!

— 150 imzalı bir karar varmış. Halk partisi için..

— «Ben verdiğim sözlerden dönmeyeceğim. Mücadele edeceğim. İcap ederse çekilirim.»

— İnönü'de bir şüphe ve tereddüt olmasın (Kendisine karşı).

Halk Partisi aleyhine suikast ve bütün fena tertipler Celâl Bayar'dan geldiğini resmi ağızdan öğrenmiş oluyoruz.»

«6 Mayıs 1953 Çarşamba - F.A. Barutçu Adnan Menderes ile saat 10.30'da görüştü. Projeleri üzerinde tenkitlerini söyledi. Adnan hepsini haklı buldu. Tekrar tekrar teminat verdi. Falih Rıfkı'ya söylediklerini teyit etti. Bir muhtıra istedi. Celâl Bayar'ın bize müsait olmadığını bu defa da söyledi.»

«9 Mayıs Cumartesi - Barutçu hazırladığımız muhtırayı verdi (saat 15.45). Adnan dalgın, düşünceli. Not aldı. Muhtırayı aldı. Galiba bir toplantıda idi. Hemen toplantıya gitti.»

«10 Mayıs Pazar - Öğleyin Faik Ahmet beyle Adnan buluşmuş. Gece 22.30'da aramış. Bulamamış. İki idare heyeti toplanmışlar. Çetin konuşmuşlar. Yalnız Halkevleri meselesi yoktur demişler. Şu karara varmışlar : Salı günü grupların-

dan prensip kararı alacak. Sonra Gürkan kanunu üzerinde komisyonda çalışacak. Prensip kararı 'netice ne olursa olsun partinin çalışmasına, neşir vasıtasına dokunulmayacak' mevzuuna dair olacak. Bizim Kurultaya kadar (Adnan'ın ifadesi) kanun çıkmasa da kati şeklini alacak. Gene C. Bayar'ın aleyhimizde olduğunu ima etti. Dağ bir fare doğurdu. Uzatacaklar. Sonra ne yapacaklar? Meçhul.»

Bu konudaki notlar burada bitiyor.

Fakat artık ne yapacakları, daha doğrusu ne yaptıkları biliniyor : «Neşir vasıtası» dahil, CHP'nin bütün mallarını almışlardır. Fakat çalışması engellenmemiştir. Bunun için 1960 beklenecektir. 1960'ta onu gerçekleştirmeye de kendi ömürleri yetmeyecektir.

Menderes'in Celâl Bayar hakkındaki sözleri kusuru kendi üzerinden atmak, kendini uzlaşır, onu katı göstermek için midir, yoksa bir gerçeğin mi ifadesidir?

Sanırım İsmet Paşa ikincisine inanmaktaydı.

CHP seçimlere bir olağanüstü kurultay düzenleyerek gitti. Gündemdeki tek madde bir tüzük değişikliğiydi. Bu da partinin, gerekli gördüğü yerlerde diğer muhalefet partileriyle işbirliğine girebilmesi içindi. İnönü kurultayda bir açış ve bir kapanış konuşması yaptı. Birincisinde dedi ki :

«İstanbul'da siyasi huzuru kurtaracak çareyi söyledik. Kaale almadılar. Bunlar üzerinde durmak için yeni bir zihniyet lazım.»

Toplantıda binden fazla delege vardı. «Seçim zaferi» şimdiden heyecanlandırıyordu. Umutlar çok ve kuvvetliydi. İsmet Paşaya büyük tezahürat yapıldı. Kurultay başkanlığına ittifakla Şemsettin Günaltay seçilmişti. Şöyle dedi : *«CHP'nin yaşamına son vermek isteyenlerin bu hayati manzarayı görmelerini çok arzulardım.»*

Kasım Gülek de CHP'nin dürüst bir seçimle iktidara geleceğini söyledi.

Adaylar «merkezin ve örgütün ortak çalışmasıyla» ve yoklama usulüyle seçilecekti. Partili olmayanlarla da temas edilecekti ve «aday listelerini zenginleştirecek veya istikbal için güzel ümitlere hak verecek» adlar bunlara alınacaktı. İki ilin yoklama kurulları onay verirse iki yerden adaylık konulabilecekti.

Bu, eski Millet Partililerin kurdukları CMP, hatta Cezmi Türk'ün Köylü Partisi ile seçimlerde bir işbirliği için kapıyı aralama anlamınaydı.

İşbirliğinin en hararetli taraftarı Nihat Erim'di ve CMP' nin organı durumundaki Yeni Sabah'ın sahibi Sefa Kılıçlıoğlu ile beraber hareket ediyordu. Yeni Ulus bu yönde devamlı yayın yapıyordu. Adnan Menderes Meclisteki bir görüşme sırasında «Suya düşmüş gibi neden birbirlerine sarılıyorlar?» diye sordu. Zafer, Halkçılar ile Milletçilerin «sarmaş dolaş» olmalarını «*CHP'nin mağşuş* (hileli) *seçim tabiyesi*» diye niteliyordu. Petrol Yasasının görüşülmesi sırasında Başbakan Yeni Ulus'a şiddetle ve açıktan hücum etmişti : Haysiyet kırıcı, şeref düşürücü, en aşağılık cinsten yayın yapıyordu. Bu yayın yüzünden partiler arası ilişkiler bozulmuştu.

Yeni Ulus aynı şiddette cevap verdi. Hüseyin Cahit Yalçın «kudurdular» diyordu.

Muhalefet partileri arasında işbirliği sağlama yolundaki çabalar, Meclisin kapanmasıyla birlikte doruk noktasına ulaştı. CHP Genel İdare Kurulu İsmet İnönü'nün başkanlığında Ankara'da toplandı ve bir bildiri yayımlandı. Bildiride şöyle deniliyordu :

«*Partimizin son tüzük değişikliği illerdeki örgüte partili olmayanlarla işbirliği yapmak yolunu açmıştır.*

Laiklik, cumhuriyet ve devrim ilkelerini programlarında kabul etmiş, bunları seçim beyannamelerinde ilan edecek partiler ve bağımsızlarla işbirliğini CHP rejimin selâmeti için faydalı bulur.»

Yeni Ulus ve Yeni Sabah yayınlarını yoğunlaştırdılar. Yeni Ulus'a göre «CHP ileri gelenlerinden bir zat» şöyle demişti :

«*Yeni kurulan CMP programında laik cumhuriyet ilkeleriyle birlikte hukuk devletine götürecek çok güzel esaslar vardır. Köylü Partisi de tüzüğüne işbirliğini koymuştur. Fırsat kaçırılmamalıdır. Ama CMP ve KP talepte çok ileri gitmemelidirler. Aksi halde CHP örgütü bunu reddeder.*»

İlk ret, Köylü Partisinden geldi : CHP ile işbirliği yapmayacaktı. CMP ile temaslar bir süre daha devam etti. CHP' nin içinde de eski Millet Partililerin kolunda gözükmeyi istemeyenler vardı. Nihat Erim onlara çattı. Başyazısında şöyle diyordu : Kurulacak olan bir rejim cephesidir. CMP'den kuş-

ku yersizdir. CMP devrim ilkelerinden olan laik cumhuriyet esasını programında ilan etmiştir.

Bu sırada CMP de bir bildiri yayımlayarak amacı açıkladı : Önce DP iktidarı yıkılacaktı. Gelecek Meclis kuvvetler ayrımını, ikinci Meclisi, demokratik hak ve özgürlükleri içeren bir düzenin anayasasını çıkaracaktı. Sonra, yeni bir seçim için dağılacaktı.

Yeni Ulus şöyle bir «balon havadis» uçurdu : *«Öğrendiğimize göre CHP Genel Sekreteri ile CMP ileri gelenleri arasında bazı temaslar olmuştur.»*

Cumhuriyet gazetesinin haberine göre ise muhalefetin işbirliği teşebbüsünde zorluklar vardı. Ortaya çıkan meselelerin halli için iki parti genel idare kurullarının ortak bir toplantı yapmaları zorunlu görülüyordu. İnönü muhalefet partilerinin işbirliği konusu ile ilgili temaslar yapacaktı.

İş pek o düzeye yükselmedi. CMP «bütün illerde ortak liste» esasında ısrarlıydı. CHP'liler ise kendilerini kuvvetli gördükleri yörelerde CMP'lileri istemiyorlardı. CHP'nin CMP'ye vermeyi düşündüğü aday sayısı 25 - 30 kadardı. CMP bunu gülünç buluyordu. Ya, tam ve ülke düzeyinde işbirliği, ya hiçbir şey. Yeni Sabah iki üç günlük süre tanıdı : CHP kararını almalıydı.

İşbirliği fikrini baltalamak isteyenler CHP yöneticileri arasında görüş ayrılıkları çıktığını bildiriyorlardı. Bunların başında gelen Hikmet Bayur bir demeç vererek CHP'yi Atatürk'ün yolundan ayrılmakla suçladı. İddia ettiğine göre «samimi CHP'liler» eğer seçimlerde CMP ile işbirliği gerçekleşirse istifa edeceklerini kendisine söylemişlerdi.

İnönü konuyu kısa kesti. CMP'ye sordurttu : Kısmi bir işbirliğine razı mıydılar?

Bu sırada birkaç günlüğüne İstanbul'a gitti ve son derece görkemli şekilde uğurlandı. Orada, CHP yöneticileri arasında ikilik bulunduğunu yalanladı.

CMP'lilerin cevabı geldi : Hayır, razı değildiler.

Bunun üzerine CHP Genel Başkanı basına şu demeci verdi :

«Seçimlerde biz muhalefet partilerinin birbirleriyle uğraşmamalarını ve hepsinin Mecliste kuvvetleri oranında temsil olunmasını istiyoruz. Bu arzunun hududu dışında bir işbirliğine programımız ve prensiplerimiz elverişli değildir.»

Birkaç gün sonra CMP Genel Başkanı Ahmet Tahtakılıç da kendi durumlarını açıkladı : «*Tebliğimizdeki esaslar etrafında muhalif partiler arasında bugüne kadar bir işbirliğine varılamamış olmasından esef duymaktayız.*»

Konu kapanmıştı.

Aynı olay 1957 seçimlerinde CHP ile Hürriyet Partisi arasında geçecek, aynı şekilde bitecektir. Fakat o bu dizinin bundan sonraki «DP Yokuş Aşağı (1954-1957)» kitabında ele alınacaktır.

Partiler kaynıyordu, çünkü adayları belirleyecek yoklamalar başlıyordu. 541 milletvekili seçilecekti. Sadece DP ve CHP'deki aday adaylarının sayısı 14 bindi. Bunlar, kendileri, taraftarları, bazen eşleri ne zamandır Ankara'daydılar ve her türlü gayreti gösteriyorlardı. Bunlar arasında bulunan «güzel bir bayan»ın İstanbul'daki, üniversite hocası eşine, «Tam ortadan koydurttum» diye müjde telgrafı çektiği anlatılmaktaydı.

Listenin tam ortasından söz ediyordu.

İki büyük partide de yoklamalar 28 Martta yapıldı ve hayli sürprize yol açtı. DP kodamanlarından bazıları listeye girememişlerdi. Basın «kazananlar»dan fazla «kazanamayanlar» ile ilgiliydi. İstanbul'dan : Nihat Reşat Belger, Salih Keçeci, Hüsnü Yaman, Fuat Hulusi Demirelli. İzmir'den : Halil Özyörük, Sadık Giz, Zühtü Velibeşe. Rize'den : Zeki Rıza Sporel. Erzurum'dan : Bahadır Dülger. Manisa'dan : Refik Şevket İnce.

Tabii Konya bunu M. Ali Ülgen'den kurtulmanın fırsatı bilmiş ve eski arzuhalciyi bu sefer listeye sokmamıştı. Ama Meclisin ondan kurtulması kolay olmayacaktı.

CHP listelerinde yerler daha rahat korunmuştu. Birçok ağır topun bulunduğu Ankara'da İnönü 2635, Gülek 2588, Erim 2312, Hüseyin Cahit Yalçın 2199, Ankaralı Fuat Börekçi 1828, Dünya gazetesi girmeyeceğini yazdığı halde giren Falih Rıfkı Atay 1545 oy aldılar. Başta İnönü, bunların bir kısmı başka bir ilden daha adaydılar. İnönü Malatya'dan, Erim Kocaeli'nden, Gülek Adana'dan, Yalçın İstanbul'dan...

DP'deki durum Genel Başkanı fena halde kızdırdı. Hele yoklamaya girdiği İstanbul'un Kadıköy'deki bir ocağından kendisine sadece 11 oy çıkması Menderes'e bunun altında hizipçiliğin yattığı izlenimini verdi. Durumu araştırmak üzere derhal İstanbul'a gitti.

Gerçi DP Genel Merkezinin elinde yüzde 20'lik bir kontenjan vardı ama, bu yetmeyecekti. Bunun üzerine Menderes bir «feragate teşvik» kampanyası açtı. Kazanan ünsüzler yerlerini, ünlüler doldursunlar diye boşaltacaklardı. Bizzat Başbakan, DP seçimleri aldığı takdirde onları, «cömertçe mükâfatlandıracağı» vaadinde bulunuyordu. İstanbul'dan derhal 11 «feragat» oldu. Onu başka yerdekiler izlediler. Nisanın başında genel merkezin elinde 91 kişilik bir liste vardı. Bunu bir o kadarlık ikinci listenin izlemesi bekleniyordu. Fakat «feragat» işi her yerde olaysız cereyan etmiyordu. Bazı illerde yedekler, asiller feragat edince yerlerine kendilerinin konması gerektiğini bildirerek kazan kaldırdılar. Çanakkale'de feragat etmeyi reddeden bir adayın adı genel merkezde silindi. İzmir' de başka bir aday, sonradan milletvekili olacak Sezai Akdağ partiden çıkarıldı. Kaybeden kodamanlar heyecan içindeydiler. Herkes Adnan Menderes'i görmek istiyordu. Ankara Palas bir kervansaray halini almıştı. Başbakan bazen oranın lokantasında öğle, pavyonunda akşam yemeği yerdi. Ayrıca bir de odası bulunuyordu. Ona rastlayabilmek umuduyla herkes oraya koşuyordu.

Kesin listeler açıklandığında görüldü ki bunları Menderes istediği gibi düzenlemiştir. Konya'dan kaybeden M. Ali Ülgen'i Afyon'a koymuştu. Bahadır Dülger'i Erzurum'da bırakmıştı. Salih Keçeci Eskişehir'e, Zeki Rıza Sporel İstanbul'a, Velibeşe Isparta'ya, Nusret Kirişçioğlu Zonguldak'a alınmıştı. Cihat Baban İstanbul'dan İzmir'e verilmişti. 1950 seçimlerinin talihsiz CHP İstanbul adayı Dr. Lütfi Kırdar bu sefer DP'nin İstanbul adayıydı. Behçet Uz da öyle.

Yeni adlar da vardı. Fatin Rüştü Zorlu çalkantılı Çanakkale'den Meclise adımını atıyordu. DP'nin ilk Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut İstanbul adayları arasındaydı.

Bu listelerin çok büyük ölçüde kazanması üzerinedir ki Adnan Menderes meşhur «ben istesem odunu milletvekili seçtiririm» övünmesini yapacaktır.

Cumhuriyet'in Ankara temsilecisi Mekki Sait Esen basında, Hikmet Bayur MP olayında, Türkiye'deki ilk «ikinci parti», Milli Kalkınma Partisinin Genel Başkanı Nuri Demirağ herhalde demokrasinin kurulmasında yaptıkları hizmetlerden dolayı DP Genel Başkanı tarafından ödüllendiriliyor ve listelere aday olarak alınıyorlardı. Buna karşılık 150'den fazla eski milletvekili yeni listelerde yoktu.

Seçim kampanyaları açılmıştı bile. Kampanyada Celâl Bayar yerini nisan başından itibaren aldı. Anayasa Cumhurbaşkanına bu hakkı veriyordu. Başbakanıyla birlikte 4 Nisanda, Samsun limanının temel atma töreni dolayısıyla özel bir trenle oraya gitti. Nutuk söyledi.

İsmet İnönü kampanyayı Malatya'dan başlatmak niyetindeydi. Ancak 5 Nisan için planladığı gezisini hava muhalefetinden 9 Nisanda yapabildi.

İlk seçim nutkunu orada verdi.

Kampanya sert, hatta zaman zaman seviyesiz geçti.

VIII

İki büyük partinin seçim kampanyasında hangi propagandayı kendilerine esas alacağı daha ilk günlerden belli oldu. Celâl Bayar soruyordu : *«Memleket neredeydi, şimdi nerededir ve nereye varacaktır? Bu sualin cevabını her vatandaş elini vicdanına koyarak düşünmelidir.»*

Samsun'da şöyle konuştu :

«Bir tarihte Samsun'a geldim. Meşhur fırtınalardan kestane karası. Çıkamıyoruz. Yabancı bayraklı bir gemiden dalgıç kıyafetli birisi denize atladı. Karaya çıktı. İşadamıymış. Randevusu varmış. İstanbul'a yetişecekmiş. Milli gururum rencide olmuştu. Şimdi Samsun limanının temelini atıyoruz. Bu işin sırrı milli iradenin sizin elinizde tecellisidir.»

Adnan Menderes ise Erzurum'daki ilk seçim konuşmasında şu temayı işledi :

«Partimiz yalnız dört senelik icraatıyla CHP hükümetlerinin topyekûn icraatının karşısına çıkıp rakamlarla dövüşmek imkânına sahiptir.»

Anlaşıldı ki kampanya boyunca DP ekonomide «görülmemiş kalkınma»yı, rejim konusunda «milli iradenin tecellisi olayı»nı kendisine bayrak yapacaktır.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü seçim kampanyasını açan Malatya nutkunda partilerini ilgilendiren başlıca iki konuyu açıkladı :

«1954 seçimleri Türk milleti için yeni bir imtihandır. Bu imtihanı şerefle vermek vazifemizdir. CHP vazifeyi sorumluluk duygusu içinde ifa etmeye hazırlanmıştır.»

Sonra, rejim konusundaki isteklerini sıraladı : Başlıca eksiklik güven idaresi idi. Partizan idare kaldırılmalıydı. Anayasa değişiklikleri yapılmalı ve Anayasa Mahkemesi kurulmalıydı. Yargıç güvencesi ve basın hürriyeti yasal yolla sağlanmalıydı.

İnönü ekonomiye geçerek konuşmasını şöyle sürdürdü :

«Tarihte yabancılar kapitülasyon korumacılığı ile Türkiye'yi istismar ettiler. Yeni devirlerde yerli vatandaş gerçekdışı ve güvensiz usullerle ıstırap çekecek ve yabancı sermaye özel kanunların korumasında yaşayacaksa kendi elimizle yerli sermayeyi yabancı olmaya zorlarız. Yüzyıllarca denenmiş sakıncalı usullerin marifet gibi yeniden getirilmesine teşebbüs edileceğini asla tahmin edemezdik.»

CHP Genel Başkanı birkaç gün sonra İstanbul'da «Eftalipos Gazinosu nutku»nda ikinci bir hususa dokundu : *«Petrol Kanununu karşılıklı taahhüt şeklinde görmek bir kapitülasyonlar devrini açmaktır. Biz bunu asla kabul etmeyiz.»*

Tarıma döndü :

«Tarım yabancı sermayeye açılmıştır. İşleteceği toprağı nerede bulacak? En çok yirmi dönüm araziye sahip çiftçiden... Peki, o ne yapacak? Yabancı sermayenin Orta Anadolu'da buğday, Çukurova'da pamuk, Karadeniz'de fındık, İzmir ve Samsun'da tütün yetiştirmesinden bizim ne yararımız olacak? İktidara gelirsek yeniden inceleyeceğiz.»

Böylece görüldü ki CHP'nin propagandasının rejim konusunda temelini güvencelerin sağlanması, ekonomi konusunda Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Yasalarının eleştirisi oluşturacaktır.

İki taraf kampanya boyunca bu fikirlerini bazen yumuşak, bazen sert, sonlara doğru hırçınlaşarak, hatta yakışıksız sözler kullanarak savunacaklardır. Belki de bundan dolayıdır ki 1954 seçimlerinin kampanyası hiç ilginç geçmedi. Biraz «temcit pilavı» halinde gelişti. Herkes «kör değneğini bellemiş» gibi aynı şeyleri tekrarlayıp duruyordu.

1954 seçimlerinde, 1950 seçimlerindeki «asker olmam sebebi» kalktığından masa başında değil, toplantı alanlarındaydım ama, itiraf ederim ki birinciden aldığım zevki ikincisin-

de bulamamışımdır. Bir defa bunda meşhur Alfred Hitchcock' un filmlerindeki «suspense» denilen «gerilimli bekleyiş» yoktu. Liderler her yerde taraftarları ve örgütlerince çok coşkulu şekilde karşılanıyorlardı. Ama asıl, halka bakmak lazımdı ve halk DP'ye bağlılığını, bekleyişini sürdürüyordu. Celâl Bayar'ı Ankara'dan Samsun'a götüren trendeydim. Yol boyunca, tertibin ötesinde, sıcak bir ilgi izlendi. Samsun'da da öyle...

1954 seçimlerinin kampanyasında Menderes başrolü hep Bayar'a bıraktı. Bu, bütün «kritik anlar»da böyle olacaktır... 27 Nisan 1960'tan 27 Mayıs 1960'a günlerdeki gibi... İkisinin birlikte yaptıkları gezilerde sanki «Atatürk, başbakanı ile» görüntüsü vardı. Bayar gerek giydiği kılık ve kıyafetlerle, gerek konuşma tarzıyla Atatürk'ün bir taklidiydi. Bu sıradadır ki Yugoslav Devlet Başkanı Tito Türkiye'yi ziyaret etti. Tito orta boylu, geniş göğüslü, gösterişli bir kimseydi. Taşıdığı cafcaflı üniformasının altında bir zırhlı gömlek taşıdığı biliniyordu. Bayar onu aldı, İstanbul'a Ankara'dan beraber gitti. «Üçlü Ankara paktını resmi bir ittifaka döndürmek zamanı gelmiştir» dedi. Bu, gerçeklere, hele Tito'nun aklındakilere hiç uymuyordu. Yugoslavya, Ankara paktını batının yardımını alabilmenin bir koridoru olarak görüyordu. Bu ziyaret sırasında Bayar'ın gösteriş sevgisi ve merakı daha bir belirgin hal aldı. Gözlenim buna Adnan Menderes'in bıyıkaltından güldüğü, fakat ikinci planda kalmayı tercih ettiği şeklindeydi. 1937'ye kadar olan dönemde Cumhurbaşkanı ile Başbakan yurdu beraber dolaşırlarken İnönü'de fark edilen içten saygı ve hayranlık Menderes'te Bayar için görülmüyordu. Fakat Menderes bu badirede kendisini Bayar'a muhtaç hissediyordu.

Cumhurbaşkanı her gittiği yerde halkla «Dün mü, bugün mü daha mesut oldukları»nı soruyor ve «bugün» cevabını aldığında o halde oylarını DP için kullanmaları gerektiğini söylüyordu.

Bu halkın sadece Celâl Bayar'a verdiği karşılık değildi. Cumhuriyet gazetesi 1950'de olduğu gibi 1954'te de araştırmacı ekipleri yurda çıkarmıştı. 27 Nisan tarihli sayıda, Trakya'yı tarayan Mazhar Kunt şöyle yazıyordu :

Trakya köylüsü borçsuz ve hayatından memnun. «Devlet bizi murabahacı (aşırı faiz şartlı ödünç para anlaşması) tüc-

cardan kurtardı» diyorlar. 1950'de bir tek radyosu olan köyde bugün 39 radyo, eskiden 13-14 çift öküzü olan yerde 38 traktör var. Bir köylü şöyle diyor : «Evvelce yumurtaya karşılık kahve içerdik. Şimdi sabahleyin çayımızı bisküvi ile içiyoruz.»

Mazhar Kunt bu köylerin adlarını da veriyordu ve gözlenimleri Thornburg'unkilerin aynıydı.

İsmet İnönü ise gezilerini Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Yasalarını eleştirerek sürdürüyordu. Balıkesir nutkunda şöyle dedi :

«Giderayak memleketin kaderi ile ilgili kararları alelacele çıkaran iktidarın kaderine hüküm vermek sizin elinizdedir.»

Balıkesir'de yabancı sermaye çiftlikler kuracaktı.

«Merkez Bankasından altını siz 50, o 25 liradan alacak.»

DP liderleri bugün halkı memnun eden durumdan, CHP' liler onu yarın mutsuz kılacak tehlikelerden söz ediyorlardı. İnönü İzmir'de Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Yasalarıyla ilgili olarak «Niçin dört yıldır çıkarılmadı, neden yangından mal kaçırır gibi çıkarıldı?» diye sordu.

Dinleyenlerin çoğu bunların ne olduğunu bile bilmiyordu.

CHP'nin handikapı buydu.

Bu kampanyaya DP'nin faul karıştırmasına hiç gerek yoktu. Karıştırmak suretiyle suçlu durumuna düştüğünü görmezlikten geliyordu. Çünkü galibiyetin onda olacağını tarafsız gözlemciler görüyorlar, o görmüyordu. İnönü'nün kafilelerine yer yer tecavüzler yapıldı. Mersin'de yaralananlar oldu. CHP Genel Başkanının bindiği cip parçalandı. İnönü durumu «Yüksek Başvekâlet»e şikâyet etti. Başbakanın karşılığı tecavüz edenleri teşvik niteliğindeydi :

«İstibdat ve mutlakıyet idaresinin en ileri temsilcisi olan bu zatın bugün muhalefet lideri olarak en tehlikeli tahrikleri yapmak üzere memleketi bir baştan bir başa dolaşması siyasi emniyetin çok ötesinde, belki de tehlikeli bir müsamaha teşkil eder.»

İnönü'nün cevabı sert oldu :

«Ben kaldırımdan, miting meydanlarından gelmedim. Bizi hiçbir şey yıldıramaz.»

Kayseri'de genel başkanlarından cesaret bulan DP'liler CHP'nin miting meydanına sopalarla saldırdıklarında İsmet Paşa şöyle haykırdı :

«*Benim mesleğimden yetişen adamlar ölümden korkmazlar.*»

Sıvas'ta : «*Görüyorsunuz ki Yüzbaşı İsmet Efendi kadar canlı ve kuvvetliyim.*»

İnönü, Menderes'in «Onların devrinde Türk ordusu...» diye başlayan ve onu küçümseyen sözlerini bir mitingte Adana Demokrat gazetesinden okudu. Başbakan bunda o orduyu «milli felaket» diye niteliyordu. İsmet Paşa şöyle dedi :

«*Bu sözleri protesto ederim. 1950 ordusu bir milli felaket ordusu değildi. Son olarak Kore destanı onun eseridir.*»

Adnan Menderes'in sözleri gene maksadını aşmıştı. Bundan sonraki sözleri onları da aştı. Üstelik bunlar hep radyodan saatler ve saatlerce yayımlanıyor, İnönü'nün ve CHP'lilerin söyledikleri ya hiç verilmiyor, ya da kuşa çevriliyordu. Celâl Bayar'ın, Adnan Menderes'in, Refik Koraltan'ın söylediklerini radyo plağa alıyor —o zaman teyp yoktu—, kendi sesleriyle aktarıyordu. Başlıca hedef İsmet Paşaydı.

Başbakanın son derece saldırgan bir nutkuna İnönü şu cevabı verdi :

«*Bir başbakan ki memleket meselelerini bir yana bırakıp yalnız küfürle konuşur, o başbakandan bu memlekete hayır gelmez. Bu memleketin talihsizliği birinci iktidar değişikliğinde ahlaktan ve ciddi mesuliyet hissinden mahrum bir insanın işbaşına geçmesidir. Bir cahil, bir kendini bilmez, vazife ciddiyetinden nasibi olmayan başbakan bilgisizliğinden yaptıklarının ne bela getireceğini bilmiyor.*»

Başbakanın buna karşılığı tehdit oldu : «*İstersem bugün Meclisi toplar, bir kanun çıkartırım.*» Bununla muhalefetin çanına ot tıkardı.

İnönü : «*Bunu bir kabile şeyhi bile söylemez. Yaparsın, kanunu çıkarırsın, ama seni de millet mahkûm eder. İsmet Paşa memleketi serseri politikacılardan kurtarmak için her şeye hazırdır.*»

Sakin İnönü bile ağzını bozuyordu.

Nisanın sonunda partilerin radyo konuşmalarına sıra geldiğinde tartışmaların ne üslubu, ne de düzeyi düzeldi. Aynı üslup ve düzeysizlik oraya da taşındı.

Trabzon'da, Giresun'da CHP Genel Başkanına veryansın etmiş Başbakan Menderes ağır hücumları, şahsına da sataşarak radyoda sürdürdü. İnönü ilk radyo konuşmasında bunlara karşılık verdi :

«Bugünkü iktidar devlet işinde her türlü mesuliyet hissinden mahrumdur. Başbakan ahlak kaidelerini, devlet adamının mesuliyet duygularını, hepsini reddetmiştir. Küfür sözleriyle düşmanlık yayıyor. Çılgın bir haldedir. Ağzından çıkanı kulağı duymuyor.»

Celâl Bayar kendisine, *«Bizim aslımız Kuvayı Milliyedir. Milli egemenlik tehlikeye girdiği zaman biz İstanbul'da oturup yatmadık»* diye laf attığında şöyle karşılık verdi :

«Kuvayı Milliye zamanlarını Celâl Bayar yaşamıştır. Faydalı zannederse o zamanlar herkesin ne rol ve ne yol takip ettiğini tafsilatıyla söyleyebiliriz.»

Allahtan «her türlü propaganda»nın sonu Nisanın 29'unda geldi de bu tatsız kavgalar daha tatsız şekil almadan durdu. Bu arada Yüksek Seçim Kurulu Celâl Bayar'ın ve Adnan Menderes'in «plaklı radyo haberleri»ni yasaya aykırı bulmuştu.

Bunlar «hükümet icraatı» diye yayımlanmıştı.

Propaganda süresinin son günü bütün partiler faaliyetlerini İstanbul'da yoğunlaştırdılar. DP Taksim'de, CHP Fatih'te, CMP Kıztaşı'nda miting yaptılar. DP mitingindeki hatipler Celâl Bayar ile Menderes, CHP mitinginde İsmet İnönü, Gülek ve Günaltay, CMP'ninkinde Fuat Arna ile Ahmet Oğuz idi.

Mayısın başında bütün liderler başkente döndüler.

Türk milleti, 2 Mayısta böyle bir dört yılın sonunda ve bu hava içinde sandık başına gitti.

İKİNCİ KİTABIN SONU

BİRİNCİ KİTABIN BASINDAKİ YANKILARI

Metin Toker'in «Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları»nın ilk cildi «Tek Partiden Çok Partiye» Bilgi Yayınlarında çıktı. Böyle belgesel nitelikli anı kitapları gün geçtikçe daha çok önem kazanıyor. Yeni kuşaklar yakın tarihimizi iyi bilmiyorlar. Değişik siyasi eğilimdeki yazarlar bu altı yıllık ilginç dönemi kendi açılarından yazmışlardır. Ama tek partiden çok partiye geçiş yılları olayların göbeğinde bir gazetecinin kaleminden anlatılınca çok daha güvenilirlik kazanmaktadır.

Oktay Akbal, Cumhuriyet, 22.3.1990

Metin Toker «Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları» adlı yapıtında şunları yazıyor : «Nihat Erim Londra'dan dönmüştü. Cumhurbaşkanı İnönü'ye Köprülü ile konuşmalarını, edindiği intibaları anlattı. Köprülü demiş kı :

«— Canım, İsmet Paşa varken biz başka bir devlet başkanı düşünebilir miyiz? O, partiler arasında hakem olsun, bizleri idare etsin.»

İnönü, tabii bu düşünceden hoşlandı. Halbuki DP'nin gerçek idarecisi Bayar'da böyle bir fikir hiç mevcut olmamıştır.

Cüneyt Arcayürek, Cumhuriyet

Şu yukardaki satırların yazarı, usta gazeteci ve İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'dir. Toker'in son kitabı «Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları - 1944 - 1973»ün sayfalarından alınmıştır. Bir nefeste okunacak, çok uzun süre düşünülecek bir kitap.

Güneri Cıvaoğlu, Sabah, 21.3.1990

Metin Toker'in İnönü ile ilgili kitaplarında bir husus dikkatimizi çeker : İnönü'nün kaybetmeyi içine sindirmedeki olgunluğu. Kaybedeceğini bile bile sandığa güle oynaya gidişi.

Yavuz Donat, Tercüman, 25.3.1990

Bu olayı Metin Toker «Tek Partiden Çok Partiye» kitabında naklederken şu bilgiyi de veriyor : «Meclis müzakereleri aleniydi ama Meclis zabıt kaleminden gazetelere özet yollanır ve ancak bu özet yazılabilirdi.» Metin Toker daha sonraki yıllarda Bayar'la da konuşmuş, ondan «iflas ve müflis» kelimelerini gerçekten sarfettiğini öğrenmişti. Bayar o günün şartları içinde TBMM genel sekreterliğinin tavzihini yalanlama yoluna gitmemişti.

Nazlı Ilıcak, Tercüman

Metin Toker'in yayımlanmaya başlayan «Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944 - 1973)» kitap dizisinin «Tek Partiden Çok Partiye (1944 - 1950)»nin önsözünü okurken düşündük ki yakın siyasi tarihimizi ince ayrıntılarına kadar öğrenmek isteyenler için Metin Toker'in dizisi az bulunur bir kaynaktır.

Hasan Pulur, Milliyet, 14.3.1990

1947 yazını günümüze getiren Metin Toker «Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları» yapıtında iktidar - muhalefet ilişkilerini sergilerken «12 Temmuz beyannamesi»ne rağmen Çankaya'daki sancıyı şöyle anlatmış : Tek partili hayattan çok partili hayata geçiş döneminin bilhassa 1947 ile 1949 arası üzerine eğilenler iki hususu rahatlıkla görebilirler. İsmet İnönü memleketin mutlak hâkimidir. Ama o, Milli Şeflikten gelen bu kudretinden memnun değildir. Onu mesut edecek olan kıymetinin ve hizmetlerinin, tarihi şahsiyetinin kendisine sağladığı görev yapabilme imkânlarının bütün politikacılar tarafından ve topyekûn milletçe kabul edilmesidir.

Derya Sazak, Milliyet, 27.3.1990

Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı ve Atatürk'ün yakın silah arkadaşı İsmet İnönü'nün 1940'lı yıllardan sonraki demokrasi mücadelesi yazar Metin Toker'in kaleminden beş kitaplık bir araştırma halinde yayımlanacak. «Demokrasimizde İsmet Paşalı Yıllar» adlı beş kitaplık araştırmayı hazırlayan ve dizinin, çok partili rejimin temellerinin atılmaya başlandığı 1944 yılından İsmet Paşanın öldüğü 1973 yılına kadar uzandığını bildiren Toker «Çalışmayı sadece bir araştırma kitabı olarak değil, İsmet Paşanın konu ile ilgili anılarını da içeren bir anı - belge kitabı biçiminde hazırladım» diyor.

Anadolu Ajansı, 25.1.1990

Metin Toker'in kaleminden demokrasimizin İsmet Paşalı yılları : «Tek Partiden Çok Partiye», Toker'in beş kitaptan oluşacak dizisinin ilk kitabı «Tek Partiden Çok Partiye» yayımlandı. Toker «Aradan geçen otuz senenin sonunda, 1990' da, 1960'da girdiğimiz sıcak baharın getirdiğine tekrar maruz kalmayalım» diyor.

Cumhuriyet, 25.1.1990

«Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları» adlı beş kitaplık dizinin ilki, «Tek Partiden Çok Partiye». Ama başlangıç Demokrat Partinin resmen kurulduğu 1946 değil de 1944. Çünkü Metin Toker Türkiye'de demokrasiye doğru hareketlerin fiilen başladığı tarih olarak 1944'ü görüyor. Türk demokrasi tarihinin önemli kilometre taşlarını hem gazeteci, hem de İsmet Paşanın damadı olarak yaşayan Toker tanık olduğu olayları bu kitabında 1944'ten 1950'ye kadar getiriyor.

Erkekçe, Nisan 1990

Metin Toker'den «bugünü anlamak» için «İsmet Paşalı Yıllar». Menderes'in hatası : «Boş ver seçimi». Türkiye'nin demokrasiye nasıl geçtiği bilinmeden bugünün olayları değerlendirilemez. Menderes'in hatası «Ben bu memleketi ihya etmekteyim. Boş ver seçimi. Biz devam edelim» demesi. Bugünün sorunu da, bu işte.

Milliyet, 14.3.1990

Bugünlere nerelerden gelindiğini daha iyi irdelemek için yakın tarihi bilmek gerek. Bazen çok küçük bir siyasi ayrıntı büyük bir sorunun çözümü için yeşil ışık olabiliyor insana... Bu açıdan Metin Toker'in «Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları» dizisi önemli bir belge olarak giriyor kitaplıklara. Dizinin ilk kitabı «Tek Partiden Çok Partiye» adını taşıyor ve İsmet İnönü'nün damadı olan Metin Toker 1944-50 yılları arasını anlatıyor. Dizi İsmet İnönü'nün öldüğü 1973 yılına kadar pek çok bilinmeyen, gizli kalmış siyasal ayrıntıyı ortaya çıkaracak.

Tempo, 13.5.1990

DEMOKRASİMİZİN
İSMET PAŞALI YILLARI
(1944 — 1973)

1. Kitap : Tek Partiden Çok Partiye (1944 - 1950)
2. Kitap : DP'nin Altın Yılları (1950 - 1954)
3. Kitap : DP Yokuş Aşağı (1954 - 1957)
4. Kitap : Demokrasiden Darbeye (1957 - 1960)
5. Kitap : Darbeden Demokrasiye (1960 - 1965)
6. Kitap : İsmet Paşanın Son Yılları(1965 - 1973)

Demokrasimizin
İsmet Paşalı Yılları
1944 - 1973



DP'NİN ALTIN YILLARI 1950 – 1954

METİN TOKER, DP'NİN ALTIN YILLARI'nı anlattığı bu kitabın "Giriş"inde şunları söylüyor:

"Türk demokrasisinde 1950 - 54 dönemi başka türlü yaşansaydı, siyaset hayatı değişik gelişme gösterecekti. 27 Mayıs, bir açıdan o yaşamın kaçınılmaz sonucu olmuştur... 1950 - 54 devri pırıl pırıl ve yarasız beresiz, kusursuz, umutlu başlamıştır... 1950 - 54 arasında CHP'nin çok sert ve uyuşmaz bir muhalefet yaptığı gözlenmektedir... DP'nin ve özellikle onun genel başkanı ve başbakanı Adnan Menderes'in özlemini açıktan dile getirdiği teslimiyetçilikte uzlaşmaz. Adnan Menderes hep istemiştir ki, muhalefet kendilerini methetsin. Atlantik Paktına girilir. CHP, memnunluk bildirir. Ama Başbakan Menderes hırçındır... İsmet Paşa, nihayet kendi yetiştirmesi olan yeni takımı, başta Menderes'i himayesine almalı, teşvik etmeli, onunla övünmelidir... Köşesine çekilecek ve tavaf edilecek yerde İsmet Paşanın gündelik politika içinde ne işi vardır? DP için tam bir altın yıllar olabilecek bu devir ***yanlış bir demokrasi anlayışı*** *yüzünden 27 Mayıs tohumlarının atıldığı, hürriyet kısıntılarının görüldüğü gidişi başlatmıştır."*

METİN TOKER, **"mürebbiye sendromu"** dediği bu anlayış nedeniyle DP'nin "altın yıllarının" bir bakıma "kaçırılmış yıllar" olduğunu anlatıyor.

"Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973" dizisinin 2. kitabı DP'NİN ALTIN YILLARI 1950 – 54, özellikle gençlere, politikacılara ve meraklılara bir başvuru kitabıdır.

ISBN 975 - 494 - 176 - 9 (Tk. No.)
ISBN 975 - 494 - 175 - 0
90 . 06 . Y. 0105 . 0302

kapak baskısı pan matbaacılık ankara 230 78 90

KDV dahil 20000 Lira